

Editoriál

Od roku 2023 si Cirkev pripomína 800. výročia dôležitých udalostí, ktoré sa udiali v poslednej životnej etape sv. Františka z Assisi. Ide o potvrdenie Reguly svätého Františka a zorganizovanie prvých jaslíčiek v Greccio v roku 1223, výročie stigmatizácie na La Verne v roku 1224, zloženie Piesne Stvorenstva v roku 1225 a samotnej smrti svätca 4. októbra 1226.

Pri príležitosti 800. výročia schválenia Potvrdenia reguly (1223 – 2023) napísal pápež František List členom františkánskej rodiny, ktorý začína týmito slovami: „S radosťou v srdci chcem pri takej významnej príležitosti zablahoželať celej františkánskej rodine, ktorej synovskú blízkosť cítim od počiatku mojej služby na Petrovom stolci. Osemsté výročie potvrdenia Reguly menších bratov zo strany pápeža Honória III. v Lateráne, ktoré sa udialo 29. novembra 1223, je vhodnou príležitosťou nie len na pripomenutie si tohto historického okamihu, ale je predovšetkým príležitosťou pre oživenie toho, čo inšpirovalo Františka z Assisi, aby sa vyzliekol zo všetkého a položil základ novému spôsobu života: jedinečnému a príťažlivému, zakotvenému v radikálnom spôsobe žitia Evanjelia „sine glossa“ – bez komentára. Nech je toto jubileum pre všetkých časom vnútorného znovuzrodenia, obnovenia misijného poslania Cirkvi, ktoré nás vyzýva vyjsť zo seba a ísť v ústrety svetu, kde mnohí bratia a sestry čakajú na útechu, lásku a starostlivosť.“

V snahe, aby nielen výročie potvrdenia reguly, ale aj ďalšie dôležité jubileá neprešli na Slovensku bez povšimnutia, zorganizovala Františkánska rodina v spolupráci s Filozofickou fakultou KU v Ružomberku a Ústavom pamäti národa 20. novembra 2023 medzinárodnú konferenciu pod názvom V šlapajach svätého Františka.

Program konferencie tvorili štyri panely: duchovný fundament, fenomén vzdelávania, františkánske miesta a zápas s komunistickým režimom. Cieľom konferencie bolo ponúknuť priestor pre zdieľanie vedeckých poznatkov z oblasti teológie, spirituality, kultúry a dejín. Konferencie sa zúčastnili viacerí bratia a sestry zo všetkých troch františkánskych rádov.

Konferencia vyvrcholila svätou omšou v univerzitnom Kostole Svätej rodiny v Ružomberku – Rybárpoli, ktorej predsedal nový spišský biskup Mons. František Trstenský. Otec biskup v homílii poukázal na význam františkánskeho erbu skrížených rúk Ježiša a Františka a zároveň vyzval prítomných, aby sa nebáli skrížiť svoje životy s Ježišovým životom.

Ovocím tejto konferencie je Supplementum Kultúrnych dejín, ktoré zahŕňa niektoré príspevky z tohto podujatia. Ich tematika je dosť široká. Opisom dejín bratislavských klarisiek a uršulínok alebo malackých františkánov siaha až do 17. storočia a končí v súčasnosti, keď približuje čitateľom zložitú situáciu františkánskej rodiny v období komunistického prenasledovania. Supplementum približuje niekoľko osobností z františkánskeho prostredia. Zvlášť sa venuje dvom františkánom, ktorí sa významne zapísali nielen do dejín františkánskeho rádu, ale aj celého Slovenska. Ide o pátra Libora Jozefa Mattošku, spisovateľa a redaktora dvoch časopisov Serafínsky svet a Priateľ dietok, a pátra Jána Baptistu Chladeckého, legendu kremnických ulíc, ktorého srdcovou záležitosťou bola služba deťom so sluchovým postihnutím a ich rodinám.

Ostáva veriť, že texty predkladaného Supplementa budú prínosom pre lepšie poznanie slovenských dejín nasledovníkov sv. Františka z Assisi.

Lucián Mária Bogucki OFMConv.

Obsah / Contents

strana

Štúdie, články / Studies, Articles

Róbert LETZ: Život a dielo pátra Libora Jozefa Mattošku OFM / <i>The Life and Work of Father Libor Jozef Mattoška OFM</i>	5
Patrik DUBOVSKÝ: Akcia Štátnej bezpečnosti „VÍR“ proti tajným komunitám františkánov a školských sestier na Slovensku v roku 1983 / <i>Operation of the State Security “VÍR” against secret communities of Franciscans and School sisters in Slovakia in 1983</i>	27
František NEUPAUER: Zásah komunistického režimu voči františkánom v banskobystričskom regióne / <i>The intervention of the communist regime against the Franciscans in the Banská Bystrica region</i>	43
Mária ZACHAROVÁ: Františkánsky kláštor v Malackách ako významné duchovné, hospodárske a kultúrne centrum Plaveckého panstva v 18. storočí / <i>The Franciscan monastery in Malacky as an important spiritual, economic and cultural center of the Plavecký estate in the 18th century</i>	64
Miroslav KAMENICKÝ: „Nech je Boh zveľbovaný v ženských kláštoroch.“ Klarisky a uršulínky v Bratislave v 17. a 18. storočí / <i>“May God be glorified in women’s convents.” Poor Clares and Ursulines in Bratislava in the 17th and 18th centuries</i>	81

Milada GARDIANOVÁ: Dejiny Školských sestier sv. Františka na Slovensku v rokoch 1919 – 1950 / <i>From Slovakization to Concentration. The History of the School Sisters of St. Francis in Slovakia in the Period of 1919 – 1950</i>	98
Martin HOFERKA: Krypty františkánskeho kostola v Skalici ako miesto posledného odpočinku / <i>Crypts of the Franciscan Church in Skalica as a place of final rest</i>	112
Zuzana VRŤOVÁ OFS – Félix Mária ŽIŠKA OFM: Životné osudy jedného z kremnických františkánov – pátra Jána Baptistu Chládeckého OFM / <i>The life of one of the Franciscans of the Kremnica – Father Ján Baptista Chládecký OFM</i>	149
Miroslava JUSKOVÁ: Plus exemplo quam verbo praedicantes. Miešané komunity na Slovensku v rokoch 1975 – 1989 / <i>Plus exemplo quam verbo praedicantes. Mixed communities in Slovakia 1975 – 1989</i>	166
Publication Ethics and Malpractice Statement	181

Naši autori / List of Contributors:

Prof. PhDr. Róbert Letz, PhD., Katedra histórie a didaktiky dejepisu, Pedagogická fakulta UK; SK-813 34 Bratislava, Račianska 59; e-mail: <letz@fedu.uniba.sk>; ORCID: 0000-0003-1731-9205

Patrik Dubovský, PhD., Ústav pamäti národa; SK-820 18 Bratislava, Miletičova 21; e-mail: <dubovsky@upn.gov.sk>

Mgr. František Neupauer, PhD., Ústav pamäti národa; SK-821 08 Bratislava, Miletičova 11; e-mail: <frantisek.neupauer@gmail.com>

PhDr. Mária Zacharová, Spolok svätého Vojtecha; SK-917 01 Trnava, Radlinského 5; e-mail: <maria.bluesky@googlemail.com>

doc. PhDr. Miroslav Kamenický, PhD., Univerzita Komenského v Bratislave, Pedagogická fakulta, Katedra histórie a didaktiky dejepisu; SK-813 34 Bratislava, Račianska 59; e-mail: <kamenicky@fedu.uniba.sk>; ORCID: 0000-0002-8306-440X

PhDr. Milada Gardianová, PhD., Gymnázium sv. Františka z Assisi; SK-010 01 Žilina, J. M. Hurbana 44; e-mail: <liviagardian@gmail.com>

ThLic. Martin Hoferka, Th.D., Záhorské múzeum v Skalici; SK-90901 Skalica; Námestie slobody 13; e-mail: <martin.hoferka@zahorskemuzeum.sk>

br. Felix Mária OFM (ThLic. Zdenko Žiška, PhD.); CZ-686 01 Uherské Hradiště, Mariánské náměstí 200; e-mail: <felicisime@gmail.com>

CSILic. Zuzana Vrťová OFS; SK-960 01 Zvolen, Mateja Bela 2393/11; e-mail: <zuzana.nazuzana@hotmail.com>

Mirolava Jusková, ThD., Casa Generalizia, Suore Francescane Insegnanti; IT-00165 Roma; Via Nicolò Piccolomini 27; e-mail: <pacifika.j@libero.it>

Život a dielo pátra Libora Jozefa Mattošku OFM

RÓBERT LETZ

The Life and Work of Father Libor Jozef Mattoška OFM

DOI: <https://doi.org/10.54937/kd.2025.16.Supp.5-26>

ABSTRACT: The study deals with the work of the Franciscan Father Libor Jozef Mattoška (2 October 1891 Likavka, Ružomberok district + 30 August 1958 Ružomberok, buried in Spišská Teplica, Poprad district). Friar L. Mattoška was a prominent Slovak writer, editor, and social activist. He joined the Franciscan Order in 1906. From 1913 he published for the first time in Hungarian Franciscan magazines, but also in the secular press. After the establishment of Czechoslovakia, he became the founder and editor-in-chief of the journal of the Third Order of St. Francis Seraphim, *Serafínsky svet* (Seraphim's World) (1922 – 1943), in addition he founded and edited the journal *Priateľ dietok* (Friend of the Children) (1925 – 1948), which was the most successful journal for the school youth. Except of that, he wrote articles for the other newspapers and magazines. Friar Mattoška was a quality publicist who influenced a significant part of the young Slovak Catholic generation. His activities were forcibly interrupted by the Communist regime in 1948.

Keywords: Franciscans, Religious Personalities, Father Libor J. Mattoška, Third Order of St. Francis, Catholic Magazines.

Úvod

Osobnostiam rehoľného života, aktívne pôsobiacim v prvej polovici 20. storočia, venuje slovenská historiografia iba malú pozornosť. Ostávajú na periférii vedecského záujmu, sú nedocenené a ich dielo nezhodnotené. Paradoxne, ich vklad v oblasti spoločenských a prírodných vied, kultúrneho a osobitne náboženského života bol vysoký. Pri spracovaní života a diela jednotlivých rehoľných osobností je potrebné prekonať mentálnu bariéru a zjednodušený pohľad, akoby tieto osobnosti patrili iba do úzko vymedzeného rámca cirkevných dejín.

Jednou z takýchto osobností bol spisovateľ, redaktor, spolkový aktivista, fran-tiškánsky páter Libor Jozef Mattoša OFM (2. 10. 1891 Likavka, okr. Ružomberok + 30. 8. 1958 Ružomberok, poch. Spišská Teplica, okr. Poprad). Mattoška sa zara-dil medzi uznávané a rešpektované osobnosti ešte počas svojho života. Dôkazom toho je skutočnosť, že biografické heslo s údajmi o jeho živote a tvorbe publi-kovali dva dobové biografické slovníky.¹ Aj po úplnom prevzatí politickej moci komunistickou stranou v Československu v roku 1948 a po likvidácii rehoľných komunít v Akcii „K“, ktorá priamo zasiahla všetkých rehoľníkov, nebolo možné

¹ *Reprezentatívny lexikon Slovenska a Podkarpatskej Rusi*. Bratislava : Academia, 1936, s. 402; *Ercé: Slovenská krv*. Bratislava : Vydavateľstvo lexikálneho diela „Slovenská krv“, 1942, s. 319.

vymazať ho z dejín a pamäti. Krátky článok o ňom uverejnili počas politického uvoľnenia v roku 1968 *Katolícke noviny*.² V čase normalizácie sa jeho meno spomínalo, no iba okrajovo v encyklopedických dielach³ alebo v dejinách literatúry.⁴ Podrobnejší biografický portrét bol publikovaný v prostredí slovenského exilu v USA.⁵ Po politickej zmene v roku 1989 o L. J. Mattoškovi vychádzali opäť prevažne biografické portréty v encyklopedických dielach.⁶ Jediným pokusom vytvoriť väčšie dielo o tejto osobnosti je súbor memoárových textov *Otecko medzi nami*.⁷ Pri sumarizácii vydanej literatúry treba konštatovať, že L. J. Mattoška ostal stále nespracovanou osobnosťou a znalosti o jeho živote a diele nepresahujú limit slovníkových hesiel. Aj preto sa ukazuje potrebné venovať tejto osobnosti systematickejšiu pozornosť.

Život pátra Libora J. Mattošku

Páter L. J. Mattoška bol svojráznou postavou. Zaujal už jeho vonkajší zjav. Bol nižšieho vzrastu a silnejšej postavy, živej gestikulácie, odetý do františkánskeho habitu prepásaného cingulom, s tonzúrou na temene hlavy a s malými okrúhlymi okuliarmi. Jeho priateľ, moravský katolícky kňaz, známy slovakofil Alois Kolísek ho charakterizoval ako „*duchom veselého a ohnivého pátra*“.⁸ Jeho dobráckeý a veselej povahy najviac zodpovedal pseudonym Otecko. Libor J. Mattoška sa narodil v liptovskej obci Likavka pri Ružomberku 2. októbra 1891. Jeho matka Anna Holicová pochádzala z oravskej obce Horná Lehota. Pracovala ako slúžka. Svojho potomka priviedla na svet za slobodna.⁹ Mattoška prežil detstvo v obci v Horná Lehota, rodisku svojej matky. Tu začal navštevovať ľudovú školu. Keď sa spätne už ako dospelý muž pozeral na svoje detstvo, vyjadril bytostné ukotvenie s touto oravskou obcou a s prírodou, ktorá ju obklopovala: „*Okrem svojho*

² JARUŠEK, Rudolf. Bol priateľom mládeže. In *Katolícke noviny*, 1968, roč. 83, č. 37, s. 6.

³ FLORIN, Teo H. *Oravci v slovenskej kultúre*. Dolný Kubín, 1964, s. 96 – 97; SLIACKY, Ondrej. *Slovník slovenských spisovateľov pre deti a mládež*. Bratislava : Mladé letá, 1970, s. 217 – 218; ROSENBAUM, Karol a kol. *Encyklopédia slovenských spisovateľov*. 2. zv. Bratislava : Obzor, 1984, s. 400. Toto dielo spomína Mattošku v 2. zväzku ako zodpovedného redaktora Priateľa dietok. CHMEL, Rudolf. *Slovník spisovateľov Liptova*. In *Liptov 4*. Martin : Osveta, 1977, s. 256; VLADÁR, Jozef a kol. *Encyklopédia dramatických umení Slovenska*. 2. zv. Bratislava : VEDA, 1989, s. 44; *Slovenský biografický slovník*. Martin : Matica slovenská, 1990, s. 113 – 114.

⁴ PIŠÚT, Milan. *Dejiny slovenskej literatúry*. Bratislava : Obzor, 1984, s. 812.

⁵ GAJDOŠ, Jozef V. *Františkáni v slovenskej literatúre*. Cleveland – Ohio : Prvá Katolícka Slovenská Jednota, 1979, s. 117 – 119.

⁶ CHALUPECKÝ, Ivan. Mattoška, Jozef Libor. In PAŠTEKA, Július. *Lexikón katolíckych kňazských osobností Slovenska*. Bratislava : LÚČ, 2000, s. 898 – 899; SLIACKY, Ondrej. *Slovník slovenských spisovateľov pre deti a mládež*. Bratislava : Mladé letá, 2005, s. 312 – 313; MAŤOVČÍK, Augustín – CABADAJ, Peter – PARENIČKA, Pavol. *Slovník slovenských spisovateľov 20. storočia*. Bratislava : LIC; Martin : Slovenská národná knižnica, 2008, s. 312 – 313; *Biografický lexikón Slovenska*. Martin : Slovenská národná knižnica – Biografický ústav, 2017, s. 281 – 282.

⁷ POLÁK, Ladislav (zost.). *Otecko medzi nami. Pamätnica o pátrovi L. J. Mattoškovi*, OFM. Sedliacka Dubová : Rímskokatolícky farský úrad, 1998, 50 s.

⁸ KOLÍSEK, Alois. Terciárska púť do Rímu. In *Serafínsky svet*, 1923, roč. 2, č. 9, s. 281.

⁹ Štátny archív (ďalej ŠA) Bytča, fond (ďalej f.) Matriky, mikrofilm č. 109, Likavka, zv. 1, inv. č. 461, r. kat. Matrika pokrstených, sobášených a zomrelých 1. január 1884 – 31. december 1895, s. 48 – 49.

*narodenia nemal som a nemám s Likavkou nič spoločného. Mojm domovom bol náš skromný domček v Hornej Lehote, učupený v úhladnej záhrade pod brehom a pri ceste do malého kostolíka, ktorý podnes stojí na brehu, ovenčený lipovým sadom. Náš dom stál osamote. Táto samota, blízkosť hôr pôsobila na mňa dojmom akejsi zádumčivosti a vytvorila vo mne lásku k romantike krásy prírody a hôr.*¹⁰ Po skončení druhého ročníka ľudovej školy pokračoval vo vzdelávaní na ľudovej škole v Trstenej. Tu bol v roku 1902 zapísaný na nižšie kráľovské katolícke gymnázium. V tom istom roku dala jeho matka zmeniť priezvisko svojho syna z Holica na Mattoška.¹¹ Blížšiu motiváciu jej konania nepoznáme. Súvisela zrejme so začatím jeho štúdia na gymnázium. V zázname františkánskeho konventu v Trstenej sa o ňom píše ako o sirote.¹² Nepatril medzi eminentných študentov. Na vysvedčení dostával dvojky a trojky.¹³ Pri Mattoškovom štúdiu v treťom ročníku je zmienka, že dostával plné zaopatrenie v kláštore františkánov.¹⁴ Mattoška mal bezprostredný kontakt s františkánskymi rehoľníkmi a františkánskou spiritualitou. Ujal sa ho predovšetkým páter Ludovít Potocký, ktorého neskôr nazval „*akoby druhým otcom*“.¹⁵ Vzťah s pátrom Potockým sa ukázal pre jeho život ako určujúci, pretože pod jeho vplyvom sa rozhodol vstúpiť do františkánskej rehole. Dňa 3. septembra 1906 vstúpil do noviciátu vo františkánskom kláštore v Trnave, kde prijal rehoľné meno Libor (Liberius). Prvé rehoľné sľuby zložil 19. novembra 1907. V rokoch 1907 – 1910 študoval filozofiu vo františkánskom kláštore v Malackách. Keď začal štúdiá filozofie, bolo v prvom ročníku sedem študentov. Keď končil v treťom ročníku, ostali iba štyria.¹⁶ Po absolvovaní štúdia filozofie pokračoval dvojročným štúdiom teológie v Bratislave. Dňa 25. decembra 1912 zložil v bratislavskom františkánskom Kostole Zvestovania Pána slávnostné (večné) sľuby. Počas štúdií v Bratislave začal publikovať a prejavil sa jeho literárny talent. Vela času venoval františkánskym terciárom. Písal o ich aktivitách, ktoré videli v roku 1913 k otvoreniu terciárskeho domu v Bratislave, kde sa mohli konať akadémie, prednášky, diskusie a divadelné predstavenia.¹⁷ V roku 1914 sa

¹⁰ ŠA Bratislava, f. J. V. Gajdoš – pozostalosť, kartón (ďalej k.) 14. Mattoška, Libor: Autobiografia. Strojopis, 1938.

¹¹ ŠA Bytča, f. Matriky, mikrofilm č. 109, Likavka, zv. 1, inv. č. 461, r. kat. Matrika pokrstených, sobášených a zomrelých 1. január 1884 – 31. december 1895, s. 48 – 49.

¹² POLÁK, *Otecko medzi nami*, s. 7.

¹³ Z latinčiny, geometrie a kreslenia mal trojky, z ostatných predmetov dvojky. V druhom ročníku mu pribudla trojka z matematiky, v treťom trojka z nemčiny. Vo štvrtom ročníku mal trojku z latinčiny, nemčiny, prírodopisu a kreslenia. *A Trsztenai kir. kath. gymnasium XXXIV. évi értesítője az 1902 – 1903 tanévről*. Námesztó : M. Schein, 1903, s. 27. *A Trsztenai kir. kath. gymnasium XXXV. évi értesítője az 1904 – 1905 tanévről*. Námesztó : M. Schein, 1904, s. 30. *A Trsztenai kir. kath. gymnasium XXXVI. évi értesítője az 1905 – 1906 tanévről*. Námesztó : M. Schein, 1905, s. 41. *A Trsztenai kir. kath. gymnasium XXXVII. évi értesítője az 1905 – 1906 tanévről*. Námesztó : M. Schein, 1906, s. 38.

¹⁴ *A Trsztenai kir. kath. gymnasium XXXIV. évi értesítője az 1904 – 1905 tanévről*. Námesztó : M. Schein, 1905, s. 35.

¹⁵ ŠA Bratislava, f. J. V. Gajdoš – pozostalosť, k. 14. Mattoška, Libor: Autobiografia. Strojopis, 1938.

¹⁶ *Schematismus Provinciae Hungariae Sanctae Mariae Ordinis Fratrum Minorum S. P. N. Francisci ad annum Christi 1907/1908*. Strigonii : G. Buzarovics, 1907, s. 34; *Schematismus Provinciae Hungariae Sanctae Mariae Ordinis Fratrum Minorum S. P. N. Francisci ad annum Christi 1910*. Strigonii : G. Buzarovics, 1907, s. 27.

¹⁷ *Szent Ferenc Hírnöke*, 1913, roč. 11, č. 11, s. 551.

Mattoškovi podaril dôležitý objav. V knižnici františkánskeho kláštora v Bratislave našiel Bratislavský kódex. Táto knižná pamiatka z roku 1505 sa od roku 1881 považovala za stratenú.¹⁸

L. J. Matošška prijal kňazskú vysviacku 5. februára 1914 v Bratislave. Kňazské primície slávil 8. februára 1914 v Trstenej vo farskom Kostole sv. Martina. Z kapacitných dôvodov sa nemohol využiť Kostol sv. Juraja. Zo strany Mattošku to bol prejav vďaky za všetko, čo preňho františkáni z Trstenej urobili. Táto udalosť sa stala lokálnou slávnosťou, na ktorej sa zúčastnili predstavitelia rehole, diecézneho kňazstva, miestna inteligencia a veriaci. Manduktorom bol trstenský dekan Štefan Haluška a slávnostným kazateľom páter Mansvét J. Olšovský, provinciál františkánskej Mariánskej provincie. Primičnú hostinu pre 60 osôb pripravil páter L. Potocký.¹⁹ Páter L. Mattoška nastúpil do kláštora v Ostrihome a v júli 1914 bol poverený, aby pôsobil ako administrátor farnosti v obci Pilisszentlélek (Huta) v Pilišských vrchoch, kde žilo slovenské obyvateľstvo. Do farnosti dochádzal z kláštora raz za týždeň.²⁰ Po vypuknutí prvej svetovej vojny ho provinciál poveril funkciou magistra a lektora dogmatickej teológie a cirkevných dejín vo františkánskom kláštore v Hlohovci. Pretože vedenie provincie rozhodlo o sústredení teológie v Bratislave, Mattoška sa presťahoval do Bratislavy. Vojské veliteľstvo v Bratislave ho povolalo do duchovnej služby v armáde. Na naliehanie predstavených rehole ho však ponechalo v Bratislave a zverilo mu starostlivosť o dve vojenské nemocnice. V júli 1915 z rozhodnutia vedenia provincie odišiel Mattoška na nové pôsobisko do kláštora v Malackách.²¹ Stal sa lektorom náboženstva a maďarčiny pre 17 františkánskych klerikov, študentov filozofie. Prevzal aj duchovnú starostlivosť o vojenskú nemocnicu, pôsobil ako katechéta a učiteľ maďarčiny v kláštornej dievčenskej škole²² a ako slovenský kazateľ v kláštornom Kostole Neposkvrneného počatia Panny Márie v Malackách.²³ Tieto funkcie vykonával do konca roka 1918. Počas pôsobenia v Malackách bol v roku 1916 prijatý za člena A Magyar Irodalomtörténeti Társaság (Spoločnosť pre dejiny uhorskej literatúry).²⁴ Členstvo v tejto spoločnosti znamenalo ocenenie jeho literárnych kvalít.

Rušné udalosti, spojené s rozpadom rakúsko-uhorskej monarchie a vznikom Československej republiky v roku 1918, zachytili pátra L. Mattošku v Malackách. Hneď po štátnom prevrate sa ako Slovák zapojil do rôznych verejných aktivít v Malackách. Bol vymenovaný za gvardiána kláštora a začal ako prvý vyučovať slovenský jazyk na miestnej meštianskej škole.²⁵ Františkánski klerici sa počas prevratu premiestnili z Malaciek do Skalice. Keď sa v roku 1919 vrátili, Mattoška sa stal ich lektorom slovenčiny a zorganizoval pre nich cyrilo-metodský samo-

¹⁸ *Magyar nyelv XI.*, Budapest : Kiadja a Magyar nyelvtudományi társaság, 1915, s. 416.

¹⁹ *Serafínsky svet*, 1939, roč. 18, č. 2, s. 32.

²⁰ ŠA Bratislava, f. J. V. Gajdoš – pozostalosť, k. 14. Mattoška, L.: Autobiografia. Strojopis, asi 1938.

²¹ Személyi változások a Ferencrendben. In *Nyugatmagyarországi Híradó*, 7. 7. 1915, roč. 28, č. 159, s. 5.

²² ŠA Bratislava, f. J. V. Gajdoš – pozostalosť, k. 14. Mattoška, L.: Autobiografia. Strojopis, 1938.

²³ MACEJKA, Martin. Páter Libor Mattoška. Dostupné na internete: <<https://malackepohladysk/?p=23857>> [2. 2. 2024].

²⁴ *A Magyar irodalomtörténeti társaság. Havi folyóirata*. Budapest : A Magyar irodalomtörténeti társaság, 1917, s. 91.

²⁵ GAJDOŠ, Františkáni v slovenskej literatúre, s. 118.

vzdelávací spolok. Mattoška videl dôležitosť organizovania katolíckych laikov, preto inicioval založenie Katolíckeho kruhu v Malackách. Valné zhromaždenie tohto spolku sa konalo 23. februára 1919. S prejavom tu vystúpil Mattoška, ktorý zdôraznil ciele spolku: „*My nehladáme boj, nechceme napádať nikoho, nemieni-
me vyzývať náboženské rozopry, – chceme len brániť dedičstvo otcov našich: vieru
a právo cirkvi katolíckej.*“²⁶ Prítomných bolo asi 300 mužov z rôznych sociálnych
vrstiev. Za predsedu spolku bol zvolený páter L. Mattoška.²⁷

Ďalšou oblasťou, v ktorej sa Mattoška od roku 1919 angažoval, bola katolícka telovýchovná organizácia Orol. Jeho aktívna spolková práca s mládežou siaha do 30. októbra 1918, keď vtedajší gvardián malackého kláštora františkánov M. Olšovský z iniciatívy kňaznej Margity Pálffyovej založil mládežnícky krúžok. Mattoška bol jednou z vedúcich osobností krúžku.²⁸ Od roku 1919 vznikajú na Slovensku prvé jednoty Orla. Orolské hnutie sa rozšírilo po celom Slovensku. Jeho cieľom bolo milovať skutkami Boha, seba, svoj národ. Ďalšími cieľmi bolo všestranne pestovať výchovu a povznesenie duševných a telesných síl mládeže a dospelých členov v kresťanskom a národnom duchu, aby sa členovia stali uvedomelými občanmi.²⁹ Vo februári 1919 vznikla prvá jednota na Slovensku v Novom Meste nad Váhom (Augustín Raška). V poradí druhá vznikla Malackách z iniciatívy františkánskych pátrov Libora Mattoška a Amanda Kopáča. Mattoška nemusel zakladať nový spolok, ale transformoval už existujúci mládežnícky krúžok v Malackách na jednotu Orla. Orla šírili najmä v regióne Záhorie. Podľa jeho vlastného vyjadrenia: „*Zakladal som jednoty Orla na celom Záhorí, ba i na druhej strane Malých Karpátov vo Veľkých Šenkviaciach. Prenasledovaniu a upodostat-
vaniu zo strany vtedajšej takzv. Šrobárovej vlády nebolo konca-kraja.*“³⁰ V dňoch 7. a 8. septembra 1919 sa v Malackách konali slávnosti posvätenia prvej orolskej zástavy. Prítomní boli dvaja poslanci Slovenskej ľudovej strany, Karol Kmetko, neskorší nitriansky biskup, Ján Kovalík a 200 moravských orlov. Verejné cvičenie sa konalo v kláštornej záhrade.³¹ K 4. marcu 1920 pôsobilo na Slovensku 15 orolských okresov, z toho jeden z nich práve v Malackách, pod ktorý patrili jednoty v Moravskom Sv. Jáne, Levároch, Studienke, Gajarocho a Závode.³² Vzhľadom na svoje angažovanie pri zakladaní a šírení Orla sa Mattoška stal 13. novembra 1919 členom osemčlennej Slovenskej zemskej rady Orla.³³ Keď sa 6. novembra 1920 rozhodlo, že si Orol vytvorí svoje vyššie – župné štruktúry, stal sa Mattoška starostom Záhorskej župy Jána Hollého.³⁴ Dňa 8. mája 1921 viedol župný zjazd Orla v Malackách, kde referoval o organizačnom živote, kresťanskej výchove, disciplíne, zdvorilosti a bratskej láske.³⁵ V tom čase už mala Záhorská župa štyri okresy (Malacky, Bratislava, Šaštín a Skalica) v rámci ktorých pracovalo 23 jednôt.

²⁶ *Osveta*, 1. 3. 1919, roč. 1, č. 8, s. 2.

²⁷ *Ibid.*

²⁸ MACEJKA, Páter Libor Mattoška. Dostupné na internete: <<https://malackepohlady.sk/?p=23857>> [2. 2. 2024].

²⁹ *Tatranský Orol*, 1920, roč. 1, č. 3, s. 73.

³⁰ ŠA Bratislava, f. J. V. Gajdoš – pozostalosť, k. 14. Mattoška, Libor: Autobiografia. Strojopis, 1938.

³¹ *Ibid.*

³² *Tatranský Orol*, 1920, roč. 1, č. 1, s. 21.

³³ *Ibid.*

³⁴ *Tatranský Orol*, 1920, roč. 1, č. 8, s. 164; *Tatranský Orol*, 1921, roč. 2, č. 2, s. 94.

³⁵ *Tatranský Orol*, 1921, roč. 2, č. 2, s. 118.

V roku 1922 sa Mattoška vzdal svojich aktivít v Orle. Vo funkcii starostu Záhorскеj župy Orla ho vystriedal diecézny kňaz Matej Hések.

Dôvodom skončenia Mattoškových aktivít v Orle bolo prenesenie ťažiska jeho aktivít na pôdu františkánskej rehole, ale aj skutočnosť, že Orol sa dostal pod silný vplyv Slovenskej ľudovej strany. Práve stranícko-politický vplyv Mattoška považoval za nepriaznivý pre autentickú orolskú myšlienku: „*V Malackách sme privinuli bratského Orla k svojmu srdcu, odchovali sme ho k posvätným výkonom sera-fínskeho vzletu, až prišla strana a vyvlastnila si ho cele svojím zámerom.*“³⁶ Podľa Mattošku „*rozvášnená politická morálka*“ ohrozuje každú výchovnú snahu. Zjednodušená politicko-stranícka optika, spojená s nenávisťou k všetkému, čo sa nedá vtesnať do jej zúženého pohľadu svojím negativizmom, zasahuje najmä mládež.

V roku 1922 sa vytvoril františkánsky komisariát pre Slovensko. Zahŕňal fran-tiškánske kláštory uhorskej Mariánskej provincie, ktoré ostali po roku 1918 na Slovensku. Provinciálnym komisárom sa stal páter M. Olšovský. Páter L. Mattoška bol vymenovaný za konzultora Komisariátu. V tejto funkcii cestoval do Ríma, aby rokoval s vedením rehole o osamostatnení slovenských františkánov od uhorskej Mariánskej provincie.³⁷ Samostatná františkánska cirkevná provincia Najsvätejšieho Spasiteľa (salvatoriánska) bola vytvorená dekrétom generálneho predstave-ného rehole v Ríme zo dňa 31. januára 1924. Jej prvým provinciálom sa stal páter M. Olšovský. Páter L. Mattoška bol vymenovaný za jedného zo štyroch definitorov provincie.³⁸ Veľmi významnou funkciou, ktorú Mattoška zastával, bola funkcia duchovného správcu III. rádu sv. Františka na Slovensku, spojená s rôznymi ak-ciami (exercície, púte, divadelné hry, akadémie, prednášky). Pre terciárov uspo-riadal v tej dobe odvážnu akciu – prvú slovenskú terciársku púť do Ríma a Assisi. Mattoška plánoval usporiadanie tejto púte už v roku 1922. So svojím zámerom sa zdôveril priateľovi A. Kolískovi, ktorý v tom čase pôsobil v Bratislave.³⁹ Získal v ňom spolupracovníka a skúseného organizátora, ktorý si zobral na starosť za-bezpečenie dopravy, ubytovania a stravy pútnikov, pričom páter L. Mattoška mal na starosti duchovný program púte. Púť sa konala v máji 1923 za účasti 57 pútni-kov. Prostredníctvom A. Kolíska sa púte zúčastnilo niekoľko slovenských umelcov a spisovateľov, napr. Tido J. Gašpar, Andrej Kováčik, Janko Alexy, Milan Mitrov-ský a Jur Koza-Matejov.⁴⁰ Púť pre nich predstavovala vítanú príležitosť vycestovať z náboženských pohnútok a zároveň čerpať inšpiráciu pre tvorbu.

V roku 1922 sa páter L. Mattoška ujal funkcie zodpovedného redaktora terciár-skeho časopisu *Serafínsky svet*. Redigoval ho od založenia až do konca roka 1943, a to najprv v Malackách a neskôr, od roku 1927, v Kremnici. V roku 1925, teda tri roky po začatí vydávania *Serafínskeho sveta*, vyšlo prvé číslo detského časopisu *Priateľ dietok* s podtitulom *poučno-zábavný a vzdelávací obrázkový časopis pre slovenské dietky*. Zodpovedným redaktorom tohto časopisu sa stal Mattoška. Bol to riskantný, ale ako sa ukázalo neskôr, úspešný krok. Časopis si získal obľubu a stal sa detským časopisom s najvyšším nákladom a čítanosťou na Slovensku. Mattoška redigoval dva časopisy a mal funkcie v reholi. Bola to enormná záťaž.

³⁶ *Ludová politika*, 31. 7. 1927, roč. 3, č. 170, s. 1.

³⁷ ŠA Bratislava, f. J. V. Gajdoš – pozostalosť, k. 14. Mattoška, Libor: Autobiografia. Strojopis, 1938.

³⁸ GAJDOŠ, Jozef V. *Františkáni v slovenskej literatúre*. Cleveland – Ohio : Prvá katolícka slovenská jednota, 1979, s. 128.

³⁹ *Serafínsky svet*, 1923, roč. 2, č. 7-8, s. 225 – 226.

⁴⁰ *Serafínsky svet*, 1944, roč. 23, č. 1, s. 13.

Keď v decembri 1925 zomrel malacký dekan – farár Jozef Kováč, Biskupský úrad v Trnave ho poveril správou farnosti v Malackách. Páter L. Mattoška sa pod ťarchou povinností zriekol úradu gvardiána kláštora v Malackách.

Kapitula františkánskeho rádu v roku 1927 rozhodla, že páter L. Mattoška sa stane sekretárom salvatoriánskej provincie. Bol vymenovaný aj za gvardiána kláštora v Kremnici, kam prišiel 24. augusta 1927. Odchodom Mattošku z Malaciek do Kremnice sa do kremnického kláštora premiestnilo aj redigovanie *Serafínskeho sveta* a *Priateľa dietok*. Kremnica ako mesto nemala dostatočnú infraštruktúru, ktorá by zabezpečovala hladké vydávanie oboch časopisov. Pomoc pri redigovaní časopisov a ich administrácii vykonávali dvaja kremnickí františkáni, a to napriek iným povinnostiam. Tento stav Mattošku vyčerpával. Preto v roku 1933 navrhol provinciálovi, aby sa redigovanie a vydávanie časopisov presídlilo do Bratislavy. K zmene však nedošlo. Preto v roku 1937 žiadal provinciála, aby sa do Bratislavy premiestnilo aspoň redigovanie a vydávanie *Serafínskeho sveta* s tým, že on by aj ďalej z Kremnice redigoval *Priateľa dietok*.⁴¹ Vec sa riešila až v roku 1943, keď od roku 1944 funkciu zodpovedného redaktora *Serafínskeho sveta* prevzal páter Ladislav A. Polák. Mattoška sa ďalej uvádzal ako redaktor časopisu. Vyhradil si tak určitý vplyv na jeho smerovanie. Časopis *Priateľ dietok* prinášal františkánskej provincii isté finančné zisky, ktoré mohli byť použité na rôzne aktivity rehole. Z poverenia provinciála františkánov Mattoška podnikal z Kremnice ľudové misie ako špecifické formy duchovnej obnovy v rôznych farnostiach na celom území Slovenska. Táto aktivita bola spojená s cestovaním, prípravou kázni a s povedaním veriacich.

S pôsobením pátra L. Mattošku v Kremnici súvisí aj jeho angažovanie v Matici slovenskej. Tým, že v roku 1929 daroval tomuto spolku sumu 500 korún, stal sa jeho zakladajúcim členom.⁴² Išlo o gesto, keď viaceré slovenské osobnosti takýmto spôsobom vyjadrovali ochotu obetovať na národné ciele. V tomto období nadviazal kontakty s Pedagogickým odborom Matice slovenskej. Dôvodom bola skutočnosť, že ako zodpovedný redaktor časopisu *Priateľ dietok* v koordinácii s týmto matičným pracoviskom mohol získať viaceré podnety pre svoju prácu a naopak, pomôcť iným svojimi skúsenosťami. Neskôr, v roku 1938, sa stal podpredsedom miestneho odboru Matice slovenskej v Kremnici.

Páter L. Mattoška sa zúčastnil dvoch akcií celosvetového významu. V dňoch 7. – 11. mája 1930 svetového eucharistického kongresu v Kartágu v Tunise a v dňoch 21. – 26. júna 1932 svetového eucharistického kongresu v Dubline v Írsku. V roku 1935 Mattoška prestal zastávať funkciu gvardiána kremnického kláštora. Vzhľadom na celkovú vyčerpanosť sa musel liečiť v sanatóriu v Jeseníku pri Olomouci (vtedy Gräfenberg).⁴³ V roku 1938 bol opäť poverený funkciou gvardiána kláštora v Kremnici. Po vyhlásení autonómie Slovenska 6. októbra 1938 sa na Slovensku vytvárali slovenské národné výbory ako dočasné orgány, ktoré mali pomôcť autonómnej vláde udržať pokoj a poriadok. Slovenský národný výbor sa

⁴¹ ŠA Bratislava, f. Fragmenty archívu salvatoriánskej provincie františkánov na Slovensku 1918 – 1950, k. 17, list L. Mattošku provinciálovi františkánov B. R. Böhmovi, Kremnica 24. 2. 1937.

⁴² KRČMÉRY, Štefan – KLAČKO, Rudolf (zost.). *Rok Matice slovenskej 1929*. Turčiansky Sv. Martin : Matica slovenská, 1930, s. 29.

⁴³ ŠA Bratislava, f. J. V. Gajdoš – pozostalosť, k. 14. Mattoška, Libor: Autobiografia. Strojopis, asi 1938.

vytvoril aj v Kremnici. Mattoška sa ujal jeho vedenia.⁴⁴ Týmto angažovaním vyjadril podporu autonómnej vláde. Po vyhlásení Slovenského štátu 14. marca 1939 Mattoška nezastával politické funkcie. Venoval sa duchovnému vedeniu terciárov, redigovaniu oboch časopisov a pribudla mu starostlivosť o dievčatá v rámci organizácie Sdruženie katolíckej mládeže (ďalej SKM). Na valnom zhromaždení SKM 2. – 4. októbra 1940 vo Zvolene bolo rozhodnuté o rozdelení organizácie na dve sekcie: sekciu mladíkov a sekciu dievčat. V rámci sekcie dievčat sa páter L. Mattoška dostal do funkcie ústredného duchovného radcu.⁴⁵ Z titulu tejto funkcie viedol prázdninový výchovný kurz dievčat spojený s exercíciami. Prvý sa konal na chate v Ráztočne pri Prievidzi od 15. do 30. júla 1941.⁴⁶ Mattoška navštevoval miestne skupiny SKM aby dievčatám prednášal a duchovne ich viedol.

Prechod frontu prežil Mattoška v obci Horná Lehota na Orave. Po obnovení ČSR v roku 1945 prestal vykonávať funkciu gvardiána kláštora v Kremnici. Začiatkom roka 1946 bol zvolený do funkcie komisára Svätej zeme pre Slovensko so sídlom v Prešove. Modernú budovu Komisariátu, postavenú v roku 1930, ale aj objekty františkánskeho kláštora vážne poškodilo bombardovanie Prešova sovietskym letectvom v decembri 1944.⁴⁷ Nový režim tzv. ľudovej demokracie ešte na jar 1945 zastavil vydávanie katolíckych periodík. Zastavené bolo aj vydávanie *Serafínskeho sveta* a *Priateľa dielok*. Bolo potrebné žiadať ich obnovenie. To sa dosiahlo v roku 1946. Mattoška sa usiloval o koncentráciu, zintenzívnenie a skvalitnenie vydavateľských snáh františkánov na Slovensku. Tomuto cieľu slúžilo založenie Františkánskych literárnych podnikov v Prešove v roku 1946. Úsilie o povojnovú náboženskú obrodu na Slovensku násilne prerušil komunistický štátny prevrat v roku 1948. Koncom tohto roka prestali vychádzať časopisy *Serafínsky svet* a *Priateľ dielok*, ale aj knižné publikácie vydávané františkánmi.

V noci z 13. na 14. apríla 1950 sa realizovala Akcia K, násilný zásah štátnej moci proti mužským rehoľiam ich koncentrácia do sústredovacích stredísk. Znamenalo to znemožnenie aktivít reholí, prerušenie kontinuity ich činnosti. Z doterajšieho archívneho výskumu sa nepodarilo získať presné informácie, ako prežil páter L. Mattoška Akciu K. Zásah proti františkánom sa realizoval podľa plánu. Z kláštora v Prešove bolo z celkového počtu dvanásť františkánov násilne vyvezených sedem prítomných.⁴⁸ Páter L. Mattoška sa spolu s ďalšími františkánmi ocitol v sústredovacom stredisku pre rehoľníkov v Hronskom Beňadiku. Tu bolo sústredených 181 františkánov z celého Slovenska.⁴⁹ Z nich postupne viacerých prepustili na službu do verejnej pastorácie. Medzi nimi bol aj Mattoška, ktorý sa v druhej polovici mája 1950 dostal na nové pôsobisko v kostole františkánov v Žiline. Spolu s ďalšími rehoľnými kňazmi ho Slovenský úrad pre veci cirkevné (ďalej SÚC) predvolal na poradu do Bratislavy 12. júna 1950. Porady sa zúčastnilo 43 kňazov, ktorých školili, ako si predstavujú ich pôsobenie vo verejnej pastorácii v tzv. ľudovodemokratickom zriadení.⁵⁰ Mattoška dostal po tejto porade vyme-

⁴⁴ Ibid.

⁴⁵ *Prednášky*, 1940, roč. 4, č. 1 – 2, s. 4.

⁴⁶ *Slovák*, 9. 7. 1941, roč. 23, č. 155, s. 6.

⁴⁷ *Serafínsky svet*, 1946, roč. 24, č. 7 – 8, s. 101.

⁴⁸ DUBOVSKÝ, Ján M. *Akcia kláštory*. Martin : Matica slovenská, 1998, s. 93; VNUK, František. *Akcie K a R*. Bratislava : CMBF UK, 1995, s. 24.

⁴⁹ DUBOVSKÝ, *Akcia kláštory*, s. 99.

⁵⁰ Ibid., s. 211 – 212.

novanie za kaplána do Okoličného (okr. Liptovský Mikuláš). V tejto obci pôvodne pôsobila do roku 1950 komunita františkánov.

Páter L. Mattoška sa napriek formálnemu menovaniu zdržiaval v oravskej obci Horná Lehota. Okresný národný výbor v Dolnom Kubíne 25. novembra 1950 podal SÚC hlásenie o kňazoch, ktorí nie sú zaradení do verejnej duchovnej správy. Spomedzi štyroch kňazov sa spomína Mattoška ako kaplán z Okoličného a bývalý františkán, ktorý „*je síce v duch. správe, ale už pol roka je na zdravotnej dovolenke v Hornej Lehote.*“⁵¹ Z dokumentu vyplýva, že Mattoška bol už od júna 1950, teda pol roka, na zdravotnej dovolenke v obci, kde strávil svoje detstvo. SÚC dal následne 12. decembra 1950 podnet na prešetrovanie činnosti pátra Mattošku.⁵² Táto iniciatíva viedla k vymenovaniu Mattošku za správcu farnosti v obci Svätý Ondrej (dnes Liptovský Ondrej). Krajský národný výbor v Žiline – referát pre ľudovú správu udelil Mattoškovi predbežný súhlas na výkon tejto funkcie od 1. februára 1951.⁵³ Kapitulárny vikár Spišskej diecézy Ondrej Scheffer o tom upovedomil Mattošku listom zo 6. februára 1951.⁵⁴ Mattoškove pôsobenie vo Svätom Ondreji trvalo do 1. decembra 1954, keď ho kapitulárny vikár po predchádzajúcom štátnom súhlase vymenoval za správcu farnosti Spišská Teplica.⁵⁵

Pôsobenie kňaza v 50. rokoch počas tvrdej perzekúcie cirkvi bolo zložité. Páter L. Mattoška vykonával svoje kňazské povolanie poctivo napriek obmedzujúcim opatreniam. Nosil so sebou relikviu Sv. Kríža, ktorú dostal ako dar od Svätej stolice za svoje pôsobenie vo funkcii Komisára Svätej zeme pre Slovensko.⁵⁶ Táto relikvia sa po jeho smrti stala inventárom kostola. Tlak komunistickej moci bol enormný. Štátna moc v podobe cirkevných tajomníkov kontrolovala a utlmovala náboženský život. Túto funkciu plnila spolu s komunistickou stranou a Štátnou bezpečnosťou. Kňazi boli objektmi stáleho nátlaku a šikanovania. Mattoška, ktorý žil čulým spoločenským životom, veľa cestoval a publikoval, bol zámerne umlčaný a odsunutý do úzadia. Nemohol publikovať, ani verejne vystupovať. Častým zjavom, typickým pre komunistický režim, bolo vyhlasovanie pracovných nedieľ, čo spôsobovalo veriacim problém pri návšteve bohoslužieb. Preto Mattoška požiadal 21. apríla 1958 Biskupský ordinariát v Spišskej Kapitule, aby pre svojich veriacich v prípade vyhlásenia pracovnej nedele mohol slúžiť dve sväté omše, jednu predpoludním pre zamestnancov jednotného roľníckeho družstva, ktorí museli vykonávať svoju prácu od skorých ranných hodín, a druhú, večernú pre robotníkov, ktorí pracovali najmä v továrni vo Svite. Túto zásadu žiadal uplatniť aj na prikázané sviatky.⁵⁷ Pozitívnu odpoveď dostal 26. apríla 1958.

⁵¹ Slovenský národný archív (ďalej SNA) Bratislava, f. Slovenský úrad pre veci cirkevné (ďalej SÚC), k. 220, dok. č. 371-25/11-1950-I/4. Prípís ONV v Dolnom Kubíne Slovenskému úradu pre veci cirkevné. Dolný Kubín 25. 11. 1950.

⁵² SNA Bratislava, f. SÚC, k. 220, dok. č. 4639/1950 dôv. Soznam duchovných v okrese Dolný Kubín – nezadelený do verejnej duchovnej správy – zadelenie.

⁵³ Archív Rímskokatolíckeho biskupského úradu Spišská Kapitula, f. Osobné spisy, sign. OS 57, Mattoška, Liborius J., dok. č. I/4-292.1-1951-S. Prípís KNV v Žiline biskupskému úradu v Spišskej Kapitule. Žilina 25. 1. 1951.

⁵⁴ Ibid., dok. č. 186/1951. List O. Scheffera L. Mattoškovi. Spišská Kapitula 6. 2. 1951.

⁵⁵ Ibid., dok. č. 1373/1954. List O. Scheffera L. Mattoškovi. Spišská Kapitula 27. 11. 1951.

⁵⁶ ŠELLENG, Eduard. Otecko v Spišskej Teplici. In POLÁK, Ladislav. *Otecko medzi nami*, s. 21 – 22.

⁵⁷ Ibid., dok. č. 26/1958. List L. Mattošku Biskupskému ordinariátu v Spišskom Podhradí. Spišská Teplica 21. 4. 1958.

V tom čase bol zdravotný stav pátra Mattošku kritický. Nazdával sa, že mu pomôže kúpeľná liečba v Korytnici. Preto si ako samoplatca zariadil pobyt v týchto kúpeľoch v dňoch od 4. do 23. augusta 1958. V žiadosti o súhlas s kúpeľnou liečbou, adresovanej Biskupskému ordinariátu v Spišskom Podhradí poznamenal, že od roku 1940 neabsolvoval liečenie.⁵⁸ Kapitulárny vikár Scheffer vyslovil 8. júla 1958 so žiadosťou súhlas. Mattoška nastúpil na liečebný pobyt. Ochorel však na chrípku. Jeho zdravotný stav bol akútny. Museli ho hospitalizovať v ružomerskej nemocnici, kde 30. augusta 1958 zomrel. Pretože nemal príbuzných a farníci v Spišskej Teplici si ho oblúbili, zariadili, aby sa pohreb konal na ich obecnom cintoríne. Pohrebné obrady mal pôvodne vykonať kapitulárny vikár Scheffer, no pre zhoršený zdravotný stav poveril pochovaním rožňavského biskupa Róberta Pobožného. Okrem biskupa Pobožného napokon pricestoval na pohreb aj košický apoštolský administrátor biskup Jozef Čársky. Pohrebu sa zúčastnil veľký počet kňazov a veriacich.⁵⁹

Dielo pátra Libora J. Mattoška

Mattoška začal publikovať ešte počas svojich teologických štúdií v Bratislave. Od roku 1906 pôsobilo v Kluži františkánske Vydavateľstvo a tlačiareň sv. Bonaventúru. Tu sa vydávali a tlačili rôzne františkánske publikácie a časopisy. V roku 1913 v ročenke *Bernardinus* vyšlo Mattoškovi sedem kázni na tému význam tlače a príspevok o význame kostola.⁶⁰ Podľa Mattoškovho neskoršieho vyjadrenia v čase bratislavských štúdií spoločne s Remigiusom Školákom uvažovali o vydávaní slovenského františkánskeho časopisu, ktorý by vydávalo františkánske Vydavateľstvo sv. Bonaventúru.⁶¹ Nie je známe, či v tomto smere podnikli nejaké aktivity. Vieme však, že myšlienka medzi slovenskými františkánmi žila. Na terciárskom zhromaždení 9. apríla 1917 v Bratislave predniesol páter Béda Košík prejav o katolíckej tlači, v ktorom vyjadril vôľu vydávať slovenský terciársky časopis.⁶² Páter B. Košík vydal ešte v prvom polroku 1918 tlačенú slovensky písanú výzvu na zasielanie príspevkov do časopisu.⁶³ Takýto časopis však do rozpadu Rakúsko-Uhorska nevyšiel.

Od roku 1914 Mattoška publikoval v celouhorskom časopise *Szent Ferenc Hirnőke*, ktorý od roku 1903 vydávali františkáni pre svoj III. rád. Hlavným redaktorom bol františkánsky páter Leonard Trefán z Kološváru, páter L. Mattoška bol redaktorom tohto časopisu od februára 1917 do konca roka 1918. Išlo o maďarsky písaný mesačník, ktorý vychádzal v Budapešti. V tomto časopise Mattoška uverejnil viacero príspevkov. Pokúsil sa aj o vlastnú dramatickú tvorbu. Od mája do novembra 1914 vychádzala na stránkach *Szent Ferenc Hirnőke* v maďarčine na pokračovanie jeho prvá divadelná hra *Elienne*. Knižne vyšla vo vydavateľstve časopisu *Szent Ferenc Hirnőke* v roku 1915. Hra má päť dejstiev. Námet čerpala z prenasledovania katolíkov počas panovania anglického kráľa Henricha VIII.

⁵⁸ Ibid., dok. č. 51/1958. List L. Mattošku Biskupskému úradu v Spišskom Podhradí. Spišská Teplica 8. 7. 1958.

⁵⁹ JÁNEK, Jozef. P. Libor Mattoška – redaktorom. In POLÁK, Ladislav. *Otecko medzi nami*, s. 19 – 20.

⁶⁰ HÉDLY, Jeromos – TREFÁN, Leonárd (zost.). *Bernardinus. A kath. egyházi szónoklat szögyelátában. II. évfolyam*. Koloszvár : Szent Bonaventura könyvnyomda, 1913, s. XI.

⁶¹ Serafínsky svet, 1931, roč. 10, č. 12, s. 312 – 313.

⁶² GAJDOŠ, *Františkáni v slovenskej literatúre*, s. 206.

⁶³ Ibid.

Elienne je dáma, ktorá predstavuje vzor katolíckej ženy vernej cirkvi. Jej nekompromisnú vernosť dokumentuje odmietnutie kráľovej ponuky na sobáš. Hra bola krátko po vydaní preložená do nemčiny. Prvý raz sa hrala verejne po nemecky v Bratislave koncom roka 1915. Hrali ju bratislavskí františkánski terciári.⁶⁴ V slovenčine vyšla táto hra až v roku 1921, teda počas Československej republiky.⁶⁵

V časopise *Szent Ferenc Hirnöke* sa Mattoška zamerával na široké spektrum tém. Písal o sociálnych úlohách III. rádu,⁶⁶ potrebách účinného katolíckeho tlačového apoštolátu,⁶⁷ vplyvu františkánskej spirituality na stredovekú literatúru vo svete a v Uhorsku,⁶⁸ význame osobnosti sv. Františka a dobe, keď pôsobil,⁶⁹ otázkach modernej doby a jej ideách,⁷⁰ o význame Vianoc a pokoja, narušeného prvou svetovou vojnou,⁷¹ o Veľkej noci, ktorá prináša ľuďom bez rozdielu nádej na nový život.⁷² Práve v tomto článku sa zamyslel nad podobou autentickej kultúry: „*Bratia a sestry, potrebujeme kultúru života v poznaní, kultúru, ktorá žije, zušľachťuje, formuje, robí šťastným a učí.*“⁷³ Mattoška vo svojich článkoch zachytával aj aktuálne dianie medzi františkánskymi terciármi v Bratislave, napríklad otvorenie terciárskeho domu,⁷⁴ divadelné predstavenie nemeckých terciárov,⁷⁵ divadelné predstavenie slovenských terciárov.⁷⁶ Jeho článok zo septembra 1918 je vyjadrením neistoty z budúcnosti. V súvislosti so školskou výchovou upozornil, že zvyšovaním kompetencií štátu v školstve upadá náboženský duch medzi mládežou. „*Oltáre večného vlastenectva boli spálené, teraz je to nevera. Prevláda morálna ľahkomyselnosť a rovnaký kozmopolitný duch.*“⁷⁷

Mattoška v rokoch 1914 – 1916 publikoval kratšie články v maďarčine v bratislavských novinách *Nyugatmagyarországi Híradó*. Písal o potrebe obmedziť počas vojny extravaganciu a pôžitky (divadlá, kiná, kabarety, krčmy a tým aj predaj alkoholu),⁷⁸ o umieraní vojaka – hrdinu na fronte,⁷⁹ o historickej postave uhorských dejín, veliteľovi uhorskej armády, ostrihomskom arcibiskupovi, františkánovi Pavlovi Tomorim,⁸⁰ o význame rakúskeho hudobného skladateľa františkána Hartmanna von An der Lan-Hochbrunn, ktorý nečakane zomrel vo

⁶⁴ *Nyugatmagyarországi Híradó*, 3. 12. 1915, roč. 28, č. 287, s. 6; *Nyugatmagyarországi Híradó*, 21. 12. 1915, roč. 28, č. 302, s. 5.

⁶⁵ MATTOŠKA, Libor J. *Elienne. Dejepisná hra z doby prenasledovania katolíkov v Anglii v 5 dejstvách*. Ružomberok : Lev, 1921, 71 s.

⁶⁶ *Szent Ferenc Hirnöke*, 1917, roč. 15, č. 2, s. 42 – 46; č. 3, s. 78 – 81; č. 8, s. 250 – 252; č. 9, s. 282 – 283; č. 10, s. 307 – 308; č. 11, s. 341 – 343; 1918, roč. 16, č. 1, s. 5 – 7; č. 2, s. 31 – 33, č. 3, s. 61 – 62, č. 4, s. 83 – 84, č. 11, s. 253 – 255.

⁶⁷ *Szent Ferenc Hirnöke*, 1917, roč. 15, č. 7, s. 213 – 217; *Szent Ferenc Hirnöke*, 1918, roč. 16, č. 2, s. 1 – 3, č. 9, s. 218 – 221.

⁶⁸ *Szent Ferenc Hirnöke*, 1918, roč. 16, č. 5, s. 111 – 113, č. 6, s. 131 – 133, č. 7, s. 155 – 157.

⁶⁹ *Szent Ferenc Hirnöke*, 1916, roč. 14, č. 12, s. 421 – 429.

⁷⁰ *Szent Ferenc Hirnöke*, 1914, roč. 12, č. 2, s. 85 – 87.

⁷¹ *Szent Ferenc Hirnöke*, 1917, roč. 15, č. 12, s. 357 – 361.

⁷² *Szent Ferenc Hirnöke*, 1916, roč. 14, č. 5, s. 193 – 196.

⁷³ *Ibid.*, s. 195.

⁷⁴ *Szent Ferenc Hirnöke*, 1914, roč. 12, č. 1, s. 52 – 60.

⁷⁵ *Szent Ferenc Hirnöke*, 1914, roč. 12, č. 6, s. 342 – 345.

⁷⁶ *Szent Ferenc Hirnöke*, 1915, roč. 13, č. 5, s. 235 – 236.

⁷⁷ *Szent Ferenc Hirnöke*, 1918, roč. 16, č. 9, s. 193 – 196.

⁷⁸ *Nyugatmagyarországi Híradó*, 11. 11. 1914, roč. 27, č. 263, s. 3 – 4.

⁷⁹ *Nyugatmagyarországi Híradó*, 17. 11. 1914, roč. 27, č. 268, s. 3.

⁸⁰ *Nyugatmagyarországi Híradó*, 4. 12. 1914, roč. 27, č. 283, s. 3 – 4.

veku 51 rokov,⁸¹ o zlých medziľudských vzťahoch počas vojny,⁸² o nostalgickej nálade na ruskom cárskom dvore,⁸³ o pravej duchovnej a morálnej kultúre, ktorú nedokáže nahradiť žiadna matéria ani technický rozvoj,⁸⁴ o dojmach na návšteve Sedmohradska,⁸⁵ o význame Vianoc počas vojny.⁸⁶ Sériu 16 článkov Mattoškovi uverejnil aj týždenník *Pápa és vidéke* v rokoch 1915 – 1917.⁸⁷ Išlo o reflexie života v Uhorsku počas prvej svetovej vojny. Mattoška upozorňoval na úpadok morálky počas vojny, na utrpenie vojakov a civilného obyvateľstva, neriešené sociálne problémy. Podľa neho, paradoxne, moderná doba a kultúra dala človeku netušené možnosti, ale nedokázala ho urobiť šťastným. Dôkazom toho bol aj rast sociálnej nerovnosti, národnostných sporov a sama vojna. Mattoška sa vo svojej publicistike predstavil verejnosti ako zrelý autor, formulujúci myšlienky v kvalitnej maďarčine. Už v týchto prvých príspevkoch sa prejavil jeho vlastný štýl, ktorý sa vyznačoval schopnosťou zaujať prostredníctvom obrazov a príbehov zo súčasného života, zachytiť a pracovať s ľudskými emóciami, prepájať minulosť so súčasnosťou, aktualizovať kresťanské hodnoty na súčasnosť. V niektorých článkoch sa prejavil ako uhorský vlastenec. Mattoškove publicistické aktivity sa prirodzene uplatnili v rámci františkánskej komunity.

Na jar 1918, ešte počas existencie Rakúsko-Uhorska, vyšla Mattoškovi brožúra *Sajtókérdés – életkérdés*.⁸⁸ Mattoška v nej uvažoval o význame tlače v spoločnosti. V šiestich kapitolách poskytol materiál, ktorý mohli využiť kňazi pri práci s veriacimi laikmi. Mattoška poukázal na vplyv tlače na myslenie a konanie ľudí. Pritom upozorňoval, že tlač môže slúžiť dobrej veci, ale môže sa stať aj tyranom ľudstva najmä pre naivných ľudí, ktorí siahnu po nevhodnej tlači, uveria jej a nasleduje ich mravný úpadok. Navrhol program systematickej práce na poli tlače, aby bola katolícka tlač prístupná všetkým vrstvám spoločnosti.

Vznik Československej republiky v roku 1918 vytvoril nové podmienky pre aktivitu pátra L. J. Mattošku. Od januára 1919 začal v Malackách vychádzať týždenník *Osveta*, ktorého hlavným redaktorom bol advokát a politik Ivan Dérer. Mattoška prispel do tohto periodika článkom, v ktorom rozobral termín sloboda. Upozornil na dôležitosť slobody v nových pomeroch. V slobode videl príležitosť pre uskutočnenie nových výziev, pre nástup nových charakterných osobností, ktoré povedú národ na vyššiu morálnu a vzdelanostnú úroveň. Upozornil pritom na naivné chápanie slobody ako samozrejmej hodnoty, z ktorej možno iba ťažiť.⁸⁹ Zdôraznil dôležitosť náboženstva v nových demokratických pomeroch, v ktorých videl vzájomné prepojenie medzi vierou a rešpektovaním svetských zákonov. Angažovanie Mattošku v spolku Orol sa odrazilo aj v tom, že prispel krátkou prízrou do spolkového mesačníka *Tatranský Orol*.⁹⁰

⁸¹ *Nyugatmagyarországi Híradó*, 12. 12. 1914, roč. 27, č. 290, s. 6.

⁸² *Nyugatmagyarországi Híradó*, 3. 3. 1915, roč. 28, č. 51, s. 3 – 4.

⁸³ *Nyugatmagyarországi Híradó*, 10. 3. 1915, roč. 28, č. 57, s. 3 – 4.

⁸⁴ *Nyugatmagyarországi Híradó*, 28. 10. 1915, roč. 28, č. 256, s. 3 – 4.

⁸⁵ *Nyugatmagyarországi Híradó*, 17. 12. 1916, roč. 29, č. 303, s. 2 – 3.

⁸⁶ *Nyugatmagyarországi Híradó*, 24. 12. 1916, roč. 29, č. 309, s. 8.

⁸⁷ Prvý z nich: *Pápa és vidéke*, 14. 3. 1915, roč. 10, č. 11, s. 2.

⁸⁸ MATTOŠKA, J. Libór. *Sajtókérdés – életkérdés. Gondolatok a sajtóról* [Otázka tlače – otázka života. Úvahy o tlači]. Klosszvár : A Szent Ferenc Hírnöke kiadása, 1918, 70 s.

⁸⁹ *Osveta*, 25. 1. 1919, roč. 1, č. 3, s. 1.

⁹⁰ MATTOŠKA, L. *Zvädnuté kvety*. In *Tatranský Orol*, 1921, roč. 2, č. 7, s. 144 – 147.

Ťažisko Mattoškových publicistických aktivít je spojené s redigovaním a publicistikou v časopisoch *Serafínsky svet* a *Priateľ dietok*. Páter Béda Košík sa v nových pomeroch vrátil k myšlienke založenia slovenského terciárskeho časopisu. Vo výzve katolíckej verejnosti, datovanej 25. júla 1919 v Bratislave, sa obrátil na potenciálnych prispievateľov, aby podporili vydávanie „Serafínskeho časopisu“. Zrejme tu treba hľadať pôvod neskoršieho pomenovania časopisu *Serafínsky svet*. Páter B. Košík zhrnul význam časopisu a jeho potrebu na Slovensku. Motiváciou pre vydávanie nového časopisu malo byť dokázanie životaschopnosti františkánskej komunity, osobitne III. rádu a možnosť prezentovať navonok svoje hodnoty. Súčasne malo ísť o akciu, ktorá zabráni demoralizácii verejnosti prostredníctvom tlače.⁹¹ Hoci páter B. Košík ubezpečoval, že vydávanie časopisu je pripravené, časopis nezačal vychádzať. Dôvody boli rôzne, najmä išlo o organizačné záležitosti, ale aj finančné zabezpečenie.

V roku 1921 si františkáni vo svete i na Slovensku pripomenuli 700. výročie založenia svojho III. rádu. Františkáni na Slovensku v tom čase ešte patrili do zväzku uhorskej Mariánskej provincie. Pri tejto príležitosti sa provinciálny vikár slovenských františkánov páter M. Olšovský stretol v Hlohovci s pátrom L. Mattoškom. Oznámil mu, že významné výročie by bolo dobré uctiť si založením časopisu pre terciárov. O tejto veci sa ešte v roku 1921 konala ďalšia porada s pátrom M. Olšovským. Na nej sa uznieslo, že časopis *Serafínsky svet* vyjde koncom roka 1921 a jeho zodpovedným redaktorom bude páter L. Mattoška.⁹² Časopis reálne začal vychádzať od roku 1922. Je zaujímavé, že páter B. Košík, ktorý bol hlavným iniciátorom vydávania terciárskeho časopisu, nefiguroval medzi jeho spolupracovníkmi.

Pri príprave mesačníka *Serafínsky svet* mohol Mattoška nadviazať na svoje bohaté redakčné a publicistické skúsenosti pred roka 1918. Časopis si vyžiadala časová potreba vytvoriť spoločné informačné a koordinačné fórum, ktoré spájalo členov III. rádu a zároveň by propagovalo františkánske ideály evanjeliovkej radosti a chudoby v širšej slovenskej verejnosti. *Serafínsky svet* bol primárne určený pre terciárov, ale aj pre spolok Armáda sv. Kríža, ktorý zriadil Komisariát pre Svätú zem, aby šíril úctu ku krížu a získaval prostriedky na podporu posvätných miest kresťanov v Svätej zemi. Mattoška sa stal zodpovedným redaktorom *Serafínskeho sveta*. V istom zmysle možno konštatovať, že tento časopis ideovým poňatím aj štruktúrou nadviazal na časopis *Szent Ferenc Hirnök*. Redakcia sídlila do roku 1927 vo františkánskom kláštore v Malackách. Keď sa Mattoška v roku 1927 presťahoval do františkánskeho kláštora v Kremnici, spoločne s ním sa tam presídlila aj redakcia. Časopis tlačila tlačiareň Občanská tiskárna v Brne, ktorá pôvodne patrila benediktínom z Rajhradu a mala kvalitné tlačiarenské stroje. Náklad časopisu v roku 1929 dosiahol 4500 výtlačkov.⁹³ Bol to jeho zenit. V ďalších rokoch sa náklad nezvyšoval, ale stagnoval. Mattoška to pripisoval pasivite terciárov. Na margo tejto skutočnosti sa v roku 1943 vyjadril: „*Stagnuje jedine Serafínsky svet, ktorý vychádza v skromných 4000 ex. už rad rokov. Ako je mŕkvy život terciárstva na Slovensku, taký senilný je aj záujem o časopis. Jeho propaganda je zaviaznutá, spolupracovníkov z našich radov biedne málo a tak načím sa nám opierať jedine o mladšiu generáciu, ktorá sa intenzívne zapojuje do tejto*

⁹¹ GAJDOŠ, *Františkáni v slovenskej literatúre*, s. 207.

⁹² *Serafínsky svet*, 1943, roč. 22, č. 12, s. 275; *Serafínsky svet*, roč. 10, 1931, č. 12, s. 313.

⁹³ *Serafínsky svet*, 1929, roč. 8, č. 12, s. 365.

služby.“⁹⁴ V rokoch 1936 – 1945 časopis tlačila tlačiareň Novina vo Zvolene, v rokoch 1946 – 1948 Pravda vo Zvolene. *Serafínsky svet* si získal okruh stálych spolupracovníkov. Patrili k nim františkánski pátri Remigius Školák (pseudonym Cti-boh Samotínsky), Illuminát Šmida, Rudolf Dilon, Celestín Lepáček (pseudonym Nebešťan), Alexander Seltsam, Matúš Rehák-Beckovský, Martinian Krajčír, Béda Košík (pseudonym Bohuznámy), Karol Koža, diecézni kňazi Otto Holúsek (farár v Hybiach, špirituál v spišskom diecéznom seminári), František Hadri Drevenický (kaplán v Spišskej Novej Vsi), Juraj Czeizel (farár v Terchovej), Imrich Klas (farár v Zelenči) a moravský katolícky kňaz a známy slovakofil profesor Alois Kolísek. Do kruhu spolupracovníkov *Serafínskeho sveta* patrila aj žena Žofia Thielová (pseudonym Magda).⁹⁵ V 30. rokoch patrila medzi spolupracovníkov pátri Vševlad Jozef Gajdoš a Svetoslav (Clarus) Ferdinand Veigl, v 40. rokoch rehoľná sestra Kongregácie Milosrdných sestier sv. Vincenta – satmárok Bernadeta Pánčiová, učiteľ Jozef Baďurík, študent a neskorší známy hydrogeológ a balneohistorik Augustín Rebro. Časopis ilustroval akademický maliar Andrej Kováčik.

Serafínsky svet si získal obľubu nielen medzi členmi III. rádu, ale aj v širšej katolíckej verejnosti. Bol pútavý obsahom, kvalitne graficky pripravený. Na jeho stránkach boli uverejňované teologické eseje a úvahy, vychádzajúce z františkánskej spirituality, aktuálne spoločenské komentáre, básne, notované piesne, divadelné hry, historické štúdie o dejinách františkánov a Svätej zeme, aktuálne informácie o aktivitách františkánskej rehoľnej komunity a III. rádu sv. Františka. Za predplatiteľov, čitateľov, rozširovateľov a podporovateľov časopisu sa každý mesiac slúžila svätá omša.⁹⁶ Napriek svojmu významu časopis mal aj niekoľkých odporcov z radov samotných františkánov najmä z kláštora v Žiline. Nepoznáme síce ich výhrady, no predpokladáme, že sa im časopis zdal príliš populárny a naviazaný na osobu pátra L. Mattošku. Mattoška svoj názor na postoj bratov zo Žiliny vyjadril v liste provinciálovi: „*Tamojší bratia už celý rad rokov urážajú a potupujú moje literárne účinkovanie, osočujú a znevažujú moju osobu takým nejapným spôsobom, akého sa nedopustia ani komunistickí pohlavári. Serafínsky svet nenávidia, hoci ho nečítajú a ex cathedra prenasledujú tých mladíkov, ktorí chcú prispievať do časopisu.*“⁹⁷ Medzi mladých, ktorých považoval za nádej *Serafínskeho sveta*, radil napr. františkána Vševlada J. Gajdoša. Keď začala skupina františkánskych bohoslovcov na podnet Gajdoša v roku 1935 v Bratislave vydávať vlastný literárny časopis *Františkánsky obzor*, Mattoška to privítal. V liste Gajdošovi sa zdôveril: „*Ďakujem z tej duše za obetavú spoluprácu Tvoju, drahý, i tých, ktorí pod tvojimi krídlami vyrastajú v literárnu plantáž slovenskú – františkánsku. Boli ste mi a ste mi iste najvernejšími spolupracovníkmi. Myslím, že vychádza zora lepšej budúcnosti. Pochopenia bezmála nikde. Kritiky a osočovania vždy viac. Tí, ktorí majú v rukách masy serafínskych prívržencov, vedia, že jestvujeme, že hladujeme. Pre malicherné miestne záujmy vydávajú sa stovky, tisíce, pre*

⁹⁴ ŠA Bratislava, f. Fragmenty archívu salvatoriánskej provincie františkánov na Slovensku 1918 – 1950, k. 17, list L. Mattošku františkánskeho definitóriu, Kremnica 1. 2. 1943.

⁹⁵ *Serafínsky svet*, 1931, roč. 10, č. 12, s. 324 – 326.

⁹⁶ *Serafínsky svet*, 1922, roč. 1, č. 3, s. 100.

⁹⁷ ŠA Bratislava, f. Fragmenty archívu salvatoriánskej provincie františkánov na Slovensku 1918 – 1950, k. 17, list L. Mattošku provinciálovi františkánov M. J. Olšovskému. Kremnica 7. 3 1931.

*nás nieto ani omrvinky. Skrátka, ignorujú nás.*⁹⁸ Aj v ďalších listoch adresovaných Gajdošovi vkladal veľkú nádej do novej generácie františkánov, ktorá prejavovala literárne a vedecké nadanie.

Páter L. Mattoška uverejnil v časopise *Serafínsky svet* asi 200 článkov. Jeho publicistiku môžeme rozdeliť podľa tematického zamerania do týchto skupín: duchovno-náboženská, osvetovo-mravoučná, aktuálno-spoločenská, cestopisná, biografická (zameraná na osobnosť sv. Františka z Assisi a sv. Antona Paduánskeho) a drobné prózy. Páter L. Mattoška pôsobil v slovenskom prostredí. Poznal pomery na vidieku i v mestách. Jeho štýl sa prispôbil do istej miery mentalite a vkusu jednoduchších ľudí, no zároveň nestrácal intelektuálnu hĺbku a bol príťažlivý aj pre vzdelaných. Vyznačoval sa živosťou, rozmanitosťou, rôznymi príkladmi a epizódami, metaforami, ktoré čitateľovi pomáhali lepšie a názornejšie pochopiť aj zložitejšie myšlienky. Bol osobný, presvedčivý a jasný, na niektorých miestach až expresívny. Oslovoval čitateľa bezprostredne a priamo, nútil ho vyjsť z pohodlných a vžitých schém jeho uvažovania. Mattoškov štýl sa z jeho súčasníkov približoval štýlu písania slovenského katolíckeho kňaza a novinára Juraja Kozu-Matejova a maďarského biskupa Tihamera Tótha.

V článku *Či je možno v živote obísť Krista?*⁹⁹ sa zamýšľal nad deštruktívnym účinkom síl, vystupujúcich proti kresťanstvu. Tento postoj má aj kultúrne dôsledky, pretože moderné heslá o oslobodení, paradoxne, prinášajú realitu zotročenia. V tomto smere uvažoval aj o demokracii: *„Demokracia? Je to ťahacia harmonika. Môže sa podľa ľubovôle roztahovať. Komu do úzka, komu do šírky. Je to patent ultravlastencov, ktorým si zmonopolizovali právo na život, na kariéru, na blahobyť. A napokon je to kepienok, pod ktorý dajú sa schovať i tie najdrastickejšie zámery, podlosť a gaunerstvo. A svet len teraz začína badať, že v demokracii dlhé roky choval na dobrom sene kravu, o ktorej sa presvedčil, že je jalová. Nedáva ani mlieka a keď ju zabijú, ani mäsa nenájdeš na nej. Demokracia dneška je len slabým výsmechom opravdivej vlády ľudu na základe práva a spravodlivosti, na základe etických zásad Kristových. Túto našu skompromitovanú demokraciu len Kristus bude v stave rehabilitovať, ako to niektoré ústavné obraty jednotlivých štátov Európy dokazujú.*¹⁰⁰ Inkriminovaný citát sa stal predmetom policajného vyšetrovania. Dňa 30. marca 1934 vyhľadal pátra Mattošku četník, ktorý mu priniesol výmer štátneho zastupiteľstva o konfiškácii čísla *Serafínskeho sveta*, kde bol článok uverejnený. Mattoška bol formálne postavený pred súd, ktorý ho napokon v druhej inštancii oslobodil.¹⁰¹ Článok bol pochopený ako útok na demokratické zriadenie, hoci Mattoška poukázal na potrebu jeho etického základu. Jeho poznámka o ústavných obratoch v niektorých európskych štátoch sa mohla vzťahovať na Portugalsko, Poľsko alebo Rakúsko, autoritatívne štáty, ktorých ústavy sa hlásili ku kresťanstvu.

V článku *Náboženstvo a šport*¹⁰² sa Mattoška vyznal k svojej láske k turistike. Schvaľuje šport, ktorý je v rovnováhe s duchovným napredovaním človeka a nie na jeho úkor, ktorý pestuje cnosti ako odvahu, spolupatričnosť. Uvádza viacerých svätcov, na prvom mieste sv. Františka z Assisi, ktorí podávali veľké športové

⁹⁸ Slovenská národná knižnica – Literárny archív, f. V. Gajdoš, sign. 155 B 14, list L. Mattošku V. Gajdošovi. Kremnica 2. 1. 1935.

⁹⁹ *Serafínsky svet*, 1934, roč. 13, č. 4, s. 73 – 75.

¹⁰⁰ *Ibid.*, s. 75.

¹⁰¹ *Serafínsky svet*, 1938, roč. 17, č. 11, s. 233.

¹⁰² *Serafínsky svet*, 1934, roč. 13, č. 7 – 8, s. 145 – 147.

výkony. Nebezpečný je šport, ktorý sa stáva kultom a nahrádza duchovné potreby človeka. Odsudzuje neviazaný trampský život a spoločné kúpanie chlapcov a dievčat. Mattoška sa vo svojej publicistike dotýkal aj aktuálnych otázok medzinárodnej a domácej politiky. V článku *Smutné zjavy*¹⁰³ privítal dve encykliky pápeža Pia XI. *Divini redemptoris*, zameranej proti komunizmu a *Mit brennender Sorge*, zameranej proti nacizmu. Prvá encyklika podľa Mattošku predstavovala návod, ako znemožniť postup tejto „svetobornej pliagy“. Mattoška zdôraznil, že „dnešnému svetu hrozí ešte iná choroba. Menuje sa novopohanstvom a pochádza z Nemecka. Svet si myslel, že radikálno-nacionálny pohyb v Nemecku má byť protijedom komunizmu. Je pravdou, že v tejto čiaske Európy komunizmus ako stavovský a politický útvar úplne bol pozbavený práva na život. No, čoskoro zbadal kresťanský svet, že stal sa obeťou naivnej ľahkovernosti. Svätý Otec vo svojej prvej, nemecky uverejnenej encyklike *Mit brennender Sorge* úprimnou otcovskou starostlivosťou odhaľuje zhubné zábery nemeckého novopohanstva, ktoré slepým zbožňovaním nemeckej rasy a nacionálnej zvrchovanosti vypovedalo boj Bohu, Kristovi, Cirkvi a vôbec všetkému, čo zdanlivo alebo skutočne nesúhlasilo s úctou germánskeho boha Wotana.“¹⁰⁴ Mattoška si uvedomoval zložitost doby a postup sekularizácie, no neupadol do pesimizmu. Vyjadril nádej, že ľudstvo musí prejsť katarziou, aby sa za cenu obetí vrátilo do „opusteného otcovského domu“. Východisko videl v autentickom kresťanskom živote, založenom na modlitbe a práci. Jasnú stanovisko Mattošku voči nacizmu a komunizmu bolo v tom čase pomerne zriedkavé. Preto má svoju dobovú i historickú hodnotu.

Zaujímavý je Mattoškov článok k úmrtiu prvého prezidenta ČSR T. G. Masaryka.¹⁰⁵ V slovenskom katolíckom prostredí bola Masarykova osobnosť hodnotená prevažne negatívne najmä vzhľadom na jeho kritické postoje ku katolíckej cirkvi. Mattoška naproti tomu predstavil pozitívny obraz Masaryka, ktorý ako „prvý prezident svojoj umiernenosťou a štátnou prezieravosťou zahamoval roztapašné živelné výbuchy poprevratového politického a protináboženského vrenia. Týmto činom postavil štát na základy konsolidácie občianskeho poriadku a náboženskej znášanlivosti. A hoci nebol príslušníkom Cirkvi svätej katolíckej, vo svojom náboženskom citení rozhodne sa vzoprel voči každému úsiliu, ktoré by bolo chcelo vyvolať kultúrny boj, boj proti Cirkvi a jej predstaviteľom... oceňujeme tie dobré skutky, ktoré zdobili statočné srdce tohto otca vlasti.“¹⁰⁶

V publicistike pátra Mattošku na stránkach *Serafínskeho sveta* sa odráža jeho pohľad na turbulentné udalosti rokov 1938 – 1945. Vyhlásenie autonómie Slovenska 6. októbra 1938 prijal pozitívne. Osobitne vyzdvihol kresťanské zameralie autonómnej vlády.¹⁰⁷ Po likvidácii politických strán a ich spojení s vládnucou Hlinkovou slovenskou ľudovou stranou (ďalej HSLS) v novembri 1938 vystúpil 20. novembra 1938 v rozhlase s prejavom, v ktorom podporil tento akt ako vonkajšie zjednotenie slovenského národa.¹⁰⁸ Po vzniku Slovenského štátu 14. marca 1939 vyjadril podporu novej vláde a vyzval k aktivite a dôvere v nádeji, že sa

¹⁰³ *Serafínsky svet*, 1937, roč. 16, č. 6, s. 121 – 123.

¹⁰⁴ *Ibid.*, s. 122.

¹⁰⁵ *Serafínsky svet*, 1937, roč. 16, č. 10, s. 217.

¹⁰⁶ *Ibid.*

¹⁰⁷ *Serafínsky svet*, 1938, roč. 17, č. 11, s. 234.

¹⁰⁸ *Serafínsky svet*, 1938, roč. 18, č. 1, s. 13 – 14.

uskutočňuje ideál kresťanského štátu.¹⁰⁹ Kladne hodnotil aj voľbu J. Tisa za prezidenta Slovenskej republiky.¹¹⁰ Niektoré Mattoškove články preberal aj ústredný denník HSLŠ *Slovák*.¹¹¹ Tento prvotný úprimný optimizmus pátra Mattošku sa spájal s vierou, že Slovensko dostalo príležitosť na náboženskú a mravnú obrodu. Niektoré Mattoškove návrhy sa s odstupom času vidia ako naivné, napríklad zamedzenie verejného hulákania mládeže, „orgie trampov“, alebo prijatie zákona, ktorý by trestal bohorúhačstvo.¹¹² S postupom času Mattoška dospel k poznaniu, že kresťanský charakter štátu je viac deklarovaný ako uskutočňovaný. Pod prejavmi vonkajšej zbožnosti rozoznával ľahostajnosť, indiferentnosť, formalizmus, pohodlnosť a povrchnosť.¹¹³ V roku 1940 mu denník HSLŠ *Slovák* uverejnil veľkonočnú úvahu, v ktorej sa zaoberal vzťahom štátu a náboženstva. Poukázal na ich vzájomnú podmienenosť, využijúc obraz štátu ako stroja a náboženstva ako jeho oleja.¹¹⁴

Od roku 1941 sa Mattoška už nevyjadroval priamo k politickým témam, ale zasadzoval sa za obrodu kresťanského života znútra. Ešte stále ostal prispievateľom, no intenzita jeho článkov poklesla. Súviselo to s odovzdaním funkcie zodpovedného redaktora pátrovi Polákovi v roku 1943 a presťahovaním redakcie do Prešova po skončení vojny. Napísal biografický portrét o mladom teológovi, františkánskom pátrovi Erazimovi Sedlákovi, ktorý nečakane zomrel.¹¹⁵ Článok *Staviteľ Solness* je alúziou na rovnomené dielo nórskeho dramatika Ibsena. Mattoška tu ukázal na kontraproduktívnosť čisto ľudského úsilia dosiahnuť veľké veci bez Boha.¹¹⁶ Takýmto symbolickým spôsobom vyjadril presvedčenie o dočasnosti a historickej podmienenosti totalitnej marxisticko-leninskej ideológie, ktorá si nárokovala večnosť. Posledný príspevok pátra Mattošku *Môže to byť...?* vyšiel v roku 1948 v októbrovom čísle *Serafínskeho sveta*. Môžeme ho považovať za jeho testament. Mattoška zdôraznil, že človek si svojou kultúrnou a sociálnou vyspelosťou iba namýšľa, že môže vytvoriť úplný blahobyť na zemi.¹¹⁷

Osobitné miesto v publicistike pátra Mattošku mali jeho cestopisné reportáže, ktoré prinášali informácie z ciest na pútnické miesta, prípadne z akcií, ktoré sledovali duchovné ciele. Mattoška plne využíval reportážny žáner. Všímal si osoby pútnikov, dopravné prostriedky, cestujúcich, krajinu, jej obyvateľov a zvyky. Do svojich textov nezabudol zaradiť rôzne humorné zážitky. V prvej reportáži priblížil konanie Eucharistického kongresu v Bratislave 24. júla 1924.¹¹⁸ V článku *Jedna noc v Alverne*¹¹⁹ priblížil púť do Assisi v septembri 1926. Páter L. Mattoška sa osobne zúčastnil troch medzinárodných eucharistických kongresov v máji 1930 v Tunise v Kartágu, v máji 1932 v Írsku v Dubline a v júni 1938 v Maďarsku v Budapešti. Kongresu v Kartágu sa Mattoška venoval v reportáži, ktorá vychá-

¹⁰⁹ *Serafínsky svet*, 1938, roč. 18, č. 6, s. 129 – 132.

¹¹⁰ *Serafínsky svet*, 1939, roč. 19, č. 12, s. 261 – 262.

¹¹¹ *Slovák*, 11. 6. 1939, roč. 19, č. 133, s. 8; *Slovák*, roč. 19, č. 281, s. 7.

¹¹² *Serafínsky svet*, 1938, roč. 18, č. 6, s. 131.

¹¹³ *Serafínsky svet*, 1939, roč. 19, č. 6, s. 122 – 126.

¹¹⁴ *Slovák*, Veľká noc 1940, roč. 20, č. 70, s. 3.

¹¹⁵ *Serafínsky svet*, 1946, roč. 24, č. 11 – 12, s. 137 – 138.

¹¹⁶ *Serafínsky svet*, 1946, roč. 24, č. 11 – 12, s. 156.

¹¹⁷ *Serafínsky svet*, 1948, roč. 26, č. 10, s. 258.

¹¹⁸ *Serafínsky svet*, 1924, roč. 3, č. 10, s. 318 – 324.

¹¹⁹ *Serafínsky svet*, 1926, roč. 5, č. 11-12, s. 341 – 345.

dzala na pokračovanie v *Serafínskom svete*.¹²⁰ Podobne venoval reportáž kongresu v Dublini¹²¹ a v Budapešti.¹²² Reportážou priblížil aj celosvetovú výstavu katolíckej tlače a medzinárodný kongres katolíckych redaktorov a novinárov v Ríme, kde reprezentoval *Serafínsky svet*.¹²³ Reportáže z troch eucharistických kongresov doplnené ďalšími reportážami súborne vydal v diele *Eucharistia, svety a ľudia : črty z ciest*.¹²⁴

Dňa 15. septembra 1925 vyšlo prvé číslo časopisu *Priateľ dietok*. Mattoška bol zodpovedným redaktorom časopisu od založenia do jeho núteného zániku v roku 1948. *Priateľ dietok* začal vychádzať súčasne s časopisom *Slniečko*, vydávaným Československým Červeným krížom a Maticou slovenskou. Mattoška dal časopisu *Priateľ dietok* smerovanie, ideu a dynamiku. Vďaka svojej otvorenosti sa stal príťažlivým pre deti i učiteľov. Od roku 1935 vychádzal dvakrát mesačne. Mattoška publikoval v *Priateľovi dietok* asi 400 článkov. Detským čitateľom sa prihováral pod pseudonymom Otecko. O úspechu jeho citlivých, chápacích a sprevádzajúcich prihovorov svedčí skutočnosť, že viaceré z nich, doplnené o Mattoškove rozhlasové prejavy, vyšli v podobe samostatnej publikácie pod názvom *Otecko odkazuje*.¹²⁵

Páter L. Mattoška sa neuspokojil iba s vydávaním časopisov *Serafínsky svet* a *Priateľ dietok*. Pri oboch časopisoch vznikla knižná edícia, v rámci ktorej bolo publikovaných viacero hodnotných knižných titulov, ktoré približovali františkánsku spiritualitu. Ako prvá vznikla *Knižnica Priateľa dietok*. V jej rámci bola ako prvá v roku 1940 vydaná kniha Márie L. Dúbravcovej *Dorka Devätorka*. V rokoch 1940 – 1948 v tejto edícii vyšlo 19 knižných titulov. V rámci *Knižnice Serafínskeho sveta* vyšla ako prvá v roku 1941 kniha *Terciári dneška* od talianskeho františkána Ambrogia Peruffa. Celkovo bolo v rokoch 1941 – 1948 vydaných 16 knižných titulov.

Dôležitou časťou samostatnej knižnej tvorby pátra Mattošku boli publikácie, venované dievčatám. Ako prvý vydal v roku 1929 titul *Po cestách života*.¹²⁶ V roku 1936 nasledoval titul *Katolícke dievča vo svete*¹²⁷ a ako tretí v roku 1942 titul *Lalia medzi trnám*.¹²⁸ Tieto publikácie sú duchovnými sprievodcami dievčaťa vo svete, aby sa vedelo správne orientovať a rozhodovať v rôznych situáciách, ktoré pri-náša život. Pre žiačky zredigoval kalendár *Kvietky*.¹²⁹ Aktivitu pátra L. Mattošku

¹²⁰ *Serafínsky svet*, 1930, roč. 9, č. 6, s. 162 – 164; *Serafínsky svet*, 1930, roč. 9, č. 7-8, s. 192 – 195; č. 9, s. 226 – 228; č. 10, s. 255 – 258; č. 11, s. 282 – 286; č. 12, s. 312 – 315; 1931, roč. 10, č. 1, s. 5 – 8; č. 2, s. 33 – 37; č. 3, s. 59 – 62; č. 5, s. 124 – 125.

¹²¹ *Serafínsky svet*, 1932, roč. 11, č. 10, s. 252 – 254; č. 11, s. 280 – 282; č. 12, s. 306 – 309; roč. 12, č. 1, s. 3 – 7; č. 2, s. 31 – 33; č. 7 – 8, s. 154 – 159; č. 9, s. 189 – 192; č. 12, s. 264 – 266.

¹²² *Serafínsky svet*, 1938, roč. 17, č. 7-8, s. 145 – 146.

¹²³ *Serafínsky svet*, 1936, roč. 15, č. 11, s. 250 – 251, č. 12, s. 273 – 275; 1937, roč. 16, č. 1, s. 11 – 13.

¹²⁴ MATTOŠKA, Libor. *Eucharistia, svety a ľudia : črty z ciest*. Kremnica : Serafínsky svet, 1938, 203 s.

¹²⁵ MATTOŠKA, Libor. *Otecko odkazuje*. Kremnica : Priateľ dietok, 1941, 173 s. 2. vydanie vyšlo v r. 1944. 3. vydanie vyšlo pod názvom: *Otecko rozpráva : Výchovné rozhovory pre mládež*. Prešov : Priateľ dietok, 1946, 187 s.

¹²⁶ MATTOŠKA, Libor. *Po cestách života. Rukoväť krásneho a čistého života slovenských dievok*. Kremnica : Serafínsky svet, 1929, 64 s.

¹²⁷ MATTOŠKA, Libor. *Katolícke dievča vo svete. Rukoväť krásneho a čistého života slovenských dievok*. Kremnica : Serafínsky svet, 1936, 147 s. 2. vydanie v r. 1946.

¹²⁸ MATTOŠKA, Libor. *Lalia medzi trnám. Katolícke dievča v duševnom živote*. Kremnica : Serafínsky svet, 1942, 322 s.

¹²⁹ MATTOŠKA, Libor. *Kvietky, kalendár slovenských žiačok na rok 1941*. Kremnica : [s. n.], 1940.

spojené s prácou v sekcii dievčat SKM v rokoch 1940 – 1945 sa prejavili aj v jeho článkoch na stránkach *Katolíckych novín*. Podľa Mattošku mala výchova dievčat v SKM vychádzať zo znalosti psychológie dievčat a stáť na troch pilieroch: Boh, duša, rodina. Svoje predstavy o výchove dievčat v SKM rozvinul v článkoch uverejnených v *Katolíckych novinách*.¹³⁰

Svoje úvahy na náboženské témy vydal Mattoška v diele *Misijná pamiatka*.¹³¹ Názory na význam tlače v náboženskom živote katolíkov zhrnul v publikácii *Myšlienky o tlači*.¹³² Mattoška je zostavovateľom niekoľkých modlitebných knížiek a rozjímaní. Pre potreby františkánskych terciárov zostavil knižku *Malý breviár*.¹³³ Na rozšírenie úcty k františkánskému svätcovi Antonovi Paduánskému zostavil modlitebnú knižku *Svätý Anton*.¹³⁴ Modlitebná knižka *Pod krížom*¹³⁵ je zbierkou rozjímaní na desať dní, ktoré z rôznych cudzích jazykov preložil páter L. Mattoška. Zostavil tiež modlitebnú knižku *Srdcom i jazykom*, ktorá obsahovala modlitby a spevy k cti Panny Márie.¹³⁶

Osobitnú časť Mattoškovo diela predstavujú divadelné hry. Okrem spomenutej hry *Elienne* napísal päť ďalších: *Obnovený svet* (1932), *Cesta radosti* (1938), *Prvé a posledné sväté prijímanie* (1938), *Presadený kvet* (1940), *Prerušená hra* (1941). Mattoškove hry vychádzali vo viacerých vydaniach. Slúžili na rozšírenie repertoáru terciárskych ochotníckych divadelných súborov, ale aj ochotníckych súborov vôbec. Majú jednoduchý, nenáročný dej, niekedy kombinovaný so speváckymi vystúpeniami, pochopiteľný pre žiakov, prípadne širšie ľudové vrstvy. Ich obsah je náboženský s cieľom rozšíriť, prípadne upevniť nábožensko-morálne poslanstvo. Pre vydávanie divadelných hier založil knižnú edíciu *Terciárske javisko*, kde do roku 1943 vyšlo deväť divadelných hier.

Záver

Páter L. Mattoška sa svojimi aktivitami zaradil medzi výrazné osobnosti duchovných a kultúrnych dejín Slovenska v 20. storočí. Jeho publicistické, spolkové, pedagogické a pastoračné aktivity formovali dve slovenské katolícke generácie. Najvýznamnejším prínosom bolo vydávanie časopisov *Serafínsky svet* pre františkánskych terciárov a *Priateľ dietok* pre deti a školskú mládež. *Serafínskym svetom* vzniklo najmä vďaka Mattoškovi dôležité fórum pre vyjadrenie mladých františkánov. *Priateľ dietok* bol úspešným projektom, ktorý pomohol aktívne sformovať skupinu spisovateľov pre deti a mládež, čo malo veľký význam pre rozvoj tohto literárneho podsystemu a pre slovenskú literatúru vôbec. Mattoš-

¹³⁰ *Katolícke noviny*, 7. 11. 1940, roč. 55, č. 3, s. 5; 14. 11. 1940, č. 4, s. 5; 6. 12. 1940, č. 7, s. 5; *Katolícke noviny*, 3. 1. 1941, roč. 56, č. 1, s. 5; *Katolícke noviny*, 6. 9. 1942, roč. 57, č. 36, s. 5.

¹³¹ MATTOŠKA, Libor. *Misijná pamiatka. Myšlienky a úvahy*. Kremnica : Serafínsky svet, 1935, 91 s. Ďalšie vydania vyšli v r. 1937, 1944, 1948. Maďarské vydanie vyšlo v r. 1938.

¹³² MATTOŠKA, Libor. *Myšlienky o tlači*. Prešov : Serafínsky svet, 1946, 97 s.

¹³³ MATTOŠKA, Libor (zost.). *Malý breviár, to jest cirk. hodinky a iné príležitostné pobožnosti a obrady zvlášť pre údob Tretieho rádu sv. Františka Serafínskeho*. Malacky : Serafínsky svet, 1926, 223 s.

¹³⁴ MATTOŠKA, Libor. *Svätý Anton. Modlitbová knižka na rozšírenie úcty sv. Antona Paduánskeho*. Malacky : Serafínsky svet, 1922, 133 s. Ďalšie vydania v r. 1932, 1944.

¹³⁵ MATTOŠKA, Libor. *Pod krížom. Rozjímanie na desať dní*. Prešov : Serafínsky svet, 1947, 63 s.

¹³⁶ MATTOŠKA, Libor (zost.). *Srdcom i jazykom. Sprievodca pútnikov. Každoročné spoločné modlitby a spevy v kostole i doma k úcte Matky Božej, nadovšetko v mesiaci máji a októbri*. Prešov : Komisariát Svätej zeme, 1947, 138 s.

kova publicistika je prejavom zrelého autora s osobitým štýlom, ktorý si všimal dobové spoločenské problémy a hľadal na ne odpoveď v prakticky žitom kresťanstve podľa ideálu sv. Františka z Assisi. Jeho dielo bolo príchodom komunistického režimu v roku 1948 násilne prerušené. Ako rehoľník bol internovaný, neskôr disponovaný na odľahlé farnosti so zákazom publikovania. Jeho spolupracovníci, františkánski rehoľníci alebo predstavitelia laickej inteligencie boli umlčaní. Stali sa obeťami čistiek, politických procesov, alebo museli žiť v exile. Mattoškov vklad do slovenskej kultúry je markantný a zaslúži si ešte ďalší výskum a zhodnotenie.

ZOZNAM POUŽITÝCH ZDROJOV

Pramene

Archívy

Archív Rímskokatolíckeho biskupského úradu v Spišskej Kapitule, fond Osobné spisy Mattoška, Liborius.

Slovenská národná knižnica – Literárny archív, fond V. J. Gajdoš.

Slovenský národný archív Bratislava, fond Slovenský úrad pre veci cirkevné.

Štátny archív Bratislava, fond Fragmenty archívu salvatoriánskej provincie františkánov na Slovensku 1918 – 1950.

Štátny archív Bytča, fond Matriky.

Dobová tlač

Katolícke noviny 1940 – 1944

Ludová politika 1927

Magyar nyelv 1915

Nyugatmagyarországi Híradó 1914 – 1916

Osveta 1919

Pápa és vidéke 1915 – 1917

Prednášky 1940

Priateľ dietok 1925 – 1948

Serafínsky svet 1922 – 1948

Slovák 1939 – 1941

Szent Ferenc Hirnöke 1914 – 1918

Tatranský Orol 1920 – 1922

Zoznam bibliografických odkazov

A Trsztenai kir. kath. gymnasium XXXIV. évi értesítője az 1902 – 1903 tanévről.
Námesztó : M. Schein, 1903.

A Trsztenai kir. kath. gymnasium XXXV. évi értesítője az 1904 – 1905 tanévről.
Námesztó : M. Schein, 1904.

- A Trsztenai kir. kath. gymnasium XXXVI. évi értesítője az 1905 – 1906 tanévről. Námesztó : M. Schein, 1905.
- A Trsztenai kir. kath. gymnasium XXXVII. évi értesítője az 1905 – 1906 tanévről. Námesztó : M. Schein, 1906.
- DUBOVSKÝ, Ján M. *Akcia kláštoru*. Martin : Matica slovenská, 1998.
- Biografický lexikón Slovenska*. Martin : Slovenská národná knižnica – Biografický ústav, 2017.
- FLORIN, Teo H. *Oravci v slovenskej kultúre*. Dolný Kubín, 1964.
- GAJDOŠ, Jozef V. *Františkáni v slovenskej literatúre*. Cleveland – Ohio : Prvá katolícka slovenská jednota, 1979.
- HÉDLY, Jeromos – TREFÁN, Leonárd (zost.). *Bernardinus. A kath. egyházi szónoklat szorgálatában. II. évfolyam*. Kolozsvár : Szent Bonaventura könyvnyomda, 1913.
- KRČMÉRY, Štefan – KLAČKO, Rudolf (zost.). *Rok Matice slovenskej 1929*. Turčiansky Sv. Martin : Matica slovenská, 1930.
- MATTOŠKA, J. Libor. Sajtókérdés – életkérdés. *Gondolatok a sajtóról* [Otázka tlače – otázka života. Úvahy o tlači]. Kolozsvár : A Szent Ferenc Hírnöke kiadása, 1918.
- MATTOŠKA, Libor J. *Elienne. Dejeprná hra z doby prenasledovania katolíkov v Anglii v 5 dejstvách*. Ružomberok : Lev, 1921.
- MATTOŠKA, Libor (zost.). *Malý breviár, to jest cirk. hodinky a iné príležitostné pobožnosti a obrady zvláštne pre údov Tretieho rádu sv. Františka Serafínskeho*. Malacky : Serafínsky svet, 1926.
- MATTOŠKA, Libor. *Po cestách života. Rukoväť krásneho a čistého života slovenských dievok*. Kremnica : Serafínsky svet, 1929.
- MATTOŠKA, Libor. *Misijná pamiatka. Myšlienky a úvahy*. Kremnica : Serafínsky svet, 1935.
- MATTOŠKA, Libor. *Eucharistia, svety a ľudia : črty z ciest*. Kremnica : Serafínsky svet, 1938.
- MATTOŠKA, Libor. *Otecko odkazuje*. Kremnica : Priateľ dielok, 1941.
- MATTOŠKA, Libor. *Myšlienky o tlači*. Prešov : Serafínsky svet, 1946.
- MATTOŠKA, Libor (zost.). *Srdcom i jazykom. Sprievodca pútnikov. Každoročné spoločné modlitby a spevy v kostole i doma k úcte Matky Božej, nadovšetko v mesiaci máji a októbri*. Prešov : Komisariát Svätej zeme, 1947.
- MATTOŠKA, Libor. *Pod krížom. Rozjímania na desať dní*. Prešov : Serafínsky svet, 1947.
- PAŠTEKA, Július a kol. *Lexikón katolíckych kňazských osobností Slovenska*. Bratislava : LÚČ, 2000.
- POLÁK, Ladislav (zost.). *Otecko medzi nami. Pamätnica o pátrovi L. J. Mattoškovi*, OFM. Sedliacka Dubová : Rímskokatolícky farský úrad, 1998.
- Reprezentatívny lexikón Slovenska a Podkarpatskej Rusi*. Bratislava : Academia, 1936.
- Schematismus Provinciae Hungariae Sanctae Mariae Ordinis Fratrum Minorum S. P. N. Francisci ad annum Christi 1907/1908*. Strigonii : G. Buzarovics, 1907.
- SLIACKY, Ondrej. *Slovník slovenských spisovateľov pre deti a mládež*. Bratislava : Mladé letá, 2005.
- VNUK, František. *Akcie K a R*. Bratislava : CMBF UK, 1995.

Elektronické zdroje

MACEJKA, Martin. Páter Libor Mattoška. Dostupné na internete: <<https://malackepohlady.sk/?p=23857>> [2. 2. 2024].

SUMMARY

The Life and Work of Father Libor Jozef Mattoška OFM

Franciscan Friar Libor Jozef Mattoška (1891 – 1958) was one of the most important personalities of the Slovak cultural and religious life. He joined the Franciscan Order in 1906 in Trnava. He published from 1913 onwards, first in the Hungarian Franciscan journals, *Szent Ferenc Hirnök* (which he edited between 1917 and 1918) and also in the secular press *Nyugatmagyarországi Híradó* and *Pápa és vidéke*. His journalism focused on the current social issues: the social question, interpersonal relations, war and peace, the question of ethics in the press, but also on religious issues: reverence for St. Francis of Assisi, St. Anthony of Padua, Franciscan spirituality. Mattoška's journalistic style was strongly emotive to the point of being expressive, and he was able to attract readers and update religious values in contemporary society. After the establishment of Czechoslovakia, he became superior of a monastery in Malacky, and in 1927 in Kremnica. He founded and was the responsible editor of the Third Order of St. Francis Seraphim's magazine *Serafínsky svet* (1922 – 1943). In addition, he founded and was the responsible editor of the magazine *Priateľ dietok* (1925 – 1948). He wrote about 600 articles for these journals. He also wrote articles for the other newspapers and magazines. Friar L. Mattoška was a quality publicist who influenced a significant part of the young Slovak Catholic generation. Of particular importance there were his articles in the magazine *Priateľ dietok*, where he addressed school children under the pseudonym *Otecko* (Dady). In addition to journalism, he wrote plays, religious meditations and travelogues. He led the Third Order of St. Francis, was Definitor of the Franciscan Province and Director of the Commissariat for the Holy Land in Slovakia. His activities were forcibly interrupted by the rise of the communist regime in 1948. As a result of the liquidation of the religious orders under Action K in 1950, he was interned in Hronský Beňadik and in the same year assigned to the diocesan pastorate in Žilina, Sv. Ondrej and Spišský Tomášov. His pastoral ministry was strictly limited by the applicable laws of the communist regime. He could not publish or act publicly. Friar L. Mattoška was one of the personalities who survived the social upheavals in Central Europe in the 20th century. His efforts to pass on Christian values greatly influenced two generations.

Prof. PhDr. Róbert Letz, PhD.
Katedra histórie a didaktiky dejepisu
Pedagogická fakulta UK
SK-813 34 Bratislava, Račianska 59
e-mail: <letz@fedu.uniba.sk>
ORCID: 0000-0003-1731-9205

Akcia Štátnej bezpečnosti „VÍR“ proti tajným komunitám františkánov a školských sestier na Slovensku v roku 1983

PATRIK DUBOVSKÝ

Operation of the State Security “VÍR” against secret communities of Franciscans and School sisters in Slovakia in 1983

DOI: <https://doi.org/10.54937/kd.2025.16.Supp.27-42>

ABSTRACT: During the so-called normalization in Czechoslovakia, the orders again began to work in secret. One of the orders active in this way were the Franciscans and the School sisters. Since the mid-1970s, the Franciscans had the strongest communities in Bratislava and in Košice. School sisters lived in secret practically all over Slovakia. In 1982, the communist State Security managed to uncover these secret Franciscan structures. The Ministry of the Interior thus gradually prepared an intervention against the secret Franciscan communities, which Operation called “VÍR”. On Palm Sunday, March 27, 1983 they launched this action as an intervention against Franciscan houses throughout Czechoslovakia. In Slovakia, especially against the mentioned group of Franciscans in Bratislava and Košice and in several places where the School sisters lived. Several were arrested, imprisoned, their belongings and books confiscated and accused of anti-state activities. A wave of protests arose against this in the world and in Czechoslovakia. The letter of protest to the President of the CSSR Gustáv Husák was signed by more than 80 personalities of dissent and the hidden church. Finally, in the summer of 1983, all those detained were released, and the Operation “VÍR” ended in failure and fiasco for the ŠtB and the communist regime.

Keywords: Secret Franciscans, Normalization, State Security Intervention, Action “VÍR”.

V čase „husákovskej“ alebo takzvanej normalizácie v ČSSR v 70. a 80. rokoch nebolo možné prijímanie dorastu do reholí, de facto ani verejné fungovanie kláštorov alebo rehoľných domov a už vôbec nie slobodné pestovanie rádovej spirituality. Komunistický ateistický režim považoval rehole, resp. ich utajené časti, za jedného zo svojich najnebezpečnejších ideových nepriateľov, preto od uchopenia moci ich s kláštorami a rehoľnými domami obmedzoval a likvidoval, najmä od roku 1950 v akciách Štátnej bezpečnosti (ŠtB) K a R.¹

¹ V roku 1950 a nasledujúcich boli rehole v ČSR de facto zlikvidované, MV ČSR činnosť reholí de iure zastavilo. Pozri: DUBOVSKÝ, Ján Milan. *Akcia kláštory*. Martin : Matica slovenská, 1998; DUBOVSKÝ, Ján Milan. *Akcia rehoľníčky*. Martin : Matica slovenská, 2001.

Rehoľný život sa po politickom odmäku československej jari znovu preniesol do ilegality. No vzrast rehoľných povolaní neutíchol ani v 70. a 80. rokoch. A to i napriek tomu, že ŠtB a jej sieť tajných spolupracovníkov sa snažila pátrať po tajných rádových štruktúrach.

Nové rehoľné povolania zo začiatku 70-tych rokov nadväzovali na oživenie rehoľného života v rokoch 1968 – 69 a boli tiež ovocím obrodného pohybu v cirkvi po II. vatikánskom koncile v Československu nazvaného Dielo koncilovej obnovy (DKO.) To do svojich cieľov zahrnuje aj oživenie rehoľného života a prijímanie dorastu. Tento duchovný proces nemohla zastaviť ani vojenská agresia a okupácia z roku 1968, naopak možno sa domnievať, že postupná sekularizácia života a tzv. normalizácia s jej ateizáciou, obnoveným obmedzovaním náboženského života, vrátane slobodnej činnosti rehoľí, vyvolávali reakciu v rastúcom záujme o rehoľný život, hoci utajovaný.

Dramatický život slovenských františkánov počas normalizácie

Rehole naďalej tajne prijímali novicov, ktorí skladali rehoľné sľuby a prijímali rehoľné rúcha. Niektorí rehoľníci študovali v utajení teológiu a boli potom vysväcovaní za kňazov. Toto sa dialo mimo územia ČSSR, poväčšine v bývalej tzv. Nemeckej demokratickej republike (NDR), Poľsku alebo v Ríme. Takto sa v komunistickom Československu čiastočne zlepšovala početnosť kléru, rehoľní novokňazi tak neboli vystavení prenasledovaniu a prípadnému odhaleniu ŠtB a dopĺňovala sa tým apoštolská línia svätení, vykonávaná v ČSSR za sťažených podmienok. Režim však už od roku 1948 prenasledoval kňazov a rehoľníkov, väznil ich, pripravoval o život a slobodné náboženské prejavy dal pod kuratelú Trestného zákona (§ 178 – marenie dozoru nad cirkvami a náboženskými spoločnosťami).²

I napriek takejto atmosfére skupina odvážnych mladých mužov a žien začiatkom 70. rokov tajne vstupovala do Rehole menších bratov (OFM) či do Kongregácie školských sestier sv. Františka i na Slovensku.

V Bratislave sa takáto skupinka mladíkov začala stretať ako dobrovoľníci Československého červeného kríža na gymnáziu na Novohradskej ulici, pomáhajúc v domove dôchodcov na Rusovskej ceste. Tam ako ošetrovatelky pracovali práve rehoľníčky františkánky – Školské sestry sv. Františka. Predstavenou týchto sestier bola sr. Viktória (Vincencia Záňová).³

Dialo sa to pod vedením Aleša Vojtěcha Zlámala, predstaveného českej Svätováclavskej provincie františkánov. Českí františkáni sa ujali slovenských bratov a sestier. Sestry a Vojtěch Zlámál citlivo zasväcovali spomenutých mladých mužov do služby starým a chorým a zároveň aj do duchovného rozmeru tejto služby, čo postupne prerástlo v ich otvorený záujem o rehoľu sv. Františka (OFM).

² Viac pozri: LETZ, Róbert. Prenasledovanie kresťanov na Slovensku. In: MIKLOŠKO, František – SMOLÍK, Peter – SMOLÍKOVÁ, Gabriela (eds.). *Zločiny komunizmu na Slovensku 1948 – 1989*, 1, Prešov : Vydavateľstvo Michala Vaška, s. 67 – 336. Tiež: MIKLOŠKO, František. *Nebudete ich mŕť rozvrátiť. Z osudov katolíckej cirkvi na Slovensku v rokoch 1943 – 1989*. Bratislava : Archa, 1991. Tiež: ČARNOGURSKÝ, Ján. *Väznili ich za vieru*. Bratislava : Prameň, 1990. Posledné dve menované publikácie nie sú vedeckého charakteru, ale štatistikami a prípadmi perzekúcií vhodne dopĺňujú odborné publikácie o prenasledovaní cirkví, napr. Jana Peška, Michala Barnovského, biskupa Jána Ch. Korca, Antona Hlinku, Ernesta Macáka a i.

³ Rozhovor autora s Bernardínom Antonom Šmidom OFM z 18.4.2007.

A tak v roku 1974 vstúpili Štefan Náhlik, Peter Rúčka a Anton Šmid tajne do františkánskeho noviciátu. Ďalšími takými dobrovoľníkmi a adeptmi boli Alois Glasbasnia, Jaroslav Brázda, Peter Pružina, Pavol Grebečí či Stanislav Baláž.⁴ Ďalšia komunita františkánov sa formovala v Košiciach pod vedením Bystríka Janíka. Tajní františkánski novici sa v Poľsku alebo v centrálne nemeckých františkánov zúčastňovali rôznych duchovných cvičení.

Popri nich sa rozvinula komunita tajných františkánok (Školských sestier sv. Františka). Obe skupiny, mužská i ženská, podľa vedenia pátra Jozefa Jana Baptistu Bártu žili v zmiešaných komunitách v domoch alebo samostatne v bytoch. Jedným z ich hlavných duchovných radcov bol tajne vysvätený biskup Ján Chryzostom Korec. Niektorí z nich tajne študovali teológiu.

Jeden z nich, Jaroslav Brázda, bol vysvätený skôr, ako tajne teológiu doštudoval (bol tzv. *simplex pater*). Takto utajené štúdium trvalo i desať rokov, podľa možnosti skladania skúšok a podľa potrieb konšpirácie voči ŠtB. Na sviatok Nepoškvrneného počatia Panny Márie 8. decembra 1979 boli Jaroslav Brázda a Bystrík Janík, v tom čase zodpovedný za rehoľný život košickej tajnej františkánskej komunity, vysvätení v bývalej tzv. NDR v súkromnej kaplnke erfurtského biskupa Huga Aufderbecka za kňazov ako prví z tejto „mladej vlny“ tajných františkánov.⁵ Brázda potom prešiel do komunity OFM do Košíc a zamestnal sa v Slovenskej akadémii vied, na základe čoho ho neskôr Krajská správa ŠtB Košice rozpracovávala v akcii s krycím menom „EXPERIMENT“.⁶

Po absolvovaní tajného štúdia teológie, ktoré zväčša prednášali páter Jan Baptista a páter Aleš, boli ďalší františkáni Anton Šmid a Peter Rúčka 7. decembra 1980 na vigíliu sviatku Nepoškvrneného počatia Panny Márie v roku 1980 vysvätení tajne za kňazov tiež v Erfurte v NDR. Prímičnú tajnú omšu potom slúžili Šmid i Rúčka v dome na Staničnej 5 v Bratislave, ktorý patrili františkánom. Spolumajiteľom tohto domu bol práve Leo Peter Rúčka. Tu vykonával bohoslužby a staral sa o rozmnožovanie samizdatovej literatúry a františkánskych samizdatových časopisov *Serafínsky svet*, resp. *Pokoj a dobro*.

Druhý tajný rehoľný dom v Bratislave bol na ulici Na križovatkách 74. Jeho majiteľmi boli Anton Šmid, ktorý tu vykonával bohoslužby, jeho sestra Terézia Šmidová, rehoľným menom sr. Bonaventúra a Mária Majerčáková. Okrem týchto domov bývali tajní františkáni a františkánky v niekoľkých bytoch v Bratislave, resp. v komunitách na iných miestach Slovenska (Hlohovec, Košice, Poprad, Prešov, Ružomberok, Trnava, Tvrdošín...).

ŠtB v tom čase už mala čiastočne rozpracovanú tajnú františkánsku štruktúru. K definitívnemu odkrytiu jej pomohla prehliadka vikárky ženskej vetvy sr. Lucety Márie Macíkovej 27. decembra 1982 na ruzyňskom letisku v Prahe, keď jej zhabali zoznam tajných františkánok zo slovenskej provincie a nábor novíciek po roku 1971. ŠtB na ňu spustila akciu s krycím názvom „SPOJKA“, v ktorej sledovala jej „zabezpečovanie nelegálneho spojenia s Vatikánom“.⁷

⁴ Archív Ústavu pamäti národa (A ÚPN), fond KS ZNB S ŠtB Košice, operatívne zväzky, a. č. KE-O-11603.

⁵ Františkáni mali historicky v úcte tajomstvo nepoškvrneného počatia Panny Márie a túto úctu hlboko pestovali vo svojej rádovej spiritualite.

⁶ Pozri: BAČIKOVÁ, Lucia. *Podľa nasleduj ma. Zo spomienok tajne vysvätených kňazov*. Prešov: Vydavateľstvo Michala Vaška, 2005.

⁷ Archív Ministerstva vnútra ČR (A MV ČR), fond X. Správa ZNB, i. č. 346.

K odkrytiu najmä mužskej vetvy pomohla výpoveď spomenutého Štefana Náhlíka z 15. februára 1983, ktorý predtým patril do skupinky bratislavských mladých františkánov.⁸ Údajne pre nezhody vo vnútri komunity Štefan Náhlík v roku 1977 z noviciátu vystúpil. Spolu s inou sestrou františkánkou, ktorá tiež vystúpila z rehole, potom vypovedali pred vyšetrovateľom. Na základe tejto výpovede Štefana Náhlíka z februára 1983 dokončila ŠtB prípravu zásahu proti tajným františkánom a františkánkam na Slovensku, teda Akciu „VÍR“. Akcia bola schválená aj u najvyšších štátnych predstaviteľov a na Federálnom ministerstve vnútra (FMV) ČSSR.⁹

Agent „RUBENS“

Štefan Náhlík v spomenutej výpovedi Štátnej bezpečnosti podrobne prezradil štruktúru rehole, mená rehoľníkov i rehoľníčok aj s ich civilnými zamestnaniami, spôsoby rozmnožovania samizdatov, systém štúdia teológie, prijímanie sľubov, vysväcovanie za tajných kňazov i existenciu rehoľných domov a bytov. Náhlík vyzradil aj adresy bytov rehoľníčok v Bratislave a inde. V týchto bytoch sa striedavo uschovávali bohoslužobné predmety a rúcha, aby sa tak minimalizovala možnosť odhalenia Štátnou bezpečnosťou. Náhlík vyzradil aj systém prepojenia rehole s tajným biskupom Jánom Korcom alebo katolíckymi disidentmi, Ladislavom Pittnerom a Silvestrom Krčmerym, ktorý vykonával tajné inštrukcie františkánov, ako reagovať po zatknutí a pri vypočúvaní ŠtB.

Štátnej bezpečnosti sa následne podarilo zaviazať Štefana Náhlíka na spoluprácu a založila na neho zväzok v kategórii preverovaná osoba s krycím menom „REHOLNÍK“. V priebehu mesiacov však zmenila ŠtB názor a 7. septembra 1982 preregistrovala Náhlíka na kandidáta tajnej spolupráce (KTS) s rovnakým krycím menom. O päť týždňov 14. októbra 1982 mu znovu ŠtB zmenila registráciu na agenta (A) s novým krycím menom „RUBENS“.¹⁰

Náhlík podal o tajnej františkánskej reholi celkom šesť správ, avšak napriek snahe v ďalšom čase hlbšie preniknúť medzi svojich bývalých spolupracovateľov sa mu to viac nepodarilo, bol pre nich podozrivý. Napokon začiatkom roka 1985 v komplexnom hodnotení Náhlíka ako agenta ŠtB skonštatovala, že „*spolupráca s agentom RUBENSOM už nie je dostatočne utajená*“. V záverečnej správe o ukončení spolupráce s ním z apríla 1985 ŠtB konštatuje, že správy v rámci akcie VÍR, podané agentom, možno hodnotiť ako veľmi dobré.¹¹

ŠtB zároveň rozbehla akciu s krycím menom „KLÁŠTOR“. Takýmto krycím menom od augusta 1982 nazvala sledovanie spomenutého tajného františkánskeho kňaza Bernardína Antona Šmida.¹² Podľa Zoznamu dokumentov v tomto zväzku je však možné rekonštruovať, o čo mala záujem. Vo zväzku sa nachádzal zoznam tajných františkánov, plány františkánskych domov, záznamy z previerok jednotlivých sledovaných, mesačné správy o Akcii „VÍR“, zápisy z výpovedí, plány vyšetrovania a pod.

V návrhu na založenie tohto zväzku príslušník ŠtB poručík Igor Bakoš skonštatoval, že Anton Šmid a iní tajní františkáni sa riadili tajnými smernicami pre svo-

⁸ A ÚPN, fond KS ZNB S Bratislava, vyšetrovacie spisy, a. č. BA-V-20352.

⁹ A MV ČR, fond X. Správa ZNB, i. č. 980.

¹⁰ A ÚPN, fond KS ZNB S Bratislava, agentúrne zväzky, a. č. BA-A-84549.

¹¹ A ÚPN, fond KS ZNB S ŠtB Bratislava, Agentúrne zväzky, a. č. BA-84549.

¹² A ÚPN, fond KS ZNB S Bratislava, zväzky spravodajského rozpracovania, BA-SR-70068.

ju činnosť. Tá mala byť zameraná napríklad na vykonávanie laického apoštolátu medzi mládežou, na nábor nových členov rehole na svojich pracoviskách, šírenie učenia rímsko-katolíckej cirkvi a boj proti ateizmu. Tajne vysvätený kňaz Anton Šmid mal v prírode vykonávať duchovné cvičenia pod zámkou turistických výletov. Keďže to malo naplniť podstatu §178 Trestného zákona – marenie dozoru nad cirkvami a náboženskými spoločnosťami, pristúpila ŠtB k rozpracovaniu tejto skupiny a k zdokumentovaniu tejto jej „trestnej činnosti“.¹³ No aj napriek vynaloženému úsiliu sa dostatočne nepodarilo dokumentovať naplnenie skutkovej podstaty tohto paragrafu, ŠtB skonštatovala, že „objekt“ naďalej vyvíja aktívnu činnosť.¹⁴

Akcia „VÍR“

Zásah ŠtB proti františkánom a františkánkam, teda Akciu „VÍR“, celoštátne pripravovala X. Správa ZNB v Prahe (správa kontrarozvedky pre boj s vnútorným nepriateľom), 5. oddelenie, určené proti činnosti cirkví, náboženských spoločností a siekt pod velením 1. námestníka ministra vnútra ČSSR gen. Jána Kováča.

ŠtB zintenzívnila sledovanie vedúcich osobností rádu Radima Miloslava Jáchyma, Aleša Vojtěcha Zlámala a Inocenca Františka Kubíčka a zhrňala ďalšie poznatky o reholi menších bratov a školských sestier.

V pláne činnosti X. správy Zboru národnej bezpečnosti (ZNB) na rok 1983 bolo stanovené, aby sa v akcii „VÍR“, zameranej na zamedzenie nepriateľskej činnosti nelegálneho rádu františkánov, dokončilo rozpracovanie akcie v súčinnosti s XII. Správou Bratislava tak, aby v prvom štvrtroku 1983 bola vykonaná jej realizácia.¹⁵

Základná inštrukcia na prípravu akcie prišla z X. správy na päť krajských správ a XII. Správu, v pôsobnosti ktorých sa mal zásah uskutočniť. Paralelne ŠtB sledovala vedúce osobnosti rádu, ako aj samotných členov rádu po celej republike.

Od začiatku roka 1983 sa zintenzívnila príprava zásahu. Pri jeho príprave a realizácii sa počítalo so súčinnosťou s Verejnou bezpečnosťou (VB), pretože obvinenia sa pripravovali podľa trestného zákona (§ 178 – marenie dozoru nad cirkvami). 1. februára sa konala celoštátna porada k akcii, na ktorej Správa vyšetrovania ŠtB navrhla, aby vyšetrovanie s ohľadom na politické aspekty akcie konali vyšetrovatelia VB za účinnej pomoci pracovníkov II. odboru správ ŠtB. Akcia sa mala začať naraz vo všetkých vytýpaných miestach.

XII. Spáva ZNB, teda Správa ŠtB pre Slovensko, zaslala do Prahy podklady k samotným členom rehole. 16. marca prebehlo rokovanie na Mestskej prokuratúre Bratislava k plánovanej akcii. Kruh okolo tajných františkánov a františkánok sa začal zužovať. Ešte v ten deň začali realizačné opatrenia k akcii v Bratislave a Košiciach. Na 23. marca 1983 bola zvolaná celoštátna porada k akcii „VÍR“, kde bola akcia schválená na 27. marca 1983. Všetky zainteresované Správy ŠtB – Praha, České Budějovice, Ústí nad Labem, Bratislava a Košice začali s prípravou realizačných opatrení.¹⁶

¹³ A ÚPN, fond KS ZNB-S ŠtB Bratislava, Zväzky rozpracovaných osôb, a. č. BA-SR-70068.

¹⁴ Tento zväzok bol založený v rámci Akcie „VÍR“, mal pôvodne 260 strán, v roku 1989 ho ŠtB podstatne vyskartovala.

¹⁵ A MV ČR, fond X. Správa ZNB, i. č. 326. Plán činnosti X. správy ZNB na rok 1983.

¹⁶ Všetky písomnosti k Akcii „VÍR“ sa vkladali do zväzku X. Správy MV ČSSR č. 2049/6, ktorý sa nezachoval. Pôvodný názov tejto akcie Štátnej bezpečnosti bol Akcia „VÍTR“.

Celoštátny zásah proti tajným domom a bytom františkánov naplánovala ŠtB na Kvetnú nedeľu 27. marca 1983. Predpokladala, že v tomto čase budú tajní členovia rehole vykonávať vo svojich domoch a bytoch bohoslužby, pri ktorých by mohla ŠtB prichytiť tajne vysvätených kňazov v bohoslužobných rúchach.

Zásah bol z hľadiska ŠtB úspešný. Vôbec nevadilo, že sa jej príslušníci nevedeli preukázať rozkazmi na domové prehliadky. Príslušníci ŠtB následne prehľadali tieto domy a byty. V tajnej kaplnke domu Na križovatkách 74 v Bratislave našli bohoslužobné rúcha, liturgické predmety a hostie. ŠtB urobila dôkladnú fotodokumentáciu. Spísali zoznamy „závadových“ predmetov a literatúry a legitimovali osoby, ktoré sa zdržiavali v čase prepadu v domoch a bytoch. Mnohých zaistila a ešte v ten deň vykonala prvé výsluchy. Celkovo bezpečnosť vypočula 50 – 60 osôb.¹⁷ Petra Rúčku obvinili podľa § 178 Trestného zákona za údajnú nelegálnu náboženskú činnosť. Rúčka v zmysle inštrukcií katolíckeho disentu vyjadril síce sympatie k sv. Františkovi, ale k členstvu v reholi sa nepriznal. V ďalších dňoch bol Rúčka vypočúvaný niekoľkokrát znova. Voči spôsobu vypočúvania podal jednu sťažnosť. Začiatkom mája však podal vyšetrovateľovi dobrovoľné písomné vyjadrenie, že je členom rádu sv. Františka a tiež, že rozmnožovací stroj As-tratherm, ktorý ŠtB našla pri domovej prehliadke u Antona Šmida, patrí jemu, ale poprel, že sa stroj používal na rozmnožovanie nepovolených písomností.

18. mája 1983 prijal Mestský prokurátor uznesenia o vzatí A. Šmida, P. Rúčku a Aloisa Glabasniu do väzby. Rúčka a Glabasnia podali proti tomu sťažnosť, ktorú predseda senátu Mestského súdu v Bratislave zamietol. Mestská prokurátorka Viera Bartková vydala príkaz na ich prijatie do vyšetrovacej väzby do Ústavu pre výkon väzby v Bratislave (justičný palác). Tam boli zaistení umiestnení oddelene.

ŠtB získala uznesenia o domových prehliadkach s antedatovaním. K nim priložili plániky františkánskych domov na ulici Na križovatkách a Staničnej v Bratislave i Na Záváli v Hlohovci. Pod dokumentmi je podpísaný npor. ŠtB Alexander Kysucký. Na ich základe ŠtB vypracovala protokoly spolu so zoznamami zhabaných vecí. U súrodencov Šmidových na Križovatkách 74 vykonával prehliadku a odobratie osobných vecí npor. Koloman Piatka a jeho šesť spolupracovníkov z ŠtB. Zoznam vecí z týchto prehliadok z 27. a 28. marca 1983 napokon obsahoval 424 položiek (knihy, samizdaty, strojopisné materiály, liturgické predmety a rúcha, lieky...). Podľa A. Šmida im ŠtB zhabala aj vkladné knižky, ktoré nikdy nevrátila. Podobne vyhotovili takého protokoly aj z domu na Staničnej 5, ktoré pozostávali zo 646 položiek podobného charakteru.

Podobne prepad a domovú prehliadku na Súmračnej 4 v Bratislave, kde bývala tajná predstavená františkánok Vincencia Záňová, vykonali traja príslušníci ŠtB. Zhabali 385 rozličných vecí a kníh. ŠtB vykonala aj zásah a prehliadku u tajnej františkánky Františky Fendekovej, kde ŠtB zhabala 115 vecí.¹⁸

Odbor kriminalisticko-technických expertíz Krajskej správy Zboru národnej bezpečnosti (OKTE KS ZNB) vypracoval znalecký posudok hovoriaci, že A. Šmid naozaj používal kňazské rúcha. Výskumný ústav FMV v Bratislave podobne vydal znalecký posudok na 37 strán strojopisného materiálu, zhabaného pri domo-

¹⁷ LETZ, *Prenasledovanie kresťanov na Slovensku*, s. 317. Autor sa v citovanej knihe pri opise Akcie „VÍR“ nezmieňuje o súdnom procese s františkánom Bystríkom Janíkom z rokov 1985 a 1986.

¹⁸ A ÚPN, fond KS ZNB S Bratislava, vyšetrovacie spisy, a. č. BA-V-20352. Zoznam vecí zaistených pri domovej prehliadke.

vých prehliadkach, ktorý konštatoval zhodu písma písacieho stroja so zhabanými písomnosťami.

Na základe týchto zhabaných kníh, tlačovín, korešpondencie s františkánmi v zahraničí, správ rehoľných domov i na základe prijímania nových tajných členov rádu nasledovala žiadosť Správy ŠtB Bratislava o odborné vyjadrenie k činnosti „nepovoleného rádu sv. Františka z Assisi“ zaslaná na Ministerstvo kultúry SSR (MK SSR).

Na žiadosť odpovedal Sekretariát pre veci cirkevné Ministerstva kultúry SSR listom, ktorý podpísal jeho vtedajší generálny riaditeľ PhDr. Karol Homola. Napísal, že zákonom č. 218/1949 Zb. a nadväzujúcimi právnymi normami rády a kongregácie stratili akýkoľvek právny podklad pre svoju činnosť a v roku 1950 im bola činnosť zakázaná.¹⁹ Ilegálna činnosť rádu františkánov tak údajne odporovala aj zákonu č. 68/1951 Zb. o dobrovoľných organizáciách a zhromaždeniach. Ďalej Homola napísal, že podľa vládneho nariadenia č. 112/1950 Zb. štát zriadil bohoslovecké fakulty [iba dve v celej ČSSR – pozn. PD], a preto rády nemôžu vychovávať budúcich kňazov. Vykonávaním obradov takto rády a ich kňazi porušujú §178 Trestného zákona (TZ) o dozore štátu nad cirkvami a náboženskými spoločnosťami. Keďže rády nemajú vlastnú právnu subjektivitu, nemôžu vlastniť a nadobúdať majetok. Taktiež nemôžu vydávať náboženskú literatúru, pretože toto môže robiť výlučne štátom oprávnené Cirkevné nakladateľstvo, argumentoval socialistickým právnym poriadkom ČSSR súdruh Homola.

Výpovede Antona Šmida sú svojou odvahou a humorom v oslobodzujúcom kontraste k argumentácii ministerstva kultúry, postavenej na totalitných základoch komunistického režimu. V duchu inštrukcií Silvestra Krčméryho vypovedal Anton Šmid pred vyšetrovateľom ŠtB npor. Mikulášom Pinnelom napríklad tak, že si nie je vedomý nejakej trestnej činnosti a že rozmnožovací stroj Astratherm a kňazské rúcha, nájdené počas domovej prehliadky ŠtB, nie sú jeho. Skupinu ľudí, ktorú ŠtB v ten deň zaistila v dome, nazval „priateľmi na rodinnej oslave“.

Následne ho vypočúvali vyšetrovatelia ŠtB Koloman Piatka i Alexander Kysucký. Šmid poprel, že je kňazom a uviedol, že prepisy náboženských materiálov si robil pre vlastnú potrebu. Vypovedal, že nepozná biskupa, ktorý by ho vysvätil za kňaza a že neslúžil omše ani nevykonával žiadny organizovaný náboženský obrad. Nájdenú náboženskú literatúru mal mať od anonymného odosielateľa z Maďarska a vyšetrovateľom Piatkovi a Jaroslavovi Noškovi povedal, že nepozná žiadnych členov rehole sv. Františka z Assisi a školských sestier a tiež, že zhabané liturgické rúcha k nemu ktosi mal priniesť na opratie. Výpoveď zakončil tým, že Vojtěch Zlámál bol u neho z 26. na 27. marca na návšteve, aby si spoločne pozreli diapozitívy zo Sovietskeho zväzu.²⁰

V polovici apríla Antonovi Šmidovi odobrali odtlačky prstov a vzorky slín a vlasov. Boli prezradení a tak pri ďalšom výsluchu vypovedal, že aj on je členom rádu. ŠtB už vtedy mala totiž výsledky domovej prehliadky u pátra Vojtěcha Zlámala z Prahy, ktoré to dosvedčovali. K rádu samotnému však odmietol vypovedať. Prišiel sa k členstvu v reholi, aby sa pre verejnosť a zahraničie zvýraznila skutočnosť,

¹⁹ Mužské a ženské kláštory a rády v Československu boli fakticky zlikvidované v Akciách K a R, v ktorých podstatne účinkovala ŠtB. Bližšie pozri aj pozn. č. 1.

²⁰ A ÚPN, fond KS ZNB S Bratislava, vyšetrovacie spisy, a. č. BA-V-20352. Výpoveď Antona Šmida.

že v Československu sú rehoľníci prenasledovaní a zatváraní. Anton Šmid neskôr spomínal, že vyšetrovatelia pri vypočúvaniach používali psychický nátlak.²¹

Od 27. marca 1983 boli vypočúvaní aj ďalší tajní členovia a členky OFM Terézia Kapalková, Marta Anđelová (13. mája však už odmietla vypovedať, za čo dostala poriadkovú pokutu), Vojtěch Zlámal, Ernest Gubík, Veronika Brijová, Marta Cuninková, Mária Čarnogurská, Františka Fendeková, Pavol Grebečí a Ružena Hudačková, ktorí buď odmietli vypovedať alebo nepodpísali protokol o výsluchu.

Vincencia Záhová pred vyšetrovateľom npor. Emilom Náterom vypovedala, že síce do rehole vstúpila v roku 1948, ale že z nej vystúpila v roku 1976. Snažila sa tým zaviesť ŠtB, aby sa mohla bez obáv pohybovať ako tajná predstavená školských sestier a organizovať ich život.

23. mája na odbore vyšetrovania ŠtB Bratislava vypracovali *Záverečnú správu s návrhom na konečné opatrenie k trestnej veci proti obvineným Antonovi Šmidovi a Petrovi Rúčkovi*, ktorú podpísali vyšetrovatelia ŠtB kpt. JUDr. Vladimír Pukač, npor. Mikuláš Pinnel a npor. Koloman Piatka a zaslali ju na Mestskú prokuratúru Bratislava.

Základom obvinení bol § 178 TZ – marenie dozoru nad cirkvami a náboženskými spoločnosťami. Vyšetrovatelia v zmysle tohto paragrafu uvádzajú, že obvinení vstúpili tajne do rádu sv. Františka z Assisi napriek tomu, že činnosť rádu na území ČSSR nie je povolená a je teda zakázaná.²² Ďalej im kládli za vinu, že skladali rehoľné sľuby „do rúk“ ľudí bez štátneho súhlasu na výkon duchovnej služby. Podobne ich štúdium teológie sa dialo bez „všemocného“ súhlasu štátu, ako aj vysvätenie na kňazov. Taktiež slúženie omší, rozmnožovanie náboženskej literatúry, ktorá vo všeobecnosti mala slúžiť len na potreby štátom kontrolovaných bohosloveckých fakúlt, kúpa domov na účely reholí, čo bolo údajne v rozpore s tým, že rehole nemôžu zveľaďovať svoj majetok, uvádzajú vyšetrovatelia ŠtB ako naplnenie skutkovej podstaty trestného činu podľa zmieneného paragrafu 178 TZ.

Trestná činnosť bola podľa nich napokon dokázaná aj priznaním sa Antona Šmida a výpoveďami svedkov či spoluobvinených. Na farchu obvinených hovorili i výsledky expertíz kňazských rúch a písacích strojov, ktoré vykonal Odbor kriminalisticko-technických expertíz KS ZNB Bratislava. Vyšetrovatelia ŠtB tak s predstihom splnili rozhodnutie FMV, aby vyšetrovania skončili do konca mája 1983 tak, aby sa mohlo začať s prípravou neskoršieho trestného postihu.²³

A tak 13. júna 1983 Mestská prokuratúra Bratislava podala obžalobu na Obvodný súd Bratislava 2 podľa § 178 TZ na Petra Rúčku a Antona Šmida, nachádzajúcich sa od 27. marca 1983 vo vyšetrovacej väzbe. Obžaloba sa plne stotožnila s návrhom vyšetrovateľov. Paragraf 178 TZ údajne naplnili mnohými úkonmi a aktivitami, ktoré však bežne vykonávali kňazi so štátnym súhlasom na výkon duchovenskej služby. Františkáni ho však od režimu nemali. Jedenásťstránková obžaloba je podpísaná mestským prokurátorom JUDr. Alexandrom Socháňom.

Avšak 15. apríla 1983 osemdesiatosem ľudí, v rámci nich niekoľko disidentov a aktivistov laického apoštolátu, adresovalo list prezidentovi ČSSR Gustávovi Hu-

²¹ Rozhovor autora s Bernardínom Antonom Šmidom OFM z 18. 4. 2007.

²² V dokumentoch X. S ZNB (boj proti vnútornému nepriateľovi) v AMV ČR je niekoľko zmienok, že legislatíva, upravujúca pôsobenie reholí, bola nedostatočná, keďže ČSSR napr. ratifikovala záverečný dokument KBSE v roku 1975.

²³ A ÚPN, fond KS ZNB-S ŠtB Bratislava, Vyšetrovacie spisy, a. č. V-20352.

sákovi, v ktorom protestovali proti zásahu proti františkánom a ich väzneniu.²⁴ Lis-
tom protestoval aj františkánsky generalát. Františkáni Rúčka, Šmid, Brázda a ďal-
ší sa aj pod týmto tlakom pred súd nedostali. 13. júla 1983 totiž ŠtB obžalobu stiahla
a 14. júla 1983 zaistených tajných františkánov z vyšetrovacej väzby prepustili.

Akcia „VÍR“ sa zmenila na monitorovanie aktivít rehoľníkov a tí po niekoľko-
mesačnom útlme znova získali odvahu a v hlbšom utajení pokračovali v rehoľ-
nom živote. Odvahu prejavili napríklad na pamätnej púti na moravský Velehrad
v júli 1985 na 1100. výročie smrti sv. Metoda, ktorá sa zmenila na manifestáciu
požiadaiek za slobodu náboženského života a na ktorej františkáni prezlečení
v rehoľných rúchach nechýbali. Zákaz reholí si tak v tomto momente symbolicky
zrušili sami rehoľníci.

V prvej polovici roku 1986 X. správa ZNB v Prahe síce vydala *Metodické poky-
ny k ďalšiemu rozpracovaniu celoštátnej akcie „VÍR“*, tie však už nemali podstat-
ný nárok na úspech akcie. Naopak, v úvode týchto pokynov vedenie X. správy
konštatuje, že analýzou činnosti členov rádu za tri roky po akcii sa zistilo, že
opatrenia sa minulú účinku a aktivity rádu naopak stúpajú. Po prepustení z vy-
šetrovacej väzby vystupujú napríklad na pracoviskách ako tajne vysvätení kňazi
a rehoľníci a tak získavajú u spolupracovníkov značnú popularitu.

Úvod k pokynom tiež konštatuje, že keďže boli z nich odsúdení len dvaja, a to
podmienečne, a nebol im vyslovený zákaz činnosti, rehoľníci a ich okolie to hod-
notia ako slabosť štátnych orgánov a nezákonnosťou ich postihu v marci 1983.
Takáto situácia, podľa autora pokynov, komplikuje aj prácu prorežimného Zdru-
ženia katolíckych duchovných *Pacem in Terris*. Plán operatívneho rozpracovania
predpokladal pokračovanie rozkrývania štruktúr tajnej rehole, sledovanie „ob-
jektov“ počas cirkevných sviatkov a pútí a ich kompromitovanie. Verejná bezpeč-
nosť mala dôraznejšie kontrolovať autá františkánov, ich pasažierov a prevážané
predmety. Diecézni rehoľní kňazi františkáni mali byť viac zamestnávaní alebo
prekladaní. Bytové družstvá mali zamedzovať používanie bytov na „rehoľné“
účely. Vedenia vysokých škôl mali zabrániť, aby sa študentmi stali tajní františ-
káni alebo ich novici. ŠtB sa mala pokúsiť vnášať rozpory medzi ilegálnu časť
slovenskej časti rehole a „starých“ františkánov.²⁵ Tieto pokyny však boli už len
labuťou piesňou celej akcie. Rezistencia a odvaha františkánov i laikov podstatne
znižila akčný rádius štátnych orgánov i ŠtB.

4. februára 1987 bolo trestné stíhanie podľa § 178 Trestného poriadku z dô-
vodu premlčania definitívne zastavené a bolo naďalej neprípustné.²⁶ Začiatkom
marca 1987 rozhodla ŠtB o vrátení vkladných knižiek A. Šmidovi, no Mestská
prokuratúra Bratislava rozhodnutie zrušila, pretože vklady a úspory údajne „slú-
žili k nepovolenej činnosti“. Františkáni požiadali súd o vynesenie rozhodnutia
v tejto veci. 23. júna 1987 Obvodný súd Bratislava 2 prijal definitívne uznesenie
o zhabaní vkladných knižiek. Obvinení františkáni žiadali aj o vrátenie vecí za-
bavených pri domových prehliadkach. Uznesením z polovice apríla 1987 naprí-
klad Terézii Šmidovej mestský prokurátor JUDr. Miloslav Jakšík zamietol vráte-
nie prehliadača diapozitívov a diapozitívov s náboženskou tematikou, pretože
slúžili k „nepovolenej činnosti organizácie“. Spory o vrátenie vecí sa ťahali až

²⁴ A ÚPN, fond KS ZNB S Banská Bystrica, kontrarozviedne zväzky, a. č. BB-KR-8060. V tomto
spise sa nachádza kópia tohto listu.

²⁵ AMV ČR, fond X. S ZNB, i. č. 980.

²⁶ A MV ČR, fond X. S ZNB, i. č. 980.

do začiatku roka 1989. Vo februári 1989 na základe uznesenia Mestského súdu Bratislava vypracovala ŠtB Protokol o odovzdaní vecí Odboru financií Obvodného národného výboru Bratislava 2. ŠtB tam následne odovzdala fotoaparát, dva diaprojektory, premietací prístroj, dva magnetofóny, transformátor, detský projektor, kazety, diaramiky, kopírovací prístroj a sedem písacích strojov, ktoré predtým patrili tajným františkánom na vykonávanie ich „protizákonnej“ činnosti. Tieto predmety františkánom vrátili až po novembri 1989.

Akcia „VÍR“ na východnom Slovensku (Akcia „CYRIL“)

ŠtB sledovala tajných františkánov aj na východnom Slovensku. Na Bartolomeja Urigu založila zväzok s krycím menom „ZÁHRADNÍK“, na Petra Skokana zväzok „ŠTUDENT“, na Stanislava Baláža zväzok „TECHNIK“, na Jána Wacha založili v Poprade zväzok „FRÁTER“;²⁷ no v rámci akcie sa zamerala najmä na Cyrila Jaroslava Brázdu a Cyrila Bystríka Janíka.²⁸ Po tajnom štúdiu teológie boli totiž obaja tajne vysvätení za kňazov ako prví z františkánskych slovenských novicov počas tzv. normalizácie, takže vo východoslovenskej komunite mohli vykonávať službu kňaza. Na oboch ŠtB viedla zväzky v rámci boja proti cirkvám. Na Jaroslava Brázdu od 2. februára 1983 zaviedla ŠtB signálny zväzok „EXPERIMENT“, o dva mesiace preregistrovaný na osobný a 29. apríla 1985 bol Brázda zaradený do kategórie NO (nepriateľská osoba). Brázdov spis sa nezachoval. Na Bystríka Janíka navrhol npor. Ivan Buoc založiť 19. septembra 1983 signálny zväzok s krycím menom „CYRIL“.²⁹

Na základe toho ŠtB zvolila krycie meno akcie proti východoslovenským františkánom na „CYRIL“, namierenej proti menovaným. Táto akcia bola vedená v rámci celoštátnej akcie „VÍR“.

Pri domových prehliadkach 27. marca 1983 počas akcie VÍR ŠtB aj na východnom Slovensku išla na isto. U ôsmich osôb zhabala literatúru, bohoslužobné predmety, osobné veci a Janík, Brázda a ďalší dostali výstrahu, aby nepokračovali v nelegálnej činnosti – „vykonávaní náboženských obradov bez štátneho súhlasu“. Cyril Jaroslav Brázda sa podobne ako Rúčka a Šmid dostal do vyšetrovacej väzby. Brázda spomína, ako si vtedy uvedomil, že „teraz vstúpil do arény“, myslel tým pod tlak režimu.³⁰ Janík bol tiež predvedený pred vyšetrovateľa ŠtB a vypovedal. Napriek takejto situácii B. Janík podpísal protestný list slovenských disidentov proti perzekúcii františkánov, adresovaný generálnemu tajomníkovi Ústredného výboru Komunistickej strany Československa (GT ÚV KSČ) a prezidentovi ČSSR Gustávovi Husákovi.

Napriek zatýkaniu v akcii VÍR od marca 1983 a napriek zhabaniu literatúry, liturgických predmetov, písacích strojov, strojopisných kópií materiálov... sa tajní košickí františkáni ďalej schádzali v súkromných bytoch, kde sa modlili, plánovali rôzne náboženské akcie a pestovali rádový život. Byt na Buzuluckej ulici v Košiciach, kde v podnájme žil Bystrík Janík, bol však odpočúvaný štátnou bezpečnosťou a dianie v jeho okolí hlásila tajná spolupracovníčka ŠtB. V byte bolo

²⁷ A ÚPN, fond KS ZNB S ŠtB Košice, operatívne zväzky, a. č. KE-O-11602, KE-O-11954, KE-O11603.

²⁸ K Bystríkovi Janíkovi pozri: MISÁL, Stanislav. *Liptovská Teplička. Domov pod Kráľovou hoľou*. Levoča 2006.

²⁹ A ÚPN, fond KS ZNB S ŠtB Košice, operatívne zväzky, a. č. KE-O-16465.

³⁰ Rozhovor autora s Jaroslavom Cyrilom Brázdom OFM zo 4.5.2007.

nainštalované priestorové odpočúvacie zariadenie. Popritom si tajní františkáni zakúpili starý dom v Košiciach na Moravskej ulici, ktorý bol zapísaný na Cyrila Jaroslava Brázdu a ktorý si rekonštruovali ako tajné centrum v rámci východného Slovenska.³¹

Prokuratúra však všetkým františkánom vyhlásila výstrahu podľa nariadenia ministra vnútra ČSSR č. 22/78, aby nepokračovali v „nepovolennej“ činnosti. ŠtB si s nimi vynucovala styky, ktoré však títo otvorene v prítomnosti jej príslušníkov využívali na kritiku náboženskej neslobody.

ŠtB sledovala i viacero tajných františkánok. Františkáni a školské sestry - františkánky na východnom Slovensku sa stretávali na chate Kelčanka neďaleko Stropkova. Tu si robili duchovné cvičenia. Ich stretávanie bolo prezradené ŠtB v januári 1984. Následne v júli 1984 vykonala ŠtB tajnú domovú prehliadku v byte Bystríka Janíka. Príslušníci ŠtB našli „omšové predmety“, ako nazvali nájdené liturgické predmety. Janíka však začala ŠtB rozpracovávať iným spôsobom. V tomto čase sa totiž v hre ŠtB objavuje vdova, ktorá Bystríka Janíka prijala ako svojho krstného syna a v rokoch 1978 až 1983, vediac, že ho podporuje ako tajného františkána, mu darovala približne 52.000 korún. Z nich jej Janík vrátil 10.000 a zbytok plánovali použiť na rekonštrukciu františkánskeho domu na Moravskej ulici v Košiciach.

Po začatí akcie VÍR františkáni prerušili kontakty s laikmi, ktoré by týmto mohli uškodiť. Janík tak robil aj voči tejto vdove. Tá si to začala vysvetľovať ako nevďak a postupne presvedčila samu seba, že ju Janík odvrhol a zneužil, aby od nej vylákal peniaze. V marci 1984 to rozpovedala známemu – príslušníkovi ŠtB a tá sa prípadom začala zaoberať.

Orgány bezpečnosti a neskôr justície začali z Bystríka Janíka vytvárať podvodníka spomenutej vdovy. Janík si od októbra 1984 začal všimnúť, že ho ŠtB sleduje niekedy i celodenne. Kruh sa začal sfahovať a Janík pri jednom z odpočúvaných rozhovorov povedal, že po zásahu v Liberci proti františkánom príde rad aj na nich.

1. novembra 1984 založila ŠtB na Janíka tzv. blokovaciu kartu. Stal sa tak osobou prísne sledovanou. Trabant tajných františkánov s košickým evidenčným číslom mal odvtedy v päťkách auto ŠtB. V celej akcii ŠtB využívala svojich tajných spolupracovníkov s kryciami menami „HARMANČEK“, „FRANTIŠEK“ (aktívny kňaz) i „DOMINIK“ (duchovný vo výslužbe).

V novembri ZNB vypracoval prísne tajný interný dokument s názvom *Zoznam osôb rozpracovávaných a začlenených do celoštátnej akcie VÍR z východoslovenského kraja*. Zahrnul do neho Jaroslava Brázdu, Bystríka Janíka, Bartolomeja Uriegu, Petra Skokana, jeho brata Pavla Skokana, Jána Wacha, kňaza Štefana Javorského a ďalších. Celkovo dvadsaťpäť osôb.³²

Koncom novembra 1984 poslal náčelník Krajskej správy ŠtB Košice mjr. JUDr. Štefan Sarnovský X. správe *Návrh na zaujatie stanoviska k návrhu na začatie trestného stíhania „objekta“ EXPERIMENT (J. Brázdu) a spoločníkov*. Začiatkom decembra 1984 Š. Sarnovský predložil 1. námestníkovi FMV gen. Jánovi Kováčovi *Správu o realizácii Akcie VÍR vo východoslovenskom kraji*. Brázda a Ja-

³¹ Podľa Jaroslava Brázdu ešte v roku 1988 sa snažila ŠtB navráť dieru do ich rozostavaného domu a inštalovať odpočúvacie zariadenie. Františkáni ich vyrušili a tak na pamiatku akcie VÍR zostal františkánom v základoch domu vrták.

³² A ÚPN, fond KS ZNB S ŠtB Košice, operatívne zväzky, a. č. KE-O-16465.

ník boli dve zo šiestich osôb, ktoré Sarnovský popísal ako najaktívnejšie a najnebezpečnejšie.

Začiatkom marca vypočúvali Janíka, v apríli prišiel plán predviesť ho ako obvineného a začali mu kontrolovať korešpondenciu. ŠtB sa odklonila od trestnoprávných postihov podľa paragrafu 178 (marenie dozoru nad cirkvami) a v osobe Bystríka Janíka začala pracovať na scenári: § 250 Trestného zákona – podvod voči spomenutej vdove, čo bolo vykonštruovaný dôvod a navyše jej výpoveď bola neskôr uznaná ako nedôveryhodná samotnou ŠtB.

ŠtB tak teda vypočúvala túto vdovu a ona vypovedala, že peniaze darovala, nie požičiavala, no neskôr uviedla, že časť peňazí žiadala od Janíka naspäť a uviedla aj niektoré skutočnosti o živote tajných františkánov.³³

V tom čase už Janík trpel vážnou chorobou pečene. Bol zaistený bezpečnosťou a vypočúvaný. Vypovedal podobne ako prv vypovedala spomínaná vdova, a síce, že peniaze prijímal od nej v dobrej viere, že ide o dar reholi, ale i vypovedal, že sa k onej vdove, ktorá ho prijala ako duchovného syna, nesprával dostatočne vďačne. V skutočnosti však tiež sledoval cieľ nekompromitovať laikov, keďže ozajstným cieľom režimu bolo františkánov zastrášať a internovať. Na to ŠtB potrebovala argument, ktorý získala manipuláciou onej vdovy, aby zmenila svoju výpoveď.

ŠtB obvinenie odovzdala Okresnej prokuratúre v Poprade. Tá koncom augusta 1985 obvinila Janíka z podvodu. Prokurátor navrhoval nepodmienečný trest. Janíka súdil Okresný súd v Poprade pod vedením predsedu senátu JUDr. Štefana Harabina. Tento senát Janíka rozsudkom z 15. októbra 1985 oslobodil, okrem iného dary vdovy Janíkovi uznal za dobrovoľné, no okresný prokurátor Kohout sa odvolal na Krajský súd v Košiciach.³⁴

Na následnom pojednávaní koncom novembra 1985 na Krajskom súde v Košiciach spomenutá vdova zmenila pôvodnú výpoveď a finančné dary Janíkovi nazvala pôžičkou, ktorú jej Janík nevrátil. Krajský súd vec vrátil na okresný súd a dôvodil, že okresný súd musí podrobnejšie objasniť situáciu ohľadne poskytnutých peňazí a vecí vdovou Janíkovi.³⁵ Druhé pojednávanie na Okresnom súde v Poprade sa konalo 4. februára 1986. Senát pod vedením Štefana Harabina prijal zmenenú výpoveď vdovy ako meritórnu, prijal rozsudok krajského súdu, hoci ním nebol viazaný a uznal Cyrila Bystríka Janíka OFM vinným z podvodu a na návrh prokurátora Janíka odsúdil na 28 mesiacov nepodmienečne v I. nápravno-východnej skupine.³⁶ Nepomohlo ani opakované Janíkovo odvolanie sa znova na Krajský súd, ani argumentácia zlým zdravotným stavom. Krajský súd rozsudok koncom mája 1986 potvrdil, ba navýšil ho o dva mesiace. 3. júla znovu žiadal Janík o odklad výkonu trestu pre zlý zdravotný stav. Bezvýsledne. Rukou napísaná poznámka Harabina na liste odpovede hovorí, že jeho stav má posúdiť väzenský

³³ A ÚPN, fond KS ZNB S ŠtB Košice, operatívne zväzky, a. č. KE-O-16465. Zápisnica o výsluchu svedka.

³⁴ Spisovňa Okresného súdu v Poprade, spis. č. VV-203/1985. Zápis z pojednávania s obžalovaným Bystríkom Janíkom.

³⁵ Spisovňa Okresného súdu v Poprade, spis. č. VV-203/1985. Rozsudok Krajského súdu v Košiciach zo 17. 12. 1985.

³⁶ Štefan Harabin vo svojej knihe s titulom *Súdnošť* (Martin : AMIUM, 2018. 253 s.) v kapitole 11 s názvom *Pojednávanie s kňazom*, *Poprad* krátko opisuje tento súdny proces a píše, že ho k spomenutému rozsudku dotlačili z politických, resp. ako člena KSC zo stranických dôvodov. Napísal, že druhý rozsudok jeho senátu „bol v intenciách odporúčenia krajského súdu“. Tiež napísal, že by „letel“, ak by sa vzoprel diktátu strany a ŠtB.

lekár. Ďalšia rukopisná poznámka na tomto spise hovorí, že Janík je tajný františkán. To potvrdilo pravý zámer tých, ktorí zosnovali tento súdny proces – potrestať tajného františkána. Bystrík Janík následne 30. júla 1986 nastúpil trest. Po štrnástich mesiacoch požiadal Janík o podmienené prepustenie.

21. októbra 1987 Okresný súd v Lounech prijal uznesenie o prepustení B. Janíka z výkonu väzby. 11. apríla ten istý súd prijal uznesenie, že na základe amnestie prezidenta republiky z 27. októbra 1988 sa zvyšok trestu B. Janíkovi odpúšťa.³⁷ Tajný františkán Cyril Alexandrijský Bystrík Janík bol jedným z posledných kňazov, rehoľníkov - väzňov komunistického režimu. ŠtB tak mohla v auguste 1986 úspešne uzatvoriť jeho osobný zväzok „CYRIL“. Bystrík Janík však neskôr 9. novembra 1998 predčasne zomrel v Prahe.

To už boli pražskí františkáni späť vo svojom kláštore v Prahe.³⁸ Po vyhnaní rehoľníkov v roku 1950 mala v kláštore Štátna bezpečnosť ubytovňu a v refektári mávala svoje skúšky hradná hudba. V korune košatého tisa na nádvorí prežila toto obdobie soška Panny Márie. Podobne, ako v utajení bratia františkáni v Prahe, Bratislave, Trnave, Trstenej, Prešove a na iných miestach a spolu so sestrami františkánkami na mnohých iných miestach v Čechách, na Morave a na Slovensku.

Záver

Komunistický režim sa permanentne snažil o potláčanie života cirkví, u rehoľí až o ich násilné zlikvidovanie, zabratie ich kláštorov a domov a kriminalizovanie rehoľníkov. Na Slovensku bolo za komunizmu odsúdených a uväznených 88 rehoľníčok na súhrnný trest 311 rokov a 11 mesiacov, podobne 171 rehoľníkov na 5 doživotí, 756 rokov a 7 mesiacov väzenia.³⁹ To však nestačilo, rehole prežili v utajení, a preto v niekoľkých ďalších zásahoch od začiatku 60. rokov až symbolicky po Akciu „VÍR“ v 80. rokoch režim KSČ prenasledoval a kriminalizoval tajne pôsobiace rehoľníkov. Onen vír mal potopiť tajné rehoľné štruktúry a podľa predstáv komunistických špičiek mali rehoľníci a rehoľné sestričky prirodzene vymiznúť zo spoločnosti do roku 2000.⁴⁰

Možno však konštatovať, že režimu sa za ono bezmála polstoročie podarilo zdecimovať katolícku a iné cirkvi a rehole. No cirkvi sa dokázali týmto perzekúciám prispôsobiť a prežiť v utajení, v skrytosti i v utrpení. Tomu pomohli a takýto život reprezentovali aj tajne pôsobiaci františkáni a školské sestry sv. Františka. Akcia „VÍR“ a ďalšie podobné represie režimu navonok a dočasne poškodili tieto tajné štruktúry rehoľí, ale na druhej strane posilnili odhodlanosť veriacich a cirkví odporovať ateistickému režimu a o to viac prehlbovať vieru a nábožnosť. Možno, že i takýto odpor a zápas napomohli tomu, že na Slovensku po onom roku 2000 rehole naďalej existujú a pôsobia. Síce na Slovensku nemáme plne obsadené kláštory, ale predsa len mnohé po novembri 1989 znova slúžia svojmu účelu. Zlatý vek monasterizmu je už minulosťou, počty vyše 1000 rehoľníkov a 4,5 ti-

³⁷ Spisovňa Okresného súdu v Poprade, spis. č. VV-203/1985. Uznesenie Okresného súdu v Lounech.

³⁸ Na základe rozhovoru s františkánmi z pražského kláštora OFM, ktorí Bystríka Janíka poznali a ako chorému mu pomáhali, sa môžeme domnievať, že na celu mu bol nasadený iný väzeň, ktorý ho mal obťažovať, čo mohlo viesť k zhoršovaniu jeho zdravotného stavu, psychiky a predčasnej smrti po jeho prepustení z väzenia.

³⁹ MIKLOŠKO, *Nebudete ich môcť rozvrátiť*, s. 211, 250.

⁴⁰ DUBOVSKÝ, Akcia rehoľníčky, s. 265.

síca rehoľníčok z roku 1950 už Slovensko vplyvom komunizmu a sekularizmu nedosiahne. Dnes sú známe mená vyšetrovateľov ŠtB, ktorí molestovali tajných františkánov a školské sestry sv. Františka počas Akcie „VÍR“ i ďalšie rehole počas komunizmu. Nik z nich nebol potrestaný. Verejný a slobodný život reholí bol po páde režimu obnovený. A rehole a kongregácie dokazujú, že sú „semper fidelis“ a že „portae inferi non praevalerunt adversus eam“.⁴¹

ZOZNAM POUŽITÝCH ZDROJOV

Pramene

Archív Ministerstva vnútra ČR, fond X. Správa SNB.
Archív Ústavu pamäti národa, fond Krajská správa ZNB Správa ŠtB Bratislava
Archív Ústavu pamäti národa, fond Krajská správa ZNB Správa ŠtB Banská Bystrica.
Archív Ústavu pamäti národa, fond Krajská správa ZNB Správa ŠtB Košice.
Spisovňa Okresného súdu v Poprade.

Oral history

Rozhovor autora s Bernardínom Antonom Šmidom OFM z 18.4.2007.
Rozhovor autora s Jaroslavom Cyrilom Brázdom OFM zo 4.5.2007.

Zoznam bibliografických odkazov

BAČÍKOVÁ, Lucia. *Pod' a nasleduj ma. Zo spomienok tajne vysvätených kňazov*. Prešov : Vydavateľstvo Michala Vaška, 2005.
DUBOVSKÝ, Ján Milan. *Akcia kláštory*. Martin : Matica slovenská, 1998.
DUBOVSKÝ, Ján Milan. *Akcia rehoľníčky*. Martin : Matica slovenská, 2001.
HARABIN, Štefan. *Súdnosť*. Martin : AMIUM, 2018.
MIKLOŠKO, František. *Nebudete ich môcť rozvrátiť. Z osudov katolíckej cirkvi na Slovensku v rokoch 1943 – 1989*. Bratislava : Archa, 1991.
MIKLOŠKO, František – SMOLÍK, Peter – SMOLÍKOVÁ, Gabriela (eds.). *Zločiny komunizmu na Slovensku 1948 – 1989, 1*. Prešov : Vydavateľstvo Michala Vaška, 2001.
MISÁL, Stanislav. *Liptovská Teplička. Domov pod Kráľovou hoľou*. Levoča, 2006.

SUMMARY

Operation of the State Security “VÍR” against secret communities
of Franciscans and School sisters in Slovakia in 1983

⁴¹ V preklade: „vždy verné“ a „brány pekelné ich nepremôžu“.

During the Czechoslovak Spring in 1968, religious orders were again allowed to operate in Czechoslovakia, but this period lasted only a few months. During the so-called normalization in Czechoslovakia, the order again began to work in secret. However, they secretly accepted new members, cared for the sick and socially weak, performed order spirituality, novices and religious secretly studied theology, and some were secretly ordained as priests abroad. One of the orders that were active in this way were the Franciscans and the School sisters. Since the mid-1970s, the Franciscans had the strongest communities in Bratislava, where, in addition to religious life, they also published *samizdats* and in Košice. Franciscan communities in Slovakia were managed by Franciscan brothers from the Czech province. School sisters lived in secret practically all over Slovakia. In 1982, the communist State Security managed to uncover these secret Franciscan structures based on the testimony of a former novice of the Franciscans, who later became a secret collaborator of the State Security with the code name “RUBENS”. The State Security got access to the lists of secret School sisters when they checked their secret matron at the airport and confiscated this list from her. The Ministry of the Interior thus gradually prepared an intervention against the secret Franciscan communities, which Operation called “VÍR”. On Palm Sunday, March 27, 1983, they launched this campaign. In Slovakia, especially against the mentioned group of Franciscans in Bratislava and Košice and in several places where the School sisters lived. It was an intervention against the Franciscan houses of both branches, men's and women's, throughout Czechoslovakia, when they literally ransacked these houses, made house searches without the permission of the court. Several were arrested, imprisoned in pretrial detention, their belongings, religious objects, passbooks and books were confiscated and they were charged. Among those arrested in this way were Franciscans Peter Rúčka, Anton Šmid, Alois Glabasnia, similarly in Košice Bystrík Janík and Jaroslav Brázda. The investigators of the State Security proposed to charge the named persons with a criminal offense under section 178 of the Criminal Code: obstructing the supervision of churches and religious societies. They interrogated the accused several times and allegedly used psychological violence against them. They took their fingerprints, saliva and hair samples, with which they compared dactyloscopic traces on seized books, liturgical vestments and religious objects. Even expert institutes have drawn up their opinions on the accused and their activities. For example, the Ministry of Culture of the SSR stated that the illegal activity of Franciscans and School sisters are completely unauthorized and illegal. The investigators of the State Security drew up their accusations. handed them over to the prosecutor's office, and a trial was about to be held against these Franciscans. The letter of protest to the President of the CSSR Gustáv Husák was signed by more than 80 personalities of dissent and the hidden church, as well as the Franciscan generalate. Finally, in the summer of 1983, all those detained were released, and the Operation “VÍR” ended in failure and fiasco for the State Security and the communist regime. The State Security still drew up a plan to monitor the Franciscans and proposed prophylactic measures, but they were ineffective. However, the „VÍR“ operation in eastern Slovakia, which State Security called the “CYRIL” operation, had one victim from a group of secret Franciscans. One of them, Bystrík Janík, was accused of defrauding a widow. The accusation was fabricated and the widow herself testified unreliably. The case reached the

District Court in Poprad. In 1986, the Senate of this court, under the leadership of Štefan Harabin, sentenced the secret Franciscan Bystrík Janík to 23 months without parole. Janík “served” his sentence for almost 15 months. They allegedly abused him in prison. Bystrík Janík died prematurely in 1998 at the age of 46. He is buried in the common grave of the Franciscans in Prague - Olšany. However, the communities of Franciscans and School sisters persevered and in the second half of the 1980s until November 1989 showed their courage and presence in society and in the church.

Patrik Dubovský, PhD.
Ústav pamäti národa
SK-820 18 Bratislava, Miletičova 21
e-mail: <dubovsky@upn.gov.sk>

Zásah komunistického režimu voči františkánom v banskobystrickom regióne

FRANTIŠEK NEUPAUER

The intervention of the communist regime against the Franciscans in the Banská Bystrica region

DOI: <https://doi.org/10.54937/kd.2025.16.Supp.43-63>

ABSTRACT: The aim of this work is to show the life of the Franciscans in the second half of the twentieth century. In the first part of the work, we will focus on the intervention of the communist regime as part of “Action K (monasteries)” in the micro-region of the Banská Bystrica. We show how the intervention against the religious took place in this region in 1950 and how it directly affected the Franciscans in the given territory. In the second part of the work is information about monastery in Hroňský Beňadik (Svätý Beňadik) became a centralizing monastery for Franciscans from all over Slovakia.

The concentration of the religious was preceded by defamation, a trial, a campaign against the religious, and discrimination against the religious. It was preceded by long-term preparation, and not only at the level of state church authorities. The decisive role was played by the security forces, who became the executors of the actions. A new, tougher variant was used, in a similar spirit as the actions in the USSR. The state power was determined to do everything. The population was weakened by mistrust and fear, and this fear opened the way for some to resign and cooperate with the totalitarian power. However, many survived this struggle and became an example for others.

Keywords: Franciscan Spirituality, Action K (Monasteries), Kremnica, Communist Regime, Internment Monastery.

Práca sa dotýka najbrutálnejšej etapy proticirkevnej intervencie komunistickej moci na začiatku roku 1950 – zákroku voči rehoľným spoločenstvám.¹ Poukazuje na život františkánov v Kremnici, vo Filakove (na území Banskobystrického kraja) a v centralizačnom kláštore pre františkánov v dnešnom Hronskom Beňadiku (vtedajší Svätý Beňadik).

Predzvest' Akcie K

Súčasnou boja proti katolíckej cirkvi bola likvidácia kláštorov. Do dejín vošla ako „bartolomejská noc slovenského rehoľníctva“, jej krycí názov je Akcia K (klášt-

¹ Takto túto akciu nazýval historik Karel Kaplan.

KAPLAN, Karel, *Stát a církve v Československu v letech 1948 – 1950*. Brno : Ústav pro soudobé dejiny, 1993.

ry). Neskorší Kardinál Ján Ch. Korec ju nazýva „barbarskou nocou“.² Akcia K sa bytostne dotýkala mužských rehoľných komunít.

Po obnovení Československa v roku 1945 bolo na jeho území 150 mužských kláštorov s 3000 rehoľníkmi a asi 250 ženských kláštorov s 12 000 rehoľníčkami.³ Na Slovensku po roku 1948 pôsobilo sedemnást mužských reholí a kongregácií. Úsilie komunistického režimu zlikvidovať, či podstatne obmedziť rehoľný život v ČSR, rozdeľuje autor monografie *Akcia K*, Ján Milan Dubovský, na dve etapy. V prvej išlo o obmedzenie vplyvu reholí, redukciu kláštorov a vymedzenie ich činnosti. Táto etapa trvala od jari 1948 do jesene 1949. Druhá, ktorej zámerom bola likvidácia reholí, trvala až do šesťdesiatych rokov 20. storočia.⁴

Do prvej etapy patria likvidácie výchovných ústavov, chlapčenských a dievčenských internátov. Zlikvidovaných bolo 24 takýchto zariadení. Tento útok nebol proti rehoľiam namierený priamo, ale iba nepriamo. Režim poukázal na rušenie cirkevného školstva ako celku. Inak to bolo vo februári 1949, keď zrušili a zhabali kláštor baziliánov a obvinili ich z protištátnej činnosti. Tento incident by sa dal kvalifikovať aj na úrovni protištátnej intervencie voči grécko-katolíckej cirkvi.⁵ V tom istom čase a z podobných príčin zhabali aj kláštor františkánov v Kremnici, rovnako aj kláštor dominikánov v Trenčíne a bola skonfiškovaná aj časť kláštora jezuitov v Ružomberku.⁶ K likvidácii františkánskeho kláštora došlo teda ešte pred 13. aprílom 1950.

Do kremnického kláštora mali vniknúť jednotky z rozhodnutia Povereníctva, t. j. Ministerstva vnútra. Podľa uznesenia sekretariátu ÚV KSS vykonali jednotky ŠtB 21. januára 1949 raziu v kláštore.⁷ Prehliadke predchádzalo zatknutie pátra Hadriána Grejtovského OFM. Pri prehliadke hľadali ukrývajúceho sa T. Pekaroviča. Pre vymyslenú protištátnu činnosť bol kláštor skonfiškovaný a odovzdaný do užívania MNV v Kremnici. Zhabané veci boli dôkladne zdokladované, čo uvádza aj kniha *Z klauziúry do vyhnanstva*.⁸ Františkáni boli presťahovaní do farskej budovy, kde *Akcia K* zastihla už len zvyšnú časť početnej komunity kremnických františkánov.

Očami komunistického režimu

Komunistická strana a jej moc nerešpektovala, neuznávala, alebo nechcela uznať spoločenské poslanie cirkví. Cirkevné spoločenstvá, a teda aj rehoľné komunity, vnímala ako politické strany a snažila sa ich preniesť do réžie vlastnej moci. Klement Gottwald sa usiloval vniesť idey a politiku komunizmu do vnútra cirkví a zmeniť ich tak na nástroj moci proletariátu.⁹ Počas zasadnutia ÚV KSČ koncom

² KOREC, Ján Chryzostom. *Od barbarskej noci*. Bratislava : Lúč, 1991.

³ DUBOVSKÝ, Ján Milan. *Akcia Kláštorov – komunistický režim na Slovensku v boji proti mužským rehoľiam v rokoch 1949-1952*. Martin : Vydavateľstvo Matice slovenskej, 1998, s. 16.

⁴ DUBOVSKÝ, *Akcia Kláštorov*, s. 8.

⁵ Baziliáni boli rehoľným spoločenstvom grécko-katolíckych veriacich.

⁶ O likvidácii jezuitského kláštora nachádzame informácie aj v komunikácii medzi slovenskými jezuitmi a generálnym domom v Ríme. Archív Spoločnosti Ježišovej, Roma, fond Slovakiae 1003.

⁷ LETZ, Róbert. *Prenasledovanie kresťanov na Slovensku v rokoch 1948 – 1989*. In. *Zločiny komunizmu na Slovensku 1948 – 1989*. Prešov : VMV, 2001.

⁸ KOLLÁR Pavol. *Z klauziúry do vyhnanstva*. Diecéza Banská Bystrica, 2008.

⁹ KAPLAN, Karol. *Stát a cirkev v Československu v letech 1948 – 1950*. Brno : Ústav pro soudobé dějiny, 1993, s. 11.

februára 1950 sa na adresu reholí a kláštorov vyjadril: „*Kláštory je tu obrovské množstvo. Všade sa páchajú viac–menej neplechý protištátne. My máme tisíc a jeden dôvodov, aby sme tomu urobili prietrž. Chceme postupne viac koncentrovať rády, aby sme ich mali viac pod dozorom, viac pod rukou, aby neboli také rozlezené, ako sú teraz.*“¹⁰

Tú istú myšlienku diplomaticky podsunul prednosta kultového oddelenia Povereníctva školstva Dr. Jozef Straka predstaveným slovenských reholí už 9. augusta 1949. Sústreďenie rehoľníkov do väčších kláštorov charakterizoval ako „*návrat reholí k svojmu pôvodnému poslaniu,*“ väčším komunitám v rámci dvojročníce sa mali prideliť nové úlohy.¹¹

Minister informácií Kopecký sa koncom mája 1949 vyjadril k tejto problematike v Lidových novinách: „*Nadalej budeme rešpektovať činnosť cirkvi a plnú slobodu náboženského života. Samozrejme, že niečo iné sú naše štátno–výchovné záujmy. Samozrejme, že aj pri uznávaní náboženskej slobody vyhradzujeme si pre štát úlohu vychovávať všetky detky, že vyhradzujeme štátu právo viesť a spravovať všetko školstvo bez rozdielu a vyhradzujeme štátu viesť celú školskú aj mimoškolskú štátnu výchovu v duchu našej ideológie, v duchu náuky marxizmu-leninizmu.*“ (Lidové noviny, 29. mája 1949).¹²

Akcia K bola do poslednej chvíľe utajovaná, prípravy na jej realizáciu neustále prebiehali. Do jednotlivých rehoľných domov prichádzali tzv. zmocnenci,¹³ ktorí sumarizovali majetok a spisovali personálne osadenstvo kláštora. Priamo v jednotlivých kláštoroch sa robila sumarizácia a na celoštátnej úrovni prebiehalo prostredníctvom médií záporné vykresľovanie práce rehoľníkov údajne spojených s protištátnymi spojenectvami proti republike.

K začatiu procesu s rehoľníkmi a k likvidácii kláštorov došlo až po ich očiernení. Ku každej vojne je nutná zámienka a ku každému vierohodnému odsúdeniu proces, aj keď vykonštruovaný. Veľkú úlohu v tomto období zohrali médiá.¹⁴

Koncom marca sa uskutočnil tzv. divadelný proces s desiatimi prominentnými rehoľníkmi z rozličných rádov. Odsúdili ich ako vatikánskych špiónov, vezradcov, pripravovateľov kontrarevolúcie na vysoké tresty straty slobody. Toto bola zámienka na likvidáciu kláštorov.¹⁵ „*Z desiatich obžalovaných pochádzal iba jeden zo Slovenska – redemptorista východného obradu Ján Mastiliak, národnosťou Rusín. Obžaloba prišlo vhod, že v roku 1944 bol tlmočníkom Červenej armády.*“ Obvinili ho okrem iného zo získavania správ o živote sovietskych vojenských jednotiek a priemyselných otázok týkajúcich sa ZSSR i Slovenska, ktoré mal údajne posielat svojmu generálnemu predstavenému do Ríma.¹⁶ Proces sa odohrával pred štátnym súdom v Prahe v dňoch 31. marca až 4. apríla 1950. Kláštory boli prezentované ako sídla odporu a nepriateľstva. Akcia K sa mohla začať. Na Slo-

¹⁰ PEŠEK, Jan - BARNOVSKÝ Michal. *Štátna moc a cirkev na Slovensku 1948 – 1953*. Bratislava : Veda SAV, 1997, s. 7.

¹¹ VNUK, František. *Akcie K a R*. Bratislava : CMBF UK, 1995, s. 9. Údaje sú spracované podľa rukopisu T. Zúbeka.

¹² ČEP, Jan. *Náboženský boj v Československu*. In *Teologický sborník*, 2002, č. 3, s. 7.

¹³ Pôsobili v kláštoroch od 16. 3. 1950. KOREC, CH. Ján. *Od barbarskej noci*. Bratislava : Lúč, 1990, s. 11.

¹⁴ HLINKA, Anton, *Sila slabých a slabosť silných*. Zagreb : LOGOS, 1989, s. 67.

¹⁵ HLINKA, *Sila slabých a slabosť silných*, s. 71.

¹⁶ LETZ, *Zločiny komunizmu na Slovensku 1948 – 1989*, s. 131.

vensku ju spočiatku priamo riadil vtedajší veliteľ odboru BA¹⁷ (t. j. ŠtB) Povereníctva vnútra (PV) pplk. Viktor Sedmík. Technickú stránku realizácie v rámci krajov pripravovali krajské veliteľstvá ŠtB v spolupráci s Národnou bezpečnosťou (SNB), Ľudovými milíciami (LM) a zložkami armády, s ktorými sa počítalo ako s asisťovacími jednotkami v zóle.¹⁸

Napriek utajenosti americký a vatikánsky rozhlas vo svojom vysielaní pustili do éteru správu, že po procese s predstavenými bude nasledovať likvidácia kláštorov.¹⁹ Táto správa sa rozšírila medzi diecéznym duchovenstvom i rádovými kňazmi.²⁰ Niektorí rehoľníci takéto správy vnímali ako provokácie ŠtB.²¹

Všetko bolo pripravené, spísané, zinscenované. Zvláštny rozkaz Ministerstva vnútra z 12. apríla 1950 určoval (na základe rozhodnutia mocenských špičiek) začiatok akcie na noc z 13. na 14. apríla 1950. Teodor Baláž po dohovore s Ladislavom Holdošom stanovil presný termín na 13. apríl o 24.00 hod. Tento termín bol oznámený podriadeným veliteľom 13. apríla o 12:00 hod., ktorí zostávajúci čas využili k nástupu realizačných jednotiek.²²

Akcia K sa začala presne podľa dohovoru v určený deň. V noci z 13. na 14. apríla sa stala v dejinách katolíckej cirkvi (nielen na Slovensku) doteraz nevídaná vec. Bezpečnostné orgány vyprázdňovali skoro všetky mužské kláštory. Rehoľníkov odviezli do internačných táborov. V týchto sústreďovacích kláštoroch bolo 1037 rehoľníkov, ktorí mali byť v potrebnom zmysle „prevychovaní“.²³ Celá akcia sa uskutočnila bez akéhokoľvek právneho podkladu. Neexistovala právna norma, umožňujúca takýto postup. Tým menej mohol byť vydaný právny akt, na základe ktorého by uvedené orgány postupovali.²⁴

Príprava Akcie K v banskobystričskom regióne

Činnosť krajského veliteľstva ŠtB bola v meste pod Urpínom, ako aj v ostatných krajoch, koordinovaná riadiacim štádom. Veliteľstvo Štátnej bezpečnosti Banská Bystrica kooperovalo s Povereníctvom vnútra. Svoje kroky konzultovalo s nadporučíkom Belanským, vedúcim odboru ŠtB. Prípravná fáza Akcie K sa začala v banskobystričskom regióne začiatkom marca 1950. Z tohto obdobia je dostupný podrobný menoslov obyvateľov ústavu v Sv. Beňadiku, obsahujúci meno, priezvisko, presný dátum a miesto narodenia obyvateľov kláštora. Materiály ŠtB, doplnené presným náčrtom plánu budovy Saleziánskeho ústavu v Sv. Beňadiku, zabezpečili krajskému veliteľstvu ŠtB miestni príslušníci SNB. Okrem náčrtu izieb

¹⁷ Odbor BA môžeme charakterizovať ako veliteľstvo ŠtB. Následne sa členil na skupinu BAA (vnútorná ŠtB), šesť samostatných sektorov (BAb – zahraničné spravodajstvo, BAč – malá ŠtB, BAO – ochrana, BAp – pasy, víza, cudzinci, BAT – operatívna technika a BAd – administratíva) a pomocné oddiely. PEŠEK, Jan. *Štátna bezpečnosť na Slovensku 1948 – 1953*. Bratislava : VEDA, 1999, s. 35.

¹⁸ PEŠEK – BARNOVSKÝ, *Štátna moc a cirkvi na Slovensku 1948 – 1953*, s. 163.

¹⁹ PEŠEK – BARNOVSKÝ, *Štátna moc a cirkvi na Slovensku 1948 – 1953*, s. 164.

²⁰ KMEŤ, Norbert. *Postavenie cirkvi na Slovensku 1948 – 1951*. Bratislava : VEDA, 2000.

²¹ Pozri dokument *Tajné akcie ŠtB – Akcie K*. Dostupné na internete : <<https://www.ceskatelevize.cz/porady/10209991308-tajne-akcie-stb/>> [12. 8. 2023]

²² PEŠEK – BARNOVSKÝ, *Štátna moc a cirkvi na Slovensku 1948 – 1953*, s. 167.

²³ PEŠEK, Jan.: *Štátna bezpečnosť na Slovensku 1948 – 1953*. Bratislava : VEDA, 1999, s. 89.

²⁴ TRETERA, J. R. Nová právni situace cirkví a náboženských společností v roce 1950. In *Stát a církev v roce 1950*, Brno : CDK, 2000, s. 30.

Menoslov rehoľníkov nájdeme na stránke www.barbarskanoc.sk.

sa v pláne nachádzajú čísla dverí a počty osôb obývajúcich jednotlivé miestnosti. Tento objekt sa neskôr stal centralizačným kláštorom pre františkánov z celého Slovenska.²⁵

V Banskobystrickom kraji bola za celý priebeh Akcie K zodpovedná krajská zložka ŠtB. Personálna zodpovednosť spadala pod jej veliteľa Michala Sadloňa. Nápomocná mu mala byť bezpečnostná päťka zložená z vrcholných predstaviteľov riadiacich a bezpečnostných orgánov v kraji. Prostredníctvom súpisov sa dostávali na krajské veliteľstvo ŠtB presné informácie, na podklade ktorých sa mohla pripravovať realizácia odsunu rehoľníkov. Rátalo sa s odsunom saleziánov zo Svätého Kríža nad Hronom (60) a zo Svätého Beňadika (58), redemptoristov zo Starých Hôr (6), jezuitov z Banskej Bystrice (2) a františkánov z Kremnice (3) a z Filakova (3). „Na prevedenie tohto plánu je potrebné sústrediť: 725 mužov, ktorých nám pre tento účel dodá Krajské veliteľstvo SNB v počte 475, vojsko 130 mužov a LM 120 mužov,“ píše sa v realizačnom pláne. V Kremnici malo následne zasahovať 50 a vo Filakove 20 príslušníkov SNB. Na oboch miestach 20 príslušníkov SNB, 20 vojakov a 20 príslušníkov LM.²⁶

Potrebná bola koordinácia vojenských a bezpečnostných zložiek. Okrem ŠtB sa do prípravnej a realizačnej fázy bezprostredne zapojili príslušníci SNB, zložky LM, armáda a cirkevný referent KNV (Krajský národný výbor).²⁷

Materiálové zabezpečenie akcie malo byť pokryté s pomocou odboru z Povereníctva vnútra. Rátalo sa s účasťou 12 až 14 autokarov, s desiatimi nákladnými autami a 26 osobnými automobilmi. Banskobystrický región dokázal byť v tejto oblasti samostatný. Veliteľstvo ŠtB predpokladalo, že to zabezpečí z vlastného fondu a zo zásob krajského veliteľstva SNB. Rátalo sa aj s prítomnosťou motocyklov. Motorové vozidlá mali byť vybavené pohonnými hmotami „na tri dni“. Deficit krajského veliteľstva bol v oblasti výzbroje. Počet slzotvorných sviečok nebol dostatočný (45 kusov), a preto veliteľ Sadloň žiadal od centrály ďalších 60 kusov, ako aj 100 kusov obuškov. Dostačujúci bol počet samopalov, ktorých bolo 160. Okrem toho sa v Akcii K použili pušky a každá čata bola vyzbrojená ľahkým guľometom.²⁸ Aj samotná centrála (Povereníctvo vnútra) mala problém zabezpečiť

²⁵ Archív Ústavu pamäti národa v Bratislave (ďalej AÚPN Bratislava), fond (ďalej f.) KS ZNB, Správa ŠtB B. Bystrica (ďalej KS ZNB, S ŠtB B. Bystrica), kartón (ďalej k.) 32, č. j. 331, 1950.

²⁶ Celkovo malo počas Akcie K zasahovať v Banskobystrickom kraji do 500 príslušníkov SNB, 300 príslušníkov armády a 200 príslušníkov LM.

AÚPN Bratislava, f. KS ZNB, S ŠtB B. Bystrica, k. 32, č. j. 331, Realizačný plán – predloženie. 12. marec 1950 (reálne 26. marec 1950 – pozn. autora). Podľa všetkého je v dokumente chybné uvedenie dátum. V samotnom dokumente sa píše o poradách, „ktoré už boli“ s dátumom 16. marec, 23. marec 1950. Predpokladám, že reálne ide o dokument z 26. marca 1950, nakoľko k danému dátumu mali krajskí velitelia osobne spísať realizačný plán a kuériom ho zaslať „k rukám 40. Lehotu bezpodmienečne dodržte.“ Zdroj: AÚPN Bratislava, f. KS ZNB, S ŠtB B. Bystrica, k. 32, č. j. 331, Realizačné plány akcie „K“ – pripomienky, 23. marec 1950.

²⁷ Presný počet zasahujúcich jednotiek sa postupne menil, niekedy úpravy žiadalo samotné Povereníctvo vnútra. „Niektoré uvádzané počty zdajú sa byť preexponované, konkrétne Ban. Bystrica počet SNB 700 a Košice počet príslušníkov armády 6 rôt.“ AÚPN Bratislava, f. KS ZNB, S ŠtB B. Bystrica, k. 32, č. j. 331, Realizačné plány akcie „K“ – pripomienky, 23. marec 1950.

²⁸ AÚPN Bratislava, f. KS ZNB, S ŠtB B. Bystrica, k. 32, č. j. 331, Realizačný plán – predloženie. 12. marec 1950 (reálne apríl 1950 – pozn. autora). Tieto informácie nachádzame aj v ďalšej korešpondencii – napr. medzi krajským veliteľom ŠtB a krajským veliteľom

všetko podľa požiadaviek z kraja. V prípade Banskobystrického kraja dodala len 30 slzotvorných sviečok a 30 malo zabezpečiť KV SNB. V podobnom duchu v spolupráci so SNB doplnili aj počty obuškov.²⁹

V liste krajského veliteľa ŠtB vojenskému veliteľovi sa píše aj o výzbroji vojakov. „*Výzbroj a výstroj: pušky a bodáky.*“³⁰ Armáda mala zároveň dodať do centralizačných kláštorov slamníky. Do Sv. Beňadika, kde boli sústredení františkáni, mali dodať 217 slamníkov.³¹ Avšak armáda sa v zapätí po nariadení od tejto úlohy dištancovala s odôvodnením, že môže dodať len malý počet slamníkov.³²

Krajský veliteľ ŠtB už začiatkom apríla napísal veliteľovi SNB: „*Nakolko celá akcia je mimoriadne politického dosahu, upozorňujem krajského veliteľa SNB, že je osobne zodpovedný za rýchle, v zmysle rozkazu naznačené sústredenie a jakékoľvek poruchové zjavy v danom rozkaze budú zo strany Povereníctva vnútra odbore ŠtB, čo najprísnejšie stíhané. Za celú akciu, najmä čo sa týka sústredenia, osobne činím zodpovedných jednotlivých veliteľov, v dôsledku čoho zo strany KV SNB nech sú vydané veľmi jasné a podrobné rozkazy.*“³³

Už zo samotných príprav vidieť, akú dôležitosť mala Akcia K v očiach štátnych orgánov. V prípade akéhokoľvek odporu rehoľníkov a verejnosti mali príslušné operačné zložky dostatočný arzenál zbraní. Nielen počet zasahujúcich jednotiek, ale aj munícia pôsobili na možný odpor odradzujúco. Z uvedených informácií vyplýva odhodlanie uskutočniť Akciu K do dôsledkov aj v prípade aktívneho odporu. Vládna moc bola ešte pred Akciou K po vyhrotení problémov ochotná zmierniť svoju dovtedajšiu politiku proti katolíckej cirkvi. Hmatateľne to dokumentovala tzv. Katolícka akcia (KA) z roku 1949. Akcia K sa však stala vstupnou bránou do tvrdej neústupnej proticirkevnej politiky.³⁴

Najväčší počet príslušníkov zložiek operujúcich počas Akcie K sústreďoval Sv. Beňadik. Na tomto mieste sa mal zriadiť sústreďovací kláštor pre počtom kláštorov i rehoľníkov najpočetnejšiu rehoľnú komunitu na Slovensku, pre františkánov. Františkáni v banskobystrickom regióne pôsobili vo Fiľakove a v Kremnici.

Činnosť zákrokových jednotiek na miestach, kde boli budovy kláštorov, nebola zameraná len na údernú fázu odsunu rehoľníkov. Omnoho väčší bol jej prevenčný dosah. Hneď po príchode malo dôjsť k obsadeniu telefónnej ústredne, zablokovaniu prístupu na zvoncu a k siréne, ako aj k izolovaniu vedúceho

SNB zo 4. apríla 1950 „*Výzbroj príslušníkov SNB bude pozostávať z pušky, resp. samopaly a okrem toho každá čata nech je vyzbrojená ľahkým guľometom. K uvedenému úkolu je bezpodmienečne nutné, aby príslušníci SNB, najmä ktorí budú sústredení v Novej Bani a vo Zvolene, boli vyzbrojení i obuškami a plynovými sviečkami.*“ AÚPN Bratislava, f. KS ZNB, S ŠtB B. Bystrica, k. 32, č. j. 331, KV ŠtB Banská Bystrica píše KV SNB. Sústreďovací rozkaz, 4. apríl 1950.

²⁹ AÚPN Bratislava, f. KS ZNB, S ŠtB B. Bystrica, k. 32, č. j. 331, dialnoopis Akcia K – materiálne požiadavky, 8. apríl 1950.

³⁰ AÚPN Bratislava, f. KS ZNB, S ŠtB B. Bystrica, k. 32, č. j. 331, KV ŠtB Banská Bystrica píše Krajskému vojenskému veliteľovi. Sústreďovací rozkaz, 4. apríl 1950.

³¹ AÚPN Bratislava, f. KS ZNB, S ŠtB B. Bystrica, k. 32, č. j. 331, dialnopis na všetky krajské veliteľstvá ŠtB, 6. apríl 1950.

³² AÚPN Bratislava, f. KS ZNB, S ŠtB B. Bystrica, k. 32, č. j. 331, dialkopis Akcia K – dodanie slamníkov, 8. apríl 1950.

³³ AÚPN Bratislava, f. KS ZNB, S ŠtB B. Bystrica, k. 32, č. j. 331, KV ŠtB Banská Bystrica píše KV SNB. Sústreďovací rozkaz, 4. apríl 1950.

³⁴ Oprávnenosť aj brutálneho násillia mohli byť kryté mediálnou cestou, prostredníctvom justície (proces s rehoľníkmi) i nájdením podhodnených vecí v kláštoroch.

miestneho národného výboru (MNV), aby nedošlo k žiadnemu „protištátnemu“ hláseniu prostredníctvom miestneho rozhlasu. Poštové úrady mali obsadiť dva-ja príslušníci, ktorí by odpočúvali a blokovali hovory kňazov a tzv. protištátne a uprednostňovali realizáciu, označené /: X :/. Ďalej malo dôjsť „...k blokovaníu poštových zásielok rím. kat. farárom, príslušníkom reholí a pod., ako aj odpočúvaniu, resp. blokovaníu telefonických hovorov.“ Ďalší príslušníci mali za úlohu pozorovať morálku a správanie občanov. Ich činnosť mala zastrašujúcu funkciu. Úlohou vojska bolo obsadiť vchody a aj východy z obce. Do miest a obcí bola možnosť dostať sa len s pomocou hesla, ktoré ovládali motorizovaní príslušníci tzv. spojky a vojsko. Heslo znelo: „Bodák – Bystrica“.³⁵

Počas Akcie K mala byť vykonávaná cestná kontrola v úsekoch Zvolen – Lučenec, Zvolen – Banská Bystrica, Zvolen – Sv. Kríž – Svätý Beňadik, Kremnica – Svätý Beňadik a Banská Bystrica – Brezno. Rovnako mala byť uskutočňovaná aj vlaková kontrola. Rovnako malo dôjsť „k blokovaníu ženských reholí“. V čase zásahu bolo pod mocenskou kontrolou celé územie ČSR. Zásah sa nekoncentroval len na miesto odsunu a sústredenia, v čase Akcie K mal byť sledovaný každý pohyb.³⁶

Príslušníci KV SNB IV. oddielu a príslušníci ŠtB z technického oddelenia sa mali sústrediť na fotografovanie zásob a iného kompromitujúceho materiálu kléru, ktorý by neskôr náležite poslužil propagande. Náboženské predmety (kríže, sväté obrazy, sochy a iné predmety slúžiace cirkevným obradom) mali byť odsunuté súčasne s rehoľníkmi, (k tomu však nedošlo). Ostatný majetok po odsune rehoľníkov mali inventarizovať príslušníci miestnej stanice SNB s členmi MNV a budova mala byť zapečatená. Pred inventarizáciou kláštor podliehal domovej prehliadke vykonávanej schopnými príslušníkmi SNB a ŠtB. Konkrétne sa v správe píše: „Po odsunutí jednotlivých rehoľníkov, resp. rehól, započne sa ihneď s dôkladnou domovou prehliadkou, ktorú vykonajú schopní príslušníci SNB a ŠtB, po ktorej príslušníci miestnej stanice SNB s členmi MNV prevedú podrobnú inventúru.“³⁷ Dá sa predpokladať, že už v prípravnej fáze sa mohlo počítať s podvrhnutím protištátného materiálu do jednotlivých kláštorov. Nasvedčuje tomu prvotná prehliadka kláštorov „schopnými príslušníkmi“ bez prítomnosti rehoľníkov a až potom následná inventarizácia.

Veliteľom jednotky vo Svätom Kríži sa mal stať npor. Pavol Piecka a v Svätom Beňadiku npor. František Vidiečan, v Banskej Bystrici npor. Karol Máčaj, v Starých Horách vrch. strážm. Štefan Michalík, v Kremnici vrch. strážm. Alexander Kubaščík³⁸ a vo Filakove por. Ján Caban. Armádne jednotky mali podliehať armádnemu veliteľovi. Prípravná fáza Akcie K v banskobystrickom regióne bola neskôr podrobne rozpracovaná na zasadnutí v budove Krajského veliteľstva ŠtB v Banskej Bystrici, a to 7. apríla. Zasadnutie sa začalo o 19.00 hodine v prítomnosti krajského veliteľa ŠtB, veliteľov jednotlivých realizačných jednotiek, krajského

³⁵ AÚPN Bratislava, f. KS ZNB, S ŠtB B. Bystrica, k. 32, č. j. 331, Realizačný plán – predloženie. 12. marec 1950 (reálne apríl 1950 – pozn. autora).

³⁶ AÚPN Bratislava, f. KS ZNB, S ŠtB B. Bystrica, k. 32, č. j. 331, Realizačný plán – predloženie. 12. marec 1950 (reálne apríl 1950 – pozn. autora).

³⁷ AÚPN Bratislava, f. KS ZNB, S ŠtB B. Bystrica, k. 32, č. j. 331, Realizačný plán – predloženie. 12. marec 1950 (reálne apríl 1950 – pozn. autora).

³⁸ V neskorších dokumentoch sa nám z neznámych dôvodov spomína ako veliteľ strážm. Štefan Hubina.

veliteľa SNB škpt. Francistyho, kpt. Omasku, plk. arm. Kopečného, mjr. Gronskeho, por. Mazúcha, krajského bezp. referenta Mojžiša, krajského veliteľa LM Bauera, cirkevného referenta KNV Gašpara, čatára SNB Kovalčíka, ppor. Hanuliaka. Celkovo sa na porade zúčastnilo 16 osôb. Počnúc dňom 12. apríla museli byť všetci prítomní k dispozícii v ktorúkoľvek hodinu.³⁹

Velitelia skupín zasahujúcich v Sv. Beňadiku, Sv. Kríži, Kremnici, Starých Horách i v Banskej Bystrici dostali priame nariadenia obsahujúce počty príslušníkov jednotlivých vojenských a bezpečnostných zložiek a údaje o vozovom parku, pričom bol spresnený údaj o pohonných hmotách z predchádzajúceho „na tri dni cesty“ na „900 km“. Nie neoprávnene sa rehoľníci počas prevozu domnievali, že sú odvážaní na Sibír. Takúto dlhú cestu mohlo zabezpečiť len dostatočné množstvo pohonných látok, a to mali zásahové jednotky k dispozícii. Aj keď sa na zasadnutí nezúčastnil veliteľ filakovskej jednotky, v zápisnici sa hovorí aj o zásahu proti františkánom vo Filakove. Na zasadnutí sa dohodlo, že pod veliteľstvo jednotlivých realizačných jednotiek bude spadať niekoľko príslušníkov armády. Armáda (rovnako LM) mala mať pohotovosť od 12. apríla a počas akcie vykonávať branné cvičenia na miestach neďaleko objektov.⁴⁰ Stravu pre príslušníkov SNB a ŠtB zabezpečovalo VI. oddelenie SNB. Ako bola zabezpečená v prípravnej fáze strava pre ostatných príslušníkov zásahových jednotiek, nie je úplne známe, no zo správ zo zásahu je zrejmé, že aj v Banskobystrickom kraji nastali v tejto oblasti isté problémy.⁴¹

„Duchovným pokrmom“ – politickým výkladom k udalostiam súvisiacim s Akciou K – poverili ppor. Jána Hanuliaka. Odborný výklad mal na starosti krajský veliteľ ŠtB a zúčastniť sa ho museli jeho podriadení, ako aj všetci velitelia jednotiek. Tí mali informácie zo školení odovzdať členom svojich jednotiek: „...pred započatím akcie preveďte školenie jak po odbornej, tak i politickej stránke s príslušníkmi svojich jednotiek.“⁴²

Rozkaz na otvorenie obálky „MÁJ“ vydalo krajské veliteľstvo SNB. Mala sa otvoriť v miestnych staniaciach SNB 13. apríla medzi 13.00 hod. a 13.50 hod.⁴³ Inštrukcie v obálke obsahovali presné informácie o mieste, kam sa jednotliví príslušníci SNB mali dostaviť. Názov obálky bol zámerne zavádzajúci. Podľa jej názvu by mohli príslušníci jednotiek SNB predpokladať, že sa akcia odohrá v mesiaci máj. Je zrejmé, že príslušníci na úrovni regiónu nemali plnú dôveru ŠtB, osnovateľov Akcie K.

Realizácia Akcie K v banskobystrickom regióne voči františkánom

Štúdiá sa zameriava na Akciu K v banskobystrickom regióne, na kraj, v ktorom bolo podľa sčítania z roku 1950 487 903 obyvateľov. Z tohto počtu sa k rímskoka-

³⁹ Nezúčastnil sa jej veliteľ jednotky vo Filakove.

⁴⁰ AÚPN Bratislava, f. KS ZNB, S ŠtB B. Bystrica, k. 32, č. j. 331, Zápisnica KV ŠtB Banská Bystrica, 7. apríl 1950.

⁴¹ „Medzi príslušníkmi LM vznikla nerozvážnosť chápania služby, nakoľko príslušník tejto Janický hovoril, že zbehol od HG a že zbehne aj teraz, nakoľko tu není poriadok a človek nemá čo jesť. Na základe tohto oprávneného kritizovania tohto príslušníka LM som bol nútený zo zásob kláštora uvoľniť pre nich jednu šunku a vcelku nastalo uspokojenie.“ AÚPN Bratislava, f. KS ZNB, S ŠtB B. Bystrica, k. 32, č. j. 331, Sv. Kríž nad Hronom, hlasná služba, 14. apríl 1950, 17:50 hod.

⁴² AÚPN Bratislava, f. KS ZNB, S ŠtB B. Bystrica, k. 32, č. j. 331, Realizačný plán – predloženie. 12. marec 1950 (reálne apríl 1950 – pozn. autora).

⁴³ AÚPN Bratislava, f. KS ZNB, S ŠtB B. Bystrica, k. 32, č. j. 331, Od KV NB Banská Bystrica KV ŠtB, Bezpečnostné opatrenie k akcii „K“ – vyhodnotenie, 25. apríl 1950.

tolíckemu vierovyznaniu hlásilo 71,17 % obyvateľstva, k evanjelickému 23,86 %. V rámci Slovenska, po Nitrianskom kraji, sa tu nachádzalo najmenej ľudí bez vyznania – 0,18 %.⁴⁴

Z cirkevného hľadiska bol rok 1950 vyhlásený pápežom Piom XII. za rok „Veľkého všeobecného Jubilea“. V danom roku veľkonočná oktáva bola slávená od Bielej soboty, t. j. od 8. apríla do 16. apríla. Práve v dobe slávania vzkriesenia (v rámci oktávy) sa mala uskutočniť výhra komunizmu nad rehoľníkmi. V Banskobystrickom kraji sa to dotýkalo šiestich mužských kláštorov. V Banskej Bystrici bol jezuitský kláštor, v Starých Horách boli redemptoristi a saleziáni boli v Sv. Kríži nad Hronom a v Sv. Beňadiku. Vo Filakove a v Kremnici boli františkáni.

Navonok sa viedol silný a neúprosný boj proti rehoľiam odštartovaný „divadelným“ procesom s prominentnými rehoľníkmi. Mediálna manipulácia bola plne v rukách vládnej strany. Stokrát vypovedané klamstvá sa stávali v očiach verejnosti pravdivými. Nepresvedčivo mohla pôsobiť vládna propaganda na miestach, kde mali veriaci bezprostrednú skúsenosť so životom rehoľníkov. Poznali ich osobne, vnímali ich životné peripetie i podmienky života. Toho si boli osnovatelia plánu plne vedomí. Veľmi premysleným bol zásah v nočných hodinách, v čase, keď možní oponenti zásahu spali. Rehoľníkov z kláštorov nemali odvádzať miestni príslušníci SNB, ale príslušníci z iných staníc SNB. Ozbrojené hliadky boli nositeľmi strachu a podrobenia sa politike namierenej nielen voči rehoľníkom, ale aj voči veriacemu obyvateľstvu.

„Keďže táto akcia má byť pre nás všetkých vizitkou politickej a odbornej zdatnosti, očakávam, že sa všetci velitelia zhostia tejto úlohy tak, ako to vyžaduje záujem našej strany pri uskutočňovaní zásad jej generálnej línie a budovania socializmu v našej vlasti.“ Týmito slovami kpt. Pavlík, zástupca Povereníctva vnútra, zdôraznil dôležitosť Akcie K.⁴⁵ Osemdesiat minút pred vniknutím do kláštorov pplk. Baláž vydal nasledujúce nariadenie KV ŠtB: *„Zariadte spolu s krajskými veliteľmi SNB behom akcie a po akcii, osobitne okolo sústredísk a kláštorov, ktoré ostali nedotknuté, spravodajské sledovanie a kontrolu. Je známe, že kuriérnu službu vykonávajú menovite študenti, mníšky, mladí, kňazi a niektoré fanatické ženy. Bedlive sledujte každý pohyb okolo týchto objektov. Ďalej vo vašom hlásení uvádzajte aj to, ako sa chovajú príslušníci ŠtB. Po stránke politickej, ako uvedomele a odhodlane vystupujú. Majte na mysli, že v takejto akcii ukáže sa, kto ako je vo vykonávaní svojich povinností a ako ich politicky chápe.“* Vo svojich hláseniach mali ďalej uviesť, ako sa správajú ostatné zasahujúce jednotky, no rovnako aj cirkevní referenti, zmocnenci. *„Tieto obširnejšie hlásenia podávajte, keď vám to dovoľí situácia. Predpokladám, že takéto hlásenia budete môcť podať až zajtra. (...) Zajtraším dňom, a to ihneď v časných ranných hodinách, podajte hlásenia o reakcii obyvateľstva.“*⁴⁶

⁴⁴ V pôvodnom projekte sme uvažovali s priblížením Akcie K v rámci dnešného usporiadania diecéz. Myslíme si, že rešpektovanie územného členenia je správnym pokusom o rešpektovanie historického časopriestoru a zároveň zahrnutie spektra rehoľí pôsobiacich v kraji dáva práci istú dynamiku.

⁴⁵ AÚPN Bratislava, f. KS ZNB, S ŠtB B. Bystrica, k. 32, č. j. 331, Hlasná služba počas akcie „K“ – pokyny. Podpísaný zástupca PV kap. Pavlík, bez datácie.

⁴⁶ AÚPN Bratislava, f. KS ZNB, S ŠtB B. Bystrica, k. 32, č. j. 331, dialkopolis Krajským veliteľom na Slovensku od pplk Baláža, v. r. 13. apríl 1950, 22:40 hod.

Kremnica

Rehoľa františkánov mala v Kremnici kláštor od roku 1649. V roku víťazstva monarchie nad Turkami postavili miestny františkánsky kostol, ktorý využívali na pastoračnú pomoc miestnemu kléru. V roku 1948 v kláštore žili piati pátri a piati frátri. Kláštor im zhabali ešte pred Akciou K v roku 1949, lebo vraj františkáni ukrývali gestapáka. Rehoľníci žili na fare. Podľa údajov, získaných pred zásahom, boli františkáni v meste obľúbení. Ešte aj dnešná tradícia zanecháva pozitívny obraz o ich pôsobení.

Akcia K začala v Kremnici presne o 24:00 hod. Počas akcie vnikli do farskej budovy v Kremnici vybraní traja príslušníci SNB a dvaja príslušníci LM.⁴⁷ Tí oznámili prítomným rehoľníkom účel akcie. Potom týchto príslušníkov oddisponovali do zálohy. Ich miesto zaujali iní šiesti príslušníci SNB a traja príslušníci LM. Bola obsadená pošta, rozhlas a MNV. Bolo zariadené stráženie štyroch veží, na ktorých sa nachádzali zvony. Prostredníctvom miestnej stanice SNB došlo k zamedzeniu akéhokoľvek pokusu použitia poplašných prístrojov: sirén a pod. Štyri jednotky zložené z príslušníkov SNB a LM hliadkovali na uliciach počas akcie a aj po jej skončení. Príslušníci armády boli postavení v sile 1 až 4 na hlavných križovatkách, pri východoch a vchodoch do mesta. Ľudia si mohli myslieť, že ide o nejaké povstanie. Veliteľ akcie v Kremnici informuje: „Príslušníci ČSA sú postavení v sile 1 - 4 na hlavných križovatkách východoch a vchodoch do mesta. Takéto jednotky sú 4. Príslušníci LM vykonávajú hliadkovanie spolu s orgánmi SNB. Toto opatrenie chcem ponechať v platnosti do 6. hod. dňa 14. apríla 1950, kedy mám úmysel tieto stiahnuť, respekt. počet hliadok znížiť na minimum.“ Veliteľ informuje o zriadení tzv. „hlasnej služby“, ktorá mala podľa rozkazu miestneho veliteľstva nastúpiť o 8:00 hod. Jej úlohou bolo informovať o zhluknutiach veriacich vyššie orgány. Nakoniec dodáva: „Konečne hlásim, že situácia je doposiaľ zo strany prevádzania akcie pre nás priaznivá. Odtransportovanie rehoľníkov, ako aj prípravy k tomuto, boli prevedené bez akýchkoľvek poruchových zjavov alebo narušenia verejného poriadku a bezpečnosti zo strany obyvateľstva.“⁴⁸

V dodatku k rozkazu z 8. apríla 1950 sa rátalo s tým, že do Svätého Beňadika budú vyvezení len dvaja rehoľníci. Traja pátri mali byť prevezení na KNV v Banskej Bystrici, kde ich zástupca SLOVÚC-u⁴⁹, krajský cirkevný tajomník a predseda KNV mali presvedčiť, aby odišli do duchovnej správy mimo Kremnice. Pátri Krajčovič a Habšuda mali byť preradení mimo kláštora na farské úrady. Páter Baptista Chládecký mal ostať v Kremnici a vykonávať duchovnú službu v kláštornej kostole.⁵⁰ Pátri však návrh odmietli. Odvolávali sa na poslušnosť svojmu predstavenému v Ríme. A tak boli aj oni presunutí do centralizačného kláštora františkánov v Svätom Beňadiku.⁵¹ Je prekvapivé, že k týmto pátrom patrili aj páter Chládecký, ktorý bol v liste z 31. marca 1950 označený ako „reakcionár“.

⁴⁷ K vniknutiu do objektu poverili zrejme viacnásobne preverované a možno aj výnimočne školené osoby z radov ŠtB a SNB.

⁴⁸ AÚPN Bratislava, f. KS ZNB, S ŠtB B. Bystrica, k. 32, č. j. 331, Stanica SNB Kremnica, Úradný záznam č. 1, 14. apríl 1950 (prepis prešiel jazykovou korektúrou).

⁴⁹ Slovenský ústava pre veci cirkevné.

⁵⁰ AÚPN Bratislava, f. KS ZNB, S ŠtB B. Bystrica, k. 32, č. j. 331, A ÚPN Bratislava, fond ŠtB. č. 0156/01-1950, škat. 331.

⁵¹ DUBOVSKÝ, *Akcia K*, s. 89.

S ďalšími šiestimi rehoľníkmi z Banskobystrického kraja⁵² mal byť „...v prípade „K“ sústredení do trestaneckého kláštora v Štiavniku.“⁵³ Dňa 6. apríla 1950 o 10:00 hod. prišiel na KV ŠtB dialkopolis, v ktorom sa miesto sústredenia zmenilo zo Štiavniku na „kárne stredisko v Pezinku.“⁵⁴

Bratia františkáni boli teda o polnoci sústredení v jednej miestnosti na fare, kde im mali oznámiť, že budú premiestnení do Svätého Beňadika (Hronský Beňadik). Za 20 – 30 minút si mali zbaliť najnutnejšie potreby, bielizeň i posteľnú bielizeň.

Rehoľných bratov Michala Bosého a Ondreja Nevického odviezli do sústreďovacieho strediska v Sv. Beňadiku o 3:45 hod. O troch pátroch sú známe tieto údaje: Jozef Chladecký, narodený 24. 4. 1908 v Žiline, bol predstaveným miestnej komunity. Páter Ludovít Krajčovič, narodený 17. 2. 1921 v Trnave, pôsobil ako rehoľný kňaz a katechéta, podobne ako páter Anton Hapšuda. V Sv. Beňadiku sa stretla celá kremnická komunita, vrátane fr. Juvenála Michala Bosého, kuchára fr. Acháca Andreja Nevizanského, kostolníka. V Kremnici ich v činnosti „zastupoval“ miestny dekan Emil Schubert a dvaja kňazi.

V prvých hodinách sa ľudia o ničom nedozvedeli, nič nespozorovali, ale už o 7:30 hod. o celej akcii vedeli. Tento deň, deň Akcie K, bol pre Kremnicu významný, a to z dvoch spoločenských dôvodov: na MNV sa volil nový predseda a v mesiaci sa v tento deň konal trh. To mohlo narušiť hladké dozvuky akcie, no nestalo sa tak. Poslanec Komora, zúčastnený na voľbe predsedu MNV, spustil v rámci svojho prejavu aj vysvetľovaciu kampaň o škodlivosti rehoľníkov a dobrých zámeroch vlády. Reakcia obyvateľstva sa prejavila v nasledujúcich dňoch vo veľkej až nadpriemernej účasti veriacich na bohoslužbách i pobožnostiach. Na pobožnostiach sa zúčastnilo 1300 veriacich, medzi nimi aj robotníci pracujúci v závodoch. Oduševnene spievané piesne pôsobili na informátorov v kostole provokujúco, najmä pieseň „Ježišu, chráň nás pred nebezpečím, ktoré hrozí nám trpiacim“. Spievanie tejto piesne bolo pre bezpečnostné orgány zámienkou na znemožnenie skúšky spevokolu o 19:30 hod. Príslušníkom šlo o preventívne opatrenie spojené s nebezpečenstvom zhlukovania sa obyvateľstva.⁵⁵

Úradné záznamy zo 16. apríla zaznamenali reakcie „pokrokových“, ktorí sa pýtali, prečo sa tak nerobí aj so svetskými kňazmi. Odvážna, opovážlivá bola poznámka veriaceho z blízkej obce: „Keby ste boli bohobojní, nedali by ste si farárov.“ Očierňovacia kampaň sa po odchode rehoľníkov viedla proti pátrovi Krajčovičovi, ktorého obviňovali z milostných stykov „s dcérou intelektuála“.⁵⁶

V Kremnici nakoniec aj po násilnom zrušení mužských rehoľí pôsobil páter Ján Baptista Chladecký.⁵⁷

⁵² Saleziáni František Valábek, Ernest Horňák, Anton Jančovič; redemptorista František Fiala, Peter Konkoľ; jezuita Ján Šmid.

⁵³ AÚPN Bratislava, f. KS ZNB, S ŠtB B. Bystrica, k. 32, č. j. 331, Soznam rehoľníkov – reakcionárov, 31. marec 1950.

⁵⁴ AÚPN Bratislava, f. KS ZNB, S ŠtB B. Bystrica, k. 32, č. j. 331, dialkopolis na všetky krajské veliteľstvá ŠtB, 6. apríl 1950.

⁵⁵ AÚPN Bratislava, f. KS ZNB, S ŠtB B. Bystrica, k. 32, č. j. 331. Stanica SNB Kremnica, Úradný záznam, 14. apríl 1950.

⁵⁶ AÚPN Bratislava, f. KS ZNB, S ŠtB B. Bystrica, k. 32, č. j. 331. Stanica SNB Kremnica, Úradný záznam, 16. apríl 1950.

⁵⁷ Podrobnejšie o jeho osobe v samostatnej štúdii publikovanej v tomto časopise.

Fiľakovo

O pôsobení františkánov vo Fiľakove sú prvé zmienky z 15. storočia. Fiľakovský kláštor bol zriadený roku 1612. Odvtedy tu františkáni vykonávali pastoračnú činnosť. Slúžili sv. omšu, pripravovali veriacich na sviatosti, vysluhovali sviatosti. V čase zásahu mali v kláštore byť prítomní traja pátri a jeden rehoľný brat.

Františkáni zasahujúcim zložkám SNB z Lučenca kláštornú bránu neotvorili. Po trojnásobnom zvonení im nakoniec bránu otvoril kostolník. Z Fiľakova odsunutí rehoľníci sa vrátili 14. apríla o 7:00 hod. naspäť do Fiľakova, kde boli zaradení do pastoračnej služby. Páter Peter Esterle a Albert Onody odpovedali kladne na ponuku zmocnenca SLOVÚC-u a cirkevného tajomníka KNV v Banskej Bystrici k preloženiu „na akúkoľvek faru“. Spokojnosť s ich činnosťou tmočil zmocnenec slovami: „...ich úprimnosť verne slúžiť pracujúcemu ľudu je dokázaná doterajšou činnosťou.“⁵⁸ O 7.30 hod. už slúžili sv. omšu. Ďalší z pátrov Tarzic Pataky bol od 3. apríla v Prešove. Počas Akcie K ho umiestnili do Pezinka. Fráter Matúš Rehák (nar. 7. 9. 1895 v Beckove) nebol v tom čase prítomný v objekte kláštora. Do Fiľakova sa dostal z Bratislavy vlakom v čase, keď už zásah oficiálne ukončili. Na vlakovkej stanici ho čakali príslušníci, ktorí ho presunuli do Sv. Beňadika.

Počas neprítomnosti pátrov sa na fare uskutočnila domová prehliadka. Okrem jednej floberty⁵⁹ sa nenašiel žiaden protištátny materiál a nebol spísaný ani inventár. Rozruch medzi obyvateľstvom spôsobilo iba hliadkujúce vojsko. Inak bol v obci pokoj, keďže sa rehoľníci vrátili späť na svoju faru a v deň príchodu slúžili sv. omšu.⁶⁰

Centralizačný Kláštor v Svätom Beňadiku

V Sv. Beňadiku pôsobila pred Akciou K rehoľa zameraná na pastoračiu mládeže – saleziáni. V budove niekdajšieho benediktínskeho kláštora zriadili noviciát, spravovali faru a pútnický chrám. Činnosť saleziánov nebola zameraná len na vlastný dorast, novicov. Zapájali sa do výuky náboženstva v Sv. Beňadiku, Oravnici, Kozárovciach, Psiaroch.⁶¹

Na Akcii K proti miestnym rehoľníkom sa zúčastnilo najväčšie množstvo zásehových jednotiek, pretože po odsune saleziánov mal miestny kláštor slúžiť ako centralizačný pre rehoľu františkánov. Počas odsunu saleziánov mohli príslušníci SNB použiť násilie. „V prípade, že by bol [kláštor] zatvorený a na vyzvanie neotvorený, vnikneš tam násilne, t. j. vyrazením dverí.“ Následne mali byť saleziáni presunutí do Šaštína, malo dôjsť k prehliadke kláštora „schopnými príslušníkmi SNB za spoluúčasti príslušníkov ŠtB“. Prípadných reakčných rehoľníkov mali namiesto do Šaštína internovať do Pezinka a čakať na príchod františkánov z celého Slovenska. V blízkosti objektu mala byť vojenská jednotka využitá ako tzv. asistenčná jednotka. „Bude prevádzať akciu vo forme cvičenia v blízkosti objektu. Odvolanie tejto je aktuálne podľa situácie. (...) Jednotka je odvolaná priamo Tvojím

⁵⁸ DUBOVSKÝ, *Akcia kláštoru*, s. 88.

⁵⁹ Flobertka – malokalibrová strelná zbraň.

⁶⁰ AÚPN Bratislava, f. KS ZNB, S ŠtB B. Bystrica, k. 32, č. j. 331, Situačné hlásenie z objektov, 14. apríl 1950.

⁶¹ AÚPN Bratislava, f. KS ZNB, S ŠtB B. Bystrica, k. 32, č. j. 331, Realizačný plán – dodatok, odsunutie, od KV ŠtB do rúk KV SNB, 8. apríl 1950.

rozkazom po zhodnotení situácie.⁶² Objekt kláštora mal byť uzavretý a vstup do objektu mohlo povoliť len KV ŠtB. Duchovnú službu v kostole mal zabezpečovať páter Václav Čermák z Nových Zámkov. Kláštor disponoval normálnym ubytovaním pre 132 osôb, no podľa KV ŠtB sa tu dalo núdzovo ubytovať 250 osôb z 21 františkánskych kláštorov na Slovensku. Následne mal mať na starosti kláštor „politický vedúci po ukončení školy v Rusovciach. Jeho zástupcom bude Ján Kazík, cirkevný referent ONV Zlaté Moravce. Hospodárom bude Albert Potocký z Tekovej Breznice.“⁶³

Počas Akcie K v Sv. Beňadiku zasahovali príslušníci SNB z Brezna, Zvolena, 100 príslušníkov z Kremnice, 30 z Jesenského, Šafárikova a Novej Bane, okrem nich aj armáda, LM a ŠtB. Celkový počet intervenčných zložiek, nerátajúc ŠtB, sa vyšplhal na 300 osôb.

Do objektu vnikli násilím. Dvadsať minút po polnoci vylomili kláštorne dvere. Neskoré vniknutie do objektu nebolo spôsobené neochotou rehoľníkov otvoriť bránu kláštora, ale oneskorením zásahu. „Akcia K bola oneskorene započatá preto, lebo autobusy s príslušníkmi SNB zo Šafárikova a Jesenského pre veľkú hmlu meškali.“ Krajský veliteľ SNB neskôr musel podrobne zdôvodňovať každé a jedno, aj keď mierne meškanie zasahujúcich príslušníkov.⁶⁴

Podľa svedectva jedného z novicov vnikli do spálň príslušníci SNB a milicionári s automatmi v rukách a súrili ich, aby vstali a čím skôr sa zbalili.⁶⁵ Počas akcie mali byť v kláštore prítomní predstavený rádu don Jančovič a ďalší štyria kňazi, 15 rehoľných bratov, 3 bohoslovci a 35 novicov – spolu 58 osôb. Deväti civilisti sa podieľali na prácach v hospodárstve. Piaty rehoľník tu v dobe zásahu neboli, jedného zastihla Akcia K v Bratislave a dvoch v Sv. Kríži. V Tekovských Kľačanoch sa nachádzal Ľudovít Hrušovský a v Kozárovciach bol Imrich Gálik. Posledných dvoch menovaných mali neskôr previezť nitrianski príslušníci do sústredovacieho strediska sazeziánov v Šaštíne.⁶⁶

O 3:00 hod. už prevážali do šaštínskeho kláštora 52 osôb. Pred odchodom boli oboznámení s opatreniami a následne sa podrobili dôkladnej osobnej prehliadke. Milicionári prehľadávali kufre, balíky i oblečenie rehoľníkov, potom ich naložili do jedného autobusu a ich veci do druhého. Cestu smerom na Zlaté Moravce lemovali ozbrojení milicionári a príslušníci SNB. Priebeh akcie bol z pohľadu ŠtB „hladký“. Realita bola iná. Riaditeľa Jančoviča, ktorý sa vzoprel likvidátorom, orgány ŠtB zaistili a ponechali v kláštore vo vyšetrovacej väzbe. Dňa 16. apríla ho

⁶² AÚPN Bratislava, f. KS ZNB, S ŠtB B. Bystrica, k. 32, č. j. 331, Sústredovací rozkaz – smernica, od KV ŠtB do rúk KV SNB, 7. apríl 1950.

⁶³ AÚPN Bratislava, f. KS ZNB, S ŠtB B. Bystrica, k. 32, č. j. 331, Realizačný plán – dodatok, sústredenie, od KV ŠtB do rúk KV SNB, 8. apríl 1950.

⁶⁴ V správe sa o. i. píše: „Oneskorenie zaviniel veliteľ stanice SNB tým, že po obdržaní rozkazu neposlal na sústredenie prítomného príslušníka SNB.“ Príslušníci SNB Pohronska Polhora neprišli načas, lebo im skôr nešiel vlak, ďalší dostali defekt na aute, iní sa zdržali pri tankovaní auta, ďalší nemali telefónne spojenie (SNB Abov) a pod. Problém bol aj v počasí: „...sú neschodné cesty za suchého počasia a nie tým za dažďového počasia.“ AÚPN Bratislava, f. KS ZNB, S ŠtB B. Bystrica, k. 32, č. j. 331, od KV SNB pre KV ŠtB, Banská Bystrica, Bezpečnostné opatrenia akcie „K“ – vyhodnotenie, 25. apríl 1950.

⁶⁵ DUBOVSKÝ, *Akcia kláštory*, s. 71.

⁶⁶ V archíve ÚPN sa nachádza podrobný menoslov internovaných františkánov. Pozri aj www.barbarskanoc.sk.

úradne zatkli a odviezli do väznice. Bol to prvý rehoľník, ktorého pri Akcii K zatvorili do civilného ľudovodemokratického väzenia.⁶⁷

V Sv. Beňadiku bol nakoniec ponechaný jeden salezián ako domovník, aby pomáhal pri ubytovaní „scentralizovaných“ františkánov.⁶⁸

Po zrušení saleziánskej komunity ŠtB našla v kláštore tajné skryšie zásob potravín, cenností a nechýbali ani „protištátné“, zrejme náboženské knihy. Za skryšiu bola označená pivnica pod kláštorom vybudovaná dávno pred príchodom saleziánov. Benediktínom, ich predchodcom, slúžila ako pevnosť a cennosti predstavovali najmä kalichy v sakristii.⁶⁹ Našlo sa viac zásob domácej klobásy, niekoľko kusov šuniek, viac kilogramov slaniny, jeden sud vajec a iné potraviny množstvom adekvátne počtu osôb obývajúcich kláštor. Spravodajské cennosti ani protištátny materiál nájdený nebol. Krajský veliteľ ŠtB neskôr uviedol: „*Je však predpoklad, že určitý protištátny materiál bude nájdený pri opätovne prevádzanej domovej prehliadke vo všetkých miestnostiach sa v tomto kláštore nachádzajúcich, ktorú budú vykonávať čiste orgánovia tohoto výkonu schopní.*“⁷⁰

Nájdenných bolo nakoniec sedem kusov zlatých mincí – dukátov.⁷¹ Práve pri zmienke o zlatých dukátoch sa nachádza aj takéto vysvetlenie, a to v liste KV ŠtB Banská Bystrica Povereníctvu vnútra z 9. júna 1950. „*V prílohe ďalej predkladám 7 kusov zlatých mincí/dukátov/, ktoré počas akcie „K“ boli podhodene v kláštore saleziánov vo Svätom Beňadiku. Tých sedem kusov zlatých mincí našiel orgán tunajšieho veliteľstva s. Koťka a tieto odovzdal na veliteľstvo.*“⁷²

Postupne začali do kláštora zväzovať františkány. Príprava, ako aj realizácia, počítala pri zásahu vo Sv. Beňadiku s reakciou obyvateľstva. Nepredpokladalo sa, že by veriaci nezasiahli do priebehu Akcie K. Ponaučenie videli v razantnej vôli veriacich počas tzv. Katolíckej Akcie (ďalej KA), keď dochádzalo k bráneniu a stráženiu kňazov veriacimi vo dne i v noci pred budovami farských úradov. Kým počas KA zasahovala armáda pri potlačovaní niektorých vzbur, tak počas Akcie K armáda nezohrávala úlohu potlačovateľa vzbury, jej úloha bola preventívna, zastrahujúca. Mocenské špičky využili skúsenosti z predchádzajúcich akcií. Takto napr. mali vojaci vojenské cvičenia aj neďaleko Spišského Štvrtku, odkiaľ boli internovaní františkáni. Podobne to bolo aj vo Svätom Beňadiku.

Do kláštora boli postupne transportovaní rehoľníci. Dňa 14. apríla o 3:30 hod. boli do Sv. Beňadika privezení františkáni z Hlohovca (11) a Kremnice (2) a o 4:15 hod. z Nových Zámkov (4) a Trnavy (25). O 5:30 hod. to boli františkáni z Malaciek (5), Žiliny (31) a Nitry (11). Najväčšia skupina prišla o 9:00 hod.: z Kremnice (3), Malaciek (30), Báča (4), Bratislavy (20), Beckova (2), Filakova (1), Okoličného (2), Trstenej (5), Pruského (5) a sú tu rovnako uvedení opätovne (zrejme omylom) traja františkáni z Kremnice. O 15:30 hod. to boli františkáni z dvoch košických

⁶⁷ DUBOVSKÝ, *Akcia kláštor*, s. 71.

⁶⁸ Neskôr tu zo Šaštína priviezli dvanásť novicov, ktorí boli neskôr označení ako civilní zamestnanci (učni) a boli poslaní domov k rodičom.

⁶⁹ DUBOVSKÝ, *Akcia kláštor*, s. 71.

⁷⁰ AÚPN Bratislava, f. KS ZNB, S ŠtB B. Bystrica, k. 32, č. j. 331, KV ŠtB, Sústredovacie stredisko Svätý Beňadik, Hlásna služba počas akcie „K“ – hlásenie, 14. apríl 1950.

⁷¹ ŠOBA v Banskej Bystrici, fond Akcia „K“ 379/1950 a. j. 10.

⁷² AÚPN Bratislava, f. KS ZNB, S ŠtB B. Bystrica, k. 32, č. j. 331, Správa KV ŠtB pre Povereníctvo vnútra, 9. jún 1950. V samotnom texte sa ďalej uvádza, že nie je jasné, kto je majiteľom mincí.

kláštorov (5 + 4), z Rožňavy (1) a jeden františkán z Malaciek.⁷³ Celkovo teda bolo podľa tejto správy internovaných 172 rehoľníkov.⁷⁴

Niektorí rehoľníci boli pozvaní „na konzultácie“ na KV ŠtB. Ponuku prevziať farnosť a odísť z rehole väčšinou odmietli, preto ich odviezli do centralizačného kláštora. SLOVÚC sa domnieval, že práve medzi františkánmi nájde pochopenie pre svoje zámery, ako po zlikvidovaní reholí zabezpečiť verejnú duchovnú správu pričlenením pátrov medzi diecéznymi kňazov. Z 23 františkánskych kláštorov previezli v tú noc 210 rehoľníkov, dvanástich ponechali ako správcov františkánskych a iných kostolov, traja františkáni boli v nemocnici. Ostatných „reakčných“ sústredili v kárnom kláštore v Pezinku. Okrem kárneho kláštora v Pezinku sa miestom sústredenia rehoľníkov stal kláštor premonštrátov v Jasove. Podľa dobovej terminológie bol tunajší kláštor označený ako centralizačné stredisko, kláštor v Podolínci ako internačný kláštor.⁷⁵

Dňa 14. apríla v ranných hodinách ľudia spozorovali, že sa v ich obci niečo deje. Dozvedeli sa o odvoze saleziánov do kláštora v Šaštíne. Do Sv. Beňadika priviezli rehoľníkov z rádu sv. Františka–františkánov.⁷⁶ Obyvateľstvo nerozumelo tejto výmene, bolo pobúrené.⁷⁷ Saleziáni sa v obci venovali mládeži, organizovali nielen náboženské slávnosti, ale aj kultúrne a športové podujatia. Podľa situačnej správy veriaci „*zvlášť nad odvezením saleziánov prejavujú lútosť*.“ Privezených rehoľníkov niektorí považovali za spolupracovníkov Decheta (dosadeného správcu diecézy komunistickým režimom).⁷⁸ Ráno sa pred kláštorom utvorili hlúčky žien, ktoré už vedeli, že mladých, t. j. novicov, odviezli. Chodili po domoch a v malých skupinkách postávali na ceste, pritom si hovorili, „*mladých nám berú a starých nám vozia*.“⁷⁹ S nevôľou počúvali argumenty SNB: „*Teraz tu budete mať ešte viac rehoľníkov, ako ste mali doposiaľ*.“⁸⁰ Nedôverovali prichádzajúcim rehoľníkom. Františkánov s dlhými bradami niektorí považovali za predstaviteľov židovskej náboženskej obce. Šírili sa správy o exkomunikovaných kňazoch privádzaných do

⁷³ AÚPN Bratislava, f. KS ZNB, S ŠtB B. Bystrica, k. 32, č. j. 331, od KV ŠtB do rúk PV, s. Belanského, Sv. Beňadik – sústreďovacie stredisko, 14. apríl 1950. Nakoniec bolo z celkového počtu františkánov z tamojšieho strediska prepustených trinásť osôb, pretože tieto nepatrili do františkánskej komunity, v čase zásahu sa ale nachádzali v kláštoroch, z ktorých internovali rehoľníkov. Pre ilustráciu, aké osoby to postihlo: z Prešova boli privezení traja žiaci meštianky, zo Žiliny 14 až 16-roční Stano, Juraj, Milan a dvaja sluhovia, organista Berta a dvojica žiakov 15 a 17-ročných z Košíc. Z Nitry omylom priviezli 16 a 17-ročných študentov. Menovaní využívali kláštor ako miesto podnájmu, alebo sa u františkánov stravovali.

⁷⁴ V správe veliteľa sa uvádza počet 175. Reálne v Kremnici nebolo toľko rehoľníkov, vid' vyššie, tak zrejme ide o omyl.

⁷⁵ PEŠEK – BARNOVSKÝ, *Štátna moc a cirkvi na Slovensku 1948 – 1953*, s. 169.

⁷⁶ Plán zväzania rehoľníkov je aj na stránke ÚPN. Dostupné na internete: www.barbarskanoc.sk

⁷⁷ „*Obyvateľstvo sa o akcii dozvedelo len okolo 8:00 hod. a niektorí si vysvetľujú, že saleziáni boli odvezení do TNP, čo je rozšírené len v nepatrnej miere. Obyvateľstvo pred strachom z represálií sa vyhýba jakémukoľvek hovoru s bezpečnostnými a vojenskými jednotkami*.“ AÚPN Bratislava, f. KS ZNB, S ŠtB B. Bystrica, k. 32, č. j. 331, Sv. Kríž nad Hronom, Situačné hlásenie, 14. apríl 1950.

⁷⁸ AÚPN Bratislava, f. KS ZNB, S ŠtB B. Bystrica, k. 32, č. j. 331, Situačné hlásenie z objektov – zaslanie, od KV ŠtB do rúk PV s. Belanského, 14. apríl 1950.

⁷⁹ ŠOBA v Banskej Bystrici, fond Akcia „K“ 379/1950 a. j. 10.

⁸⁰ AÚPN Bratislava, f. KS ZNB, S ŠtB B. Bystrica, k. 32, č. j. 331, Sústreďovacie stredisko, 14. apríl 1950.

kláštora, či o nedodržívaní celibátu vo vnútri tejto rehole, nadmernom fajčení („*fajčia jak Turci*“) a veselosti. Niektorým veriacim zásah znechutil napredovanie v duchovnej formácii.⁸¹ Aj takéto dôsledky mali „výmeny“ rehoľníkov v Sv. Beňadiku. Domáce obyvateľstvo do výmeny zasiahnuť nemohlo. Odzbrojujúci bol moment prekvapenia – polnočná hodina i ozbrojené operačné jednotky. Z psychologického hľadiska zavážila rozbehnutá proticirkevná propaganda i nevedomosť, kto je za presun rehoľníkov zodpovedný. Asistenčné jednotky nemuseli byť vnímané ako jednotky intervenčné. Pohyb príslušných štátnych orgánov i SNB do kláštora zaznamenávali obyvatelia už mesiac pred zásahom v súvislosti s príchodom zmocnencov.⁸² V ranných hodinách ešte netušili, že kláštor v ich obci už neslúži ako miesto duchovnej formácie, ale ako väzenie pre členov rehole františkánov. Neskôr pri pohľade na ozbrojené zložky došlo aj k menšej vzbure, pri ktorej boli zatknuté tri ženy šíriace 14. apríla „štjavú psychózu“. Veliteľ strediska ich umiestnil v osobitnej miestnosti pod dozorom príslušníka SNB. V správe KV ŠtB sa píše o ženách, ktoré šíрили „štjavú psychózu“ „...a takto svojim vystupovaním nábádajú ostatných občanov k nespokojnosti a k výtržnostiam,“ s ich uväznením však nesúhlasí. „V danom prípade sa jedná o osoby fanaticky nábožensky založené a pochádzajú z robotníckej triedy. Uvedené osoby budú však prepustené na slobodu, nakoľko v priebehu ich vypočúvania dalo sa konštatovať, že výroky, ktoré predniesli, predniesli z nevedomosti a bez rozmyslenia a tohoto ľutujú.“⁸³

O rozruch sa mohol postarať aj ml. strážm. František Lenghard, ktorý prišiel do Sv. Beňadiku z trestného tábora v Leopoldove. Jeho úlohou bolo zabezpečovať chod prác v kláštore. Počas návštevy krajského veliteľa ŠtB, Sadloňa, 21. apríla sa v podnapitom stave prechádzal po kláštore, kontroloval s baterkou v ruke veliteľovo auto. Po upozornení ho odvádzali na izbu. Z rúk príslušníka SNB sa vytrhol a utekal k miestnosti, kde mal uložené služobné zbrane. Ktovie, čo by sa stalo, keby sa im ho včas nepodarilo zastaviť. Problém s alkoholom mal aj iný príslušník SNB. V hlásení sa píše o situácii, ktorá sa odohrala v miestnom hostinci. Starší príslušníci si robili žarty z frekventantov slovami „*teraz idú na stravu maturanti*.“ Jeden zo starších príslušníkov „*bol úplne v podnapitom stave, v dôsledku čoho bol kolegom z hostinca odvedenený*.“⁸⁴

„Dalej bolo zistené, že je tam rozšírená správa, že saleziáni, ktorí boli odsunutí z kláštora vo Sv. Beňadiku, sú t. č. nezvestní a je taká mienka, že títo sú už nie na živote. Taktiež do Sv. Beňadiku pod dojemom týchto správ prišla istá Galbová, ktorá sa dožadovala správ o svojom synovi a tiež poznamenala, že tohoto už pravdepodo-

⁸¹ AÚPN Bratislava, f. KS ZNB, S ŠtB B. Bystrica, k. 32, č. j. 331, Hlásenie zo Sv. Beňadika, 20. apríl 1950.

⁸² Niektorí obyvatelia boli pripravení zabrániť presunu rehoľníkov. Podľa zistenia orgánov bezpečnosti „k tomu nedošlo, pretože nepočítali s takým počtom ozbrojených síl, ako sa v skutočnosti na vykonanie tejto akcie dostavilo.“ PEŠEK – BARNOVSKÝ, *Štátna moc a cirkev na Slovensku 1948 – 1953*, s. 169. Aj neskôr, 20. apríla 1950, sa k rukám ŠtB dostala poplašná správa o pripravovanom štrajku vo Vyhniciach proti odvráteniu saleziánov. AÚPN Bratislava, f. KS ZNB, S ŠtB B. Bystrica, k. 32, č. j. 331, A ÚPN, fond KS ZNB Správy ŠtB Banská Bystrica, a. j. 331.

⁸³ AÚPN Bratislava, f. KS ZNB, S ŠtB B. Bystrica, k. 32, č. j. 331, KV ŠtB, Sústreďovacie stredisko Svätý Beňadik, 14. apríl 1950.

⁸⁴ AÚPN Bratislava, f. KS ZNB, S ŠtB B. Bystrica, k. 32, č. j. 331, hlásenie, Sv. Beňadik, 16. apríl 1950.

*dobne neuvidí. To isté poznamenala istá Velšišová, ktorá prišla až od Trnavy za svojím synom.*⁸⁵

Rehoľníci nemali v kláštore ani len základné vybavenie na prenocovanie, čo dokonca kritizovali aj samotní organizátori Akcie K: „...niektorí prišli len s aktovkami. (...) Preto je potrebné zariadiť, aby z krajov dodatočne zaslali všetkým tým, ktorých sústreďovali do Sv. Beňadika deky, postelňé prádlo, osobné veci.“⁸⁶ V prvých dňoch teda chýbali lôžka i prikrývky pre rehoľníkov. Nedostatočná bola i kapacita kuchyne. Obed sa musel variť na 2 až 3-krát. Zmocnencom, teda správcom v kláštore, sa stal vyučený obuvník, cirkevný tajomník na Okresnom národnom výbore v Zlatých Moravciach, člen KSČ od roku 1945, predtým člen HSLS a HG, aktívny účastník Katolíckej akcie, Ján Kazík.⁸⁷

Pomery v centralizačnom kláštore boli v porovnaní s inými o čosi miernejšie. Denný program bol presne stanovený: budiček o 6:00 hod., svätá omša, raňajky, práce, obed, zamestnanie, večera, večierka o 21:00 hod. Sviatočný a nedeľný program bol o čosi pestrejší. Budiček sa posunul o hodinu neskôr, nasledovala svätá omša – tentoraz aj s homíliou, raňajky. Od 9:30 hod. do 12:30 hod. prebiehala politická výchova, potom obed a nakoniec čítanie. Obohatením bol film, nácvik piesní a večerný hodinový kultúrny program.⁸⁸ Denný poriadok v centralizačných kláštoroch silne pripomínal denný poriadok väzňov. Miesto návštevných hodín vyplňala sv. omša. Rehoľníci nemali vymedzený čas na rozvoj duchovného života. Program nevytváral miesto pre meditácie, pobožnosti, duchovné čítanie, štúdium či apoštolát. Túto činnosť nahrádzala politická výchova. Politickí vedúci mali najlepších rehoľníkov pripraviť pre preškoľovacie kláštory, kde dochádzalo k ich prevýchove pre činnosť v duchovnej správe. Nenapraviteľných premiestňovali do kárneho kláštora.

Organizačný poriadok spolu s domácim a denným poriadkom jasne ukazuje, že rehoľníkom v centralizačných kláštoroch odňali základné ľudské práva a slobody. Slovné spojenie „centralizačný kláštor“ bolo neadekvátne kvôli praktikám, ktoré sa v kláštoroch vykonávali. Stopercentné prevzatie českého väzenského poriadku pre všetky centralizované kláštory v celej ČSR dovoľuje hovoriť aj o „sústredovacom kláštore“ v Sv. Beňadiku ako o osobitej forme väzenia. Obmedzená bola osobná sloboda rehoľníkov. Ak chcel niekto opustiť kláštor, musel si najskôr vyžiadať povolenie. Mnohé z povolení končili odmietnutím žiadosti, s dôrazným „nie“ mocenských zložiek KV ŠtB. List mohol rehoľník poslať len so súhlasom vedenia centralizačného kláštora, a to iba v závažnej záležitosti. Čo sa týka stravy, stanovil sa istý prídel. Rehoľníci, ktorí sa chovali dobre a podávali mimoriadny výkon, mohli dostať „nadprídel“. Zakázané bolo pitie alkoholu, fajčenie sa povoľovalo len v pracovných prestávkach ako odmena za mimoriadny výkon.

Pohyb z kláštora i do kláštora sa dôsledne kontroloval. V jeho okolí boli vytvorené dva druhy stráží, vonkajší a vnútorný kruh. Vonkajší kruh mal zabrániť príchodu obyvateľstva, prelustrovať prichádzajúce a odchádzajúce osoby zo sídla kláštora, zadržať všetkých podozrivých, avizovať zálohám v obci prípadný pre-

⁸⁵ AÚPN Bratislava, f. KS ZNB, S ŠtB B. Bystrica, k. 32, č. j. 331, KV SNB, úradný záznam, 15. apríl 1950.

⁸⁶ AÚPN Bratislava, f. KS ZNB, S ŠtB B. Bystrica, k. 32, č. j. 331, od Gombalu pre poverníka pre veci cirkevné Holdoša, 14. apríl 1950.

⁸⁷ DUBOVSKÝ, *Akcia kláštory*, s. 198.

⁸⁸ MACÁK Ernest. *Zápisky spoza mreží*. Bratislava : Don Bosco, 1996, s. 85.

sun väčšieho počtu. Vnútorňý kruh zabraňoval úniku mníchov, odnášaníu hnu-teľných vecí, odosielaníu nepreverených správ a písomností, zamedzovav vstup do kláštora.⁸⁹ Napriek prísnemu stráženíu sa podaril útek pátra Teodora Zubeka 19. apríla o 19:00 hod.

Preventívnu časť zábezpeky pohybu obyvateľstva zaručovala vojenská jednot-ka. Jej funkcia bola zastrašovacia. Priamo sa do ochrany objektu nezapájala, no predpokladané troj-/štvordňové cvičenia blízko objektu od priebehu Akcie K pl-nili svoju funkciu. Dôraz sa kládol na zložky SNB. Príslušníci týchto jednotiek za-bezpečovali v zvýšenej 14-dňovej pohotovosti zmrazenie akýchkoľvek prejavov nesúhlasu odo dňa zásahu.

Postupne sa rehoľní kňazi dostávali do duchovnej správy. Jeden z františká-nov nahradil rehoľníkov v Starých Horách. Rehoľní bratia odchádzali do civilné-ho života, na brigády mládeže, k prevýchove dochádzalo aj počas stavby Priehra-dy mládeže. Presuny boli aj medzi jednotlivými sústredovacími kláštorami. Súci na prepustenie smerovali do prevýchovného kláštora v Malackách a odtiaľ do duchovnej správy. Nepokrokových vracali naspäť do Sv. Beňadika alebo do Po-dolínca.⁹⁰ Počet sústredených rehoľníkov v kláštore klesal. Centralizačný kláštor zanikol 8. júna 1951. Väčšinu rehoľníkov previezli bez náznakov pobúrenia me-di ľuďom do centralizačného tábora v Podolínci.

Záver

Politickou mocou organizované masové represálie a teror sa nedajú nijako ospravedlniť. Neexistujú žiadne „oprávnené“ obete preventívneho teroru ani teroru, ktorý by sa riadil hľadiskom národnej, ideologickej alebo sociálnej prí-slušnosti. V prípade rehoľníkov Akcia K nemala priamy vplyv na ich slobodu, neboli posielaní do väzení. Takto sa to mohlo javiť iba navonok. Vnútorňý po-riadok centralizačného kláštora svedčí o väzenskom spôsobe života rehoľníkov. Neskôr pribúdali nové, maskované tresty (v pracovných táboroch, TNP, a pod.), majetkové postihy, rôzne formy spoločenskej diskriminácie a tiež väzenie. Posti-hovaní neboli len rehoľníci, ale aj ich príbuzenstvo a veriaci, ktorí podporovali ich činnosť morálne, finančnou alebo materiálnou formou.

Cieľom represálií nebol iba postih pre režim nepohodlných osobností, inšti-túcií a organizácií, ale dlhodobo smeroval k likvidácii základného politického a ideového pluralizmu a k likvidácii samostatných záujmových, náboženských a kultúrnych organizácií. Tie sa mali podriadiť novému poriadku spoločenského a politického života, ktorý koncentroval všetky rozhodnutia do rúk komunistickej strany. Súčasne mali tieto represálie podporiť zmeny v dlhodobej kultúrnej a ideovo-politickej orientácii, ktoré boli zakotvené v bývalej štruktúre spoločensko-politického života strednej Európy a roztrhnúť a oslabiť ich väzby na „kapi-talistický Západ“.⁹¹

Akcia K bola typická svojou brutalitou a prezentáciou moci. Predchádzajúce proticirkevné opatrenia platné pre celú ČSR boli vykonávané pod rúškom zá-konnosti, za bieleho dňa. Právny podklad nachádzali v novom právnom štatúte

⁸⁹ AÚPN Bratislava, f. KS ZNB, S ŠtB B. Bystrica, k. 32, č. j. 331, KV SNB, úradný záznam, 15. apríl 1950.

⁹⁰ Podrobnejšie: DUBOVSKÝ, *Akcia kláštorů*, s. 200.

⁹¹ REIMAN, Michal. *O komunistickém totalitarizmu a tom, co s ní souvisí*. Praha : Karolinum, 2000, s. 102.

cirkví. Javili sa ako obrodenecké hnutia vychádzajúce zvnútra Cirkvi, a štátna moc chcela obrode iba „dopomôcť“. Propaganda KA vychádzala z memoranda a až následne sa začali množiť útoky na cirkevnú hierarchiu.

Akcia K prišla s opačným variantom. Sústreďovaniu rehoľníkov predchádzalo očierňovanie, súdny proces, kampaň proti rehoľiam, diskriminácia rehoľníkov. Predchádzala jej dlhodobá príprava, a to nielen na úrovni štátnych cirkevných úradov. Rozhodujúci podiel zohrali bezpečnostné zložky, ktoré sa stali vykonávateľmi akcie. Použil sa nový, tvrdší variant, taký, s akým sa robili akcie v ZSSR. Štátna moc bola odhodlaná na všetko. Niektorých veriacich podlomila nedôvera a strach a tento strach otváral cestu k rezignácii i k spolupráci s totalitnou mocou. Iní hľadali pomáhali prenasledovaným a hľadali cesty, ako tajne odovzdať vieru novým generáciám.

ZOZNAM POUŽITÝCH ZDROJOV

Pramene

Archív Spoločnosti Ježišovej, Roma, fond Slovakiae 1003.

Archív Ústavu pamäti národa v Bratislave, fond Krajská správa miestneho výboru Košice.

Archív Ústavu pamäti národa v Bratislave, fond KS ZNB Správy ŠtB Banská Bystrica.

Schematizmus z rokov 1928 – 1931.

Štátny oblastný archív v Banskej Bystrici, fond Akcia „K“ 379/1950.

Oral history

Rozhovor Zuzany Vrťovej s pamätníkmi.

Zoznam bibliografických odkazov

BALÁŽ, Michal. *História rehole menších bratov františkánov a Spoločnosti dcér kresťanskej lásky sv. Vincenta De Paul v Kremnici*. Diplomová práca, Badín : RK-CMBF, 2008.

ČEP, Jan. Náboženský boj v Československu. In *Teologický zborník*, 2002, č. 3.

DUBOVSKÝ, Ján Milan. *Akcia Kláštor – komunistický režim na Slovensku v boji proti mužským rehoľiam v rokoch 1949 – 1952*. Martin : Vydavateľstvo Matice slovenskej, 1998.

HLINKA, Anton, *Sila slabých a slabosť silných*. Zagreb : LOGOS, 1989.

KAPLAN, Karol. *Stát a cirkev v Československu v letech 1948 – 1950*. Brno : Ústav pro soudobé dějiny, 1993.

- KMEŤ, Norbert. *Postavenie cirkví na Slovensku 1948 – 1951*. Bratislava : VEDA, 2000.
- KOREC, CH. Ján. *Od barbarskej noci*. Bratislava : Lúč, 1990.
- LETZ, Róbert. *Prenasledovanie kresťanov na Slovensku v rokoch 1948 – 1989*. In *Zločiny komunizmu na Slovensku 1948–1989*. Prešov : VMV, 2001.
- MACÁK Ernest. *Zápisky spoza mreží*. Bratislava : Don Bosco, 1996.
- PEŠEK, Jan – BARNOVSKÝ Michal. *Štátna moc a cirkvi na Slovensku 1948 – 1953*. Bratislava : Veda SAV, 1997.
- PEŠEK, Ján. *Štátna bezpečnosť na Slovensku 1948 – 1953*. Bratislava : VEDA, 1999.
- REIMAN, Michal. *O komunistickém totalitarizmu a tom, co s ní souvisí*. Praha : Karolinum, 2000.
- TRETERA, J. R. *Nová právní situace církví a náboženských společností v roce 1950*. In *Stát a církev v roce 1950*, Brno : CDK, 2000.
- VNUK, František. *Akcie K a R*. Bratislava : CMBF UK, 1995.

SUMMARY

The intervention of the communist regime against the Franciscans in the Banská Bystrica region

During the communist regime in Czechoslovakia (1948 – 1989), the secret police carried out various operations aimed at the elimination of churches. One of them was the *Operation “K”-Monasteries* that took place on 13 April 1950.

The previous antireligious measures effective in the entire territory of Czechoslovakia were implemented under the guise of legality, in broad daylight. Operation “K” was typical by its brutality and manifestation of power. The concentration of the religious was preceded by slander, court trials, campaigning against the religious orders, and by discrimination against the religious. A decisive role was played by the security forces (police, secret police, army, people's militias) that became the executors of this operation. A new, harsher option was used, following the model applied in the operations carried out in the USSR. The government was ready to implement whatever measures they deemed necessary. This operation managed to weaken many believers by eliciting among them distrust and fear. This fear then opened the way to both resignation, as well as the willingness to collaborate with the totalitarian power.

The most detailed records of the Operation “K” have been preserved from the Region of Banská Bystrica. In this region, there were Franciscan friaries located in Filakovo and Kremnica. Concurrently, the first concentration monastery designated for the Franciscan Friars was also located in this region in the village of Hronský Beňadik. This study deals with the preparation and implementation of the Operation “K” in this region.

Mgr. Rudolf Baláž also remembered other experiences in connection with the Franciscans even before the violent liquidation of the monastery and the subsequent Action K. “As a small boy, I went to Sunday services with my mother masses to Kremnica, mostly to the Franciscan monastery church. There I met Father Libor Matoška,...I also met other religious, but I personally came into con-

tact the most with Father Jozef Baptist Chládecký, who was a long-time Kremnica legend,” recalls Bishop Baláž.

Franciscan monks from 24 monasteries were gradually transported to the centralizing monastery in St. Beňadik (today's Hronský Beňadik). That night they transported 210 religious, leaving twelve as administrators of Franciscan and other churches, three Franciscans were in the hospital. Other “reactionaries” were concentrated in the penal monastery in Pezinok. A part of the Franciscans was brought from Kremnica in the early hours of the morning, at 3:45 a.m., and another three at 1:00 p.m. Based on research into the implementation of Action K, we know about the religious men in question that they were invited “for consultations” to the Regional Headquarters of the ŠtB. They refused the offer to take over the parish, to leave the religious order, so they were taken to the “centralization monastery” only later. The daily routine in the centralizing monasteries strongly resembled the daily routine of prisons. Religious did not have a specific time for the development of spiritual life. The program did not create a place for meditations, devotions, spiritual reading, study or apostolate. This activity was replaced by political education. The number of concentrated religious in the monastery decreased. The centralization monastery ceased to exist on June 8, 1951. of the centralization camp in Podolíneč.

Mgr. František Neupauer, PhD.
Ústav pamäti národa
SK-821 08 Bratislava, Miletičova 11
e-mail: <frantisek.neupauer@gmail.com>

Františkánsky kláštor v Malackách ako významné duchovné, hospodárske a kultúrne centrum Plaveckého panstva v 18. storočí

MÁRIA ZACHAROVÁ

The Franciscan monastery in Malacky as an important spiritual, economic and cultural center of the Plavecký estate in the 18th century

DOI: <https://doi.org/10.54937/kd.2025.16.Supp.64-80>

ABSTRACT: The Franciscan monastery in Malacky was founded by the noble family Pálfi in 1653. The monastery, belonged to the Marian Franciscan province, was an important spiritual, economic, cultural and intellectual centre of the Plavecký estate in the 18th century. The aim of the study is to provide the re-construction and mapping of history of the monastery in Malacky through these individual aspects as defined on the estate and in wider region. It focuses on mutual relationships between the estate (officers) and local population mainly through social and economic links. The spiritual life was manifested mainly through preaching in Slovak and German language, organizing spiritual celebrations and processions, existing of the laical Franciscan brotherhood. The monastery with the Church of the Immaculate Conception of the Virgin Mary was an important place of pilgrimage in 18th century, especially on the feasts of the Holy Cross and the Franciscan feasts. In the spirit of re-Catholicization, the Franciscans worked on neighbouring estates among the Haban community. The monastery was not self-sufficient, was economically dependent on the support of the noble family Pálfi, and it cooperated with local craftsmen and merchants. It had its own economy and separate accounting records have been preserved. Several important Franciscans (church musicians, historians, writers) joined to Franciscans community, lived and worked in the monastery in the 18th century. There was rich library and archive, which were only partially preserved. The monastery housed the novitiate, where novices from the territory of western Slovakia, lower Austria and western Hungary were admitted and educated.

Keywords: Franciscans, Monastery, Malacky, The Plavecký Estate, Pálfi.

Plavecké panstvo sa nachádzalo na území južného Záhoria. Bolo vymedzené prírodnými hranicami na západe riekou Moravou, na východe Malými Karpatami. Na juhu susedilo so Stupavským panstvom a na severe s panstvami Veľké Leváre a Ostrý Kameň. Plavecké panstvo získali Pálfiovci po rode Balašovcov v roku 1621 najprv do zálohu, v roku 1634 do trvalého vlastníctva. Balašovci patrili k evanjelikom, naopak Pálfiovci boli stúpencami vládnucej katolíckej habsburgovskej dy-

nastie. Na podporu rekatolizácie boli do Malaciek, vtedajšieho správneho centra panstva, pozvaní príslušníci františkánskej rehole.

Kláštor františkánov v Malackách, známy tiež ako Čierny kláštor, bol založený v roku 1653 Pavlom IV. Pálfiom¹, ktorý kláštor a jeho obyvateľov zabezpečil po materiálnej stránke fundačnou listinou. Ako základ pre budovu kláštora bol využitý pôvodný lovecký kaštieľ rodu Balašovcov. O jeho fungovanie sa starali aj nasledujúci príslušníci Pálfiovskej rodiny, ktorí kláštor ako fundátori podporovali až do 20. storočia. Viacerí členovia rodu boli pochovaní v kryptách pod Kostolom Nepoškvrneného počatia Panny Márie v Malackách, ktorý bol a dodnes je súčasťou františkánskeho komplexu.² V tomto kostole, posvätenom v roku 1660, boli v jednej z kaplniek umiestnené Sväté schody, ktoré boli pre veriacich duchovným symbolom a cieľom púte. Rovnako františkáni opatrovali aj vzácnu relikviu Svätého kríža. Malackí františkáni vykonávali duchovné služby pre Pálfiovcov, miestnych veriacich, ale pôsobili aj v komunitách habánov vo Veľkých Levároch a na panstve Ostrý Kameň.

Kláštor v Malackách patrila k Mariánskej františkánskej provincii. Na severe susedilo jeho územie pôsobnosti s územím skalického kláštora, ktorý patrila k Salvatoriánskej provincii. Na západe bolo oddelené riekou Moravou od rakúskych františkánskych kláštorov. Na juhu a východe sa stretalo s územím kláštorov Mariánskej provincie v Bratislave a svätej Kataríny v Dechticiach.³

Územie pôsobnosti malackého kláštora sa kryštalizovalo ešte v priebehu prvej polovice 18. storočia, keď sa upravovala hranica s kláštorom svätej Kataríny v prospech malackého kláštora.⁴ V 70. rokoch 18. storočia patrili do jeho regiónu štyri mestečká a 16 dedín južného Záhoria.⁵

Malacký kláštor bol i kultúrnym a hospodárskym centrom Plaveckého panstva. Františkáni spolupracovali s panskou správou, miestnymi remeselníkmi, nakupovali tovar, no i sami viedli vlastné hospodárstvo. Kláštor opatroval vzácnu knižnicu a archív. Poskytoval vzdelanie členom rehole, neskôr aj širokej verejnosti. Malacké františkánske gymnázium s internátom v bývalom pálfiovskom

¹ Pavol IV. Pálfi (*1592 – †1653) – krajinský hodnostár, palatín.

² Viac o vzťahu Pálfiovcov k malackým františkánom pozri: ZACHAROVÁ, Mária. Pálffyovci očami malackých františkánov. In MACEJKA, Martin (ed.). *Pálffyovci. Dejiny šľachtického rodu od 17. po 20. storočie*. Malacky : Mestské centrum kultúry Malacky : Múzeum Michala Tillnera, 2018, s. 177 – 199.

³ Štátny archív v Bratislave (ďalej len ŠABA), fond (ďalej len f.) Archív Mariánskej provincie františkánov v Bratislave (1253 – 1918) – inventár, spracoval Adam Balogh, Bratislava 1972, s. 15, s. 19 – 20. Dostupný na internete: <https://www.minv.sk/?z_ap8> [19. 1. 2024].

⁴ V roku 1719 boli v prospech malackého kláštora odstúpené Moravský Svätý Ján a Borský Svätý Jur. V roku 1743 aj Závod a Sekule; ŠABA, f. Pisomnosti kláštorov v západoslovenskom regióne zo 17. – 19. storočia, Kláštor v Malackách, (ďalej len Pisomnosti), *Protocolum venerabilis conventus Malaczkiensis Anno 1653 inchoatum*, nazývaný aj *Historia Domus I.* (ďalej len HD I.), s. 19, s. 52 – 53.

⁵ Mestečká: Malacky, Veľké Leváre, Moravský Svätý Ján a Gajary, dediny: Kostolište, Jakubov, Plavecký Štvrtok, Jablonové, Pernek, Kuchyňa, Rohožník, Sološnica, Plavecké Podhradie, Studienka, Borský Svätý Jur, Sekule, Závod, Malé Leváre, Suchohrad a Záhorská Ves. Do regiónu patrili aj mlynárske usadlosti na potoku Lakšár mlyny Trajlínek, Hušek, Šturdík, Tomek, Vala patriace k Moravskému Svätému Jánovi a Borskému Svätému Juru a v Plaveckom Štvrtku mlyny Olčová a Kozánek; ŠABA, Mariánska provincia františkánov (ďalej len MPF), kartón (ďalej len k.) 137, inventárne číslo (ďalej len inv. č.) 743; Mendikačné výkazy kláštora v Malackách.

kaštieli bolo založené v roku 1927. Pôsobenie františkánov v Malackách bolo násilne ukončené počas Barbarskej noci v roku 1950.

Príspevok najprv predkladá stručný prehľad prameňov k dejinám malackého kláštora v 18. storočí, ktoré sú uložené v slovenských pamäťových inštitúciách. Následne sa zameriava na jednotlivé aspekty, v ktorých je kláštor prezentovaný ako duchovné, hospodárske, kultúrne, vzdelávacie a intelektuálne centrum Plaveckého panstva.

Pramene k dejinám kláštora

Najvýznamnejšie pramene k dejinám malackých františkánov sú deponované v Štátnom archíve v Bratislave, archívne fondy Mariánska provincia františkánov a Písomnosti kláštorov v západoslovenskom regióne zo 17. – 19. storočia. V týchto fondoch sú popri najdôležitejšom zdroji františkánskej kronike označenej ako *Historia domus* I. uložené aj popisy stavu provincie z rokov 1721 a 1723, dejiny Mariánskej provincie od cirkevných historikov Ľudovíta Kirkai, Eugena Kóšu i mnohé ďalšie pramene.⁶

Pre poznanie každodennosti malackého kláštora je cenným prameňom register príjmov a výdavkov z rokov 1733 – 1748, ktorý uchováva Čaplovičova knižnica.⁷

Rukopisy súvisiace s malackým kláštorom sú tiež uložené v Univerzitnej knižnici v Bratislave,⁸ v Literárnom archíve Slovenskej národnej knižnice,⁹ aj v malackom farskom archíve.¹⁰ Dejínám malackého kláštora sa venovali aj viacerí historici a archivári (A. Balogh, V. Gajdoš, P. Hallon).¹¹ Komplexnejšie preskúmanie dejín kláštora však stále čaká na svoje spracovanie.

⁶ ŠABA, f. Písomnosti, HD I. Digitálna kópia tohto dokumentu je uložená aj v Múzeu Michala Tillnera v Malackách; f. Mariánska provincia františkánov (ďalej len MPF), kartón (ďalej len k.) 32, inventárne číslo (ďalej len inv. č.) 298, Hortulus seraphico martulvs sive Origo, Progressus & Status actualis; k. 32, inv. č. 293 a inv. č. 294, Nova descriptio Provinciae Sanctae MARIAE Hungariae; k. 32, inv. č. 297; Ľudovít Kirkai : *Authentica acta et facta almae Provinciae sanctae Mariae Hungariae...ab anno Domini 1600 ad Annum 1730*; k. 188, inv. č. 929, Eugen Kósa : *Antiquarii Provinciae SMariae in Hungaria Ordinis Minorum S.P.N. Francisci Strictioris Observantiae Collectanea... Ab Anno Aerae Christianae 1206 Ad Annum Usque 1774*.

⁷ Oravské múzeum P. O. Hviezdoslava v Dolnom Kubíne, Historický fond samostatného oddelenia Čaplovičovej knižnice, sign C 3/144, *Register Von den Empfangen und Ausgegeben Geldt bey dem löblichen franciscaner Convent zu Mallatzka Zehenten Septembr Anno 1735* (ďalej len Register). Pri zostavovaní príspevku bola použitá jeho digitálna kópia, ktorá je uložená v Múzeu Michala Tillnera v Malackách.

⁸ Univerzitná knižnica v Bratislave, Kabinet rukopisov, starých a vzácných tlačí, *Liber generationis filiorum Assisiatis sancti Francisci strictioris observantiae in venerabili conventu Palfianae prosapiae*, Ms 886, Rkp 774; *Principium morale*, Ms 361, Rkp 294; Ms 847, Rkp 743; Ms 848, Rkp 744; Ms 1081, Rkp 961; Ms 1086, Rkp 966; Ms 1105, Rkp 984; Ms 1116, Rkp 995; Ms 1138, Rkp 1016; Ms 1145, Rkp 1023.

⁹ Slovenská národná knižnica, Literárny archív, Rukopisy historických knižníc na Slovensku I. FRANTIŠKÁNI – Mariánska provincia, MALACKY. Dostupné na internete: <<https://www.snk.sk/sk/10-zbierky-a-zdroje/197-rhks-i.html>> [19. 1. 2024].

¹⁰ Farský archív Malacky, *Liber fundationalium Capitalum*; Kanonická vizitácia z roku 1783.

¹¹ Štátny archív v Bratislave, Archív Mariánskej provincie františkánov v Bratislave (1253 – 1918) – inventár, spracoval Adam Balogh, Bratislava 1972, 592 s. Dostupný na internete: <https://www.minv.sk/?z_ap8> [19. 1. 2024]; BALOGH, Adam. Archív mariánskej provincie františkánov. (Rozbor archívneho fondu). In *Slovenská archivistika*, 1977, roč. 12, č. 1, s. 128 – 149; GAJDOŠ, Věslav. Františkáni na Záhorí. Črta k dejinám františ-

Duchovné centrum panstva

Kázanie a pastoračia

Hlavnou úlohou františkánov na panstve bolo hlásanie evanjelia. Boli významnými kazateľmi a misionármi, ktorí priamo vplývali na svojich veriacich. Do Malaciek boli pozvaní aj z dôvodu rekatolizácie. Ich misia bola v tomto ohľade úspešná, keďže v roku 1723 už nebolo v Malackách iné náboženstvo ako katolícke. Luteránsky a kalvínsky farár boli vyhostení.¹²

Na susedných panstvách Veľké Leváre a Ostrý Kameň bola usadená komunita habánov (anabaptisti). V priebehu 18. storočia prichádzalo k výraznejšiemu tlaku na ich prestup na katolícku vieru. Malackí františkáni boli správcami obrátených habánov, ktorí kláštor podporovali formou naturálnych dávok. Medzi habánmi pôsobil jeden člen kláštornej komunity - kaplán pre konvertovaných. O miere rekatolizačného snaženia svedčí aj to, že v roku 1730 sa kaplánovi Floriánovi Volešovi podarilo získať habánsku bibliu z Veľkých Levár – *Biblia Anabaptistica Levardini*.¹³

Jeden z františkánov bol poverený službou u Pálfiovcov ako panský kaplán. Jeho výber musel byť odsúhlasený grófom aj grófkou, keďže bol jej svedníkom.¹⁴ Pôsobenie panského kaplána sa nevzťahovalo len na samotné Malacky, keďže bol rodine Pálfiovcov k dispozícii aj v ich kaštieli v Plaveckom Podhradí.

Malackých františkánov si do svojho panského sídla v Moravskom Svätom Jáne pozval aj gróf Batáň (*Batthyány*). Svoju činnosť tu na prelome 18. a 19. storočia vykonával páter Július Stroh.¹⁵

Františkáni vypomáhali v 18. storočí aj v ďalších farnostiach na Záhorí (Borský Svätý Jur, Kuchyňa). Ich kazateľské pôsobenie lokalizoval, pravdepodobne podľa zachovaných kázaní, Vsevlad Gajdoš aj do obcí Kuklov, Plavecké Podhradie, Studienka, Sološnica, Jablonica, Jablonové a inde.¹⁶

Duchovnú službu vykonávali aj mimo územia Záhoria. V roku 1735 slúžil sväté omše v Marcheggu páter Florián.¹⁷ V roku 1789 pôsobil páter Cyril Cabadaaj v Dolnej Krupej.¹⁸

Pôsobnosť malackých františkánov siahala v Rakúsku po kláštor v Zistersdorfe (Čistevov).¹⁹ Vzájomné prepojenie oboch kláštorov je preukázateľné. Kláštor

kánskeho kláštora v Skalici a Malackách. In *Almanach Spolku záhorských akademikov so sídlom v Malackách*, 1938, s. 105 – 131; GAJDOŠ, Vsevlad Jozef. *Františkánska knižnica v Malackách: (dejepisný a súpisný prehľad)*. Bratislava : Knižtlačiareň Andreja, 1943, 119 s.; HALLON, Pavol. *Dejiny františkánskeho chrámu Nepoškvrneného Počatia Panny Márie v Malackách*. Skalica : Záhorské múzeum, 2001, 47 s.

¹² ŠABA, f. MPF, *Nova descriptio Provinciae Sanctae MARIAE Hungariae*, k. 32, inv. č. 293 a inv. č. 294.

¹³ Gajdoš uvádza spomínaného pátra s priezviskom Boles. GAJDOŠ, Vsevlad Jozef – PAŠTEKA, Július. *V tichu kláštorov a knižníc: [výber z diela]*. Bratislava : Lúč, 2004, s. 54.

¹⁴ ŠABA, f. Písomnosti, HD I., s. 62.

¹⁵ ŠABA, f. MPF, Výkazy o personálnom stave kláštora v Malackách, k. 165, inv. č. 852; Dodatky, Nekrológ. (Čiastočne ich spracoval Mgr. Marián Babirát, pracovník Štátneho archívu v Bratislave. Za ich poskytnutie mu srdečne ďakujem).

¹⁶ GAJDOŠ, *Františkáni na Záhorí*, s. 122; Register, s. 17; ŠABA, f. MPF, Dodatky, Nekrológ.

¹⁷ Register, s. 6.

¹⁸ ŠABA, f. MPF, Výkazy o personálnom stave kláštora v Malackách, k. 165, inv. č. 852.

¹⁹ Dnes obec v Dolnom Rakúsku, oproti obci Závod.

v Zistersdorfe podporil s úmyslom bohoslužieb malacký kláštor v roku 1737 sumou 13 zlatých. Finančná podpora bola poukazovaná aj v nasledujúcom období.²⁰ V roku 1741 dostali malackí františkáni darom 40 zlatých aj od rakúskeho kláštora v Neuburgu (*Neoburg*).²¹ V tom istom roku získali z Viedne jeden ornát a podporu 270 zlatých za vysluženie 600 bohoslužieb. Na kláštor sa prispelo aj v rakúskych sídlach Marchegg a Dürnkrut, pričom niektoré zápisy miesto zbierky neuvádzajú, len zmieňujú Rakúsko všeobecne.²²

Vo františkánskom kostole v Malackách sa kázalo po slovensky. Pôsobil tu jeden nedeľný a jeden sviatočný kazateľ. Podľa Kirkaiovho opisu provincie z roku 1730 boli obyvateľmi panstva Slováci a Nemci. Na panstve pôsobili nemecky hovoriaci úradníci a do Malaciek zvykli prichádzať aj veriaci z Rakúska.²³ Nemecky hovoriaci veriaci sa obrátili na palatína Mikuláša V. Pálfiho²⁴ s prosbou o nemeckého kazateľa už okolo roku 1700.²⁵

V roku 1727 sa vyostрили vzájomné národnostné spory vo veci vedenia Mariánskej provincie. Napokon sa dohodlo, že sa v jej vedení každé tri roky budú meniť predstavitelia inej národnosti (Nemci, Maďari a Slováci, medzi ktorých sa rátali aj Chorváti). Je možné, že práve v dôsledku tohto napätia vo vedení provincie bolo prijaté aj rozhodnutie o ustanovení nemeckého kazateľa v malackom kláštore.²⁶ Dňa 24. mája 1728 sa na definitóriu provincie rozhodlo o ustanovení nemeckého kazateľa, ktorý mal kázať dve prvé nedele v mesiaci, na sviatky soboty, na sviatky Panny Márie, sviatky rehole a pri všetkých väčších zhromaždeniach.²⁷

Obsadenie miesta nemeckého kazateľa trvalo nejaký čas. Palatín Mikuláš V. Pálfi urgoval jeho ustanovenie u provinciála v roku 1729. Ponúkol aj návrh, ktorý prihliadal na slovenských veriácich. Po slovenskej kázni, ktorá bývala v nedeľu a sviatok o pol ôsmej, mala nasledovať kázeň i v nemčine. Zdôraznil aj to, že práve nemecky hovoriaci veriaci štedro prispievali almužnou a podporovali malackých františkánov. Mikuláš V. Pálfi plánoval kostolu venovať organ a nemeckí veriaci by jeho snahu finančne podporili. Prvým nemeckým kazateľom sa napokon stal Anton Zolchener.²⁸ Pre nemecky hovoriacich veriácich bola v roku 1735 určená Kaplnka svätého Rocha. V roku 1743 bola snaha o rozšírenie počtu nemeckých kázní na každú nedeľu a sviatok.²⁹

Františkáni však dbali najmä na svojich väčšinových slovenských veriácich. Aj kázeň, ktorá bola pripravená k stému výročiu vzniku malackého kláštora v roku

²⁰ Register, s. 20, 22, 45, 53, 54, 56.

²¹ Register, s. 54.

²² Register, s. 14, 32, 38, 50, 54.

²³ ŠABA, f. MPF, Ľudovít Kirkai : *Authentica acta et facta almae Provinciae sanctae Mariae Hungariae...ab anno Domini 1600 ad Annum 1730*, k. 32, inv. č. 297.

²⁴ Mikuláš V. Pálfi (*1657 – †1732) – poľný maršál, krajinský sudca, palatín. Okrem iného zabezpečil pre malacký kláštor relikviu Svätého kríža.

²⁵ ŠABA, f. MPF, List nemeckých obyvateľov Malaciek, k. 50, inv. č. 457, Lad. 72, fasc. 2, No. 3.

²⁶ GAJDOŠ, *Františkáni na Záhori*, s. 123 – 124.

²⁷ ŠABA, f. Pisomnosti, HD I., s. 30; ŠABA, f. MPF, Výpis z rozhodnutia definitória provincie, k. 53, inv. č. 468, fasc. 2, No. 12.

²⁸ GAJDOŠ, *Františkáni na Záhori*, s. 123 – 124; ŠABA, f. MPF, Výpis z rozhodnutia definitória provincie, k. 53, inv. č. 468, fasc. 2, No. 12; Výmena listov medzi definitóriom a palatínom, k. 53, inv. č. 468, fasc. 2, No. 14.

²⁹ ŠABA, f. Pisomnosti, HD I., s. 37, 52.

1753, bola v slovenčine. V septembri roku 1753 sa na kongregácii v Šoproni rozhodlo o stanovení vhodnejšieho času pre slovenské kázne počas pôstu.³⁰

Slávnosti a procesie

Františkánsky komplex v Malackách bol koncipovaný ako dôležité pútnické miesto. Nachádzali sa tu významné relikvie (časti Svätého kríža) alebo replika Svätých schodov, ktoré boli lákadlom pre veriacich. Veľké zhromaždenia sa v Malackách konali v 18. storočí na sviatky Nájdenia a Povýšenia Svätého kríža (2. máj a 14. september), počas ktorých sa stretávalo viac ako 7000 ľudí. Zhromaždenia sa konali aj na františkánske sviatky svätého Františka Assiského (4. október), svätého Antona Paduánskeho (13. jún), Porciunkulu (2. august) a na slávenie patrocinia kostola na sviatok Nepoškvrneného počatia Panny Márie (8. december). Kazatelia pri týchto zhromaždeniach mali kázne v slovenčine alebo nemčine podľa prítomných veriacich.³¹

O bohatosti duchovného života malackého kláštora svedčí aj množstvo procesií, ktoré boli popísané v roku 1713. Procesie cez ambity kláštora sa konali každú stredu na počesť svätého Antona Paduánskeho, každú prvú nedeľu v mesiaci po nove a na sviatok svätého Františka. Na sviatok svätého Antona Paduánskeho sa konala procesia s obrazom svätého Antona mimo priestorov kláštora okolo sôch svätého Františka Xaverského, Svätého kríža a svätého Antona. Na sviatky Svätého kríža bola slávnostná procesia s Najsvätejšou oltárnou sviatosťou, ktorá smerovala ku krížu za kláštorom alebo k mestu.³² V sprievode boli aj flagelanti.³³ V roku 1739 bolo dohodnuté, že procesie konané na sviatok Nájdenia a Povýšenia Svätého kríža s Najsvätejšou oltárnou sviatosťou putovali za prvé domy mesta, obrátili sa cez malé námestie k Ševčíkovmu domu a následne sa vrátili cez väčšie námestie. V tomto období už bolo flagelantov pri procesiách menej ako prv, pretože sa zúčastňovali na slávnostiach Panny Márie v Šaštíne.³⁴ Na Veľký piatok krátko po východe slnka františkáni zvykli navštevovať Svätý hrob. Večer bola usporiadaná slávnostná procesia so spevom vedená gvardiánom a smerujúca z františkánskeho kostola k dolnému kostolu v Malackách.³⁵ Na krížové alebo prosebné dni, od pondelka do stredy po piatej nedeli po Veľkej Noci, sa konali viaceré procesie. V pondelok bola procesia u františkánov, kde kázal malacký farár. Nasledujúci deň bol určený farskému kostolu s kázňou františkánskeho kazateľa. V stredu bola procesia v Kostolišti, kde tiež kázal františkánsky kazateľ. Procesia v Kostolišti bola v roku 1766 zrušená.³⁶

Arcibratstvo pásikárov

Arcibratstvo pásikárov, pomenované podľa konopného pásika, ktorý jej členovia nosili pod oblečením, fungovalo pri kláštore od konca 17. storočia. So súhlasom

³⁰ ŠABA, f. Písomnosti, HD I., s. 67.

³¹ ŠABA, f. MPF, Ludovít Kirkai : *Authentica acta et facta almae Provinciae sanctae Mariae Hungariae...ab anno Domini 1600 ad Annum 1730*, k. 32, inv. č. 297.

³² ŠABA, f. Písomnosti, HD I., s. 7 – 8, 47.

³³ Flagelanti - hnutie kajčovníkov, najrozšírenejšie počas morových epidémií 13. – 14. storočia, ktorí chceli seba bičovaním dosiahnuť odpustenie hriechov a trestov, názov odvodený od latinského flagellum – bič.

³⁴ ŠABA, f. Písomnosti, HD I., s. 46 – 47.

³⁵ ŠABA, f. Písomnosti, HD I., s. 9.

³⁶ ŠABA, f. Písomnosti, HD I., s. 9, 78.

miestneho farára bolo uvedené v roku 1690.³⁷ Je však pravdepodobné, že vzniklo už skôr. V rokoch 1687 – 1688 pôsobil v Malackách páter Benignus Juraj Smrtník,³⁸ ktorý bol kazateľom a direktorom arcibratstva pásikárov. Po roku 1712 bol jeho ochrancom a správcom miestny farár František Martinkovič.³⁹ Ľudovít Kirkaí uvádza, že v roku 1730 tu arcibratstvo prekvitalo.⁴⁰

Arcibratstvo združovalo veriacich laikov bez rozdielu pohlavia a stavovskej príslušnosti v duchu rozvoja františkánskej spirituality. Pásikári malackého kláštora boli evidovaní v matrike arcibratstva založenej v Kláštore svätej Kataríny pri Dechticiach.⁴¹ Arcibratstvo malo svoju vnútornú štruktúru. Jeho senát tvorili direktor, prefekt, zástupca prefekta, pokladník, sekretár, otec, jeho zástupca, prefektka, zástupkyňa prefektky, matka, jej zástupkyňa, asistenti a asistentky. Pásikári sa stretávali každú prvú nedeľu po nove. Direktor mal krátku exhortáciu, nasledovali litánie a šesťkrát Otčenáš a Zdravas. Nasledujúce dva dni po tejto nedeli sa slúžili bohoslužby pri oltári arcibratstva, prvý deň za zomrelých a druhý deň za živých členov. Pásikári mali svoju pokladnicu, z ktorej boli financované potreby arcibratstva. Na výdavky dozeral direktor, prefekt, sekretár, otec a jeho zástupca.⁴²

Pásikári podporovali malackých františkánov finančne príspevkom 12 zlatých za 24 vyslužených bohoslužieb a darovaním voskových sviec.⁴³ Financovali aj opravy františkánskeho kostola a v 80. rokoch 18. storočia participovali na obnove kaplnky Svätých schodov.⁴⁴ Aktívne sa zúčastňovali na procesiách. Na sviatky Nájdenia a Povýšenia Svätého kríža boli v procesii nesené dve zástavy arcibratstva a železná berla – symbol arcibratstva.⁴⁵ Arcibratstvo pásikárov zaniklo za vlády Jozefa II. v roku 1782, keď boli zrušené všetky bratstvá v Uhorsku.⁴⁶

Hospodárske centrum panstva

Františkáni mali svoje vlastné hospodárstvo, vďaka ktorému si vedeli niektoré produkty zabezpečiť sami. V kláštore bola pekáreň, sušiareň, krajčírska dielňa. V hospodárskych budovách kláštora sa chovali zvieratá (kone, ovce, ošípané, hydina). Františkáni sa počas celého 18. storočia usilovali kultivovať kláštornú záhradu. Napriek vlastnému hospodárstvu neboli úplne sebestační a boli prepojení nielen s hospodárstvom panstva, ale prostredníctvom trhov a nákupov tovarov a služieb aj s významnejšími hospodárskymi centrami, ako Viedeň, Bratislava alebo Trnava.

³⁷ ŠABA, f. Písomnosti, HD I., s. 109 – 111.

³⁸ Páter Benignus Juraj Smrtník (*1650 – †1710) – náboženský spisovateľ. Dostupné na internete: <<https://www.frantiskani.sk/nekr/09/smrtnik.htm>> [19. 1. 2024].

³⁹ ŠABA, f. Písomnosti, HD I., s. 109 – 111.

⁴⁰ ŠABA, f. Písomnosti, HD I., s. 8 – 9; ŠABA, f. MPF, Ľudovít Kirkaí : *Authentica acta et facta almae Provinciae sanctae Mariae Hungariae...ab anno Domini 1600 ad Annum 1730*, k. 32, inv. č. 297.

⁴¹ GAJDOŠ, *Františkánska knižnica v Malackách*, s. 88; O bratstve aj KVVETÁNOVÁ Ivana. *Album Arcibratstva pásikárov v Chtelnici*. In *Studia historica Tyrnaviensis*, 2021, roč. 21, s. 121 – 146.

⁴² ŠABA, f. Písomnosti, HD I., s. 109 – 111.

⁴³ Register, s. 2, 5, 10, 12, 20, 28, 42, 50, 58, 65, 70.

⁴⁴ ŠABA, f. Písomnosti, HD I., s. 114 – 115.

⁴⁵ ŠABA, f. Písomnosti, HD I., s. 110.

⁴⁶ KVVETÁNOVÁ, *Album Arcibratstva pásikárov*, s. 133.

Hlavnými podporovateľmi kláštora boli Pálfiovci, ktorí financovali väčšie a náročnejšie investície do kláštorného komplexu. Stabilné príjmy kláštora predstavovali úroky z Pálfiovských a iných fundácií. Členovia rodu Pálfiovcov okrem toho prispievali ročne aj sumou 75 zlatých na slúženie bohoslužieb na ochranu proti moru a za zomrelých i živých členov svojej rodiny v kaplnke svätého Rocha. Aj napriek príjmom zo žobrania, naturáliám od Pálfiovcov, finančných darov od iných svetských (Keglevičovci, Korlátkovci, panskí úradníci, vojenský hodnostári) i cirkevných osôb (ostrihomský arcibiskup, kňazi Plaveckého panstva), práci na kláštornom hospodárstve, predaju ovčej vlny a koží z hospodárskych zvierat, ktoré vykupovali Židia, vykazoval kláštor v prvej polovici 18. storočia zápornú bilanciu. Podľa zápisov v registri príjmov a výdavkov v roku 1733 od septembra do decembra mal kláštor príjem viac ako 256 zlatých, ale jeho výdavky za to isté obdobie boli takmer 425 zlatých.⁴⁷

Samostatné kláštorné účtovníctvo bolo vedené najneskôr od 20. rokov 18. storočia. Kláštorné účty spomína františkánska kronika v súvislosti s vyplatením odkazu po Jánovi Helmarovi z roku 1726.⁴⁸ O finančnom stave kláštora boli informovaní gvardián, vikár a magister novicov. Zo svetských predstaviteľov to bol spirituál (syndik) kláštora, ktorý navonok františkánov zastupoval vo finančných záležitostiach.⁴⁹

Výdavky kláštora predstavovali predovšetkým bežné nákupy. Kláštor nakupoval miestne víno, ale aj víno spoza Malých Karpát, z Devína a z Rakúska. Priakupovalo sa obilie (jačmeň, ovos). Pôstnym jedlom boli ryby, ktoré sa konzumovali slané i sušené. Nakupovali sa kapry, šťuky, číky, tresky, slede, dokonca aj vazy z Komárna, ktoré sa do kláštora nedostali v dobrom stave a museli byť reklamované. V roku 1737 kláštor nakúpil viac ako 1300 kusov slimákov v Perneku. Z ďalších potravín františkáni nakupovali maslo, syr, olivový olej z Talianska, ovocie, korenie. V roku 1745 napríklad kúpili šafran až z Viedne. Zo zvierat kupovali františkáni ošípané a kone. Nakupovali i spotrebný tovar misky, uteráky, skrinky, papier, mydlo. K slúženiu cirkevných obradov si zabezpečovali sviečky, omšový odev, ružence alebo podušky. Za poskytnuté služby, ktoré nevedeli vykonať vo vlastnej réžii, platili remeselníkom (stolár, kominár, kolár, zámočník, sedlár a iní). Remeselníci pochádzali z Malaciek, Veľkých Levár, Bratislavy, no i z Rakúska, napríklad hodinár z Marcheggu.

Kláštor bol aj regionálnym zamestnávateľom. Medzi jeho zamestnancov v 30. – 40. rokoch 18. storočia patrili pohonič, práčka, pastier oviec a jahniat, pastier husí a kurič. V sakristii slúžil chlapec, ktorému františkáni zabezpečili ošatenie a obuv.

Pre obyvateľov kláštora sa zaobstarávalo ošatenie (látky na tuniku a habit), obuv (sandále, kapce), ale i knihy (breviáre). Kláštor preplácal i cestovné náklady. Františkáni sa zúčastňovali na jarmokoch v Trnave, v Záhorskej Vsi a Bratislave.

Kláštor zabezpečoval členom komunity i zdravotnú starostlivosť, ktorú im poskytoval chirurg z Veľkých Levár a Bratislavy. Neskôr mal kláštor svojho lekára s ročnou penziou 10 zlatých. Pri liečení chorých sa podávali lieky získané buď

⁴⁷ Register, s. 1, 108.

⁴⁸ ŠABA, f. Písomnosti, HD I., s. 29.

⁴⁹ Register, s. 1 – 192.

od obchodníkov alebo z jezuitskej lekárne, za ktoré kláštor v januári roku 1745 zaplatil viac ako 13 zlatých. Františkáni zvykli absolvovať aj kúpeľnú liečbu.⁵⁰

Malacký kláštor prispieval aj iným kláštorom a cirkevným osobám. Františkáni preukazovali spoluúčasť aj svojim mecénom Pálfiomcom. V septembri roku 1735 prispel kláštor 12 a pol librami⁵¹ sviečok z včelieho vosku v hodnote viac ako deväť zlatých, ktoré boli dané na *castrum doloris*⁵² Františka III. Pálfiho,⁵³ syna Mikuláša V.⁵⁴

Kultúrne centrum panstva

Františkánske osobnosti

Františkáni rozvíjali cirkevnú hudbu a dokonale ovládali hru na organe. Už v 17. storočí v Malackách pôsobil hudobník páter Edmund Beňovič. V roku 1729 postavil v kostole organ rádový organár fráter Guido Ignác Dietrich. V prvej polovici 18. storočia tu hrali pátri Repkovič a Hiray, bratia Dettelbachovci, známejší z nich bol fráter Gaudencius Leopold Dettelbach, organista a skladateľ (*1739 – †1818). Medzi významných františkánskych hudobníkov v 18. storočí patrili aj fráter Jozef Ferdinand Rehák (*1742 – †1815), ktorý v Malackách pôsobil v rokoch 1773 – 1774.⁵⁵ Bezprostredný prínos pre cirkevnú hudbu mali i dvaja malackí rodáci, pátri Volfgang Andrej Vozár a Kalazancius Andrej Zabitý. Páter Volfgang Andrej Vozár (*1746 – †1800) pôsobil v Malackách v rokoch 1785 – 1787 ako slovenský nedeľný kazateľ. Vedel slovensky, nemecky a ovládal hru na organe. V rokoch 1788 – 1789 bol malackým gvardiánom. V malackom kláštore pôsobil až do roku 1794. Jeho najvýznamnejšie hudobné diela sa viažu k jeho pôsobeniu v kláštore svätej Kataríny (hudobné zborníky *Flores Sanctorum* (*Kvety svätých*) a *Harmonia seraphica choralis* (*Serafínska zborová harmónia*)) a v kláštore v Nových Zámkoch (*Pesnički*).⁵⁶ Páter Kalazancius Andrej Zabitý (*1748 – †1793) vstúpil do rehole v Malackách, kde následne pôsobil od roku 1777. V roku 1785 sa ako organista v Malackách uvádzal páter Vozár a páter Zabitý len ako páter, ktorý vedel slovensky a nemecky dostatočne pre výkon svojho úradu. V roku 1787 mal

⁵⁰ Register, s. 107 – 192.

⁵¹ Libra – 0,56 kg.

⁵² Dekoratívna stavba postavená okolo katafalku.

⁵³ František III. Pálfi (*1686 – †1735) – bol tretí zo štyroch synov Mikuláša V. a Kataríny Weichsovej. Podieľal sa na rekonštrukčných prácach kaštieľa v Plaveckom Podhradí. Bojoval vo vojne o poľskú korunu, vo februári roku 1734 bol povýšený na generála. Krátko nato sa 29. júna 1734 zúčastnil bitky pri Parme, kde utrpel ťažké zranenia a následne bol prevezený do Uhorska. Podľa františkánskej kroniky zomrel 24. marca 1735 v Stupave.

⁵⁴ Register, s. 114.

⁵⁵ KAČÍČ, Ladislav. Barok a hudba na Záhori. In *Záhorie*, 1993, roč. 2, č. 5, s. 9 – 11; KAČÍČ, Ladislav. Hudobná kultúra františkánov na Slovensku v 16. – 19. storočí. In ŠIMONČÍČ, Jozef (ed.). *Dejiny a kultúra rehoľných komunít na Slovensku: Príspevky na 2. sympóziu o cirkevných dejinách Slovenska na Trnavskej univerzite 15. – 16. okt. 1993: Zborník zo sympózia*. Trnava : Trnavská univerzita, 1994, s. 115 – 117; GAJDOŠ, Věslav Jozef – ZÚBEK, Teodorik. *Františkáni v slovenskej literatúre*. Cleveland : Prvá Katolícka Slovenská Jednota, 1979, s. 147 – 150.

⁵⁶ GAJDOŠ, *Františkáni v slovenskej literatúre*, s. 191 – 192; PAŠTEKA, Július. *Lexikón katolíckych kňazských osobností Slovenska*. Bratislava : Lúč, 2000, s. 1479; ŠABA, Zbierka cirkevných matrik, Matrika č. 1343, s. 195; ŠABA, f. MPF, k. 165, č. 852.

chatrný zdravotný stav. Jeho vlastná hudobná tvorba nie je doložená, originály jeho diel sa totiž nezachovali. Známe sú jeho odpisy troch notových zborníkov, ktoré obsahujú omše, antifóny a litánie. Počas choroby spisoval príručku morálky. Zomrel v malackom kláštore.⁵⁷

Na malackom organe nehrali len františkánski organisti. V roku 1753, keď kláštor oslavoval sté výročie svojho založenia, prizvali si na hudobný sprievod stupavského organistu a učiteľa Michala Tománka.⁵⁸ Dodnes sa zachovalo viacero hudobných pamiatok súvisiacich s malackými františkánmi: *Praeludia pro organo* (Prelúdia pre organ) a *Lamentationes pro Coena Domini Nostri Iesu Xti* (Náreky) z 18. storočia, z druhej polovice 18. storočia *Ave Regina* Telesfora Hoffmanna a *Antiphonale, nec non Officium parvum beatae Mariae virginis* z roku 1781. Z produkcie fráttra Dettelbacha sa zachovala *Missa ex B. sanctissimorum nominum Jesus, Mariae, Joseph* (Omša z B. najsvätejších mien Ježiša, Márie a Jozefa) z roku 1793 a *Missa Sacratissimi Corporis Christi* (Omša o Najsvätejšom Kristovom Tele) z roku 1794.⁵⁹

Viacerí malackí františkáni sa venovali aj vedeckej práci. Dejiny Mariánskej františkánskej provincie v Uhorsku spracoval významný cirkevný historik páter Ľudovít Ondrej Kirkai (Kirkay). Zakladal kroniky vo viacerých františkánskych kláštoroch (Győr, Trnava, Bratislava). V rokoch 1719 – 1720 bol gvardiánom malackého kláštora.⁶⁰ V Malackách v roku 1729 napísal dielo *Historia universalis tam sacra, quam profana*, čiže *Všeobecné dejiny náboženské i svetské*, ktoré má osem častí. Osobitnú pozornosť venuje dejinám kláštorov rôznych reholí v Uhorsku. Aj keď bola jeho práca kompilačná, priniesol v nej veľa informácií o kláštoroch i o dejinách Slovákov. V dvojzväzkovom diele *Authentica acta et facta almae Provinciae sanctae Mariae Hungariae...ab anno Domini 1600 ad Annum 1730* (Autentické spisy (správy) a fakty dobrotivej Mariánskej provincie... od roku 1600 do roku 1730), ktoré vzniklo z poverenia vtedajšieho ministra provinciála, spísal dejiny provincie a všetkých jej kláštorov.⁶¹

V rokoch 1760 – 1762 bol gvardiánom malackého kláštora náboženský spisovateľ páter Martin Juraj Hacaj, ktorý tu v roku 1771 aj zomrel. K jeho dielam patrí latinský spis *Manuductio religionis* (Príručka rehoľníka), ktorý zostavil z rozličných asketických myšlienok.⁶²

Kláštorná knižnica a archív

Kláštorná knižnica bola založená a budovaná od vzniku kláštora.⁶³ Jej súčasťou boli mnohé cenné knihy teologického, historického, hudobného a iného charakteru.

⁵⁷ GAJDOŠ, *Františkáni v slovenskej literatúre*, s. 193 – 194; PAŠTEKA, *Lexikón*, s. 1501; GAJDOŠ, *Františkáni na Záhorí*, s. 126; ŠABA, f. MPF, k. 165, inv. č. 852; Univerzitná knižnica v Bratislave, Kabinet rukopisov, starých a vzácných tlačí, Ms 381, Rkp 312; MAŤOVČÍK, Augustín, ed. *Slovenský biografický slovník (od roku 833 do roku 1990)*. 6. zväzok, T – Ž. Martin : Matica slovenská, 1994, s. 382.

⁵⁸ ŠABA, f. Písomnosti, HD I., s. 66.

⁵⁹ Univerzitná knižnica v Bratislave, Kabinet rukopisov, starých a vzácných tlačí, Ms 1081, Rkp 961; Ms 1086, Rkp 966; Ms 1105, Rkp 984; Ms 1116, Rkp 995; Ms 1138, Rkp 1016; Ms 1145, Rkp 1023.

⁶⁰ ŠABA, f. Písomnosti, HD I., s. 16 – 20.

⁶¹ GAJDOŠ, *Františkáni v slovenskej literatúre*, s. 98 – 99; PAŠTEKA, *Lexikón*, s. 664 – 665.

⁶² GAJDOŠ, *Františkáni v slovenskej literatúre*, s. 86 – 87; PAŠTEKA, *Lexikón*, s. 433 – 434.

⁶³ GAJDOŠ, *Františkánska knižnica v Malackách*, s. 11 – 12.

Knižnica bola výrazne obohatená v priebehu 18. storočia predovšetkým zásluhou gvardiánov kláštora Ľudovíta Kirkaia (1719 – 1720), Floriána Voleša (1738 a 1746) a Chryzostoma Odlera (1762 – 1763).⁶⁴

Poslední dvaja menovaní gvardiáni založili súpisy týkajúce sa kláštora (*Album venerabilis conventus Malaczkiensis/Malackensis*). Počas gvardianátu Floriána Voleša sa v roku 1746 začalo s evidovaním prípisov a rozhodnutí cirkevných hodnostárov (ministra provinciála, biskupov atď.) adresovaných kláštoru v rokoch 1746 – 1763.⁶⁵ Gvardián Odler pokračoval v evidovaní dekrétov Mariánskej františkánskej provincie od roku 1763 a pokračovalo sa v nej až do roku 1812.⁶⁶

Súčastou kláštornej knižnice bola aj evidencia novicov a novoprofesistov *Liber generationis filiorum Assisiatis sancti Francisci strictioris observantiae in venerabili conventu Palfianae prosapiae*, ktorá sa začala viesť roku 1745 počas gvardianátu pátra Juraja Javorku a s krátkou prestávkou bola vedená až do 20. storočia.⁶⁷

Knižnica bola na konci 18. storočia umiestnená v hornom ambite v rožnej časti kláštora neďaleko gvardianátu. V roku 1796 v nej bola na trovy panstva opravená štukatúra, ktorá bola sčasti zničená. Strecha nad knižnicou bola opravovaná v roku 1798.⁶⁸

Popri knižnici bol v kláštore aj archív. Možno sa len dohadovať, či bol umiestnený v gvardianáte alebo v priestoroch knižnice. O jeho rozsahu sa dá len špekulovať, keďže sa nezachoval kompletne. Archivár Adam Balogh predpokladal, že písomnosti kláštora boli v slovenčine, a preto pre svoju zrozumiteľnosť sa pravdepodobne dostali do rúk anonymným zberateľom po likvidácii kláštora v roku 1950.⁶⁹

Prvý raz sa archív spomína v roku 1713 v súvislosti so žobraním cibule na území malackého kláštora.⁷⁰ V roku 1720 boli do archívu uložené dokumenty týkajúce sa vystavovania Najsvätejšej oltárnej sviatosti vo františkánskom kostole. Pisateľ kroniky ukončil zápis poznámkou: pozri listiny v archíve (*vide Literas in archivio*).⁷¹ V archíve boli uložené aj dokumenty týkajúce sa posvätenia hlavného a bočných oltárov z roku 1724 a udelenia večného privilégia pre hlavný oltár od pápeža Benedikta XIII. z roku 1726.⁷²

Kláštorný archív obsahoval najvýznamnejšie dokumenty týkajúce sa kláštora (fundačné listiny Pálfiovcov),⁷³ ale aj písomnosti, ktoré upravovali vzájomné vzťahy medzi Pálfiovcami, resp. ich úradníkmi a františkánmi (dodávky palivového dreva pre kláštor (1768), odstránenie nevhodných obrazov z kostola (1773)).⁷⁴ Do archívu boli uložené aj rozhodnutia definitória, ktoré sa významne dotkli klášto-

⁶⁴ Gajdoš ich uvádza ako Veleša v roku 1746 a Chryzostoma Orgela v roku 1762. GAJDOŠ, *V tichu kláštorov a knižníc*, s. 54.

⁶⁵ Univerzitná knižnica v Bratislave, Kabinet rukopisov, starých a vzácnych tlačí, Ms 847, Rkp 743.

⁶⁶ Univerzitná knižnica v Bratislave, Kabinet rukopisov, starých a vzácnych tlačí, Ms 848, Rkp 744.

⁶⁷ Univerzitná knižnica v Bratislave, Kabinet rukopisov, starých a vzácnych tlačí, Ms 886, Rkp 774.

⁶⁸ ŠABA, f. Písomnosti, HD I., s. 125 – 126.

⁶⁹ BALOGH, *Archív mariánskej provincie františkánov*, s. 147.

⁷⁰ ŠABA, f. Písomnosti, HD I., s. 12 – 13.

⁷¹ ŠABA, f. Písomnosti, HD I., s. 20.

⁷² ŠABA, f. Písomnosti, HD I., s. 25, s. 29.

⁷³ ŠABA, f. Písomnosti, HD I., s. 115.

⁷⁴ ŠABA, f. Písomnosti, HD I., s. 82 – 83, s. 87.

ra, napr. rozhodnutie z roku 1743 o rozšírení územia, na ktorom mohli malackí františkáni žobrať.⁷⁵ Uchovávali sa tu aj dokumenty hospodárskeho a právneho charakteru. Opatroval kláštorné obligácie,⁷⁶ testamenty súkromných osôb, ktoré odkazovali kláštoru svoj majetok (testament Alžbety Belošičovej z roku 1767),⁷⁷ a rôzne výkazy: hospodárske, fundačné, školské, personálne a mendikačné.⁷⁸ Pre prípad potreby v ňom bola uložená schéma novej výsadby stromov v kláštornej záhrade z roku 1755.⁷⁹

Kláštorný archív mal teda už v 18. storočí nielen spomienkový, ale aj praktický význam. V roku 1725 mali byť komisárovi provincie predložené na štúdium archívne dokumenty týkajúce sa večných a vlastníckych omší, ktoré mali slúžiť malackí františkáni.⁸⁰ Archív netvorilo v roku 1784 veľa dokumentov, keďže sa v tomto období ukládali len do jednej archívnej skrinky.⁸¹

Súčasťou malackej knižnice a archívu sa stali aj knihy a písomnosti zo susedného kláštora svätej Kataríny,⁸² ktorý bol zrušený počas vlády Jozefa II. v 80. rokoch 18. storočia. V zozname kláštorov určených na likvidáciu figuroval aj malacký kláštor. Napokon k tomu ale neprišlo, keďže Jozef II. pred smrťou svoje reformy týkajúce sa Cirkvi a náboženstva odvolal.⁸³

Vzdelávacie a intelektuálne centrum panstva

V malackom kláštore fungoval noviciát už v 17. storočí.⁸⁴ Na jeho čele stál magister novicov (novicmajster, magister laikov, profesor).⁸⁵ S novicmi býval a mal na starosti ich reholnú formáciu a vzdelávanie. Viedol novicov k zbožnosti, doktríne, nábožnosti a prísnosti mravov.⁸⁶ Podpisoval i účtovné závierky.⁸⁷ Novici a kandidáti na zloženie reholného sľubu boli súčasťou kláštorného spoločenstva. Vstup do kláštora bol limitovaný vekom, pričom bola stanovená dolná a neskôr aj horná veková hranica. Požadovaný bol legitímny a katolícky pôvod, vzdelanie, výhodou bola aj znalosť jazykov a dobré mravy. Kandidát musel byť zdravý telesne aj psychicky a pri vstupe do kláštora zložil jednoduchý sľub, ktorým vyjadril ochotu dodržiavať poslušnosť, čistotu a chudobu. Novici si v priebehu roka zvy-

⁷⁵ ŠABA, f. Písomnosti, HD I., s. 52 – 53.

⁷⁶ ŠABA, f. Písomnosti, HD I., s. 83.

⁷⁷ ŠABA, f. Písomnosti, HD I., s. 78.

⁷⁸ ŠABA, Archív Mariánskej provincie františkánov v Bratislave (1253 – 1918) – inventár, spracoval Adam Balogh, Bratislava 1972, 592 s. Dostupné na internete: <https://www.minv.sk/?z_ap8> [19. 1. 2024].

⁷⁹ ŠABA, f. Písomnosti, HD I., s. 68.

⁸⁰ ŠABA, f. Písomnosti, HD I., s. 25 – 26.

⁸¹ ŠABA, f. Písomnosti, HD I., s. 115.

⁸² GAJDOŠ, *Františkánska knižnica v Malackách*, s. 88.

⁸³ SEDLÁK, František. Rušenie kláštorov za Márie Terézie a Jozefa II. In *Slovenská archivistika*, 1995, roč. 30, č. 2, s. 180.

⁸⁴ GAJDOŠ, *V tichu kláštorov a knižníc*, s. 54.

⁸⁵ ŠABA, f. MPF, k. 32, č. 297, Ludovít Kirkai : *Authentica acta et facta almae Provinciae sanctae Mariae Hungariae...ab anno Domini 1600 ad Annum 1730*.

⁸⁶ ŠABA, f. MPF, k. 32, č. 293 a č. 294, *Nova descriptio Provinciae Sanctae MARIAE Hungariae*.

⁸⁷ Oravské múzeum P.O. Hviezdoslava v Dolnom Kubíne, Historický fond samostatného oddelenia Čaplovičovej knižnice, sign C 3/144, *Register Von den Empfangen und Ausgegeben Geldt beý dem löblichen franciscaner Convent zu Mallatzka Zehenten Septembr Anno 1735*.

kali na kláštorň život. Až po tejto skúšobnej dobe mohli zložiť slávnostný sľub, čo ale predtým musela hlasovaním odsúhlasiť kláštorň komunita.⁸⁸

Pravdepodobne z druhej polovice 18. storočia sa zachoval zápis určený novicom pred zložením rehoľného sľubu – profesie s nasledovným obsahom: „1. Zdáliš sa Tebe po ročnom Skusovaní Stav Rehoľnickj lubi? 2. Zdáliš podľa čistého Svedomá Tvého povedet môžeš: že maš opravdivu volu v tejto Reholec strvávati? 3. Zdáliš až do budúcej Professie Tvej Skutečne žádáš a chceš Chudobu, Panenskú čistotu, a poslušnost, svatú Řegulu, a Constitucie aneb uridení Vrchnich Svich a zachovávat?“⁸⁹

Zloženie sľubu bolo záväzné pre všetkých nových členov rádu. Adepti kňazského stavu po zložení jednoduchého sľubu v klerikáte navštevovali kláštorň školu, kde získali potrebné vedomosti, aby mohli byť vysvätení za kňazov. Rozviazať už zložený sľub a vystúpiť z rehole sa dalo len so súhlasom generálneho ministra rádu. Bez udelenia súhlasu bol člen rehole, ktorý vystúpil z rádu, považovaný za apostata, odpadlíka. V malackom kláštore sa prípad odpadlícťa vyskytol na konci 18. storočia, keď bol odpadlík prešetrovaný a potrestaný.⁹⁰

Najcennejším prameňom k poznaniu dejín noviciátu v Malackách je zoznam novicov a novoprofesistov vedený od roku 1745 do 20. storočia, s medzerou v období medzi rokmi 1767 – 1791. V zozname bol uvedený dátum vstupu do rehole, meno, bydlisko, vek, rodičia, jazykové schopnosti a rehoľné meno, prípadne na okraji poznámka o dôvode opustenia noviciátu. V prípade nižšieho veku pri vstupe do rehole bola mladým novicom podpísaná ešte potvrdenka, že sa chce držať požiadaviek rehole. Počet prijatých novicov sa v rokoch 1745 – 1764 pohyboval medzi šiestimi až osemnástimi ročne. Novici pochádzali zo západného a južného Slovenska (Komárňanská, Nitrianska, Trenčianska, Bratislavská stolica), zo západu dnešného Maďarska (Šoproňská, Rábska, Saladská, Železná (Vašská) stolica) a z Dolného Rakúska. V roku 1765 bol do noviciátu prijatý len jeden novic, v roku 1766 dvaja.⁹¹ Po josefínskych úpravách mali adepti kňazstva svoje štúdium absolvovať len v generálnych seminároch.⁹² Evidencia členov noviciátu v Malackách bola obnovená v roku 1792 a v kláštore bolo možné aj štúdium nazvané Filozofia.⁹³ Prv, v 20. a 30. rokoch 18. storočia, bolo filozofické štúdium možné absolvo-

⁸⁸ ŠABA, f. Archív Mariánskej provincie františkánov v Bratislave (1253 – 1918) - inventár, spracoval Adam Balogh, Bratislava 1972, s. 6. Dostupné na internete: <https://www.minv.sk/?z_ap8> [19. 1. 2024].

⁸⁹ Univerzitná knižnica v Bratislave, Kabinet rukopisov, starých a vzácných tlačí, Ms 886, Rkp 774, *Liber generationis filiorum Assisiatis sancti Francisci strictioris observantiae in venerabili conventu Palfianae prosapiae*.

⁹⁰ ŠABA, f. Archív Mariánskej provincie františkánov v Bratislave (1253 – 1918) - inventár, spracoval Adam Balogh, Bratislava 1972, s. 8. Dostupné na internete: <https://www.minv.sk/?z_ap8> [19. 1. 2024]; ŠABA, f. MPF, k. 8, inv. č. 76, Lad. 11, fasc. 2, No. 9 – 10, Vyšetrenie a vyhlásenie člena kláštora.

⁹¹ Univerzitná knižnica v Bratislave, Kabinet rukopisov, starých a vzácných tlačí, Ms 886, Rkp 774, *Liber generationis filiorum Assisiatis sancti Francisci strictioris observantiae in venerabili conventu Palfianae prosapiae*.

⁹² ZEMENE, Marián R. Vývojové tendencie františkánskej rehoľnej rodiny od stredoveku do súčasnosti. In KOŽIAK, Rastislav – MÚCSKA, Vincent (eds.). *Rehole a kláštory v stredoveku*. Banská Bystrica : Bratislava : Chronos, 2002, s. 177, 181.

⁹³ Univerzitná knižnica v Bratislave, Kabinet rukopisov, starých a vzácných tlačí, Ms 886, Rkp 774, *Liber generationis filiorum Assisiatis sancti Francisci strictioris observantiae in venerabili conventu Palfianae prosapiae*.

vať len v kláštoroch v Bratislave, Nitre, Šoproni, Rábe (Győri) a Szombathely.⁹⁴ Obnovený noviciát v Malackách zároveň suploval slovenský noviciát zaniknutého kláštora svätej Kataríny.⁹⁵

Kláštorná škola s noviciátom, označovanom aj ako dom vzdelávania, sa nachádzala na hornom poschodí kláštora. Po obnove noviciátu koncom 18. storočia sa investovalo do opravy jeho priestorov a zariadenia.⁹⁶ Prevádzkovanie noviciátu spôsobovalo kláštoru zvýšené náklady. Novici získali od kláštora základné ošatenie, obuv, stravu a knihy. Treba však aj povedať, že samotní novici a ich rodinní príslušníci kláštor finančne podporovali, najčastejšie jednorazovými peňažnými príspevkami na šaty a jedlo.⁹⁷ Podpora novicov nesmerovala len do kláštora, ale aj do obnovy františkánskeho kostola. V roku 1751 bol vďaka frátrovi Jurajovi Kolibovi opravený oltár Bolestnej Panny Márie. Oprava stála 100 zlatých a sumu venoval spomínaný fráter pred zložením svojich sľubov.⁹⁸ Malacký noviciát absolvovali viaceré významné františkánske osobnosti: prekladateľ a kazateľ páter Ernest Bakič (*1722 – †1785); liturgista a ovocinár páter Viktor Ján Časár (*1738 – †1805); misionár páter Benignus Farkaš (*1702 – †1749); cirkevný historik páter Eugen Kóša (*1714 – †1783); národný buditeľ a pedagóg páter Alfonz Pavol Krchnák (*1735 – †1816); kazateľ a náboženský spisovateľ páter Urban Martin Prvý (*1775 – †1840); náboženský spisovateľ, teológ a pedagóg páter František Révaj (Révay) (*1715 – †1774); náboženský spisovateľ páter Dionýz Michal Šnajder (*Schneider, Snajder*) (*1658 – †1740). K najvýznamnejším absolventom malackého štúdia filozofie patrili páter Vojtech Ján Šimko (*1759 – †1827), bernolákovec, rečník, spisovateľ, básnik a prekladateľ.⁹⁹ Medzi zaujímavé postavy noviciátu patrili aj otec neskoršieho slávneho hudobného skladateľa Franza Liszta, Adam, ktorý prijal rehoľné meno Matúš. Do malackého noviciátu vstúpil v roku 1795. Po noviciáte a jednom roku štúdia filozofie v Trnave rehoľný život zanechal.¹⁰⁰

Záver

Františkánsky kláštor v Malackách, situovaný v administratívnom sídle Plaveckého panstva, bol vďaka uvedeniu františkánov do Malaciek počas 18. storočia strediskom duchovného života. Františkáni sa venovali kazateľskej a pastoračnej činnosti v malackej farnosti, no i v ďalších farnostiach Plaveckého panstva. V prípade potreby farnosti ju aj dlhodobejšie spravovali. Pozvanie pre svoje pôsobenie mohli dostať aj z farnosti mimo panstva. Jazyk, ktorým sa prihovárali veriacim, bol závislý od samotných veriacich. V 20. rokoch 18. storočia bol v kláštore určený i nemecký kazateľ. Malackí františkáni sa zvlášť venovali pôsobeniu medzi habánmi usadenými na susedných panstvách Veľké Leváre a Ostrý Kameň. Z františkánskej komunity slúžil potrebám panstva jeden člen – panský kaplán.

⁹⁴ ŠABA, f. MPF, k. 32, č. 293 a č. 294, *Nova descriptio Provinciae Sanctae MARIAE Hungariae*.

⁹⁵ GAJDOŠ, *Františkáni na Záhorí*, s. 127.

⁹⁶ ŠABA, f. Písomnosti, HD I., s. 112, 125 – 126.

⁹⁷ Register, s. 1, 3, 6, 12, 19, 25, 47 – 49, 56.

⁹⁸ ŠABA, f. Písomnosti, HD I., s. 65.

⁹⁹ GAJDOŠ, *Františkánska knižnica v Malackách*, s. 100; *Františkáni v slovenskej literatúre*, s. 166 – 170; PAŠTEKA, *Lexikón*, s. 1323 – 1324.

¹⁰⁰ GAJDOŠ, *Františkánska knižnica v Malackách*, s. 89; Univerzitná knižnica v Bratislave, Kabinet rukopisov, starých a vzácných tlačí, Ms 886, Rkp 774, *Liber generationis filiorum Assisiatis sancti Francisci strictioris observantiae in venerabili conventu Palfianae prosapiae*.

V Malackách sa františkáni pričinili i o rozvoj františkánskej spirituality, čo možno potvrdiť jestvovaním arcibratstva pásikárov, ktoré v Malackách fungovalo od konca 17. storočia do 80. rokov 18. storočia. Kláštor bol centrom hospodárstva (vlastné hospodárstvo, nákup), kultúry (cirkevná hudba, história) a vzdelania (noviciát, štúdium filozofie), s výrazným presahom za hranice Plaveckého panstva vo všetkých spomenutých oblastiach. Pôsobnosť kláštora zahŕňala západné Maďarsko, Dolné Rakúsko a západné Slovensko. Bol teda multikultúrnym centrom južného Záhoria. V kláštore pôsobilo viacero významných osobností z radov františkánov z oblasti cirkevnej hudby, cirkevnej histórie a spisby. Kláštor bol i dôležitou pamäťovou inštitúciou s bohatou knižnicou a archívom. Z hospodárskeho hľadiska podporoval rozvoj remeselnej výroby a obchodu, bol i poskytovateľom zamestnania. Aktivity a význam františkánskeho kláštora pre Malacký a široké okolie bol v predkladanej štúdii len načrtnutý, problematika a možnosti ďalšieho výskumu neboli ešte vyčerpané.

ZOZNAM POUŽITÝCH ZDROJOV

Pramene

- Farský archív Malacký, *Liber fundationalium Capitalum*; Kanonická vizitácia z roku 1783.
Oravské múzeum P. O. Hviezdoslava v Dolnom Kubíne, Historický fond samostatného oddelenia Čaplovičovej knižnice.
Štátny archív v Bratislave, fond Písomnosti kláštorov v západoslovenskom regióne zo 17. – 19. storočia.
Štátny archív v Bratislave, fond Mariánska provincia františkánov.
Štátny archív v Bratislave, Zbierka cirkevných matrík.
Univerzitná knižnica v Bratislave, Kabinet rukopisov, starých a vzácných tlačí.

Zoznam bibliografických odkazov

- BALOGH, Adam. Archív mariánskej provincie františkánov. (Rozbor archívneho fondu). In *Slovenská archivistika*, 1977, roč. 12, č. 1, s. 128 – 149.
GAJDOŠ, Věslav Jozef. Františkáni na Záhori. Črta k dejinám františkánskeho kláštora v Skalici a Malackách. In *Almanach Spolku záhorských akademikov so sídlom v Malackách*, 1938, s. 105 – 131.
GAJDOŠ, Věslav Jozef. *Františkánska knižnica v Malackách: (dejepisný a súpisný prehľad)*. Bratislava : Kníhtlačiareň Andreja, 1943.
GAJDOŠ, Věslav Jozef – PAŠTEKA, Július. *V tichu kláštorov a knižníc: [výber z diela]*. Bratislava : Lúč, 2004.
GAJDOŠ, Věslav Jozef – ZÚBEK, Teodorik. *Františkáni v slovenskej literatúre*. Cleveland : Prvá Katolícka Slovenská Jednota, 1979.
HALLON, Pavol. *Dejiny františkánskeho chrámu Nepoškvrneného Počatia Panny Márie v Malackách*. Skalica : Záhorské múzeum, 2001.
HALLON, Pavol. Františkánski kveštári. In *Malacký hlas*, 2000, roč. 10, č. 8, s. 7.

- KAČIC, Ladislav. Barok a hudba na Záhorí. In *Záhorie*, 1993, roč. 2, č. 5, s. 9 – 11.
- KAČIC, Ladislav. Hudobná kultúra františkánov na Slovensku v 16. – 19. storočí. In ŠIMONČIČ, Jozef (ed.), *Dejiny a kultúra rehoľných komunít na Slovensku: Príspevky na 2. sympóziu o cirkevných dejinách Slovenska na Trnavskej univerzite 15. – 16. okt. 1993: Zborník zo sympózia*. Trnava : Trnavská univerzita, 1994, s. 109 – 121.
- KVETÁNOVÁ Ivana. Album Arcibratstva pásikárov v Chtelnici. In *Studia historica Tyrnaviensis*, 2021, roč. 21, s. 121 – 146.
- MAŤOVČÍK, Augustín, ed. *Slovenský biografický slovník (od roku 833 do roku 1990)*. 6. zväzok, T – Ž. Martin : Matica slovenská, 1994.
- PAŠTEKA, Július. *Lexikón katolíckych kňazských osobností Slovenska*. Bratislava : Lúč, 2000.
- SEDLÁK, František. Rušenie kláštorov za Márie Terézie a Jozefa II. In *Slovenská archivistika*, 1995, roč. 30, č. 2, s. 171 – 182.
- ZACHAROVÁ, Mária. Pálffyovci očami malackých františkánov. In MACEJKA, Martin (ed.), *Pálffyovci. Dejiny šľachtického rodu od 17. po 20. storočie*. Malacky : Mestské centrum kultúry Malacky : Múzeum Michala Tillnera, 2018, s. 177 – 199.
- ZEMENE, Marián R. Vývojové tendencie františkánskej rehoľnej rodiny od stredoveku do súčasnosti. In KOŽIAK, Rastislav – MÚČSKA, Vincent (eds.), *Rehole a kláštory v stredoveku*. Banská Bystrica : Bratislava : Chronos, 2002, s. 171 – 186.
- Elektronické zdroje
- Páter Benignus Juraj Smrtník (*1650 – †1710) – náboženský spisovateľ. Dostupné na internete: <<https://www.frantiskani.sk/nekr/09/smrtnik.htm>> [19. 1. 2024]
- Slovenská národná knižnica, Literárny archív, Rukopisy historických knižníc na Slovensku I. FRANTIŠKÁNI - Mariánska provincia, MALACKY. Dostupné na internete: <<https://www.snk.sk/sk/10-zbierky-a-zdroje/197-rhks-i.html>> [19. 1. 2024]
- Štátny archív v Bratislave, Archív Mariánskej provincie františkánov v Bratislave (1253 – 1918) – inventár, spracoval Adam Balogh, Bratislava 1972, 592 s. Dostupné na internete: <https://www.minv.sk/?z_ap8> [19. 1. 2024]

SUMMARY

The Franciscan monastery in Malacky as an important spiritual, economic and cultural of the Plavecký estate in the 18th century

The Franciscan monastery in Malacky, located in the administrative seat of Plavecký estate, was a center of spiritual life thanks to the introduction of the Franciscans by the noble family Pálfi to Malacky in the half of 17th century with the ambition to recatholicize the estate. During the 18th century the monastery was definitively established in estate and in wider region. The Franciscans were engaged in preaching and pastoral work in the parish of Malacky, but also in the parishes of the Plavecký estate. If necessary, they also managed relevant parishes for a longer period of time. They could also receive an invitation for their work from a parish outside the estate. The language they used to address the believers depended on the language of believers themselves. In the 1720s, a German preacher was assigned to the monastery intended to serve for manor officials

and German-speaking believers who visited the monastery. The Franciscans from Malacky were especially dedicated to work on the recatholization of the Habans communities settled on the neighboring estates of Velké Leváre and Ostrý Kameň. One member from the Franciscan community served the needs of the manor - the manor's chaplain, who was available to the Pálfi family even outside of Malacky. The Franciscans also contributed to the development of Franciscan spirituality, which can be seen in the existence of the laical brotherhood, which was operated in Malacky from the end of the 17th century to the 1780s, when it was abolished by Joseph II. The monastery was also a center of economy (own economy, shopping), culture (church music, history) and education (novitiate, study of philosophy) with a significant overlap beyond the boundaries of the Plavecký estate in all the mentioned areas. The activities of the monastery included western Hungary, Lower Austria and western Slovakia. The monastery was a multicultural center of southern Záhorie. Own economy of the monastery (animal breeding, cultivation of the monastery garden) did not fulfill all the needs of monastery, therefore Franciscans were connected with nearby trade centers (Vienna, Bratislava, Trnava) or with Italian and Jewish merchants. The economic activity of the monastery supported the development of local craft production and trade, moreover monastery was also a provider of employment for local people. The monastery was an important pilgrimage center of the region. The congregations of several thousand of believers came to celebrate important church and monastery holidays from a wide area. The activity of the monastery novitiate was documented from the end of 17th century till 1766. It was renewed again in 1792 and took over the competences of the Slovak novitiate of the abolished monastery of St. Catarina in Dechtice. Several important Franciscan personalities in the fields of church music, church history and writings studied or worked in the monastery. The monastery was also an important memory institution with a rich library and archive, already created in the time when the monastery was founded. Library and archive were significantly supported by the representatives of the monastery in the 18th century. The activities and significance of the monastery were only outlined in this study, the topic of the Franciscan monastery in Malacky offers many more research possibilities not limited to the field of historical research.

PhDr. Mária Zacharová
Spolok svätého Vojtecha
SK-917 01 Trnava, Radlinského 5
e-mail: <maria.bluesky@googlemail.com>

„Nech je Boh zvelebovaný v ženských kláštoroch.“¹ Klarisky a uršulínky v Bratislave v 17. a 18. storočí

MIROSLAV KAMENICKÝ

“May God be glorified in women's convents.” Poor Clares and Ursulines in Bratislava in the 17th and 18th centuries

DOI: <https://doi.org/10.54937/kd.2025.16.Supp.81-97>

ABSTRACT: This paper compares two different women's religious communities in Bratislava in the 17th and 18th centuries. The women's religious communities are the Poor Clares, a typical medieval women's religious order, and the Ursulines, a new “modern” religious order. The Ursulines came to Bratislava in 1676. The founders of the Bratislava convent came from the older convents in Liège, Cologne, and Vienna. The Poor Clares had already been in Bratislava for 379 years by that time. They complied with a strict cloister. Their life had a contemplative character. Unlike the Poor Clares, Ursulines were engaged in pedagogical activities. Already a year after they arrived in Bratislava, they had 17 girls in the inner, boarding school and about 100 girls in the outer school. After their arrival in Bratislava, the Ursulines became competitors of the Poor Clares. Especially when it came to recruiting girls from the leading noble families into the religious communities. The Poor Clares reacted by permanently monitoring the situation in the leading Hungarian noble families about the admission of girls to the monastery. They also influenced the families through the Clares of the related noble families, who were located in the monastery in Bratislava. The economic security of the monasteries differed. The Bratislava Claretia monastery owned a several properties, serf homesteads, and a significant income was the dowry brought to the monastery by individual nuns. In contrast to the Claretian monastery, which had a large income from foundations, the Ursuline monastery had income from fees from the inmates of the internal (boarding) school. In 1782, during the Josephine reforms, the Claretian monastery in Bratislava was abolished. The Ursuline monastery continued to function. Some of the Poor Clares then joined the Ursuline monastery.

Keywords: Poor Clares, Ursulines, 17th – 18th century, Bratislava, Important Visits to Monasteries.

Štúdia sa zaoberá komparáciou dvoch rozdielnych ženských rehoľných komunit v jednom meste v 17. a 18. storočí. Tým mestom je Bratislava (vtedajší Prešporok) a ženskými rehoľami sú klarisky, typická stredoveká ženská rehoľa, a uršulínky, nová „moderná“ novoveká rehoľa.

¹ *Anály rehoľného založenia a panien – kláštora sv. Uršule v Bratislave. Rukopis uložený v Uršulinskom kláštore v Bratislave. Z nemeckého textu, ktorý transkribovala M. Alfonza Pichlerová, bol vyhotovený preklad do slovenského jazyka v sedemdesiatych rokoch 20. storočia. Kópia sa nachádza v archíve autora štúdie. Bratislava, [s. d.], s. 20.*

Pramene a stav bádania

Pramene k dejinám klarisiek v Bratislave sa nachádzajú v rôznych archívnych fondoch. Nie sú teda sústredené v jednom archíve. Časť prameňov sa nachádza v Štátnom archíve v Bratislave – vo fonde Mariánska provincia františkánov.² Pramene hospodárskeho rázu sú uložené v Maďarskom krajinskom archíve (Magyar Országos Levéltár) vo fonde Archív Uhorskej komory (M. kamara Archivum) – Acta Ecclesiastica Ordinum et Monialium, Actis Conv. Monial. Clarae Posoniensis. Ďalším zdrojom informácií o bratislavských klariskách sú niektoré fondy Vatikánskeho tajného archívu, najmä Congr. Vescovi e Regulari, Institutii feminili a archívny fond Nunciatura Viedeň.

Pokiaľ ide o slovenskú odbornú literatúru o bratislavských klariskách, tak tá je napriek veľkému významu bratislavského kláštora pomerne chudobná. Za socializmu bola pozornosť autorov zameraná najmä na stavebnú stránku kláštora.³ Po páde socializmu sa najpodrobnejšie u nás klariskami zaoberala Kristína Stančíaková.⁴ Kláštory klarisiek v Uhorsku v ranom novoveku analyzovala Ingrid Kušniráková.⁵ Z ďalších príspevkov, zameraných na stredoveké bratislavské klarisky, treba uviesť práce Juraja Šedivého,⁶ Františka Oslanského⁷ a preklad „Rehoľných predpisov pre mnišky rehole svätého Damiána“.⁸

O bratislavskom klariskom kláštore však existuje aj početná staršia cudzojazyčná literatúra. Kláštor opísal už Matej Bel v roku 1735 vo svojej latinsky napísanej práci *Notitia Hungariae Novae historico-geographica*.⁹ V polovici 19. storočia publikoval v časopise *Religio* Zsigmond Nyűrő články o dejinách klariských

² Archív Mariánskej provincie františkánov v Bratislave 1253 – 1918. Inventár k archívne-mu fondu. Spracoval Adam Balogh. Bratislava : Štátny archív Bratislava (ŠAB), 1972.

³ MEDVECKÝ, Ľudovít. Klariský kostol v Bratislave. In *Bratislava*, 1969, V, s. 275 – 294; KOSTKA, Jiří. Klariský kostol v Bratislave. Bratislava : Obzor 1976.

⁴ STANČIAKOVÁ, Kristína. *Genealogické spracovanie mnišok kláštora klarisiek v Bratislave 1650-1667*. Diplomová práca. Bratislava : FFUK 2005, 184 s.; STANČIAKOVÁ, Kristína. Genealogický výskum bratislavských klarisiek v 2. pol. 17. st. In *Slovenská archivistika* 2006, roč. 41, č. 2, s. 52 – 76; STANČIAKOVÁ, Kristína. Možnosti genealogického výskumu mnišok na príklade bratislavského kláštora klarisiek. In *Genealogicko-heraldický hlas*, 16, 2006, č. 2, s. 33 – 43.

⁵ KUŠNIRÁKOVÁ, Ingrid. *Piae fundationes. Zbožné fundácie a ich význam pre rozvoj uhorskej spoločnosti v ranom novoveku*. Bratislava: Pro Historia, 2009, s. 177 – 180. Všeobecnejšie sa témou klariských kláštorov zaoberá v štúdiu – KUŠNIRÁKOVÁ, Ingrid. Kláštory klarisiek v Uhorsku – alternatíva spoločenského uplatnenia šľachtických žien v ranom novoveku. In *Theatrum historiae: zborník prací katedry historických věd Fakulty filozofické Univerzity Pardubice*, 7, 2010, s. 127 – 145.

⁶ ŠEDIVÝ, Juraj. Cirkev v stredovekej Bratislave. In Gábor Czoch et al. *Kapitoly z dejín Bratislavy*. Bratislava 2006, s. 93 – 126.

⁷ OSLANSKÝ, František. Cirkev v stredovekej Bratislave. In *Historický časopis*, 1993, roč. 41, č. 2, s. 113 – 122.

⁸ Rehoľné predpisy pre mnišky rehole svätého Damiána. In MARSINA, Richard: *Ideály stredovekého človeka očami cirkevných spisovateľov*. Budmerice : Rak, 1997, s. 323 – 334.

⁹ BEL, Matej. *Notitia Hungariae Novae historico-geographica* (vyšlo vo Viedni 1735) – v 1. zväzku o Bratislave (stať o Bratislave vyšla aj v slovenskom preklade v publikácii - Bratislava Mateja Bela. Výber z diela *Notitia Hungariae novae historico-geographica* 1., 2. zv., vyd. r. 1735 – 1736 vo Viedni / z lat. orig. prel. Ján Dubovský; predslov a zost. Ján Tibenský; pozn. Ladislav Šášky, Juraj Pavelek. Bratislava : Obzor, 1984).

kláštorov v Trnave, Bratislave a Budíne.¹⁰ V roku 1870 vyšiel v Pešti historicko-geografický opis uhorských kláštorov, kde je patričná pozornosť venovaná aj bratislavským klariskám.¹¹ Dejiny bratislavských klarisiek ako prvý monograficky spracoval v roku 1886 Bertalan Schönvitzky.¹² Pozornosť bratislavskému klariskému kláštoru venoval vo svojich dielach aj známy bratislavský historiograf Tivadar (Teodor) Ortway¹³ a rovnako aj Emil Portisch.¹⁴

Ďalším súborným dielom o reholi menších bratov v Uhorsku, ktoré zachytáva aj dejiny klarisiek, je práca Györgya Piusza Szabóa z roku 1921.¹⁵ Podobne súborným dielom, ktoré venovalo patričnú pozornosť aj bratislavským klariskám, bola publikácia maďarského historika Jánosa Karácsonyiho, ktorá vyšla v roku 1924.¹⁶ V roku 1944 vyšla v Bratislave po maďarsky útlá knižka špeciálne venovaná bratislavskému klariskému kláštoru a kostolu.¹⁷

V posledných dvoch desaťročiach možno pozorovať zvýšený záujem maďarských bádateľov o problematiku klariských kláštorov v Uhorsku a, pochopiteľne, v tejto súvislosti aj o bratislavské klarisky. Téma sa venujú najmä historičky Ildikó Hornová¹⁸ a Katalin Schwarczová.¹⁹

Pokiaľ ide o pramene k dejinám bratislavských uršulínok, tak základným prameňom, o ktorý som sa opieral, je kronika kláštora bratislavských uršulínok, ktorá je uložená v bratislavskom kláštore. Mal som k dispozícii preklad kroniky uršulínok Bratislavy, „z nemeckého textu preklepaného z rukopisu M. Afonzou Pichlerovou“.²⁰ Podľa poznámky v úvode vieme, že kroniku začali v tejto forme písať v roku 1736. Priebežne chronologicky sú tu zaznamenávané významné

¹⁰ NYÜRÖ, Zsigmond. Adatok a honi Clarissza apácák történetéhez. In *Religio*, 1853, č. 56, s. 411 – 444; č. 57, s. 451 – 467.

¹¹ RUPP, Jakub. *Magyarország helyrajzi története fő tekintettel az egyházi intézetekre*. I. Pešť : Eggenberger Ferdinand, 1870.

¹² SCHÖNVITZKY, Bertalan. *A pozsony klarissza apácák története*. Pozsony [Bratislava] : A pozsonyi kir. főgymnasium, 1886.

¹³ ORTVAY, Tivadar (Teodor): *Geschichte der Stadt Pressburg* (vyšlo aj po maďarsky – Pozsony város története). Pressburg [Bratislava] : Pressburger Erste Sparcassa, 1892 – 1912 (7 zv.). Informácie o klariskách sa nachádzajú aj v jeho práci – *Pozsony város utcai és terei*. Pozsony [Bratislava] : Wigand F.K., 1905.

¹⁴ PORTISCH, Emil. *Geschichte der Stadt Pressburg/ Bratislava*. 2.Band. Pressburg [Bratislava] : Commissionsverlag S. Steiner, 1933.

¹⁵ SZABO, Ferencrendiek a magyar történelemben. Adalékok a magyar ferencrendiek történetéhez. Budapešť : [s. n.], 1921.

¹⁶ KARÁCSONYI, János. *Szent Ferencz rendjének története Magyarországon* II. Budapešť : A Magyar Tud. Akademia Kiadása, 1924.

¹⁷ SZILLABA, Emil. *A pozsonyi klarissza-templom története*. Bratislava : Litera Könyvnyomda és Könyvkiatővállalat, 1944.

¹⁸ HORN, Ildikó. Csáky Anna Franciska és a pozsonyi klarisszák. In *Aetas*, 1992, č. 3, s. 28 – 43.

¹⁹ SCHWARCZ, Katalin. Művelődés és könyvtártörténeti adalékok a magyar klarissza apáca rend XVIII. századi történetéhez. In *Egyházak a változó világban*. Ed. I. Bárdos et M. Beke. Ostrihom : Komárom-Esztergom Megye Önkormányzata, 1991, s. 437 – 439; SCHWARZ, Katalin. *A klarisszák apácák könyvkultúrája a XVIII. században*. Szeged: Scriptum, 1994. – SCHWARZ, Katalin. „Mert ihon jön asszonyotok és kezében új szoknyák“. Források a klarissza rend magyarországi történetéből. Budapešť : Metem, 2003.

²⁰ *Analýz rehoľného založenja a panien – kláštora sv. Uršule v Bratislave. Rukopis uložený v Uršulínskome kláštore v Bratislave. Z nemeckého textu, ktorý transkribovala M. Afonza Pichlerová, bol vyhotovený preklad do slovenského jazyka v sedemdesiatych rokoch 20. storočia. Kópia sa nachádza v archíve autora štúdie*. Bratislava, [s. d.]

udalosti zo života kláštornej komunity. V úvode je opis príchodu uršulínok do Bratislavy v roku 1676. O príchode uršulínok do Bratislavy máme k dispozícii aj publikáciu *Kurze Beschreibung der Entstehung des Nonnen – Kloster der heiligen Ursula in Pressburg*. (Pressburg 1876).²¹ Otázkou počiatkov uršulínskej rehole a jej príchodom do Bratislavy som sa zaoberal v štúdiu z roku 2003.²² Uršulínkam je venovaných aj množstvo všeobecnejších prác.²³

Metodológia a najstaršie dejiny klarisiek a uršulínok

Pokiaľ ide o metodológiu, pre pomerne veľké množstvo materiálu a prameňov k predmetnej téme som využíval metódu sondy. Použil som ju pri skúmaní hospodárskeho zabezpečenia kláštorov, forme prijímania významných návštev v predmetných kláštoroch, ako aj vizitačných protokoloch, ktoré osvetľujú mimo iného aj každodenný život v rámci jednotlivých rehoľných komunít. Keďže v rámci štúdie porovnávam dve dosť rozdielne rehoľné komunity, v štúdiu hojne využívam komparatívnu metódu. Využívam tiež kombináciu mikrohistórie a kultúrnej antropológie v duchu známej francúzskej školy *Annales*.

Uršulínky prišli do Bratislavy v roku 1676. Do Bratislavy vtedy doplávalo loďou po Dunaji prvých šesť rehoľníčok, o čom som podrobne písal v štúdiu z roku 2003.²⁴ Niekoľko dní po príchode do Bratislavy sa stretli s ostrihomským arcibiskupom so sídlom v Trnave a Bratislave, Jurajom Selepčénim. Ten ich uistil o svojej podpore a zveril ich do duchovnej starostlivosti členov Spoločnosti Ježišovej.²⁵ V roku 1672 (po odhalení Vešeléného sprisahania) boli bratislavským protestantom odobraté ich kostoly. Veľký dostali jezuiti, malý uršulínky.

Klarisky v Bratislave vtedy pôsobili už 379 rokov.²⁶ Dodržiavali prísnu klauzúru. Ich život mal kontemplatívny charakter. Zhromažďovali sa na tzv. kanonické hodinky na spoločné modlitby a pobožnosti. Čas medzi nimi trávili prácou. Niektoré sestry boli kostolníčkami, iné kuchárkami, ďalšie sa zaoberali zhotovovaním tzv. Agnes Dei – čo boli rôzne výrobky s motívom baránka.²⁷ Kláštor bol zameraný na dievčatá a ženy z vyšších šľachtických, príp. meštianskych vrstiev. V kláštore sa

²¹ *Kurze Beschreibung der Entstehung des Nonnen – Kloster der heiligen Ursula in Pressburg*. Pressburg 1876. Pracoval som s exemplárom, ktorý je uložený v knižnici Múzea mesta Bratislavy.

²² KAMENICKÝ, Miroslav. Počiatky uršulínskej rehole a jej príchod do Bratislavy. In *Kresťanstvo v dejinách Slovenska*. Ed. Mária Kohútová. Bratislava : Universum, 2003, s. 78 – 85.

²³ Podrobne sa uršulínkami i inými ženskými novovekými rehoľami zaoberala nemecká historička Anne Conrad v monografii – *Zwischen Kloster und Welt. Ursulinen und Jesuitinnen in der Katholischen Reformbewegung des 16./17. Jahrhunderts*. Mainz: Böhlau, 1990. Ďalšia literatúra – KÖLBL, Anne: *Die Ursulinen in Wien 1660 – 1820*. Wien: Uni Wien, 1997; HINNER, Dieter. *Ziele und Aufgaben der Jesuiten, Piaristen, Ursulinen und Englische Fräulein in österreichischen Schulwesen vor 1938*. Wien : Uni Wien, 1994.

²⁴ KAMENICKÝ, Miroslav. Počiatky uršulínskej rehole, s. 84.

²⁵ *Anály rehoľného založenia a panien – kláštora sv. Uršule v Bratislave*, s. 4.

²⁶ Klarisky prišli do Bratislavy v roku 1297. Vieme to z listiny Ondreja III. z 11. novembra 1297. Listinu publikoval – FEJÉR, Georgius (ed.). *Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis*. Budae : Typis typogr. Regiae universitatis Ungaricae, 1930. VI/2, s. 69. Dostupné na internete: <https://library.hungaricana.hu/hu/view/KozMagyOkmanytarak_Codex_Diplomaticus_Tom_6_Vol_2/?pg=67&layout=s> [20. 5. 2023].

²⁷ KAMENICKÝ, Miroslav. Klarisky v Bratislave v novoveku. In *Studia Historica Tyrnaviensia*, Eds. Miloš Marek a Zuzana Lopatková. Trnava : Trnavská univerzita a Krakow : Towarzystwo Slowakow w Polsce, 2012, s. 256 – 257.

nachádzali aj budínske klarisky. Po osmanskej expanzii a dobytí Budína prišli do Bratislavy. V Bratislave boli až do 18. storočia a po celú túto dlhú dobu si zachovávali povedomie, že sú z Budína (v písomnostiach sa označovali ako – r. 1602 – „*Religiose Virginis Abbatissa et Conventus Virginum sanctimonialium de Veteri Buda, nunc in civitate nostra Posoniensis degentes*“²⁸; r. 1623 „*Religiose Virginis Mariae Magdalenae Abbatissa et totius conventus Virginum sanctimonialium veteris Buda, nunc hic Posonii in Claustro beatae Mariae Magdalenae degentibus*“²⁹; r. 1635 „*Religiosis virginibus Abbatissa et Convent Sanctimonialen de vetera Buda, nunc Posonii in Claustro illarum degentibus aceribus*“³⁰). Po reforme reguly a ďalších štatútov kardinálom Petrom Pázmáňom sa označovali ako: 1649 – „*monasterium religiosarum virginum monialium reformati ordinis sanctae Clarae alias conventus de veteri Buda hic in civitate Posoniensis degentium*“³¹. Do bratislavského kláštora v 17. storočí prišli ešte aj dominikánky z kláštora na Zajačom ostrove (Insula Leporum, dnes Margitsziget) pri Budíne.³² Tie predtým istý čas pobudli v trnavskom kláštore. Samozrejme, tým pádom bratislavskému kláštoru pribudli aj majetky budínskych dominikánok. Bratislavské klarisky sa stali formálnymi následníkmi všetkých týchto kláštorov (titul predstavenej kláštora – *Pozsony, Nyulsziget, Vasárhelyi abbatissa*³³ – abatiša bratislavského konventu, konventu na Zajačom ostrove a vasárhelyského konventu). Keďže sem prišlo tak veľa maďarsky hovoriacich mníchov, posilnil sa maďarský charakter bratislavského klariského kláštora. Klarisky boli označované ako maďarské mníšky na rozdiel od uršulínok, ktoré boli označované ako „nemecké mníšky“ (zakladateľky prišli z nemeckých oblastí).³⁴

Rozdiel medzi klariskami a uršulínkami bol markantný aj v základnom zameraní kláštorov. Uršulínky boli zamerané na pedagogickú činnosť. Vo svojich kláštoroch zakladali tzv. vnútorné – internátne školy a vonkajšie školy. Už rok po príchode do Bratislavy mali uršulínky 17 dievčat vo vnútornej škole a asi 10 dievčat vo vonkajšej škole. Istá časť kláštora, pochopiteľne, podliehala klauzúre, uršulínky však vždy mali pomerne čulý kontakt s okolitým svetom. Naproti tomu u klarisiek bol kontakt s okolitým svetom prísne regulovaný – kontakt sa mohol uskutočňovať len v parlatóriu³⁵ a na róte.³⁶ Prijatú návštevu mohla klariska len so súhlasom abatiše. Pribeh návštevy kontrolovali tzv. načúvajúce sestry.³⁷

Po príchode uršulínok do Bratislavy sa tieto stali konkurentkami klarisiek. Hlavne pokiaľ ide o získavanie dievčat z popredných šľachtických rodín do rehoľných komunít. Klarisky reagovali tak, že permanentne sledovali situáciu v popredných uhorských šľachtických rodinách ohľadne prípadných adeptiek vstupu do kláštora. Na rodiny pôsobili aj prostredníctvom klarisiek zo spríbuznených

²⁸ Magyar Országos Levéltár (ďalej len MOL), M. Kamara Archivum (ďalej MKA), Acta Ecclesiastica Ordinul et Monialium (ďalej AEOM), E 151, Ex Actis Conv. Monial. Clarae Poson (ďalej EACMCP), Fasc. 43, 1602.

²⁹ MOL, MKA, AEOM, E 151, EACMCP, Fasc. 43, 1623.

³⁰ MOL, MKA, AEOM, E 151, EACMCP, Fasc. 43, 1635.

³¹ STANČIAKOVÁ, Kristína. Genealogický výskum, s. 57.

³² KAMENICKÝ, Klarisky v Bratislave, s. 252.

³³ Štátny archív Bratislava (ďalej len ŠAB), Mariánska provincia františkánov (ďalej len MPF), k. 23, inv. č. 191, fasc. 2, No. 4; STANČIAKOVÁ, Genealogický výskum, s. 57.

³⁴ STANČIAKOVÁ, Genealogické spracovanie, s. 184; SCHÖNVITZKY, A pozsony, s. 32.

³⁵ Parlatórium – hovorňa kláštora.

³⁶ Róta – okienko v bráne kláštora.

³⁷ ŠAB, MPF, K. 30, Extra ordinem.

šľachtických rodov, ktoré sa nachádzali v bratislavskom kláštore. Členkami klariskej rehoľnej komunity boli dievčatá z najpoprednejších uhorských šľachtických rodov.³⁸ V tomto bode jasne dominovali klarisky.

Hospodárske zabezpečenie kláštorov

Možno konštatovať, že bratislavský klariský kláštor bol v 17. storočí veľmi dobre hospodársky zabezpečený.³⁹ Vlastnil nehnuteľnosti, poddanské usadlosti. V roku 1769 ich výnos predstavoval 12 266 zl.⁴⁰ Ďalšie príjmy mal z darov dobrodinco, nezanedbateľným príjmom bolo veno, ktoré priniesli do kláštora jednotlivé rehoľníčky. V spomínanom roku 1769 mal kapitál kláštora hodnotu 62 000 zlatých.⁴¹ Kláštor poskytoval dokonca aj „komerčné“ pôžičky jednotlivcom i mestu Bratislava.⁴²

Naproti tomu bratislavský uršulínsky kláštor mal príjmy z fundácií nepomerne menšie. Mal však príjmy od chovankýň vo vnútornej (internátnej) škole.⁴³

V kronike uršulínskeho kláštora je k roku 1697 ohľadne škôl uvedené: „Okrem šľachtickej školy máme ešte tri iné. Prvá, tzv. „malá“ škola, do ktorej prichádzajú malé, chudobné deti aj niektoré deti remeselníkov. Tu sa učia čítať tlačene písmeňá, štrikovať a háčkovať, ale neučia sa tu písať. Do druhej školy chodia deti mešťanov a remeselníkov a učia sa tu čítať listy, písať, háčkovať krajky, šiť bielizeň, pliesť a rôzne stehy. V tretej škole sa učí čítať, písať, rôznym ručným prácam, maľovať, vyšívať koberce (?). Ďalej sa tu učia práce na rámoch, štrikovanie, háčkovanie, tiež zhotovovanie rôznych pletených rukavíc“.⁴⁴ Treba zdôrazniť, že všetky tieto školy boli určené pre dievčatá.

Významné návštevy v kláštoroch

Podobne ako u klarisiek, aj u uršulínok zaznamenávame informácie o návštevách členov panovníckych dynastií. 16. januára 1638 navštívil klariský kláštor v Bratislave cisár a kráľ Ferdinand III. s manželkou Máriou Annou Španielskou.⁴⁵ V roku 1688 navštívil tento kláštor cisár Leopold I. so svojou treťou manželkou Eleonórou Magdalénou Falcko-Neuburskou.⁴⁶ V kronike uršulínskeho kláštora je zasa podrobne opísaná návšteva dcér Márie Terézie, ďalej návšteva princov Karola a Leopolda a nakoniec aj samotnej Márie Terézie s následníkom trónu Jozefom II. V kronike uršulínskeho kláštora je zaznamenané, že 7. júna 1751 prišli pred kláštor tri koče so záprahom šiestich koní. V prvom boli tri princezné (Mária Alžbeta, Mária Anna a Mária Kristína – dcéry panovníčky Márie Terézie) a jedna

³⁸ STANČIAKOVÁ, *Genealogický výskum*, s. 52 – 76; STANČIAKOVÁ, *Možnosti genealogického výskumu*, s. 33 – 43.

³⁹ KAMENICKÝ, *Klarisky v Bratislave*, s. 258 – 260.

⁴⁰ *Ibid.*, s. 258.

⁴¹ KUŠNÍRÁKOVÁ, *Piae fundationes*, s. 178 – 179.

⁴² KÓSA, Eugen. *Fratris Eugenii Kosa Antiquarii Provincia Sanctae Mariae in Hungaria Ordinis Minori Sancti Patris Nostri Francisci Strictoris Observantiae Collectaneorum 1774 – 1808*. ŠAB, MPF, 6, *Collectanea antiquaria fratrus Eugenii Kósa*. Tomus II.

⁴³ *Analý rehoľného založenia a panien – kláštora sv. Uršule v Bratislave*, s. 155 – 157.

⁴⁴ *Analý rehoľného založenia a panien – kláštora sv. Uršule v Bratislave*, s. 46.

⁴⁵ Návšteva sa uskutočnila pred korunováciou Márie Anny Španielskej za uhorskú kráľovnú. HOLČÍK, Štefan. *Korunovačné slávnosti. Bratislava 1563 – 1830*. Bratislava : Tatran, 1986, s. 28.

⁴⁶ STANČIAKOVÁ, *Genealogický výskum*, s. 58.

kňažná. V druhom boli dvorné dámy a v treťom komorníci. Tí nevstúpili do kláštora, ale ostali v návštevnnej miestnosti. Prítomný bol aj spovedný otec uršulínok, ktorý pred vstupom do kláštornej klauzúry pokropil vznešenú spoločnosť svätenou vodou. Následne boli princezné prijaté predstavenou kláštora, ktorá pri tejto príležitosti mohla mať spustený závoj z tváre. Je známe, že uršulínky i ich chovankyne z vnútornej školy mohli vystupovať na verejnosti len so závoji na tvárach. Následne sa princezné presunuli do kostola, kde boli pre ne pripravené kľačadlá. Tu sa krátko pomodlili a pokračovali do izby predstavenej kláštora, kde boli obdarované niekoľkými ručnými prácami. Potom sa spoločnosť presunula do spoločenskej miestnosti, kde si princezné vypočuli koncert v podaní rehoľných sestier. Princezná Mária Anna⁴⁷ dostala ako darček „kríž z Jeruzalema“, princezná Mária Kristína⁴⁸ dostala peňaženku a princezná Alžbeta⁴⁹ ručnú prácu. Princezné potom navštívili priestory vnútornej školy (penzionátu). Stretli sa so žiačkami vnútornej školy. Pokračovali do refektáru, kde sa im servíroval zákusok s limonádou a s mandľovým mliekom. Nasledujúci deň (8. júna 1751) navštívili kláštor princovia Karol⁵⁰ a Leopold.⁵¹ Ich návšteva prebiehala v podobnom štýle (pokropenie, kostol, hudobný koncert, návšteva penzionátu). 15. júna 1751 navštívili kláštor dcéry Márie Terézie princezné Mária Alžbeta a Mária Amália. 4. júla dokonca navštívila kláštor sama panovníčka Mária Terézia spolu s najstarším synom Jozefom. Sprevádzal ich brat cisára Františka Štefana Lotrinského, Karol Lotrinský so svojou sestrou Šarlotou. Návšteva prebiehala podobným štýlom ako predchádzajúce (koncert, návšteva penzionátu, výmena darčiekov). Z opisu koncertov vieme, že hudbe sa v uršulínskom kláštore venovala pomerne veľká pozornosť. Návštevy si tiež prezreli kláštornú záhradu.⁵² Nebolo vôbec náhodné, že Mária Terézia a jej dcéry a synovia navštívili kláštor práve v roku 1751. Mária Terézia totiž v tomto roku zvolala po dlhom čase zasadnutie uhorského snemu, kde chcela presadiť viaceré reformy. Do tejto akcie zapojila nielen početné úradníctvo, ale aj takmer všetkých členov svojej rodiny. Sama Mária Terézia okrem toho navštevovala jednotlivé magnátske rodiny a presviedčala ich o nutnosti reforiem. Svojho manžela, Františka Štefana Lotrinského, poslala na návštevu stredoslovenských banských miest, aby aj takto prejavila záujem o povznesenie uhorského baníctva.⁵³ Napriek veľkej snahe sa jej však reformy nepodarilo presadiť.

Vizitačné protokoly

Zaujímavým prameňom o dejinách kláštorov i iných cirkevných inštitúcií sú vizitačné protokoly. Pokiaľ ide o kláštor bratislavských klarisiek, protokoly sa nachá-

⁴⁷ Mária Anna bola v poradí druhá najstaršia dcéra Márie Terézie. V čase návštevy kláštora mala 13 rokov.

⁴⁸ Mária Kristína mala v čase návštevy 9 rokov.

⁴⁹ Mária Alžbeta bola najstaršou dcérou Márie Terézie. V čase návštevy kláštora mala 14 rokov.

⁵⁰ Karol Jozef bol druhorodeným synom Márie Terézie. V čase návštevy kláštora mal len 6 rokov. Zomrel v roku 1761 ako 16-ročný.

⁵¹ Leopold (budúci cisár Leopold II.) mal v čase návštevy kláštora len 4 roky.

⁵² Opis návštev sa nachádza v kronike kláštora - *Anály rehoľného založenia a panien – kláštora sv. Uršule v Bratislave*, s. 118 – 120.

⁵³ KOWALSKÁ, Eva – ČELKOVÁ, Mária. Zlatá a strieborná cesta cisára Františka Štefana Lotrinského po stredoslovenských banských mestách. Banská Bystrica : Merkantil, 2001.

dzajú v archíve Mariánskej provincie františkánov.⁵⁴ Na záver vizitácií provinciál Mariánskej provincie františkánov, definitórium a generálny komisár dávali nariadenia ohľadne odstránenia nedostatkov. Vizitácie sa konali podľa ustálenej šablóny. Ingrid Kušniráková uvádza v zásade dva druhy vizitácií.⁵⁵ V prvom prípade sa mníšky zhromaždili v jednej miestnosti a odpovedali na otázky. V druhom prípade pred vizitátora predstupovali mníšky jednotlivo. V roku 1692 generálny vikár Mariánskej provincie františkánov Narcissus Remethy v rámci vizitácie upozorňoval klarisky, aby v čase fašiangov nechodili von vo svetských šatách.⁵⁶ Je zaujímavé, že sa vyskytli aj takéto prípady.

Vizitované boli aj uršulínky. Napríklad v bratislavskom uršulínskom kostole bola vizitácia uskutočnená v roku 1755. Po prehliadke kostola 30. júna 1755 sa konala vlastná vizitácia v maďarskom jazyku.⁵⁷ Uršulínky však mali s maďarčinou pravdepodobne problém, pretože v kláštornej kronike sa píše, že im prekladal do nemčiny „*veľadôstojný pán farár*“. ⁵⁸ Ďalej sa v kronike píše: „*Po vizitácii nám gratuloval (pán vizitátor) a vyjadril svoju spokojnosť nad svornosťou domu, ktorou bol veľmi povzbudený. Potom na počesť vizitátora usporiadali rehoľné sestry koncert, začo vizitátor poslal hudobníckam kávu a dva homoly cukru. Za všetko nech je dobrotivý Boh pochválený a zveľebovaný*“. ⁵⁹

Nakoniec bol vypracovaný v písomnej podobe vizitačný protokol, ktorý obsahoval odpovede na nasledujúce otázky. Otázka č. 1: Na náklady koho bol kostol postavený? Odpoveď: „*Bol vydobytý od luteránov prostredníctvom Jeho Eminencie kardinála Kolloniča a jeho cisárskeho majestátu Leopolda. Tak sa stalo 13. júna 1675 na najmilostivejšie nariadenie jeho najvyššieho majestátu a tiež nám určil (Leopold I.) jednoročný príjem (dôchodok) 300 guldenov ako fundáciu, ktorú dostávame od komory*“. Otázka č. 2: Ktoré ďalšie fundácie kláštor získal? Odpoveď: „*Získal fundáciu 500 guldenov za modlitbu pred Najsvätejšou Sviatosťou*“. Otázka č. 3: Koľko oltárov je v kostole a na česť ktorých svätých? Odpoveď: „*Sú tu tri oltáre. Hlavný oltár na počesť Sv. Matky Božej, ďalej na jednej strane oltár na počesť Ježiša a tretí oltár na počesť sv. otca Augustína*“. Otázka č. 4: Či kostol a oltáre boli konsekrované? Odpoveď: „*Áno, boli konsekrované a vysvätené grófom biskupom Berényim*“. Otázka č. 5: „*Koľko zvonov vo veži a ako ťažké (čo do hmotnosti) sú? Boli konsekrované? Na počesť ktorých svätých?*“? Odpoveď: „*Sú dva zvony, ktorých hmotnosť je neznáma. Vysvätené a konsekrované boli hore spomenutým biskupom Berényim. Jeden na počesť Nepoškvrneného počatia Panny Márie, druhý na počesť sv. Xavéria*“. Otázka č. 6: Koľko ornátov všetkých druhov kostol má? Odpoveď: „*10 ornátov vo všetkých potrebných kostolných farbách*“. Otázka č. 7: Koľko slečien stravníček poberá stravu? Odpoveď: „*56, okrem obsluhy*“.

Ako som už vyššie spomenul, kláštor mal dve školy: vnútornú a vonkajšiu. V prípade uvedeného počtu 56 slečien išlo o chovankyne vnútornej (internátnej) školy. Vráťme sa však k predmetnému vizitačnému protokolu. Otázka č. 8: Či je pri kostole nejaké bratstvo, ktorou cirkevnou vrchnosťou bolo založené? Odpoveď: „*Je to bratstvo Srdca Ježišovho, založené pápežom Klementom a zavedené*

⁵⁴ ŠAB, MPF, k. 23, inv. č. 193, Fasc. 4, No. 1 – 9.

⁵⁵ KUŠNIRÁKOVÁ, Ingrid. Kláštory klarisiek, s. 135.

⁵⁶ KUŠNIRÁKOVÁ, Kláštory klarisiek, s. 135.

⁵⁷ *Anály rehoľného založenia a panien – kláštora sv. Uršule v Bratislave*, s. 129.

⁵⁸ *Anály rehoľného založenia a panien – kláštora sv. Uršule v Bratislave*, s. 129 – 130.

⁵⁹ *Anály rehoľného založenia a panien – kláštora sv. Uršule v Bratislave*, s. 129 – 131.

Jeho Em. Kardinálom Saysenheitsom“. Otázka č. 9: Ktoré pobožnosti sa odbavujú v kostole v nedele, sviatky a v pracovné dni? Odpoveď: „O 7, 00 hod. a 7, 30 hod. bola malá (tichá) omša. O 8, 00 hod. bola jedna muzikálna omša. Každú nedeľu popoludní od 14, 00 hod. do 15, 00 hod. bolo vyučovanie detí, potom nasledovali muzikálne litánie pred vyloženou Sviatosťou Oltárnou. Litánie sa konali aj vo všetky sviatky a soboty“. Vyučovanie detí v nedeľu bolo typickou činnosťou v uršulínskych kostoloch v celej Európe prakticky od založenia rehole. Otázka č. 10: Koľko omší bolo denne slúžených, o ktorej hodine a ktorými kňazmi? Odpoveď: „Denne sa odbavovali 3 základné omše, ako už bolo uvedené, jedna o 7, 00 hod., druhá o 7, 30 hod. a tretia o 10, 30 hod. Na tejto tretej sa zúčastňovali i deti vonkajšej školy. Sv. omše celebrovali pátri františkáni“.⁶⁰

Celkovo možno konštatovať, že vizitácia v roku 1751 prebehla bez problémov, uršulínky sa cítili byť silné a zabezpečené. Čoskoro však prišiel „na psa mráz“. Vrcholilo obdobie osvietenského absolutizmu, začalo sa s redukciou kláštorov a dokonca aj s ich rušením.

Zrušenie klariského kláštora

12. januára 1782 vydal Jozef II. patent o zrušení žobravých reholí, ktoré nevykonávali „užitočnú prácu“.⁶¹ Dekrét z 8. februára 1782 upresňoval spôsob rušenia kláštorov. Klariskám tieto skutočnosti oznámili splnomocnení kráľovskí komisári. Klarisky mohli v kláštore ostať ešte päť mesiacov, počas ktorých sa mali rozhodnúť, ako ďalej.

Informácie o rušení klarisiek sa nachádzajú aj v kronike uršulínskeho kláštora.⁶² „Kláštory, ktoré nepracujú s mládežou, alebo nemajú v programe starostlivosť o chorých, budú zrušené“, píše sa v kronike uršulínskeho kláštora k roku 1781.⁶³ V ďalšom texte sa môžeme dočítať aj takéto konštatovania: „Tento smutný lós padol na klarisky. Zo začiatku bolo zakázané prijímať nové nasledovníčky, neskôr bol ich kláštor celkom rozpustený“. Niektoré klarisky prestúpili do iných rádov. Už 8. januára 1782 mala v uršulínskom kláštore obliečku jedna bývalá klariska-novicka „dcéra jedného kapitána z Bambergu“.⁶⁴ Prijala nové reholné meno sestra Sídónia. 4. septembra 1782 prestúpila k uršulínkam ex-klariska Anna von Saghy.⁶⁵ 13. septembra 1782 prišli z Pešti ďalšie dve ex-klarisky, „ešte vo svojich rádových habitoch“, píše sa ďalej v kronike. Jedna sa volala Celetta Hartböck, druhá Františka Schönauer. 14. septembra 1782 mali všetky tri ex-klarisky obliečku. Anna Saghy dostala meno matka Mária Aloysia, Coletta si podržala svoje meno a matka Františka dostala meno matka Seraphica.

Do uršulínskeho kláštora vstúpila aj bývalá predstavená klarisiek, matka Františka, rodená grófica Batányi (Batthyányi), v 73. roku života. Avšak už o rok, 15. marca 1783 tu skonala. V kronike kláštora je sarkasticky poznamenané „zomrela žiaľom“.

⁶⁰ *Anály reholného založenia a panien – kláštora sv. Uršule v Bratislave*, s. 130 – 131.

⁶¹ KAMENICKÝ, Klarisky v Bratislave, s. 261.

⁶² *Anály reholného založenia a panien – kláštora sv. Uršule v Bratislave*, s. 155.

⁶³ *Anály reholného založenia a panien – kláštora sv. Uršule v Bratislave*, s. 154 – 155.

⁶⁴ Bamberg – mesto v Nemecku. - *Anály reholného založenia a panien – kláštora sv. Uršule v Bratislave*, s. 155 – 156.

⁶⁵ *Anály reholného založenia a panien – kláštora sv. Uršule v Bratislave*, s. 155.

Vizitačný protokol uršulínskeho kláštora z roku 1782

V roku 1782 sa uskutočnila v bratislavskom uršulínskom kláštore ďalšia vizitácia. Táto vizitácia sa neniesla v takom optimistickom duchu, ako vizitácia v roku 1751. V kronike kláštora sa píše: „*Pri vizitácii sme museli odpovedať na rôzne otázky – my úbohí, všetko je naše a my musíme o našom majetku vydať počet*“.⁶⁶

Vizitačný protokol obsahuje, podobne ako ostatné, otázky a odpovede. Prvá otázka: Ktorej inštitúcii kláštor podlieha, prostredníctvom koho bol založený a postavený, odkiaľ prišli do kláštora rehoľné sestry? Odpoveď: *Tento kláštor bol založený v slobodnom kráľovskom meste Bratislava (Prešporok, Pressburg). Prvé rehoľnice boli pozvané cisárovnou Claudiou z mesta Kolín nad Rýnom. Pod titulom jednej fundácie dal im cisár Leopold jeden kostol a zopár domov, ktoré sa nachádzali v blízkosti kostola, z ktorých rehoľné sestry začali budovať tento kláštor, a to čiastočne prostredníctvom zdedeného a čiastočne pomocou dobrodincov. Pretože priester bol ešte primálny, boli postupne dokupované ďalšie prilahlé domy. Pre nedostatok peňazí trvalo 70 rokov, než bol kláštor hotový.*⁶⁷

Otázka č. 2: Či majú kostol, kto ho dostával, aké bohoslužby sa v ňom konali? Odpoveď: „*Majú svoj vlastný kostol ku cti Najsv. Panny Matky Božej Márie z Loretta, s tromi oltármi, jednou kazateľnicou, lavicami a chórom. Pekne ho čisto a pôvabne vyzdobili a bol vysvätený kardinálom Kolloničom. Kostol sám osebe nemá žiadny finančný základ, je však udržovaný z pokladnice konventu.*“⁶⁸ Nasleduje bohoslužobný poriadok tak, ako vo vizitačnom protokole z roku 1751.

Aj odpovede na ďalšie otázky vo vizitačnom protokole svedčia o tom, že ide o najlepšie pramene k dejinám kláštorov. Otázka č. 3: Aké kázne a v akej reči sú, kto celebruje bohoslužby, kto platí? Odpoveď: „*Kázne sú v nemeckom jazyku. Bohoslužby konajú františkáni. Sú platené z pokladnice domu.*“⁶⁹ V ďalšom texte vizitácie uršulínskeho kláštora sú rozpísané jednotlivé platby. Zaujímavá bola otázka ohľadne krypty pod kostolom. V protokole je uvedené, že pod celým kostolom sa rozprestiera čistá a vzdušná krypta, ktorá bola zriadená podľa kráľovského nariadenia (?). Ak v kláštore dožila nejaká svetská osoba, bola v krypte pochovaná tiež za 30 guldenov. Vizitátorov zaujímala aj otázka procesií za účasti ľudu. Odpoveď znela, že raz do roka sa koná procesia mimo areálu kláštora, a to na sviatok Srdca Ježišovho.⁷⁰ Táto procesia sa konáva s Prevelebnou Sviatosťou, pod baldachýnom, obklopená horiacimi faklami, večer o 18, 00 hod. Na začiatku býva príhovor po nemecky. Procesia išla cez dnešné Primaciálne námestie popri radnici, cez Panskú ulicu (Herrengasse), Laurinskou ulicou a odtiaľ nazad do kostola. Procesiu podľa údajov vizitačného protokolu zaviedla matka Inocentia Szegedy v roku 1744 s povolením ostrihomského arcibiskupa, ktorý sa na nej tiež zúčastňoval (vraj sa nechával niesť na nosidlách).⁷¹

Vizitátorov zaujímali aj náboženské bratstvá, ktoré fungovali pri kláštore. Odpoveď znela, že pri kláštore je bratstvo Najsvätejšieho Srdca Ježišovho. Jeho význam spočíval „*v očistení srdca a mysli od hriechov a vo vzraste kresťanskej dokona-*

⁶⁶ *Anály rehoľného založenia a panien – kláštora sv. Uršule v Bratislave*, s. 155 – 156.

⁶⁷ *Anály rehoľného založenia a panien – kláštora sv. Uršule v Bratislave*, s. 156.

⁶⁸ *Anály rehoľného založenia a panien – kláštora sv. Uršule v Bratislave*, s. 156.

⁶⁹ *Anály rehoľného založenia a panien – kláštora sv. Uršule v Bratislave*, s. 156.

⁷⁰ Sviatok Srdca Ježišovho je 7. júna.

⁷¹ *Anály rehoľného založenia a panien – kláštora sv. Uršule v Bratislave*, s. 157.

losti“.⁷² O konkrétnejšej činnosti bratstva sa tu nepíše nič. Ďalšie otázky sa týkali vyloženia Sviatosti oltárnej (ako často, pri akých príležitostiach), odpustkov atď.

Osadenstvo kláštorov

Do bratislavského klariského kláštora vstupovali dcéry z najvýznamnejších uhorských šľachtických rodov. Je známe, že jednou z najdôležitejších vecí pre šľachtické rody bolo zabezpečenie pokračovania rodu. Preto šľachtické rodiny mali spravidla veľa detí. Ak sa narodilo viacero dievčat, bolo treba zabezpečiť ich sobáš na zodpovedajúcej úrovni. Následne bolo treba zaplatiť veno zodpovedajúcej úrovni daného rodu. Pri väčšom počte dcér to začal byť veľký problém. Preto sa niektoré dcéry vydali a iné vstúpili do kláštora. Aj tu bolo nutné zaplatiť veno, avšak zďaleka nie v takej výške, ako pri sobáši s príslušníkom aristokracie. Významnými mníškami boli napr. Anna Františka Čákiová (Csáky), dcéra grófa Štefana Čákiho a Anny Vešelényiovej (Wesselényi),⁷³ Anna Eugénia Vešeléniová (Wesselényi), sestra palatína Františka Vešelénioho (Wesselényiho), vodcu spriahania uhorských magnátov. Vzdelanou mníškou bola aj Magdaléna Viktória Esterháziová (Esterházyová).⁷⁴

Príslušníčky významných šľachtických rodov boli aj v uršulínskom klástore. V kronike kláštora je v roku 1751 zaznamenaná udalosť vstupu grófkych Márie Anny Erdődy do uršulínskej rehole. „V tomto čase vysokourodzená grófka Maria Anna Erdődy dala najavo, že sa rozhodla stať rehoľnicou. Modlila sa, aby bola prijatá a po skúške jej povolania bola jej prosba vypočutá. Jej svadobné šaty boli biele so zlatými kvetinami. Jej vkus bol pompézny, táto udalosť nemohla byť nádhornejšia. Grófka Erdődy prišla do kláštora o štvrtej hodine poobede 13. októbra 1751. Príbuzní a priatelia ju sprevádzali na jedenástich kočoch v nasledovnom poriadku: 1. Biskup gróf Imrich Esterházy z Nitry.⁷⁵ 2. Panský jazdecký sluha na koni v gala-uniforme. 3. Sluha jej exc. vdovy po palatínovi⁷⁶, v gala. 4. Jej exc. palatín⁷⁷ s nevestou⁷⁸ v parádnom koči so šiestimi koňmi. 5. Sestra „nevesty“ s tromi slečnami. 6. Grófka Illesházy so synom a dcérou. 7. Grófka Pálffy spolu s grófkou Zichy. 8. Grófka Balassa, grófka Johanna Csáky a gróf Illesházy. 9. Gróf a grófka Erdődy. 10. Grófi Štefan Zichy, Karol Pálffy, Johannes Erdődy a Johann Csáky. 11. Gróf Juraj Csáky a biskup Karol Esterházy. Keď „nevesta“ vošla do našej ulice, začalo sa zvoniť na zvonoch. – Biskup Imrich Esterházy slávnostne doprevádzal nevestu v biskupskom ornáte. Po litániách a chorálovom žalme nevesta vstúpila do klauzúry“.⁷⁹ Čiže celá udalosť príchodu novej rehoľníčky z významnej rodiny mala vyslovene slávnostný charakter.

⁷² *Analý rehoľného založenia a panien – kláštora sv. Uršule v Bratislave*, s. 157 – 158.

⁷³ HORN, Ildikó. Csáky Anna Franciska és a pozsonyi klarisszák. In *Aetas*, 1992, č. 3, s. 28 – 43.

⁷⁴ STANČIAKOVÁ, *Možnosti genealogického výskumu*, s. 37.

⁷⁵ Imrich Esterházi (Esterházy) bol nitriansky biskup od r. 1741.

⁷⁶ Grófka Pálfiová (Pálfiová).

⁷⁷ Ľudovít Batányi (Batthyány).

⁷⁸ Nevestou bola v prenesenom význame (nevesta Kristova) budúca mníška Mária Anna Erdődy.

⁷⁹ *Analý rehoľného založenia a panien – kláštora sv. Uršule v Bratislave*, s. 132.

Záver

Porovnaním dvoch špecifických ženských kláštorov, typického stredovekého klariského kláštora a zasa typického novovekého uršulínskeho kláštora, som sa snažil poukázať na zmeny v oblasti ženského rehoľníctva v novoveku. Druhý rád sv. Františka (klarisky) bol založený v roku 1212. Do Bratislavy prišli klarisky v roku 1297. Uršulínska rehoľa bola založená v roku 1535. Do Bratislavy prišli uršulínky v roku 1676. Od tohto roku pôsobili v Bratislave s klariskami paralelne až do roku 1782, keď boli klarisky Jozefom II. zrušené. Spolu teda v Bratislave pôsobili 106 rokov. Život v klariskom kláštore mal kontemplatívny charakter. Klarisky sa zhromažďovali na spoločné modlitby a pobožnosti. V rámci kláštora mali rozdelené úlohy, čas trávili prácou, resp. oddychom. Po osmanskej expanzii a dobytí Budína do Bratislavy prišli aj klarisky a dominikánky z Budína. Tým sa posilnil „maďarský“ charakter bratislavského kláštora. Klarisky boli v Bratislave označované ako maďarské mníšky na rozdiel od uršulínok, ktoré boli označované ako nemecké mníšky, keďže do Bratislavy prišli z nemeckých oblastí a hovorili po nemecky.

Rozdiel medzi klariskami a uršulínkami bol aj v základnom zameraní kláštorov. Klarisky boli zamerané na vnútorné prežívanie náboženského života. Uršulínky okrem základných rehoľných povinností boli zamerané na pedagogickú činnosť (výchovu dievčenskej mládeže). Sondu do organizácie ich škôl som uskutočnil pre rok 1697. V Bratislave mali vnútornú (internátnu, „šľachtickú“) školu a tri tzv. vonkajšie školy. Prvá bola pre malé deti, neučili sa tu písať ani čítať, takže išlo v dnešnej terminológii o predškolské zariadenie (materská škola). V druhej a tretej škole boli vychovávané dievčatá z meštianskych a remeselníckych rodín. Deti sa tu učili čítať a písať, ako aj rôzne užitočné ručné práce.

Ďalšia časť štúdie porovnávala významné návštevy v predmetných kláštoroch. Tak klariský, ako aj uršulínsky kláštor navštívili viaceré osobnosti z panovníckych rodín (Ferdinand III. s manželkou, Leopold I. s manželkou, Mária Terézia, Jozef II. atď.). V tejto oblasti si boli kláštory podobné. Ďalšou podobnou záležitosťou v dejinách klariského i uršulínskeho kláštora boli sporadické vizitácie, ktoré uskutočňovali nadriadené inštitúcie. Dohľad nad klariskami mali predstavení Mariánskej provincie františkánov, ktorí aj vykonávali vizitácie. V uršulínskom kláštore vykonávali vizitácie poverení vizitátori ostrihomského arcibiskupa. Vizitačné protokoly sú vynikajúcim prameňom o vnútornom živote jednotlivých kláštorov.

Pri analýze osadenstva jednotlivých kláštorov som zistil, že mníškami boli dcéry z najvýznamnejších uhorských šľachtických rodov. Rehoľníčkami sa až na málo výnimiek stávali spravidla dievčatá zo šľachtických a zámožnejších meštianskych rodín. V tejto veci si bolo osadenstvo v klariskom i uršulínskom kláštore podobné, aj keď predsa len rehoľníčky v klariskom kláštore pochádzali z trochu významnejších rodov.

Rozdiel medzi klariskami a uršulínkami bol však najmä v tom, že uršulínky pôsobili aktívne v oblasti dievčenského vzdelávania. To sa nakoniec stalo klariskám aj osudným, keďže ich ako „neužitočnú“ kontemplatívnu rehoľu Jozef II. zrušil. Keďže klarisky žili aj hlboko v novoveku stále podľa prastarej stredovekej reguly, ťažko mohli pôsobiť v nejakej z hľadiska osvietenského myslenia „spoločensky užitočnej“ oblasti (školstvo, sociálna či zdravotná starostlivosť). Možno teda záverom konštatovať, že uršulínky, ktoré pôsobia v Bratislave aj v súčasnosti, vytvorili

v novoveku novú životnú formu pre ženy, ktoré prepojili rehoľný život s aktívnym, pre spoločnosť užitočným pôsobením v oblasti dievčenského vzdelávania.

ZOZNAM POUŽITEJ LITERATÚRY

Pramene

- Anály rehoľného založenia a panien – kláštora sv. Uršule v Bratislave. Rukopis uložený v Uršulínskom kláštore v Bratislave.* Z nemeckého textu, ktorý transkribovala M. Afonza Pichlerová, bol vyhotovený preklad do slovenského jazyka v sedemdesiatych rokoch 20. storočia. Bratislava, [b. r.].
- Magyar Országos Levéltár, M. kamara Archivum, E 151, Acta Ecclesiastica Ordinum et Monialium, Fasc. 37/184. Ex Actis Conv. Monial. Clarae Poson.
- Štátny archív Bratislava, Mariánska provincia františkánov.
- Archív Mariánskej provincie františkánov v Bratislave 1253 – 1918.* Inventár k archívnemu fondu. Spracoval Adam Balogh. Bratislava: AS MV, 1972.

Zoznam bibliografických odkazov

- BEL, Matej. *Notitia Hungariae Novae historico-geographica* (vyšlo vo Viedni 1735) – v 1. zväzku o Bratislave (stať o Bratislave vyšla aj v slovenskom preklade v publikácii - *Bratislava Mateja Bela*. Výber z diela *Notitia Hungariae novae historico-geographica* 1., 2. zv., vyd. r. 1735-1736 vo Viedni / z lat. orig. prel. Ján Dubovský; predslov a zost. Ján Tibenský; pozn. Ladislav Šášky, Juraj Pavelek. Bratislava : Obzor, 1984.
- CONRAD, Anne: *Zwischen Kloster und Welt. Ursulinen und Jesuitinnen in der Katholischen Reformbewegung des 16./17. Jahrhunderts*. Mainz: Böhlau, 1990.
- FEJÉR, Georgius (ed.). *Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis*. Budae: Typis typogr. Regiae universitatis Ungaricae, 1930. VI/2. Dostupné na internete: https://library.hungaricana.hu/hu/view/KozMagyOkmanytarak_Codex_Diplomaticus_Tom_6_Vol_2/?pg=67&layout=s [20. 5. 2023].
- HEIMBUCHER, Max. *Die Orden und Kongregationen der katholischen Kirche*. II. Paderborn : Ferdinand Schöningh, 1907.
- HINNER, Dieter. *Ziele und Aufgaben der Jesuiten, Piaristen, Ursulinen und Englische Fräulein in österreichischen Schulwesen vor 1938*. Wien : Uni Wien, 1994.
- HOLČÍK, Štefan. *Korunovačné slávnosti. Bratislava 1563-1830*. Bratislava : Tatran, 1986.
- HORN, Ildikó. Csáky Anna Franciska és a pozsonyi klarisszák. In *Aetas*, 1992, č. 3, s. 28 – 43.
- HORVÁTH, Vladimír. *Bratislavský topografický lexikón*. Bratislava : Tatran, 1990.
- HUDEC, Rudolf. *Františkáni v Bratislave v rokoch 1238 – 1950*. Bratislava : Serafin, 2009.

- KAMENICKÝ, Miroslav. Klarisky v Bratislave v novoveku. In *Studia Historica Tyrnaviensia*. Ed. Miloš Marek a Zuzana Lopatková. Trnava : Trnavská univerzita a Krakow : Towaryzstwo Slowakow w Polsce, 2012. s. 245 – 270.
- KAMENICKÝ, Miroslav. Počiatky uršulínskej rehole a jej príchod do Bratislavy. In KOHÚTOVÁ, Mária. (Ed.). *Kresťanstvo v dejinách Slovenska*. Bratislava 2003, s. 78 – 85.
- KAMENICKÝ, Miroslav. Vznik novovekých ženských reholí a Svätá stolica. In *Slovensko a Svätá Stolica*. Ed. Marta Dobrotková a Mária Kohútová. Trnava : Trnavská univerzita, 2008, s. 150 – 161.
- KARÁCSONYI, János. *Szent Ferencz rendjének története Magyarországon II*. Budapest : A Magyar tud. Akademia kiadása, 1924.
- KÓSA, Eugen. *Fratris Eugenii Kosa Antiquarii Provincia Sanctae Mariae in Hungaria Ordinis Minoris Sancti Patris Nostri Francisci Strictoris Observantiae Collectaneorum 1774 – 1808*. ŠAB, MPF, 6, Collectanea antiquaria fratrus Eugenii Kósa. Tomus II.
- KOSTKA, Jiří. *Klariský kostol v Bratislave*. Bratislava : Obzor, 1976.
- KOWALSKÁ, Eva – ČELKOVÁ, Mária. *Zlatá a strieborná cesta cisára Františka Štefana Lotrinského po stredoslovenských banských mestách*. Banská Bystrica : Merkantil, 2001.
- KÖLBL, Anne. *Die Ursulinen in Wien 1660 – 1820*. Wien : Uni Wien, 1997.
- KUŠNÍRÁKOVÁ, Ingrid. Kláštory klarisiek v Uhorsku – alternatíva spoločenského uplatnenia šľachtických žien v ranom novoveku. In *Theatrum historiae: sborník prací katedry historických věd Fakulty filozofické Univerzity Pardubice*, 7, 2010, s. 120 – 135.
- NYÜRÖ, Zsigmond. Adatok a honi Clarissza apáczák történetéhez. In *Religio*, 1853, č. 56, s. 411 – 444; č. 57, s. 451 – 467.
- ORTVAY, Tivadar (Teodor). *Geschichte der Stadt Pressburg* (vyšlo aj po maďarsky – Pozsony város története). Pressburg [Bratislava] : Pressburger Erste Sparcassa, 1892 – 1912 (7 zv.).
- ORTVAY, Tivadar. *Pozsony város utcái és terei*. Pozsony [Bratislava] : Wigand F. K. 1905.
- ORTVAY, Tivadar. *Ulice a námestia Bratislavy. Staré mesto, Altstadt – Óváros*. Bratislava : Albert Marenčin vydavateľstvo PT, 2006.
- OSLANSKÝ, František. Cirkev v stredovekej Bratislave. In *Historický časopis*, 1993, roč. 41, č. 2, s. 113 – 122.
- PORTISCH, Emil. *Geschichte der Stadt Pressburg/ Bratislava*. 2.Band. Pressburg [Bratislava] : Commisionsverlag S. Steiner, 1933.
- RUPP, Jakub. *Magyarország helyrajzi története fő tekintettel az egyházi intézetekre*. I. Pešť : Eggenberger Ferdinand, 1870.
- SCHÖNVITZKY, Bertalan. *A pozsony klarissza apáczák története*. Pozsony [Bratislava] : A pozsonyi kir. főgymnasium, 1886.
- SCHWARCZ, Katalin. Müvelődés és könyvtártörténeti adalékok a magyar klarissza apáca rend XVIII. századi történetéhez. In *Egyházak a változó világban*. Ed. I. Bárdos et M. Beke. Ostrihom 1991, s. 437 – 439.
- SCHWARCZ, Katalin. *A klarisszák apácák könyvkultúrája a XVIII. században*. Szeged : Scriptum, 1994.
- SCHWARCZ, Katalin. „Mert ihon jönnek asszonyok és kezében új szoknyák“. *Források a klarissza rend magyarországi történetéből*. Budapest : Metem, 2003.

- Slovenský biografický slovník. II. zv. Martin : Matica slovenská, 1987.
- STANČIAKOVÁ, Kristína. Genealogický výskum bratislavských klarisiek v 2. pol. 17. st. In *Slovenská archivistika* 2006, XLI, No. 2, s. 51 – 62.
- SZABO, György Piusz. *Ferencrendiek a magyar történelemben. Adálékok a magyar ferencrendiek történetéhez*. Budapešť : [s. n.], 1921.
- SZILLABA, Emil. *A pozsonyi klarissza-templom története*. Bratislava : Litera Könyvnyomda és Könyvkiadóvállalat, 1944.
- ŠTEFÁNIK, Martin – LUKAČKA, Ján a kol. *Lexikón stredovekých miest na Slovensku*. Bratislava : Historický ústav SAV, 2010.

SUMMARY

„May God be glorified in women's convents.” Poor Clares and Ursulines in Bratislava in the 17th and 18th centuries

This paper reflects on the interaction between two different women's religious communities in Bratislava in the 17th and 18th centuries. While the convent of the Poor Clares in Bratislava was already founded at the end of the 13th century, the Ursulines did not arrive in the city until 1676. The Poor Clares, the female branch of the Order of Friars Minor, continued to live according to the ancient medieval Rule in the 17th century. Contact with the outside world was minimal. The Ursulines, on the other hand, were the product of recatholization activities within the Catholic Church. In a sense, they imitated the most active Catholic religious order, the Society of Jesus. They focused on building up women's education. While the Poor Clares occupied an ancient medieval monastery, the Ursulines were given a so-called small Protestant church (the Jesuits were given the large one) and the surrounding buildings where they set up a convent and schools after the Wesselény plot was uncovered. The difference between the Claretian and the Ursuline monastery was also in the economic provision. Unlike the Claretian monastery, which had a large income from immovable property and foundations, the Ursuline monastery had income from fees from the inmates of the inner (boarding) school.

The Ursulines built the so-called inner boarding school, where they educated inmates from noble and bourgeois families, as well as the so-called outer school, which was attended by girls from bourgeois backgrounds. The author also discusses in detail the visitation protocols of the monasteries in his paper. Visitations to the monastery of the Poor Clares took place in two ways. Either the nuns gathered in a room and answered questions, or they presented themselves individually to the visitor. In 1692, the Vicar General of the Marian Province of the Franciscans, Narcissus Remethy, warned the Poor Clares in a visitation not to go out of the convent in secular dress at the time of the Passiontide. The visitation took place in the Ursuline monastery in 1755. The visitation protocol records answers to various questions about the history, economic security, ecclesiastical issues, and the internal life of the Ursuline monastery. A common feature of both monasteries was visits by members of the ruling dynasties. On 16 January 1638, the Emperor and King Ferdinand III and his wife, Maria Anna

of Spain, visited the Franciscan monastery in Bratislava. In 1688, Leopold I and his wife Eleonora Magdalena Falcko-Neuburg visited the monastery. Similarly, members of the ruling family also visited the Ursuline monastery. The chronicle of the Ursuline monastery describes in detail the visit of Maria Theresa's daughters, then the visit of Princes Charles Joseph and Leopold, and finally Maria Theresa herself with the heir to the throne, Joseph. In the chronicle of the Ursuline monastery records that on 7 June 1751 three carriages with a team of six horses arrived in front of the monastery. In the first were three princesses and one priestess. In the second were the ladies of the court and in the third the chambermaids. These did not enter the monastery but remained in the visiting room. The confessor of the Ursuline nuns was also present and sprinkled holy water on the noble company before they entered the cloister. The princesses were then received by the superior of the convent, who was allowed to lower the veil from her face on this occasion. It is known that the Ursulines and their wards from the inner school could only appear in public with veils on their faces. The princesses then moved to the church, where kneelers were prepared for them. Here they said a short prayer and proceeded to the room of the Superior of the convent, where they were presented with several handicrafts. The company then moved to the common room where the princesses listened to a concert performed by the nuns. Princess Mary Anne received a "cross from Jerusalem" as a gift, Princess Mary Christina received a purse and Princess Elizabeth a handicraft. The princesses then visited the premises of the indoor school (boarding house). They met the pupils of the indoor school. They proceeded to the refectory where they were served dessert with lemonade and almond milk. The following day, Princes Charles and Leopold visited the monastery. Their visit was in a similar style (sprinkling, church, musical concert, visit to the boarding house). On 15 June 1751, Princesses Maria Elisabeth and Maria Amalia, daughter of Maria Theresa, visited the monastery. On 4 July, the monastery was even visited by the monarch Maria Theresa herself, together with her eldest son Joseph. They were accompanied by the brother of Emperor Franz Stephan, Charles of Lorraine, and his sister Charlotte. Again, the visit was conducted in a similar style as the previous ones (concert, visit to the boarding house, exchange of gifts). From the description of the concerts, we know that music was given quite a lot of attention in the Ursuline monastery. The visitors also toured the monastery garden. As for the further fate of the Claretian monastery, it was dissolved in 1782 as part of Josephine's reforms. The Ursuline monastery continued to operate. Some of the Poor Clares then joined the Ursuline monastery. By comparing two specific women's monasteries, a typical medieval Claretian monastery, and a typical modern Ursuline monastery, the study highlights the changes in the field of women's monasticism in the modern period. The Ursulines were a kind of pendant to the Jesuits. They sought to recatholicize society by educating the girl youth much as the Jesuits did with the boy youth. The Ursulines were convinced that the transformation of society must begin with the education of the girl youth. Girls would one day become mothers who would make a decisive contribution to the religious education of children. By virtue of their Rule, the Clarisks could hardly have been more active in exerting an outward influence on society. Their importance lay in the fact that the members of the community

were members of the most important Hungarian noble families, who, for example, influenced family politics through correspondence with family members.

doc. PhDr. Miroslav Kamenický, PhD.
Univerzita Komenského v Bratislave,
Pedagogická fakulta, Katedra histórie a didaktiky dejepisu
SK-813 34 Bratislava, Račianska 59
e-mail: <kamenicky@fedu.uniba.sk>
ORCID: 0000-0002-8306-440X

Dejiny Školských sestier sv. Františka na Slovensku v rokoch 1919 – 1950

MILADA GARDIANOVÁ

From Slovakization to Concentration. The History of the School Sisters of St. Francis in Slovakia in the Period of 1919 – 1950

DOI: <https://doi.org/10.54937/kd.2025.16.Supp.98-111>

ABSTRACT: This study with the title “From Slovakization to Concentration” addresses the topic of the history of the School Sisters of the Third Order Regular of St. Francis (OSF) in Slovakia in the period of 1919 – 1950. It presents a short introduction on the Franciscan movement and where the above-mentioned congregation fits in. The author provides an explanation about the beginnings of the presence of the School Sisters OSF in Slovakia in places such as: Mariánka, Ružomberok, Poprad, Liptovská Teplička, Lisková and Žilina. She also describes the political and religious background of the presented period in which the School Sisters OSF lived and worked in Slovakia and how these circumstances determined their lives. The study highlights the involvement of the sisters in their educational as well as extra-curricular activities among the people to whom they served and the fact to what extent they were incorporated in the lives of these people. The author emphasizes the Franciscan charism of the congregation and their mission of education. The concluding part of the study provides a description of the pressure put on the religious women in the period 1945 – 1950 by the Communist regime that was about to seize the total control of the government.

Key words: School Sisters of St. Francis, Franciscan Charism, Education, Enlightenment.

Školské sestry sv. Františka v kontexte cirkvi a františkánstva

Školské sestry 3. regulovaného rádu sv. Františka sú súčasťou františkánskej rodiny, ktorej zakladateľom bol sv. František z Assisi. Počas svojho života založil tri rády. Prvým rádom sú bratia menší, ktorí sa v súčasnosti delia na tri hlavné vetvy – observantov (na Slovensku známi pod menom františkáni), konventuálov (na Slovensku nazývaných minoriti) a kapucínov. Druhý rád je kontemplatívny rád sestier klarisiek. Tretí rád bol pôvodne určený iba pre laikov, ktorí chceli praktizovať Františkove ideály, ale nemohli sa stať rehoľníkmi v pravom slova zmysle. Neskôr sa v rámci tretieho rádu vyvinuli aj rehoľné spoločenstvá, ktoré žili kláštorným spôsobom života. Tak sa tretí rád rozdelil na 3. regulovaný a 3. svetský rád. Spoločenstvá 3. regulovaného rádu sa venovali hlavne dobročinným dielam, medzi ktoré patrila služba chorým a opusteným, výchova detí v školách a v sirotincoch. Prvé komunity tohto typu vznikli už v 13. storočí. Najstaršou kongregáciou 3. regulovaného rádu sv. Františka sú Sestry františkánky z Dillingen, ktoré vznikli v roku 1241 v Nemecku. Počas nasledujúcich storočí vznikli stovky ďalších treťorádových františkánskych spoločenstiev, prevažná väčšina z nich boli ženské komunity.

Časom rozkvetu rehoľného života v cirkvi bolo hlavne 16. storočie a neskôr 19. storočie. Práve v 19. storočí cirkev v Európe vnímala potrebu obnovy svojich inštitúcií, ktoré boli zničené alebo zatlačené do úzadia v súvislosti s Francúzskou revolúciou a osvietenstvom. Pri tejto obnove sa opierala o rehoľníkov už existujúcich rehoľí a podporovala zakladanie ďalších. Väčšina týchto nových kongregácií prijímala dejinami osvedčené rehoľné pravidlá. K najpopulárnejším patrili práve pravidlá sv. Františka z Assisi pre 3. regulovaný rád z roku 1221, upravené pápežom Mikulášom IV. v roku 1289 a neskôr pápežom Levom X. v roku 1521, s názvom *Regula 3. regulovaného rádu sv. Františka*.¹ Dôkazom popularity tejto reguly bola skutočnosť, že v priebehu 19. storočia ju prijalo približne 170 novovzniknutých ženských rehoľných spoločností.² Jednou z nich bola aj Kongregácia školských sestier 3. regulovaného rádu sv. Františka.

V súčasnosti Školské sestry 3. regulovaného rádu sv. Františka patria medzi približne 500 – 600 ženských a mužských františkánskych kongregácií na svete, ktoré žijú podľa uvedenej reguly. Na Slovensku okrem Školských sestier sv. Františka žijú podľa nej aj ďalšie ženské kongregácie, napr. Milosrdné sestry sv. Kríža, Dcéry sv. Františka, Sestry Rehole sv. Alžbety (alžbetínky), Sestry apoštolátu sv. Františka (urbanky), Františkánky Panny Márie Nepoškvrnenej, Sestry terciárske kapucínky sv. Rodiny, Sestry kapucínky Najsvätejšieho Srdca Ježišovho, Sestry františkánky Premenenia. Z mužských treťorádových kongregácií na Slovensku nepôsobí žiadna.

Vznik kongregácie v Rakúsku

Kongregácia školských sestier sv. Františka vznikla v roku 1843 v juhovýchodnom Rakúsku, v štajerskom meste Graz. Jej zakladateľkou bola Matka Františka Antónia Lamplová. Kongregácia vznikla zo spoločenstva učiteľiek, ktoré boli členkami 3. svetského rádu sv. Františka, t. j. františkánskymi terciárkami. Zakladateľka prijala pre svoju kongregáciu ako pravidlo života regulu 3. regulovaného rádu sv. Františka v úprave Leva X. z roku 1521 a ako jej konkrétnu aplikáciu zostavila konštitúcie³. Sestry sa venovali výchove dievčat v školách, keďže túžbou zakladateľky bolo vychovať dobré matky, ktoré napomôžu ozdravenie rodín zdevastovaných ideológiou predchádzajúcich desaťročí.

Dobrá povest školských sestier sa rýchlo rozniesla a kňazi ich pozývali do svojich farností, aby tam vyučovali na školách. Vznikali nové filiálky, napr. v Kamenici v severných Čechách, vo Vöcklabrucku, v Schwanbergu, v Marburgu (Maribore) na území dnešného Slovinska, Gröbmingu, Mautern atď. Dve z týchto filiállok (Vöcklabruck a Maribor) sa neskôr osamostatnili a založili samostatné rehoľné inštitúty.

Špecifickou črtou nového rehoľného inštitútu boli jeho stanovy a s tým spojený spôsob rehoľného života, ktorý nebol veľmi typický pre 19. storočie. Keď

¹ PAZZELLI, Rafaella. *St. Francis and the Third Order. The Franciscan and pre-Franciscan Penitential Movement*. Chicago : 1989, s. 146 – 201.

² UNGRADYOVÁ, Gabriela. *Franziska Antonia Lampel e i valori francescani nella sua vita. Dissertatio ad Diploma*. Roma : Pontificium Athenaeum „Antonianum“, Istitutum Franciscanum Spiritualitatis, 1999, s. 25.

³ Konštitúcie sú základným dokumentom vnútorného práva konkrétneho rehoľného inštitútu. Niekedy sa nazývajú aj smernice, stanovy alebo generálne konštitúcie – podľa toho, ako je to zaužívané v danom rehoľnom inštitúte.

ho Františka Antónia Lamplová zaviedla, stretla sa s odsudzovaním u mnohých tradične zmýšľajúcich rehoľných spoločenstiev, pretože predbehla dobu takmer o sto rokov.⁴ Sestry týchto inštitútov hľadali s nepochopením na jej novotárstvo a vytýkali jej, že školské sestry nemajú pravého rehoľného ducha.

Na druhej strane Františkin nový spôsob rehoľného života imponoval ďalším zakladateľom tej doby. Je zaujímavé, že sa na ňu obrátili niekoľkí, ktorí od nej priamo žiadali stanovy, sestry alebo posielali svoje sestry na výchovu do Grazu. Medzi nich patrila Gabriel Schneider z Hyršova (Hirschau) v Čechách, ktorý založil Kongregáciu chudobných školských sestier de Notre Dame. V roku 1846 poslal do Grazu dve kandidátky a o rok ďalšie dve. Všetky štyri tu absolvovali potrebnú prípravu na budúci rehoľný život. O radu žiadal Františku Antóniu Lamplovú aj spoluzakladateľ švajčiarskej Kongregácie milosrdných sestier svätého Kríža kapucín Theodosius Florentini. Ďalším záujemcom bol olomoucký biskup Rudolf von Thysebaert, spoluzakladateľ Kongregácie sestier Nepoškvrneného počatia Panny Márie 3. rádu sv. Františka. Chcel, aby mu Františka Antónia na začiatok poslala nejaké svoje sestry, ale ona to odmietla. Ohotne si však písala so zakladateľkou Pavlínou Marschnerovou, ktorej dávala rôzne praktické rady pri vedení spoločenstva. Okrem toho poskytla biskupovi svoje stanovy ako inšpiráciu.⁵

Rozšírenie kongregácie do Čiech

Po prvýkrát prišli školské sestry na územie dnešnej Českej republiky v máji 1857, keď si ich vyžiadal dekan z Českej Kamenice v diecéze Litoměřice v severných Čechách. Tu prevzali miestnu dievčenskú ľudovú školu. Vyučovali v škole a viedli aj kurzy ručných prác pre dievčatá v čase mimo vyučovania. Sestry tu pôsobili až do roku 1871, keď ich vtedajšia generálna predstavená sestra Katarína Lueggerová odvolala pre nezhody s tamojšími školskými úradmi. Prvá filiálka na území Čiech teda zanikla po 14 rokoch.

Medzitým v roku 1859 vstúpili do kandidatúry v Algersdorfe v Grazi⁶ rodné sestry Magdaléna a Anna Zahálkové, ktoré pochádzali z Hornej Sloupnice, nedaleko Litomyše, v Čechách. Najskôr tri roky študovali, aby si doplnili vzdelanie a mohli pôsobiť ako učiteľky, a potom absolvovali prípravu na rehoľný život. Spôsob života sestier už čiastočne poznali, pretože predtým než prišli do Grazu, učili sa nemčinu u Sestier Nepoškvrneného počatia 3. rádu sv. Františka v Moravskej Třebovej, ktoré si vzali za vzor stanovy zakladateľky Kongregácie školských sestier sestry Františky Antónie Lamplovej. Po prijatí do noviciátu v októbri 1862 dostala Magdaléna meno sestra Hyacinta a Anna sestra Jakoba. Obidve v priebehu rokov vyučovali na rôznych školách kongregácie. V decembri 1865 vstúpila do

⁴ Františka kládla dôraz viac na súkromnú modlitbu sestier, ktorú považovala za potrebnjšiu po celodennom hluku v práci medzi deťmi, než na spoločnú modlitbu v chóre. Dbala aj na to, aby si sestry šetrili hlas, ktorý potrebovali pri vyučovaní. Odev, ktorý zaviedla, nebol typickým rehoľným habitom. Ďalším špecifikom bolo, že sestry neskladali doživotné sľuby, ale len dočasné sľuby a po ich vypršaní mohli inštitút kedykoľvek opustiť a vziať si celý majetok, ktorý pri vstupe do kongregácie so sebou priniesli.

⁵ SOLAR, Amabilis. *Mutter Franziska Antonia Lampel und ihre Gründung*. Graz : [s. n.], 1971, s. 19 – 20.

⁶ Algersdorf bola malá obec, ktorá bola súčasťou Grazu. Školské sestry si tu vybudovali nový materinec, t. j. centrálny dom, v ktorom sídlila najvyššia predstavená rehole.

kandidatúry aj ich mladšia sestra Katarína, ktorá po vstupe do noviciátu dostala meno sestra Adalberta (Vojteška).

V roku 1886 sestra Hyacinta veľmi vážne ochorela a lekár jej odporúčal zmenu podnebia. So súhlasom generálnej predstavenej sestry Kataríny Lueggerovej a vtedajšieho najvyššieho predstaveného kongregácie biskupa Johanna Zwergera jej bol dovolený pobyt mimo kláštora v rodnom kraji. Na ceste domov ju sprevádzala sestra Adalberta. V tom istom roku končil teologické štúdiá ich rodný brat a v júni 1886 mal mať primície.⁷ Rodičia si želali, aby sa tejto slávnosti zúčastnila celá rodina. Po primíciách otec sestier Václav Zahálka predstúpil pred biskupa a predstavil mu svoje dcéry. Vtedajším diecéznym biskupom v Hradci Králové, do ktorého diecézy Horná Sloupnice patrila, bol Ján Hais. Biskup ocenil skutočnosť, že z jednej rodiny vzišlo toľko duchovných povolaní a vyjadril túžbu mať sestry vo svojej diecéze. Sestry okamžite využili príležitosť, ktorá sa im ponúkala, a požiadali biskupa o pomoc pri zriadení filiálky kongregácie v jeho diecéze. Hlavnou iniciátorkou tohto založenia bola sestra Adalberta, ktorá sa už dlhšiu dobu usilovala o to, aby školské sestry znovu pôsobili v Čechách.

V novembri 1886 sa sestry Zaháľkové opäť obrátili na biskupa Haisa s prosbou o pomoc pri zriadení filiálky v tamojšom kraji. Biskup Hais o tom informoval gražského biskupa Zwergera a vyjadril svoje želanie byť sestrám nápomocný. Zároveň ho ako najvyššieho predstaveného kongregácie⁸ požiadal o dovolenie zriadiť filiálku Kongregácie školských sestier 3. regulovaného rádu sv. Františka v Čechách. Medzitým sa na biskupa Haisa obrátila grófká Ludvika Stadionová, rodená Lobkowitzová, ktorá zamýšľala zriadiť detskú opatrovňu (materskú školu) v obci Slatiňany neďaleko Chrudimi, kde mala svoje letné sídlo. Žiadala ho o radu pri hľadaní vhodného rehoľného inštitútu, ktorý by bol ochotný prevziať vedenie tejto materskej školy. Biskup Hais jej bez váhania odporučil sestry Zaháľkové. Grófká súhlasila a biskup požiadal rodinu Zaháľkových, aby zariadila ostatné potrebné záležitosti a získala súhlas biskupa Zwergera a vedenia kongregácie. Biskup Zwerger po porade s vedením školských sestier v Grazi 20. februára 1888 udelil povolenie zriadiť filiálku v Slatiňanoch. Sestry Hyacinta a Jakoba odcestovali do Čiech 22. februára 1888 a v máji 1888 sa k nim pripojila aj najmladšia sestra Adalberta.⁹

Keď sestry odchádzali z Grazu, žiadali, aby Slatiňany boli filiálkou materskej kongregácie. Predstavená sa však obávala príliš veľkej vzdialenosti budúcej filiálky od materského kláštora a žiadala sestry Zaháľkové, aby sa osamostatnili ako nová vetva. Cisársko-kráľovské zastupiteľstvo v Prahe 20. augusta 1888 informovalo biskupa v Hradci Králové o tom, že dalo súhlas, aby v Slatiňanoch bola založená filiálka Kongregácie školských sestier 3. regulovaného rádu sv. Františka. Medzitým pokračovali rokovania medzi kráľovohradeckým a gražským biskupským ordinariátom o prestupe sestier z Grazu do Slatiňan. Vedenie kongregácie dalo súhlas a 13. septembra 1888 biskup Jan Hais vyhlásil samostatnosť kláštora v Slatiňanoch a vznik nového rehoľného inštitútu s názvom *Kongregácia škol-*

⁷ Primície – prvá omša, ktorú slávi novovysvätený kňaz vo svojom rodisku.

⁸ Keďže v tom čase bola Kongregácia školských sestier sv. Františka kongregáciou biskupského práva, jej najvyšším predstaveným bol diecézny biskup.

⁹ PETZ, Maria Andrea. *Mitten unter den Menschen Zeichen christlicher Hoffnung. Kongregation der Franziskanerinnen von der Unbefleckten Empfängnis. Dokumentation. Band II. In Brot verwandeltes Leben.* Graz : [s. n.], 1994, s. 51 – 63.

ských sestier OSF. Predstavenou nového inštitútu s právom prijímať nové kandidátky sa stala sestra Hyacinta Zahálková. Spolu s Grazom, Vöcklabruckom a Mariborom to už bola štvrtá vetva pôvodnej kongregácie.

S finančnou pomocou gróffy Stadionovej a ďalších darcov vybudovali sestry v Slatiňanoch materský dom a rozšírili svoju pedagogickú činnosť. Zo Slatiňan postupne odchádzali na nové pôsobiská, kde zakladali filiálne domy. Najskôr to bolo na území Čiech, neskôr na Slovensku, v USA, Taliansku, Čile a na ďalších miestach.

Počiatky pôsobenia kongregácie na Slovensku

Na Slovensko prišli prvé školské sestry ešte za existencie Rakúsko-Uhorska. Bolo to v roku 1895, keď začali pôsobiť v materskej škole v Mariánke pri Bratislave. Komunita školských sestier tu pôsobila 11 rokov. Dôvodom ukončenia prevádzky činnosti bol maďarizačný tlak v oblasti školstva, ktorý prinútil sestry k návratu do Čiech, nakoľko neboli ochotné vyučovať deti v materskej škole v maďarskom jazyku.¹⁰

Prvým trvalým pôsobiskom Školských sestier sv. Františka na Slovensku sa stal Ružomberok, kam prišli sestry z Čiech, aby tu vyučovali na miestnej rímskokatolíckej dievčenskej meštianskej a ľudovej škole. Keď sestry nejakej kongregácie prichádzajú na nové pôsobisko, je to väčšinou na pozvanie významnej osobnosti (panovníka, biskupa), miestneho kňaza alebo nejakej katolíckej organizácie.¹¹ Inak tomu nebolo ani v tomto prípade. Iniciátorom príchodu Školských sestier sv. Františka bol vtedajší ružomberský farár Andrej Hlinka.

Po skončení 1. svetovej vojny a vzniku Československa sa na Slovensku začalo s procesom slovakizácie školstva, ktoré bolo do tejto chvíle prevažne maďarské. Ministerstvo školstva a národnej osvety nariadilo zriaďovateľom škôl urýchlené zavedenie slovenčiny na všetky stupne škôl, čo v praxi znamenalo, že museli na svoje školy získať učiteľov, ktorí ovládali slovenčinu. Ak túto požiadavku nedokázali splniť, školám hrozilo poštátnenie.

Aj v Ružomberku existovala rímskokatolícka škola, ktorej zriaďovateľom bola rímskokatolícka školská stolica. Tamojší farár Andrej Hlinka bol zároveň predsedom Slovenskej ľudovej strany a poslancom pražského Národného zhromaždenia. Počas svojich ciest do Prahy sa zoznámil s Kongregáciou školských sestier sv. Františka. Práve na túto kongregáciu sa obrátil s prosbou o pomoc pre školu vo svojej farnosti. Na začiatku letných prázdnin r. 1919 navštívil vtedajšiu generálnu predstavenú sestru Xavériu Fürgottovú a požiadal ju o sestry učiteľky. Ona mu najskôr nechcela vyhovieť, keďže nemala slovenské sestry, ale presvedčil ju, že české sestry sa určite dokážu rýchlo naučiť slovenčinu, a tak nakoniec súhlasila. Už 10. augusta 1919 prevzali sestry činnosť na šesťtriednej dievčenskej ľudovej škole a štvortriednej meštianskej škole.¹² V septembri už v Ružomberku existo-

¹⁰ Archív Generalátu Kongregácie školských sestier 3. regulovaného rádu sv. Františka (ďalej AGK) Rím, fond (ďalej f.) Historický materiál, kartón (ďalej k.) 5, I/1888 – 1898, s. 5.

¹¹ Z mužských rádov pozval do Uhorska kráľ Koloman premonštrátov v 12. storočí, jezuitov ostrihomský arcibiskup Mikuláš Oláh v roku 1561, minoritov gróf František Czák v roku 1668, saleziánov nitriansky biskup Karol Kmeťko v roku 1924. Zo ženských reholí pozval arcibiskup Peter Pázmaň v roku 1628 anglické panny, Kanonický sv. Augustína rehole Notre Dame pozvala v roku 1747 sama cisárovná Mária Terézia, Sestry Nepoškvrneného počatia Panny Márie 3. rádu sv. Františka J. Vojtaššák v roku 1919, Chudobné školské sestry de Notre Dame K. A. Medvecký v roku 1920 atď.

¹² AGK Rím, Kronika – 1. kniha (1888 – 1938), s. 185.

vala 11-členná komunita Školských sestier sv. Františka, ktorá sa v nasledujúcich rokoch ešte početne rozšírila.¹³ Sestry to zo začiatku nemali ľahké. Sťažovali im to predstavitelia mesta i školstva – často k nim chodievali inšpektori na inšpekciu, ale nemali ich za čo kritizovať, nakoľko sestry boli veľmi usilovné, dokonca si samy zostavovali učebnice, keďže vtedy slovenské učebnice buď vôbec neboli vydané, alebo boli veľmi nekvalitné. Okrem spomínaných škôl sestry začali v Ružomberku vyučovať aj v tamojšej materskej škole, postupne otvorili dievčenský internát, založili učiteľský ústav na výchovu učiteliek materských škôl a pracovali aj v sirotinci. Často organizovali dobročinné akcie na pomoc chudobným deťom – aj samy sa zriekli vianočných darčiekov, aby sa za ušetrené finančné prostriedky mohlo obstaráť niečo pre tých, ktorí to potrebovali. Tu sa prejavovala františkánska chudoba sestier a ich starostlivosť o malých a núdznych. Sestry sa venovali deťom nielen počas vyučovania, ale aj mimo neho. Organizovali rôzne krúžky – napr. vydávanie školského časopisu *My z Ružomberka*, ktorý si dievčatá vymieňali s inými družobnými školami, napr. v Nitre, Michalovciach, Vranove nad Topľou, Zlíne, Prahe, Pittsburghu... Venovali sa nacvičovaniu divadiel a hudobných akademií. Okrem výchovy detí v škole sa sestry na každom svojom pôsobisku venovali aj osvete. V rámci rodičovských stretnutí robili prednášky o výchove detí, o hygiene, o strízelivosti.¹⁴

Mesto Ružomberok bolo hojne navštevované rôznymi kňazmi, ktorí boli v kontakte s Andrejom Hlinkom. Počas týchto návštev sa dozvedeli aj o novej kongregácii. Začali sestry pozývať do svojich farností, aby tam prevzali vedenie škôl alebo sirotincov.¹⁵ Vedenie kongregácie zo začiatku tieto ponuky odmietalo kvôli nedostatku sestier. V roku 1926 však sestry robili polročnú zbierku po Slovensku, čím sa viac dostali do povedomia ľudí.¹⁶ Generálna predstavená nakoniec súhlasila a v Spišskej diecéze, ktorá je až doteraz miestom, kde majú Školské sestry sv. Františka najviac komunít a pôsobí tu najväčší počet sestier, otvorila v priebehu rokov 1928 – 1933 ďalšie tri komunity. Prvá vznikla v Poprade v roku 1928, ďalšie dve v roku 1933 v Liskovej pri Ružomberku a v Liptovskej Tepličke. Vo všetkých filiálkach sestry pôsobili v školách. Tieto boli buď dievčenské, alebo koedukačné.

V Poprade boli sestry veľmi obľúbené. Aj tu sa venovali nacvičovaniu divadiel, viedli spevokol v miestnom kostole a dokonca nacvičili aj prvú operetu, ktorá bola prvým predstavením svojho druhu v tomto meste.¹⁷ V škole i mimo nej podporovali uchovávanie slovenských ľudových tradícií a viedli deti k spevu národných piesní. Angažovali sa aj v rozvoji cestovného ruchu. V suteréne školy zriadili turistickú nocľaháreň so 40 posteľami. Financie získané od návštevníkov venovali na stavbu kostola. Na získavanie fondov na stavbu kostola organizovali aj pravidelné čajové večierky a predajné výstavy kníh.¹⁸ V Poprade i na ostatných pôsobiskách sestry spolu so staršími žiakami absolvovali kurzy dobrovoľných

¹³ Archív Slovenskej provincie Kongregácie školských sestier 3. regulovaného rádu sv. Františka (ďalej ASP) Žilina, Kronika – Ružomberok (1919 – 1922), s. 1 – 9.

¹⁴ Štátny archív (ďalej ŠA) Bytča, pobočka (ďalej p.) Liptovský Mikuláš, f. Ružomberok – Dievčenská meštianska škola 1. ČSR, Výročná správa r. k. dievčenskej školy meštianskej v Ružomberku v školskom roku 1926/27 z 22.7.1927.

¹⁵ Pozývali ich napr. do Veličnej, Liskovej, Parchovian pri Košiciach, Krásnej nad Hornádom atď.

¹⁶ V tomto čase bolo tzv. kveštovanie (žobranie) ešte povolené. Zakázané bolo až v roku 1948.

¹⁷ ASP Žilina, Kronika – Poprad (1940 – 1950), s. 14.

¹⁸ ASP Žilina, f. Obežníky, Obežník z 10. októbra 1947.

zdravotných sestier, ktoré organizoval Československý Červený kríž. V čase 2. svetovej vojny v zimných mesiacoch pletli so žiačkami pančuchy pre vojsko a pripravovali obvazy.

Špeciálne miesto v dejinách Školských sestier sv. Františka na Slovensku patrí ich pôsobeniu v horskej obci Liptovská Teplička. V tejto obci sestry boli nielen učiteľkami, ale aj stanicou prvej pomoci, či tými, ktoré poskytli radu a pomoc v núdzi každému, kto ju potreboval. Zaslúžili sa o zníženie alkoholizmu v obci, keďže organizovali rôzne divadlá a tancovačky, kde sa mladí mohli zabaviť bez pitia alkoholu. Zriadili knižnicu, ktorú navštevovali deti i dospelí. Nakúpili rôzne spoločenské hry, ktoré sa k nim deti chodili vo voľnom čase hrať. Sestry bývali v učiteľskom byte, ktorý sa nachádzal na najvyššie položenom mieste v obci. Tu si zriadili ovocnú i kvetinovú záhradu. Keď miestni obyvatelia videli, že ovociu i kvetom sa u sestier darí, aj oni si začali pred domami vysádzať kvetinové záhony a pestovať viac ovocných stromov. Takto sestry prispeli k skrášleniu a zveľadeniu obce. Toto ich pôsobenie v obci malo aj inú odozvu. Práve z tejto obce vstúpilo do slovenskej provincie Školských sestier sv. Františka najviac dievčat, ktoré sa stali sestrami.

V Liskovej sestry tiež viedli rímskokatolícku ľudovú školu. Bola koedukačná. Keďže Lisková bola blízko Ružomberka, často spolupracovali so svojimi tamjšími spolusestrami.

Školské sestry na Slovensku v období rokov 1939 – 1945

Na začiatku roku 1939 požiadal spišský biskup Ján Vojtaššák Školské sestry sv. Františka, ktoré pôsobili na území jeho diecézy, aby na Slovensku zriadili slovenskú provinciu svojej kongregácie.¹⁹ Keďže kongregácia nemala dlhú tradíciu a prevažnú väčšinu jej členiek tvorili sestry českej národnosti, nemala zatiaľ utvorené samosprávne jednotky na úrovni provincií. Po predložení záležitosti Svätej stolici v Ríme bola v júni 1939 zriadená Slovenská régia, na čelo ktorej bola menovaná slovenská predstaviteľná.²⁰ Centrálny dom sestier bol najskôr v Poprade, ale kvôli jeho nevýhodnej polohe sa vedenie régie od roku 1941 presunulo do Žiliny.²¹ Slovenská régia bola povýšená na úroveň provincie v roku 1947 v rámci procesu prenesenia sídla generálneho domu kongregácie do Ríma.

V roku 1939 po vyhlásení samostatného Slovenského štátu museli školské sestry opustiť Ružomberok, keďže mesto s nimi zrušilo zmluvu podpísanú pred 20 rokmi. V tom čase prebiehala vlna prepúšťania českých zamestnancov zo Slovenska.²² Väčšina školských sestier pôsobiacich na Slovensku bola českého pôvodu, a preto aj ony boli prepustené. Tam, kde sa sestrám podarilo získať slovenské štátne občianstvo, mohli zostať naďalej vyučovať v školách. Podarilo sa to ses-

¹⁹ AGK Rím, Legal documents G 101, Approbation – Generalate, Provinces, Missions, G 101.12. Žilina Province. List biskupa J. Vojtaššáka M. M. Xavérii Fürgettovej, generálnej predstavenej Kongregácie školských sestier zo 4. 1. 1939.

²⁰ Ibid., G 101.12. Žilina Province. List Caesara Orseniga z 15.9.1939 *Vigore peculiarium facultatum*...

²¹ AGK Rím, Kronika – 2. kniha (1938 – 1948), s. 118.

²² Z 20 541 českých štátnych a verejných zamestnancov, ktorí pracovali na Slovensku k 1. 10. 1938, odišlo k 30. júnu 1939 spolu 17 763 – zostalo 2 778 osôb. K 1. 10. 1943 ich počet vzrástol na 19 367, t. j. zostalo 1 174 ľudí. Porov. RYCHLÍK, Jan. K otázke postavenia českého obyvateľstva na Slovensku v rokoch 1938 – 1945. In *Historický časopis*, 1989, roč. 37, č. 3, s. 403 – 424.

trám v Poprade, Liptovskej Teplicke i v Liskovej. Napr. v Poprade päť školských sestier bolo na prvých piatich miestach v zozname tých, ktorí získali slovenské štátne občianstvo. Veľmi nápomocný im pri tom bol tamojší správca farnosti Štefan Mnohel.²³

Po odchode z Ružomberka sestry hľadali nové pôsobisko a našli ho v Žiline, kde od septembra 1939 otvorili rímskokatolícku dievčenskú meštiansku školu, pri nej materskú školu a presunuli sem aj učiteľský ústav na vzdelávanie učiteľiek materských škôl z Ružomberka.²⁴ Pri škole mali tiež otvorený internát. V Žiline pôsobili aj bratia františkáni, s ktorými sestry spolupracovali na rôznych aktivitách. Napr. v marci v roku 1944 sa u sestier v žilinskom Katolíckom dome konal vyšší náboženský kurz pod vedením františkánov, ktorého sa denne zúčastňovalo 400-500 poslucháčov.

Počas druhej svetovej vojny sestry otvorili niekoľko menších krátkodobých pôsobísk, napr. v tatranskej obci Ždiar, v Piešťanoch, vo Vajnoroch pri Bratislave a vo Fačkove pri Rajci.²⁵ Pôsobili tu v materských i ľudových školách.

Sľubný rozvoj katolíckych škôl zabrzdilo nariadenie povstaleckej SNR č. 5/1944 Zb. n. zo 6. septembra 1944 o poštátnení všetkého školstva na Slovensku²⁶ a hlavne jeho zavedenie do praxe po skončení vojny nariadením SNR č. 34/1945 Zb. n. zo 16. mája 1945. Kým septembrové nariadenie sa aplikovalo len na povstaleckom území, novým nariadením bolo školstvo poštátnené na celom Slovensku. Jesenné nariadenie sa Školských sestier sv. Františka priamo nedotklo, keďže školy, v ktorých pôsobili, sa nachádzali mimo povstaleckého územia, takže naďalej ostali vyučovať na svojich doterajších miestach. Nariadenie z mája 1945 malo však vážny dosah na ich službu v školstve, keďže im boli skonfiškované školy a neskôr i školský internát v Žiline. Zároveň Povereníctvo školstva zaviedlo pravidlo, že na jednej škole mohli pôsobiť najviac tri rádomé osoby. Ďalším dôsledkom školskej politiky SNR bolo pravidlo, že rehoľní učitelia a učiteľky nemohli zastávať riaditeľské miesta. Takto aj školské sestry stratili svoje vedúce pozície a nahradili ich civilní učitelia.²⁷ Rovnako ako iným učiteľským rehoľiam, aj Školským sestrám sv. Františka boli dané rôzne obmedzenia, napr. skutočnosť, že dostávali umiestnenky z Povereníctva školstva rovnako ako civilní učitelia.²⁸ Takto sa sestry dostali na miesta, kam by samy nikdy neboli išli, napr. do Svrčinovca pri Čadci, do Malcova pri Bardejove, do Duplína pri Stropkove, do Humenného či do Vranova nad Topľou.²⁹ Aj na týchto miestach si ich ľudia rýchlo obľúbili a ony tu mohli šíriť svoju františkánsku charizmu prostredníctvom vyučovania a výchovy detí v škole i mimo nej. Venovali sa tiež tradičnému nacvičovaniu divadiel

²³ ŠA Levoča, p. Poprad, f. Obecný notársky úrad Poprad 1923 – 1945, k. 14, Evidencia o nadobudnutí štátneho občianstva. Sestry sú uvedené pod č. 75 – 79.

²⁴ ŠA Bytča, p. Žilina, f. Rímskokatolícka slovenská dievčenská meštianska škola, k. 3, Kronika rímskokatolíckej slovenskej meštianskej dievčenskej školy v Žiline, školský rok 1939/40. (Kronika nemá očíslované strany).

²⁵ ASP Žilina, Kronika – Žilina (1939 – 1950), s. 65 – 66.

²⁶ Školské zvesti, 1, 1945, č. 1 – 4, s. 4.

²⁷ ASP Žilina, Kronika Ružomberok – Žilina – Žampach. Spomienky S. M. Rozálie Boškovej.

²⁸ Slovenský národný archív Bratislava (SNA), f. Povereníctvo školstva, vied a umení – písomnosti povereníkov, L. Novomeský, k. 1, Zpráva o stave rádomého učiteľstva na ľudových a meštianskych školách, s. 444 – 450.

²⁹ Slovenský národný archív (ďalej SNA), f. Povereníctvo školstva, vied a umení, k. 8, Spis č. 564/1948 – Rehoľné učiteľské sily, aplikovanie a prekladanie.

a hudobných besiedok. Vypomáhali aj pri iných činnostiach. Napr. v Liskovej pomáhali pri vypisovaní rôznych listín na tamojšom MNV, až kým im to v roku 1950 úrady nezakázali.

Od katedry na polia, do tovární a ústavov sociálnej starostlivosti

Sestry pôsobili na svojich učiteľských miestach až do júna 1950, keď spolu s ostatnými rehoľnými učiteľskými silami dostali výpoveď zo školských služieb k 31. júlu 1950.³⁰ V tom čase pôsobili sestry na 9 miestach: Žilina, Poprad, Lisková, Liptovská Teplička, Podolíneč, Prešov, Humenné, Malcov a Duplín. V Prešove sestry nepôsobili ako učiteľky, ale niekoľko ich študovalo na tamojšom učiteľskom ústave a ďalšie vypomáhali v Komisariáte Sv. Zeme bratov františkánov. Sestry v tom čase aj bývali v kláštore bratov františkánov, nakoľko kongregácia nemala v Prešove žiaden svoj dom.³¹ V Podolínci sestry viedli domácnosť bratom redemptoristom a popri tom vyučovali v miestnych školách. V Prešove a v Podolínci sestry zažili v apríli 1950 sústreďovaciu Akciu „K“ (kláštory) týkajúcu sa mužov-rehoľníkov, keďže bývali v mužských kláštoroch.

Hlavným poslaním Školských sestier sv. Františka bolo pôsobenie v školách, preto po prepustení zo školských služieb v lete 1950 bola väčšina sestier bez zamestnania a bez príjmu. Malo to na ne katastrofálny ekonomický dopad. Sestry z menších filiállok sa vrátili do provinciálneho domu v Žiline. Okrem Žiliny zostali len v komunitách v Poprade, Liptovskej Tepličke a v Liskovej.

Prišiel koniec augusta 1950 a s ním zákrok komunistického režimu voči ženským rehoľiam s názvom Akcia „R“ (rehoľníčky). V tom čase mala Kongregácia školských sestier sv. Františka na Slovensku 4 domy, v ktorých bývalo 83 sestier s doživotnými sľubmi a 12 novíciek. Sestry zo Žiliny boli sústredené 29. augusta a prevezené do Kláštora pod Znievom. V snahe neprísť o novicky, ktoré bývali v provinciálnom dome, dali im sestry s doživotnými sľubmi čierne závoje namiesto bielych, aby ich štátna bezpečnosť neposlala domov, nakoľko to bol bežný postup v rámci tejto akcie. Novicky tak odišli spolu so sestrami do sústreďovacieho kláštora v Kláštore pod Znievom.

Sestry z Liskovej mali byť sústredené 29. augusta, ale to sa nepodarilo, lebo tomu zabránili miestni občania, ktorí vyvolali vzburu a zabránili odsunu sestier.³² Na pokyn provinciálnej predstavenej sestry z Liskovej samy odišli do Kláštora pod Znievom 2. septembra vo večerných hodinách. Popradské sestry cestovali do Kláštora pod Znievom tiež 29. augusta. Ešte pred odchodom ozbrojení milicionári presviedčali sestry, aby sa vzdali rehoľného odevu a odišli do civilu. Sľubovali im rôzne výhody, ale sestry na to nijako nereflektovali. Tak ich nakoniec naložili do pripravených áut a odviezli do Kláštora pod Znievom.

Najdlhšie pobudli „na slobode“ školské sestry v Liptovskej Tepličke. O niekoľko dní po sústredení do Kláštora pod Znievom sa dozvedeli, kde sa sestry nachádzajú, a tak čakali, čo sa stane s nimi. Nie je objasnené, prečo sestry v Liptovskej Tepličke zostali nesústredené, ale keď to Slovenský úrad pre veci cirkevné, ktorý akciu zastrešoval, zistil, okamžite zareagoval. Keďže obyvatelia Liptovskej Teplič-

³⁰ SNA, f. SLOVÚC, k. 211, Spis č. 4030- 198/1-17/8-1950-I/3 – znenie prepúšťacieho dekrétu pre rehoľníkov učiteľov.

³¹ ASP Žilina, Kronika Slovenskej provincie Školských sestier OSF (1919 – 1980), s. 37.

³² ŠA Bytča, p. Liptovský Mikuláš, f. ONV, I. referát – cirkevné oddelenie, Situačná zpráva k akcii „R“.

ky boli hlboko nábožensky založení a sestry mali v obľube, predstavitelia úradu sa obávali, že pri ich násilnom sústreďení by mohlo prísť k výtržnostiam. Z tohto dôvodu oslovili provinciálnu predstaviteľku a požiadali ju, aby ona sama išla a priviedla sestry do sústreďovacieho kláštora. Predstavená súhlasila a pricestovala do Liptovskej Teplice 11. septembra 1950. Sestry odchádzali z Liptovskej Teplice o pol tretej ráno dňa 12. septembra 1950 a napriek tejto skorej hodine ich prišlo odprevadiť mnoho tamajších obyvateľov.³³

Takto bolo do Kláštora pod Znievom sústreďených všetkých 92 sestier Slovenskej provincie Kongregácie školských sestier sv. Františka, s výnimkou troch sestier v dôchodkovom veku, ktoré sa kvôli svojmu zdravotnému stavu utiahli na Oravu. Budova, v ktorej v Kláštore pod Znievom bývali, bola šesťsto rokov stará, veľmi studená a vlhká a patrila Kongregácii chudobných školských sestier de Notre Dame. Počet obyvateľiek kláštora bol v tom čase cca 180, z čoho 90 bolo Školských sestier sv. Františka a 90 Chudobných školských sestier de Notre Dame.³⁴ Počas pobytu v sústreďovacom kláštore sestry pokračovali vo svojom reholnom živote v zmenených podmienkach. Niekoľko sestier tu v tajnosti zložilo aj svoje reholné sľuby – 4. októbra 1950 tri sestry zložili doživotné sľuby a 2. septembra 1951 jedenásť novíciek zložilo svoje prvé sľuby.

Pobyt v sústreďovacom kláštore bol spojený aj s nútenými prácami, ktoré sestry absolvovali v okolí obce. V jesenných mesiacoch roku 1950 chodili trhať lan a konope a zbierať zemiaky, v zime pracovali pre Chránové družstvo a pre výšivkársky podnik Detva. Okrem toho maľovali kulisy pre bábkové divadlo v Turčianskom Sv. Martine a opravovali chyby na látkach, ktoré im vozili z továrne na výrobu súkna Slovena v Žiline.³⁵ V jarných mesiacoch roku 1951 opäť pracovali pre štátne majetky a štátne lesy. Sadili stromčeky v lese a zemiaky na poliach. V letných mesiacoch sušili sená a pomáhali pri žatevných prácach. Do práce sestry vozievali na otvorených nákladných autách, v dôsledku čoho niektoré z nich vážne ochoreli. Po takmer štrnásťmesačnom pobyte v sústreďovacom kláštore boli príslušníčky oboch kongregácií 19. októbra 1951 vyvezené na Moravu do Šumperka.³⁶

Počas pobytu v sústreďovacom kláštore zomreli dve sestry, a tak v čase nútej deportácie do Čiech v októbri 1951 mala provincia 90 členiek. Školské sestry sv. Františka po 32 rokoch (1919 – 1951) opúšťali územie Slovenska, kam sa mali vrátiť až po niekoľkých desaťročiach. Počas svojho pôsobenia vychovali vo svojich školách niekoľko generácií, čím prispeli k pozdvihnutiu kultúrnej úrovne slovenského národa.

Na Morave sestry prešli z jedného druhu nútej práce na iný. Kým v Kláštore pod Znievom pracovali hlavne v poľnohospodárstve, počas trojročného pobytu v Šumperku boli zamestnané v továrni na spracovanie lanu Sudkov-Lenas. Po troch rokoch práce v továrni sa sestry rozišli do rôznych českých domovov dôchodcov a zariadení pre mentálne postihnuté deti a mládež. Od roku 1955 pôsobili aj v ústave pre mentálne postihnuté deti a mládež v Břežanoch na južnej

³³ ASP Žilina, Kronika Slovenskej provincie Školských sestier OSF (1919 – 1980), Záznam z roku 1950 (bez číslovania strán).

³⁴ ŠA Bytča, p. Martin, f. ONV Turčianske Teplice, k. 61, Sústreďovacie stredisko reholných sestier v Kláštore pod Znievom.

³⁵ SNA, f. SNF, k. 102, Sústreďovací kláštor v obci Kláštor pod Znievom – výroba, udelenie súhlasu.

³⁶ SNA, f. SLOVÚC, k. 257, Spis č. 5/51 – KNV v Žiline, Referát pre ľudovú správu.

Morave. Tu školské sestry dostali priestor uplatniť svoje pedagogické vzdelanie. V rámci výchovy dosiahli také pozoruhodné úspechy, že boli pozvané, aby sa podieľali na tvorbe učebných plánov pre tento typ ústavov v celom Československu. Ústav v Břežanoch sa zásluhou sestier stal vzorovým ústavom, do ktorého chodievali na prax pracovníci iných českých ústavov pre mentálne postihnuté deti a mládež. Takto aj napriek sťaženým podmienkam mohli sestry uplatniť svoju františkánsku charizmu a charizmu výchovy, lebo *Boh dokáže písať rovno aj na krivých riadkoch*.

ZOZNAM POUŽITÝCH ZDROJOV

Pramene

Slovenský národný archív v Bratislave, fond Ministerstvo školstva a národnej osvety.

Slovenský národný archív v Bratislave, fond Ministerstvo s plnou mocou pre správu Slovenska.

Slovenský národný archív v Bratislave, fond Povereníctvo školstva, vied a umení.

Slovenský národný archív v Bratislave, fond Slovenský úrad pre veci cirkevné v Bratislave.

Štátny archív v Bytči, fond Krajský národný výbor v Žiline, Odbor cirkevný.

Štátny archív v Bytči, fond Krajský národný výbor v Žiline, Referát školstva a osvety.

Štátny archív v Bytči, pobočka Liptovský Mikuláš, fond Miestny národný výbor Liptovská Teplica.

Štátny archív v Bytči, pobočka Liptovský Mikuláš, fond Miestny národný výbor v Liskovej.

Štátny archív v Bytči, pobočka Liptovský Mikuláš, fond Obecný notársky úrad v Ružomberku.

Štátny archív v Bytči, pobočka Liptovský Mikuláš, fond Okresný národný výbor v Ružomberku.

Štátny archív v Bytči, pobočka Liptovský Mikuláš, fond Rímskokatolícka ľudová škola Lisková.

Štátny archív v Bytči, pobočka Liptovský Mikuláš, fond Rímskokatolícky ústav pre vzdelanie pestúnok materských škôl v Ružomberku.

Štátny archív v Bytči, pobočka Liptovský Mikuláš, fond Ružomberok – Dievčenská meštianska škola.

Štátny archív v Bytči, pobočka Liptovský Mikuláš, fond Školský inšpektorát v Liptovskom Mikuláši.

Štátny archív v Bytči, pobočka Liptovský Mikuláš, fond Školský inšpektorát v Ružomberku.

Štátny archív v Bytči, pobočka Žilina, fond Okresný národný výbor v Žiline.

Štátny archív v Bytči, pobočka Žilina, fond Okresný úrad v Žiline.

Štátny archív v Bytči, pobočka Žilina, fond Reholný ústav pre vzdelávanie učiteľiek materských škôl v Žiline.

Štátny archív v Bytči, pobočka Žilina, fond Rímskokatolícka slovenská dievčenská meštianska škola.
Štátny archív v Bytči, pobočka Žilina, fond Štátny ústav pre vzdelávanie učiteľov materských škôl v Žiline.
Štátny archív v Bytči, pobočka Martin, fond Charitný domov Kláštor pod Znievom
Štátny archív v Bytči, pobočka Martin, fond Miestny národný výbor Kláštor pod Znievom.
Štátny archív v Levoči, pobočka Poprad, fond Miestny národný výbor Liptovská Teplica.
Štátny archív v Levoči, pobočka Poprad, fond Obecný notársky úrad v Liptovskej Teplicke.
Štátny archív v Levoči, pobočka Poprad, fond Obecný notársky úrad v Poprade.
Štátny archív v Levoči, pobočka Poprad, fond Okresný národný výbor Poprad, Cirkevné oddelenie.
Štátny archív v Levoči, pobočka Poprad, fond Okresný úrad v Poprade.
Štátny archív v Levoči, pobočka Poprad, fond Školský inšpektorát v Poprade.
Archív Generalátu Kongregácie školských sestier 3. regulovaného rádu sv. Františka v Ríme, fond Personnel/Houses, Zilina Province.
Archív Generalátu Kongregácie školských sestier 3. regulovaného rádu sv. Františka v Ríme, Protokoly zo zasadaní generálnej rady 1909 – 1948.
Archív Generalátu Kongregácie školských sestier 3. regulovaného rádu sv. Františka v Ríme, Protokoly zo zasadaní generálnej rady 1949 – 1969.
Archív Slovenskej provincie Kongregácie školských sestier 3. regulovaného rádu sv. Františka v Žiline (nespracovaný): Obežníky; Zápisnice z porád provinciálnej rady; Kroniky

Zoznam bibliografických odkazov

- BINDEROVÁ, Mária. *Antónia Lamplová a Kongregácia školských sestier sv. Františka. O pôvodnej duchovnosti zakladateľky a o neskoršom zmenenom vývoji kongregácie. Dissertatio ad Diploma*. Roma : Pontificium Athenaeum „Antonianum“, Istitutum Franciscanum Spiritualitatis, 1992.
- BYSTRICKÝ, Valerián. Vystahovanie československých štátnych zamestnancov zo Slovenska v rokoch 1938 – 1939. In *Historický časopis*, 1997, roč. 45, č. 4, s. 596 – 611.
- DUBOVSKÝ, Ján Milan. *Akcia rehoľníčky. Snahy komunistického režimu na Slovensku v rokoch 1949 – 1989 odstrániť do roku 2000 ženské rehole a kongregácie z verejného života*. Martin: Matica slovenská 2001.
- FABÍKOVÁ, Blažena et al. *Storočná cesta. Dejiny Kongregácie školských sestier 3. regulovaného rádu sv. Františka*. Rím : Kongregácia školských sestier sv. Františka, 1992.
- KIZEKOVÁ, Jana – GALLOVÁ, Alma. *Dejiny Slovenskej provincie*. Ružomberok : Kongregácia školských sestier sv. Františka, 1999.
- PAZZELLI, Rafaella. *St. Francis and the Third Order. The Franciscan and pre-Franciscan Penitential Movement*. Quincy : Franciscan Press, 1989.

- PETZ, Maria Andrea. *Mitten unter den Menschen Zeichen christlicher Hoffnung. Kongregation der Franziskanerinnen von der Unbefleckten Empfängnis. Dokumentation. Band I. Ein aufmerksames und tapferes Herz*. Graz : [s. n.], 1993.
- PETZ, Maria Andrea. *Mitten unter den Menschen Zeichen christlicher Hoffnung. Kongregation der Franziskanerinnen von der Unbefleckten Empfängnis. Dokumentation. Band II. In Brot verwandeltes Leben*. Graz : [s. n.], 1994.
- RYCHLÍK, Jan. K otázke postavenia českého obyvateľstva na Slovensku v rokoch 1938 – 1945. In *Historický časopis*, 1989, roč. 37, č. 3, s. 403 – 424.
- SCHÖNOVÁ, Bernadeta. *Dejiny Kongregácie školských sestier sv. Františka na Slovensku 1919 – 2000*. Žilina : Kongregácia školských sestier sv. Františka, 2006.
- SOLAR, Amabilis. *Mutter Franziska Antonia Lampel und ihre Gründung*. Graz : [s. n.], 1971.
- UNGRÁDYOVÁ, Gabriela. *Franziska Antonia Lampel e i valori francescani nella sua vita. Dissertatio ad Diploma*, Roma : Pontificium Athenaeum „Antonianum“, Istitutum Franciscanum Spiritualitatis, 1999.

SUMMARY

From Slovakization to Concentration. The History of the School Sisters of St. Francis in Slovakia in the Period of 1919 – 1950

The Congregation of the School Sisters of the Third Order Regular of St. Francis was founded in 1843 in Graz, Austria by Sister Frances Antonia Lampel. Sisters spread from Austria to Bohemia and in 1888 a new branch of the Congregation was founded there by the Zahalka sisters. After only seven years of their existence, the School Sisters of St. Francis came to their first place in what is now Slovakia. From 1895 to 1906 they ran a kindergarten in Mariánka near Bratislava. They left this place of work because of the growing pressure of the magyarisation. A new impulse to start working in Slovakia came in 1919 through the invitation of Andrej Hlinka, a pastor from Ružomberok. In order to help him to save two schools from being nationalized, he asked the Sisters to come and teach at a Catholic municipal girls' school as well as at a Catholic folk girls' school. The Congregation accepted this invitation and from 1919 on started the thirty-one-year work of the School Sisters of St. Francis in Slovak schools. The Sisters worked as teachers in the places where they had been invited by the local priests: Ružomberok (1919 – 1939), Poprad (1928 – 1950), Liptovská Teplička (1933 – 1950) and Lisková (1933 – 1950).

In the year of 1939, the bishop of Spiš Diocese Ján Vojtaššák asked the School Sisters of St. Francis who were working in his diocese to establish the Slovak Province of their congregation. Since the Congregation did not have a long tradition and the majority of its members were Czechs, no self-governing units on the level of provinces had been established yet. After presenting this matter to the Holy See in Rome, the Slovak Region was founded in June 1939 and a Slovak Sister was appointed its superior. The central house (motherhouse) of the region was at first in Poprad, but due to its unfavourable location, in 1941, the leadership of the region was moved to Žilina. The Slovak Region was elevated to the

position of the Slovak Province in 1947 after the generalate of the Congregation had been moved to Rome.

The Catholic schools were nationalized by the decrees of the Slovak National Council in 1944 and 1945. All the school teachers became employees of the state, and many religious teachers were made redundant. The members of the religious orders holding positions in the school management were replaced by lay teachers. The School Sisters of St. Francis were also among those who lost their jobs. However, over the summer months of 1945, a majority of religious teachers reapplied for their teaching positions. The Commission for Education accepted their applications, but they reduced the number of religious teachers who were allowed to teach at the same school to two or three. Based on this principle, many religious teachers had to leave their posts and were given letters of appointment to other schools in the same town or were sent to completely new assignments in new places. Due to this new rule, the Congregation of the School Sisters of St. Francis started working in various places all around Slovakia: Svrčinovec near Čadca, Duplín near Stropkov, Malcov near Bardejov, Vranov nad Topľou and Humenné.

On 31 July 1950, the communist government terminated the employment of all members of the religious orders who had been teaching in schools. After being dismissed from their jobs, the majority of the Slovak School Sisters moved to Žilina where in August 1950 they underwent a forced centralisation into a concentration convent in Kláštor pod Znievom. In the course of a few weeks, all ninety-two Sisters of the Slovak Province of the Congregation of the School Sisters of St. Francis, with an exception of three Sisters who due to their weak health had left for Orava, were concentrated into this concentration convent. During their stay in the concentration convent, two Sisters died and thus at the time of forced deportation to the Czech Republic in October 1951 the Slovak Province of the Congregation had ninety members. The Sisters changed from one type of forced labour to another. While in Kláštor pod Znievom they were working mostly in agriculture, during their three-year stay in Šumperk they were working in a flax factory called Sudkov-Lenas.

After three years of working in this factory the Sisters left for various nursing homes for elderly people in the Czech Republic. Beginning in 1955, they began working in an institution for mentally challenged children and youth in Břežany in Southern Moravia. In this institution the Sisters could practise their pedagogical skills. The School Sisters were so successful in the education of these mentally challenged youth that they were invited to participate in the preparation of the syllabus for this type of institutions. The institute in Břežany, thanks to the School Sisters of St. Francis, became a model institution where the employees of other Czech institutions for mentally challenged children and youth came in order to acquire experience. At least in this way the Congregation could practise its original charism.

PhDr. Milada Gardianová, PhD.
Gymnázium sv. Františka z Assisi
SK-010 01 Žilina, J. M. Hurbana 44
e-mail: <livia gardian@gmail.com>

Krypty františkánskeho kostola v Skalici ako miesto posledného odpočinku

MARTIN HOFERKA

Crypts of the Franciscan Church in Skalica as a place of final rest

DOI: <https://doi.org/10.54937/kd.2025.16.Supp.112-148>

Abstract: The present study attempts to identify the persons who were buried in the Franciscan church in Skalica on the basis of available written and material sources. The Franciscan monastery with its church was one of the most important sacral buildings in the town since its foundation in the second half of the 15th century and was an important sepulchral space. Several epitaphs have been preserved from the earliest period. Several previously unknown epitaphs were also found when the floor was repaired in 1993. Some of them were also used secondarily. In addition, nearly two dozen crypts that were located in the nave of the church were identified and examined. In addition to these, there are others in the sanctuary, in the side chapel and at the calvary in front of the entrance to the church. From the available sources, it has been possible to identify over 300 persons who were buried in the Franciscan monastery, almost half of whom were lay persons who were not members of the order. My study also considers the circumstances under which civilians could be buried with the Franciscans, since the primary burial place in the city was the parish church with its cemetery.

Keywords: Town Skalica, Franciscans, Crypts, Burials, Testaments.

Úvod

Františkáni boli novým prvkom v skalickej stredovekej mestskej societe. Predstavovali alternatívu (a niekedy i konkurenciu) k farskému kostolu, duchovnému centru mesta, ktorý spravoval mestom zvolený farár. Pre rehoľníkov bol ich rádový kostol ústredným sakrálnym objektom, kde sa odohrávali všetky ich liturgické slávenia. Krypty chrámu slúžili ako miesto ich posledného odpočinku. Pre ostatných bol popri svojich špecifikách, ktoré vyplývali z františkánskej spirituality, druhou možnosťou v Skalici, kde mohli saturovať svoje duchovné potreby. (Samozrejme, okrem sviatostí krstu a manželstva, ktoré sa viažu na farský kostol). Okrem návštev bohoslužieb si i viacerí ne-rehoľníci, laici, zvolili františkánsky kostol za miesto svojho pochovania, ako je to na prvý pohľad zrejme zo zachovalých kamenných epitafov. V roku 1993 sa počas opráv v lodi chrámu odhalilo viacero krypt a väčšinu z nich i preskúmali. V tomto príspevku sa chceme pokúsiť na základe materiálnych, ako i písomných prameňov identifikovať osoby, ktoré sú v týchto kryptách pochované.

Historický a stavebný vývoj kláštora do konca 18. storočia

Skalica so svojimi mestskými výsadami, ktoré získala v roku 1372 od Ľudovíta Veľkého, predstavovala významný komunikačný a obranný bod na uhorsko-

-moravskej hranici, zvlášť po odchode husitskej posádky v roku 1434. Skalický kláštor vznikol v tzv. druhej vlnе budovania františkánskych kláštorov prísnej observancie za podpory kráľa Mateja Korvína na území vtedajšieho Uhorska, ktorý chcel týmto krokom posilniť pohraničie a vytvoriť si tak silné zázemie pre svoju snahu o získanie svätováclavskej koruny. Do týchto kláštorov prichádzali bratia františkáni z južných oblastí Uhorska a Dalmácie, ktoré boli ohrozované Osmanmi. Prítomnosť františkánov v meste je doložená v roku 1442,¹ vznik terajšieho kláštora sa ale kladie do roku 1467, prípadne 1465.² V susedstve kláštora sa nachádzal mestský špitál sv. Alžbety, založený pred rokom 1414 Stiborom zo Stiboríc.³ Pred výstavbou kláštora žili bratia pravdepodobne v provizóriu, či už priamo v špitáli, alebo v jeho bezprostrednom okolí. Zakladateľmi kláštora mali byť zemepáni Brančského panstva Kropáčovci z Nevědomí, ktorí pochádzali z Moravy a panstvo získali od Mateja Korvína v roku 1470.⁴ V Maďarskom národnom múzeu sa zachovala časť epitafu Krištofa Kropáča z roku 1535, ktorý pôvodne pochádzal zo skalického františkánskeho kostola.⁵ Druhým fundátorom bol skalický kráľovský kapitán a sikulský župan Ján Torský (+1510), ktorého erb sa nachádza i na svorníku vo svätyni františkánskeho kostola a dodnes sa zachoval vo svätyni i jeho epitaf. K spoluzakladateľom kláštora boli v roku 1680 priradení – na základe ich podpory kláštora – i Coborovci, ktorí získali okolité panstvá Holíč, Šaštín a Ostrý Kameň až koncom 15. storočia. Kláštorňý kostol zasvätený Bolesnej Panne Márii – mimochodom najstaršie patrocinium (Sedem)bolesnej Panny Márie na Slovensku – bol slávnostne vysvätený vikárom Olomouckej diecézy Andrejom Brnenským 21. novembra 1484, výročie posviacky chrámu sa slávilo v druhú veľkonočnú nedeľu. Rovnako zo susednej Moravy pochádzal i prvý známy gvardián kláštora Mikuláš.

Skalický kláštor bol v rámci uhorskej františkánskej vikárie začlenený spolu s kláštorňmi vo Filakove a Hlohovci a zaniknutým kláštorom v terajšom Sajóvámosi do Sečianskej kustódie a po transformovaní vikárie na provinciu v roku 1517 sa stal súčasťou uhorskej františkánskej Provincie Najsvätejšieho Spasiteľa.

Následkom morovej epidémie v roku 1535, ktorej okrem jedného podľahli všetci obyvatelia kláštora, zostal skalický kláštor až do roku 1561 opustený. Po jeho opätovnom osídlení sa stal vďaka svojej bezpečnej polohe pred osmanskými výpadmi najpočetnejšie obývaným kláštorom provincie, sídlom provinciála a do roku 1680 pravidelným miestom uskutočňovania provinciálnych kapitúl. V kláštore bola zriadená rehoľná teologická škola, na ktorú od roku 1590 prispieval panovník 100 zl. zo skalického tridsiatku. Pod vplyvom politických zmien po bitke pri Moháči a reformácii, a po dočasnom zániku kláštora v Hlohovci, zoslalo zo Salvatoriánskej provincie v Uhorsku v roku 1581 len torzo štyroch kláštorov

¹ CHALOUPECKÝ, Václav (ed.). *Středověké listy ze Slovenska*. Bratislava : Učená společnost Šafaříkova, 1937, č. 15, s. 18 – 19.

² DRAHOŠOVÁ, Viera. (ed.). *Skalica*. Skalica : Mesto Skalica v spolupráci so Záhorským múzeom v Skalici, 2014, s. 677.

³ FEJÉR, Georgius (ed.). *Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus et civilis X/7*. Buda, 1843, č. CLXI, s. 405 – 407.

⁴ Bližšie informácie o ich vzťahu k skalickému františkánskému kláštoru sa mi nepodarilo dohľadať.

⁵ RITOÓK, Ágnes. Náhrobný kameň Kryštofa Kropáča z Nevědomí a na Bzenci. In *Záhorie*, 2018, roč. 27, č. 4, s. 2 – 6; GAHÉR, František. *Historické nápisy z Nitrianskej stolice do roku 1650*. Bratislava : UK v Bratislave, 2023, s. 100 – 101.

(Skalica, Gyöngyös, Segedín a Șumuleu Ciuc). Hoci mesto a kláštor zostali ušetre-
né pred Osmanmi, bezprostredne sa ich dotýkali udalosti stavovských povstaní.
Počas Bočkajovho povstania v lete 1605 podnikli moravské vojská výpad proti
Skalici. Okrem spôsobenia požiaru, pri ktorom zhorela polovica mesta, vydranco-
vali i kláštor – ukradli alebo zničili knižnicu a paramenty. Bratia našli prechodné
útočisko – do roku 1607, keď sa opätovne vrátili do Skalice – v opustenom františ-
kánskom kláštore v Uherskom Hradišti, ktorý sa tak až do roku 1785 stal súčasťou
uhorskej františkánskej Provincie Najsvätejšieho Spasiteľa. Opätovne nakrátko
opustili skalický kláštor v roku 1622 pred bethléncami. Kláštor nezostal ušetre-
ný ani pred vojenskými udalosťami v súvislosti s protihabsburskými povstaniami
v rokoch 1645 a 1704. Nemenej nepriaznivo do života kláštora zasahovali i pomer-
ne časté požiare a morové epidémie. Po požiari v roku 1729 kláštor rozšírili a ba-
rokizovali. Napriek všetkým týmto kataklizmám môžeme 17. a 18. storočie, až do
obdobia josefínskych reforiem, pokladať za zlatý vek konventu. V tomto období
patril skalický kláštor ku konventom s najväčším počtom rehoľníkov, bol sídlom
najvýznamnejších inštitúcií Salvatoriánskej provincie a prekvitala v ňom teolo-
gická rádová škola pre novicov zo slovenskej a nemeckej jazykovej oblasti. Kláš-
tor sa pýšil jednou z najbohatších rádových knižníc v krajine, a to nielen v rámci
františkánskej rodiny. Po napoleonských vojnách v rokoch 1811 – 1817 slúžil ako
vojenská invalidovňa, zatiaľ čo bratia bývali v kláštore milosrdných bratov.⁶

Menší bratia sa svojou charizmou ľudových kazateľov a duchovných pastie-
rov vedeli priblížiť k väčšine obyvateľstva a dokázali osloviť aj najnižšie sociál-
ne vrstvy. Popri duchovnej činnosti v kláštore (predovšetkým spovedanie, ká-
zanie, vedenie Tretieho rádu sv. Františka), kam za nimi prichádzali ľudia, boli
sami bratia aktívni mimo kláštora. Putovali po okolí ako kazatelia, vypomáhali
ako kapláni v okolitých farnostiach, pôsobili ako dvorní duchovní zemepánov,
sprevádzali púte, navštevovali existujúce františkánske bratstvá pášikárov
(cordigerov).⁷ Živý kontakt s veriacimi udržiavali i prostredníctvom frátrov
„kveštárov“, ktorí pre kláštor zbierali almužny. „Kveštovací“ rajón skalického
kláštora do roku 1788 zahŕňal 162 lokalít v okolí Skalice, z toho 114 sa nachá-
dzalo na južnej Morave.⁸

Kláštor tvorí komplex budov s kostolom, situovaných pri severovýchodných
hradbách mesta, v blízkosti bývalej Strážnickej brány. Kostol Bolestnej Panny

⁶ O dejinách kláštora najmä FRIDRICH, Urban. *Historia seu compendiosa descriptio Provinciae Hungariae Ordinis S. P. Francisci*, 2. zv., Cassoviae : Typis Academicis Societatis Jesu, 1749, s. 18 – 22; GAJDOŠ, V. Jozef. Františkáni na Záhorí: Črta k dejinám františkánskeho kláštora v Skalici a Malackách. In *Almanach Spolku záhorských akademikov so sídlom v Malackách*. SZA : Malacky, 1938, s. 105 – 115; ŠÁTEK, Jozef. *Náboženské pomery v Skalici od reformácie do josefinizmu*. Trnava : Spolok sv. Vojtecha, 1946, s. 34 – 42, 100 – 106; ZVARA, Edina. *Feren-cesek szakolcán a korai újkorban*. Budapest : METEM, 2012; BREZINA, Peter. *Harmonizujúce dielo františkánov v Skalici v 15. – 21. storočí*. Mokrá Háj : Ateliér knihy, 2012; MINDÁŠ, Miroslav. Františkánsky kostol a kláštor. In DRAHOŠOVÁ, Viera (Ed.). *Skalica*, s. 383 – 391; MINDÁŠ, Miroslav. Františkáni. In DRAHOŠOVÁ, Viera (Ed.). *Skalica*, s. 677 – 681.

⁷ Boli to laické bratstvá, ktoré vychádzali z františkánskej spirituality. Členovia, či už muži alebo ženy, sa usilovali viesť aktívny duchovný život, konať dobré skutky a venovať sa predovšetkým chorým a núdnym. Pod odevom nosievali konopný pletený opasok, podľa ktorého bol odvodený i ich názov.

⁸ HOFERKA, Martin. Františkáni v Skalici – duchovný a kultúrny odkaz. In *Záhorie*, 2016, roč. 25, č. 1, s. 10 – 18.

Márie vznikol na mieste staršej sakrálnej stavby, ku ktorej bolo na východnej strane lode s rovným stropom pristavené alebo rozšírené sanktuárium.⁹ V čase posviacky chrámu v roku 1484 mal kostol päť oltárov. Okrem hlavného, ktorý bol dedikovaný Bolestnej a Nanebovzatej Panne Márii, boli v chráme dve lodi štyri bočné oltáre. Na južnej strane Oltár sv. Jána Krstiteľa a apoštolov, jeho pendantom na severnej strane bol oltár venovaný františkánskym svätcom (sv. Františkovi z Assisi, sv. Antonovi Paduánskemu, sv. Bonaventúrovi, sv. Ľudovítovi IX. a sv. Bernardovi zo Sieny), mučeníkovi sv. Vavřincovi a všetkým svätým vyznávačom. Ďalej v lodi, pri vstupe z krížovej chodby, sa nachádzal Oltár Najsvätejšieho Kristovho Tela a Všetkých svätých. Jeho náprotivkom bol mariánsky Oltár Narodenia Panny Márie a Všetkých sv. panien.¹⁰ Spolu s kostolom posvätili cintorín patriaci ku kláštoru.¹¹

V spojitosti s nepokojným začiatkom 17. storočia, ako i veľkým požiarom mesta v roku 1629 bol 3. februára 1631 konsekrovaný hlavný oltár chrámu.¹² Významnejšia úprava chrámu sa konala až v roku 1693, keďže kostol bol príliš tmavý.

Súčasná podoba kláštorného komplexu s kostolom je výsledkom barokovej prestavby po ničivých požiaroch mesta v rokoch 1729 a 1741. V roku 1732 sa začala výstavba nového traktu kláštora, v roku 1734 kláštor rozšírili o ďalšiu časť a napokon v roku 1752, keďže kláštor stále kapacitne nepostačoval, zväčšili ho o ďalšie krídlo. Súčasne s tým prebiehala i prestavba kostola. Zničený drevený strop chrámovej lode nahradila valená klenba, terajšiu podobu dostala i veža.

Kompletná renovácia sa dotkla i chrámového mobiliára. V roku 1743 zhotovili pod vedením stolára, príslušníka rádu, bratra Petra Graffa, a sochárov Františka Rebera z Uherského Brodu a Jozefa Sírnika nový hlavný oltár Bolestnej Panny Márie. Až dodatočne, o dva roky neskôr, ho pozlátili a polychrómovali. Oltár bol až do jeho odstránenia v roku 1954 umiestnený vo svätyni, blízko víťazného oblúka. Priestor za hlavným oltárom, ktorý používali rehoľníci na chórové modlitby, upravili tak, že vytvorili oratórium na poschodí, kde bratia neboli rušení. Na prízemí vznikol v roku 1744 malý oltár pre bratov, označovaný ako oltár kajúcnikov (či chudobných) s piatimi spovednicami. Bočné oltáre v chrámovej lodi prechádzali úpravami až v 50. rokoch 18. storočia. Najskôr v roku 1751 vystavili na epištolárnej strane chrámu¹³, pri triumfálnom oblúku, Oltár sv. Antona Paduánskeho, spolu so železnou ohrádkou. Oproti nemu na evanjeliovej strane vztýčili v roku 1758 s podporou Lichtenštajnovcov nový Oltár sv. Františka Assiského až po tom, čo demontovali starý Oltár Čenstochovskej Panny Márie. Odkazom na starý oltár bolo zobrazenie čenstochovskej madony v nadstavcovej časti nového oltára. Vznik Oltára sv. Jána Nepomuckého, ktorý sa nachádza tiež na evanjeliovej strane kostola, spadá do roku 1760. Najmladším oltárom bol jeho pendant na

⁹ HLA VATÝ, Jozef. Výskum františkánskeho kostola v Skalici (5. časť). In *Záhorie*, 1994, roč. 3, č. 4, s. 20 – 22; Štátny archív v Trnave, pracovisko Archív Skalica (ďalej ŠATT, PA Skalica), HORÁKOVÁ, Valéria. *Skalica, františkánsky kostol, Kráľovská ulica. Etapizácia vývoja objektu*. Rukopis. Bratislava, 1993, s. 60 – 61, 63 – 72.

¹⁰ FRIDRICH, *Historia*, s. 21.

¹¹ Moravský zemský archív Brno (ďalej MZA Brno), fond (ďalej f.) E 24 Františkáni Uherské Hradište, k. 30, Kronika konventu, pars II., p. 106.

¹² Deň predtým konsekroval ten istý biskup Juraj Draškovič i farský Kostol sv. Michala spolu s hlavným oltárom a viacerými cechovými oltármi.

¹³ Epištolárna strana je pravá strana chrámu pri pohľade od vchodu chrámu smerom k svätyni. Ľavá strana chrámu je označovaná ako evanjeliová.

epištolárnej strane z roku 1761 zasvätený taktiež rádovému svätcovi Petrovi z Alcantary. Tento oltár vznikol na mieste staršieho Oltára sv. Jozefa.¹⁴ V tom istom roku vo svätyni, v rohu na evanjeliovej strane, postavili malý oltárik Čenstochovskej Panny Márie. Avšak ešte pred jeho umiestnením si prezreli v jeho blízkosti nachádzajúcu sa malú kryptu.¹⁵ Okrem týchto oltárov sa spomínajú ešte ďalšie dva oltáre. V roku 1709 postavili z milodarov v Kaplnke Panny Márie, ktorú dobový prameň označuje ako kaplnku mŕtvych kláštora, Oltár sv. Jána Nepomuckého. V roku 1762 je spomínaný v kaplnke už Oltár sv. Vendelína, podľa ktorého dostala nové pomenovanie. Rok predtým ho pozlátili.¹⁶ Ide o kaplnku, ktorá bola (i je) predsunutá vľavo pred vstupom do kostola. Vchod do kaplnky je však možný len z predsiene kostola. Oltár Panny Márie, ktorého existenciu v kaplnke máme doloženú ešte v roku 1788, zobrazoval Pannu Máriu podľa opisu uvedeného vo Zjavení sv. apoštola Jána ako ženu odetú slnkom a pod nohami mala mesiac.¹⁷

Prieskum krýpt v roku 1993

Pri rekonštrukcii kostola v roku 1993 objavili robotníci pod lavicami náhrobnú dosku z ružového kameňa a prehĺbeninu so zvyškami rakvy. Na základe toho pracovníci Záhorského múzea v spolupráci s viacerými inštitúciami vykonali prieskum v chrámovej lodi, kde objavili 17 krýpt. Z nich 14 preskúmali, zvyšné boli neprístupné.

¹⁴ Viac o vzniku týchto oltárov a ich ikonografickej výzdobe pozri: LUXOVÁ, Viera. Sochárska výzdoba františkánskeho kostola v Skalici. In *ARS*, 1-3/1999, s. 136 – 145.

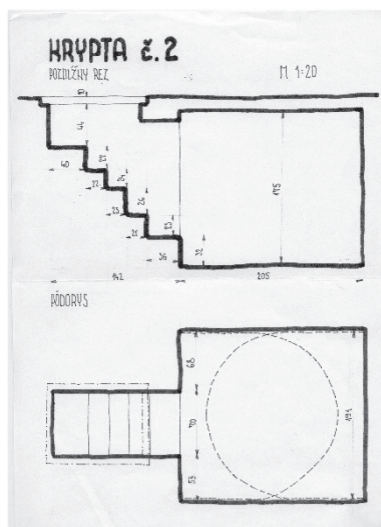
¹⁵ Štátny archív Bratislava (ďalej ŠA Bratislava), fond (ďalej f.), Fragmenty archívu kláštora františkánov v Skalici, Liber Memorabilium Conventus Szakolcensis... (ďalej LM), p. 30.

¹⁶ LM, p. 33; SASINEK, F. V. Z pamätnej knihy P. P. Františkánov v Uhor. Hradišti. In *Slovenský letopis pre históriu, topografiu, archaeologiu a ethnografiu*, roč. III., 1879, s. 151, 155.

¹⁷ Je to doskový obraz od neznámeho autora, dnes majetok SNG v Bratislave (inv. číslo O385), označený ako Epitaf (?) Imricha Czobora zo Skalice, datovaný do roku okolo 1520. Je možné, že ide o ten istý obraz, ktorý v 18. storočí považovali za milostivý mariánsky obraz a pred pádom Budína v roku 1541 ho priviezli do Skalice; https://www.webumenia.sk/dielo/SVK:SNG.O_385 [cit. 30. 3. 2024]; MZA Brno, f. E 24, k. 30, Kronika konventu, pars II., p. 107; Archív arcibiskupského úradu v Trnave (ďalej ABU Trnava), f. Vikariátny archív v Trnave, Kanonické vizitácie, sign. II. 103 Visitatio Ecclesiae Liberae Regiaeque Civitatis Szakolcensis, p. 245.

Obr. 1 Schéma vstupov do krypt
(Zdroj: Záhorské múzeum v Skalici)

Obr. č. 2 Zameranie krypty č. 2
(Zdroj: Záhorské múzeum v Skalici)

Krypty sa nachádzajú na celej ploche lode kostola, bez systematického usporiadania. Každá má osobitný vstup bez prepojenia s inou. Tvarovo okrem niekoľkých drobných odchýlok a veľkostí sú podobné. Vstup je po schodíčkoch cez obdĺžnikovú šachtu v podlahe, zaklenuté sú valenou klenbou. Postavené boli z tehál, eventuálne sa tehly skombinovali s kameňom. Okrem troch sú všetky súmerné s osou chrámu. Päť z nich (krypty č. 1, 3, 5, 11 a 13) bolo uzatvorených kamennými platňami s epitafmi, šiesty epitaf bol použitý ako schod pod Oltárom sv. Antona Paduánskeho. Už pri ich otvorení na základe zachovaných rakiev a kostrových ostatkov bolo zistené, že v kryptách bolo pochovaných okolo 30 osôb, mužov i žien, laikov i rehoľníkov. Maximálny počet v jednej krypte bol sedem (krypta č. 9), minimálny jeden (napr. krypta č. 5), niektoré boli ešte v zachovalom stave – dve boli vcelku –, iné už v pokročilom štádiu rozpadu. Truhly boli lichobežníkového prierezu, s maľovanými alebo klinkami vybijanými krížmi na vrchných doskách, prípadne s menom zosnulého a dátumom úmrtia, niektoré rakvy boli prikryté tmavou textíliou. Krypty boli používané opakovane, po zotlení boli zvyšky pozostatkov sústredené – zvyčajne v zadnej alebo bočnej časti hrobky – na jedno miesto.¹⁸

¹⁸ Z nepublikovanej nálezovej a výskumnej dokumentácie, ktorá je uložená v Záhorskom múzeu v Skalici, fond Rukopisy, č. 349, Výskum krypt vo františkánskom kostole v Skalici 1993 publikovali sériu článkov: DRAHOŠOVÁ, Viera – HLAVATÝ, Jozef – MINĐAŠ, Miroslav. Výskum františkánskeho kostola v Skalici. In *Záhorie*, 1993, roč. 2, č. 5 – 6, s. 26 – 28; MINĐAŠ, Miroslav. Výskum františkánskeho kostola v Skalici (2. časť). In *Záhorie*, 1994, roč. 3, č. 1, s. 16 – 18; MINĐAŠ, Miroslav. Výskum františkánskeho kostola v Skalici (3. časť). In *Záhorie*, 1994, roč. 3, č. 2, s. 12 – 13; MINĐAŠ, Miroslav. Heraldické náhrobníky zo Skalice. In *Heraldika na Slovensku*, Martin : SGHS, 1997, s. 94 – 99.

Krypty v kláštornom kostole – ich počet a vývoj

Mendikantské rehole sa zameriavali od stredoveku na privátnu starostlivosť o duše, pri živých formou spovedí alebo za zosnulých zádušnými sv. omšami. Bolo preto prirodzené, že kostol už od svojho vzniku slúžil ako miesto posledného odpočinku nielen rehoľníkom, ale i dobrodincom a s kláštrom spriazneným osobám.¹⁹ Marína Uhlíková vo svojom testamente z roku 1739 žiadala byť pochovaná u *P. Patru Franciscanu do sklepu*. Na ten úmysel im už dala 30 zl. Margita Mrázková vo svojom testamente z roku 1713 žiadala okrem pochovania v kláštore, aby jej rehoľa dala i materiál na rakvu, za čo františkánom odkázala dva vinohrady, 90 zl., čo jej dlžili, takmer celé zariadenie domu (*mohowité wgeczí aneb zwrsky*), časť sviec, ktoré mala doma a za 13 zl. založenú lúku, po jej vyplatení mali dostať peniaze.²⁰ Podobne na tom boli aj ostatné kostoly v meste. Čo do počtu pochovaných v kryptách, nepočítajúc pri kláštorných kostoloch rehoľníkov, farský Kostol sv. Michala a františkánsky kostol boli – ak to možno v tomto prípade tak povedať – najžiadanejším miestom uloženia tela a niekoľkonásobne prekonávali pavlínsky, jezuitský a karmelitánsky (od roku 1799 milosrdných bratov) kostol a taktiež populárnu Kaplnku sv. Anny (karner) na cintoríne pri farskom kostole. Tomu zodpovedal i malý počet krýpt v týchto chrámoch, s výnimkou farského chrámu so 14 kryptami.²¹

V roku 1707 františkáni stredom chrámovej lode a pred oltármi položili novú kamennú dlažbu. Obnovili Kaplnku Panny Márie s milostivým obrazom Madony, ktorú zachránili pred okupáciou Budína a postavená bola kostnica a kalvária s kryptou na kláštornom cintoríne.²² Historiograf Salvatoriánskej provincie Urban Fridrich v roku 1758 uvádza, že v kostole bolo 16 krýpt, v ktorých bolo pochovaných okolo 119 františkánov. Ďalšia krypta sa nachádzala v Kaplnke Panny Márie a sv. Jána Nepomuckého a napokon posledná 18. bola v Kaplnke Sv. križa, čo bola krypta pri kalvárii, pred vchodom kostola.²³ V zápisnici z kanonickej vizitácie skalickej farnosti z roku 1788 sa uvádza, že v kostole bolo viacero krýpt, z toho dve vo svätyni, tri v chrámovej lodi a štyri po stranách, ktoré sa však nepoužívali, okrem rádovej krypty za hlavným oltárom a krypty v Kaplnke sv. Vendelína. Aby túto kryptu i naďalej mohli používať v zmysle nových nariadení, prebúrali stenu, aby bol do krypty prístup z exteriéru.²⁴ Niektoré z krýpt vybudovali až pri rozsiahlej prestavbe v polovici 18. storočia. Apoštolský syndicus²⁵ kláštora

¹⁹ LUXOVÁ, Viera. Memento mori: formy náhrobnej skulptúry. In BURAN, Dušan a kol. *Gotika*. Bratislava : SNG, 2003, s. 329 – 330, 668 – 669 (2.2.13); POMFYOVÁ, Bibiana. Stredoveká architektúra žobravých reholí na Slovensku – stav výskumu a problémové okruhy. In KVASNICOVÁ, Magdaléna – ŠEREGI, Marek. (Eds.). *Architektúra kláštorov a rehoľných domov na Slovensku. Dejiny a pamiatková ochrana*. Bratislava : SPEKTRUM STU, 2018, s. 78.

²⁰ ŠATT, PA Skalica, fond (ďalej f.) Magistrát mesta Skalica (ďalej MMS), Testamenty, kartón (ďalej k.). Testamenta 651-850, N. 627 a k. Testamenta 1-160, N. 14.

²¹ HOFERKA, Martin. *Šaštínsky (vice)archidiakonát v 16. – 18. storočí*. Skalica : ZMS, 2011, s. 49 – 50.

²² MZA Brno, f. E 24, k. 30, Kronika konventu, pars II., p. 107.

²³ FRIDRICH, U. *Historia*, s. 22.

²⁴ ABU Trnava, f. Vikariálny archív v Trnave, Kánonické vizitácie, sign. II. 103 Visitatio Ecclesiae Liberae Regiae Civitatis Szokolcsensis, p. 245.

²⁵ Apoštolský syndikus bol laik, ktorého menoval predstavený rádu (napr. generál, provinciál, kustód) za správcu hmotných vecí, ktoré bratia dostávali či získavali – predovšetkým almužien a peňazí – a zabezpečoval ich hmotné potreby, pretože františkánska regula zakazovala vlastníctvo majetku. Syndikus spolu s manželkou a deťmi mal účasť na všetkých

Matej Záruba prispel v roku 1745 sumou 87 zl. na zlátenie hlavného oltára, za čo chcel byť pochovaný do krypty v Kaplnke sv. Jána Nepomuckého, ktorú dal vybudovať.²⁶ Pred sviatkom sv. Jozefa roku 1761 ukončili obnovu hrobky, ktorá sa nachádzala pod hlavným chórom na evanjeliovej strane vrátane jej vybielenia. V roku 1778 opravili praskliny múrov krypty pod Kaplnkou sv. Vendelína, ktorá je označovaná i ako nová krypta.²⁷ Reskriptom Jozefa II. bolo od apríla 1781 zakázané pochovávať v meste do krýpt kostolov, ktoré nemali prístup z exteriéru. Rakvy sa nemali klásť do krypty voľne, ale každá mala byť umiestnená v osobitnom kolumbáriu (lat. celulae, loculamenta). Vo františkánskom kostole tak zostala možnosť pochovania v krypte pod Kaplnkou sv. Vendelína a v krypte pri kalvárii vo vstupnom dvore kláštora. V zmysle tohto výnosu ju upravili v máji 1781. Rehoľníci dostali výnimku a naďalej bolo možné ich pochovávať do rádovej hrobky za hlavným oltárom.²⁸ Už pri pohrebe pátra Gregora Hoppu vo februári 1778 pre sprísnené predpisy bolo jeho telo v rádovej krypte zamurované.²⁹ Kláštor mal i vlastný malý cintorín, kam pochovávali osoby, ktoré v kláštore žili bez toho, aby boli členmi rehole, ako napr. rôzni sluhovia a pomocníci pri kláštornom hospodárstve alebo chudobní ľudia, ktorí našli útočisko v kláštore.³⁰ Cintorín bol obohatený múrom a nachádzal sa pred vstupom do kláštora. Jeho súčasťou bola i kostnica. V roku 1798 všetky kosti z nej pochovali pri múre oproti majeru a bráne kláštora.³¹ Začiatkom 19. storočia sa nariadenie o kryptách už nedodržiavalo. Na štedrý deň roku 1801 pochovali v krypte pri bočnom Oltári sv. Františka syndika kláštora, bývalého generála Jozefa Gvagányiho.³² Jeho vdova Katarína Selecká v októbri 1802 venovala kláštoru rôzne mentieky a 100 rýnskych zlatých, z ktorých sa mali slúžiť bohoslužby za jeho dušu. Napokon v novembri 1803 zomrela i ona a tiež ju pochovali do krýpt u františkánov.³³ Oproti obdobiu pred jozefínskym zákazom z roku 1781 bolo pochovávanie laikov do krýpt sporadické, i to len do 40. rokov 19. storočia.³⁴ Pri rehoľníkoch pretrvalo pochovávanie do krýpt dlhšie. Až v 2. polovici 80. rokov 19. storočia začali i františkánov pochovávať na katolíckom cintoríne. Rehoľníkov nie vždy bolo možné pochovať v rádovej krypte. Brata Chryanta Stadlera pochovali v roku 1774 do krypty pred hlavným oltárom. Do krypty, do ktorej ho chceli pôvodne pochovať, to nebolo možné pre zápach z rozkladajúcich sa tiel.³⁵

duchovných privilégiách a výsadách bratov; HERBERMANN, G. Charles (Ed.). *The Catholic Encyclopedia*, zv. 14, , s. 836 – 837 [on-line]. Dostupné na internete: <https://ccel.org/ccel/herbermann/cathen14/cathen14.html?term=Apostolic%20Syndic> [14. 3. 2024]

²⁶ LM, p. 5.; ŠATT, PA Skalica, f. MMS, Testamenty, k. Testamenta 851-1000, N. 959.

²⁷ LM, p. 25, 177, 179.

²⁸ LM, p. 189; ŠATT, PA Skalica, f. MMS, sign. č. 19 (staré č. 89) Zápisnice zo zasadnutí senátu a volenej obce 1781-1786, p. 8a, 9a.; k. 115, MS 1781 adm., N. 10.

²⁹ LM, p. 7, 25, 173, 190.

³⁰ V roku 1760 na ňom pochovali jedného z ich služobníkov. Taktiež 10. novembra 1766 na ňom pochovali mladíka Jána z Moravy, ktorý bol u nich v službe; LM, p. 25, 82.

³¹ LM, p. 220.

³² V roku 1860 jeho telo exhumovali a uložili v rodinnej hrobke v rohovskom kostole; BAČA, Robert. Skalica a gróf Gvadanyi. In *Zborník Záhorského múzea* 6, Skalica : Záhorské múzeum v Skalici, 2011, s. 36 – 48.

³³ LM, p. 5, p. 223, 229, 242.

³⁴ LM, p. 497.

³⁵ LM, p. 33.

Vzťah farského a františkánskeho kostola v otázke pochováania

Vo farskom kostole mali vybudované súkromné alebo polosúkromné krypty viaceré najvýznamnejšie mestské rody a korporácie. Tento jav existoval i vo františkánskom kostole. V roku 1747 prispel Jakub Nohoniac na postavenie novej krypty 70 zl. V Kaplnke sv. Jána Nepomuckého mali pochovať Mateja Zárubu a jeho manželku Maximiliánu Majxnerimovú v krypte, ktorú nechali postaviť. Do krypty mali pochovať tiež jeho rodinu a potomkov. Na tento účel sa zaviazal pátrom sumou 300 zl. Prvú tretinu už františkánom splatil pravdepodobne pri pohrebe Anny Somodyovej, svojej prvej manželky alebo druhej ženy Maximiliány Majxnerimovej. Druhú stovku mala dať jeho tretia manželka Anna Slováčková po jeho smrti a poslednú časť vyplatiť pri ročnom výročí úmrtia. V prípade, že by medzičasom zomrela i ona, mali tak urobiť jeho dedičia. Z peňazí mali rehoľníci sláviť sv. omše za duše zomrelých z jeho rodiny. Jemu mali vystrojiť čestný pohreb ako zemanovi.³⁶

Možnosť nechať sa pochovať mimo farského kostola, k rehoľníkom, spôsobovalo trvalé napätie medzi farnosťou a rehoľami. Pri kanonickej vizitácii farnosti v roku 1756 vizitátor, šaštínsky archidiakon, biskup Anton Révai interpretoval vzájomný vzťah medzi farskými a rádovými chrámami v zmysle dobových právnych predpisov. Farský kostol mal prednostné právo pred všetkými chrámami farnosti. Veriaci si slobodne mohol vybrať miesto pochovania. Ak sa však niekto rozhodol pre iné miesto ako farský kostol alebo farský cintorín, mala sa rozlúčka so zosnulým najskôr konať vo farskom kostole s požehnaním farára. Až následne sa mohli konať bohoslužby aj v kláštornom kostole, nemali byť ale pompézejšie, ako vo farskom kostole. To sa týkalo i zvonenia za zosnulého. Výnimkou boli prípady, ak telo zosnulého zapáchalo alebo hrozil vplyvom teploty rýchly rozklad. Vtedy pohrebný sprievod zamieril priamo do kláštorného kostola. Pokrývky na rakvu mali primárne používať farské, nie kláštorné, alebo rôznych náboženských bratstiev. Príkaz sa vzťahoval i na františkánsky cintorín, kde sa nesmeli pochovávať osoby mimo kláštora, v opačnom prípade sa to pokladalo za porušenie práv farského kostola. Ako konštatoval vizitátor, tieto nariadenia sa v podstate zachovávali. V novembri 1760 pri pohrebe Kristíny Hubáčkovej, ktorú pochovali u františkánov do krypty pri Oltári sv. Františka, neboli dodržané stanovené predpisy, avšak skalický farár nemal námietky. Bolo to preto, lebo mala vo farskom kostole vlastnú kryptu a poplatok farskému kostolu zaplatila pri jej výstavbe. Naopak, pri pohrebe Maximiliány Mosnerovej, manželky Jozefa Blaškoviča, ktorú taktiež pochovali u františkánov, farár Peter Vince taxu vyžadoval. I pri pohrebe Maríny Štvrteckej sa platil poplatok farskému kostolu. Sporným bolo z pohľadu farára pochovanie žobráka Jána Riemera z Moravy do novej krypty kláštora. Gvardián ho 23. júna 1778 našiel zúboženého ležať na cintoríne a zobral ho do kláštora, kde sa oňho starali. Ten však zakrátko, 30. júna 1778, zomrel. Farár však uznal dobročinnosť a pohostinnosť kláštora.³⁷ Zvyčajne za pochovanie do krypty, bez rozdielu, v ktorom chráme, sa platilo 6 zl. a 4½ zl. za

³⁶ ŠATT, PA Skalica, f. MMS, Testamenty, k. Testamenta 851-1000, N. 959.

³⁷ LM, p. 31, 177.

veci potrebné k pohrebu.³⁸ Michal Horváth v roku 1780 vo svojom závete poručil 20 zl. na farský kostol s tým, aby mu odpustili poplatok za pokrývku na rakvu.³⁹

Niektoré identifikované osoby pochované u františkánov

Krátko po konsekrácii kostola v ňom bola v roku 1488 pochovaná Agnesa z Cuzesdorfu, čo vieme podľa zachovaného gotického epitafu. Z konca 15. storočia pochádza i torzo nájdeného epitafu, ktorý patrili Barbore z Vojslavíc (+ pred 1491?), manželke Mikuláša zo Záštrízl.⁴⁰ Tento pôvodom český rod v rozmedzí rokov 1442 – 1446 kúpil na Morave neďaleké Veselské panstvo s centrom vo Veselí nad Moravou. Po Mikulášovi z Vojslavíc (+ pred 1464) si panstvo v roku 1460 rozdelili jeho synovia Mikuláš (+ 1499) a Václav (+ 1499/1500). Ich sestra Barbora získala ako veno obce Vnorovy a Spinek (teraz súčasť Vnorov), ktoré predala svojmu bratovi Václavovi.⁴¹ Rodina bola katolícka a mala blízko k františkánom a ku kancelárovi Mateja Korvína veľkovaradínskemu biskupovi Jánovi Filipcovi (+1509). Sestra J. Filipca Zuzana, vdova po Duchkovi z Bydžova a z Kunovic, sa stala po roku 1485 druhou manželkou Václava z Vojslavíc. Filipec pravdepodobne podporoval i prestavbu farského chrámu v Skalici⁴² a je pochovaný v Uherskom Hradišti vo františkánskom kostole, ktorý založil v roku 1491 a do ktorého sa utiahol na sklonku svojho života. V tomto kláštore boli pochovaní i obidvaja vlastníci Veselského panstva bratia Mikuláš a Václav z Vojslavíc. Predpokladáme, že Barbora zomrela ešte pred založením františkánskeho kláštora v Uherskom Hradišti, a preto bola pochovaná v najbližšom františkánskom kláštore, v Skalici. Z roku 1500 pochádza neskorogotický epitaf neznámeho mestského kapitána Skalice. Tento náhrobný kameň z ružového mramoru opätovne použili z druhej strany na epitaf župana Abovskej stolice Františka Perínskeho (+1651), ktorý zomrel ako 42-ročný, a jeho manželky Heleny Vešeléniovej. Pri jeho adaptácii odrezali časť s menom kapitána. Ako už bolo zmienené, v roku 1510 našiel posledný odpočinok v kostole i jeden zo zakladateľov kláštora Ján Toryský.⁴³ Ďalším významným rodom, ktorý si zvolil kláštorný kostol za miesto svojho odpočinku, bol rod Becenci. Z roku 1593 je zachovaný nástenný epitaf Pavla Becenciho (+1593)

³⁸ LM, p. 24-25, 30; ABU Trnava, f. Vikariálny archív v Trnave, Kanonické vizitácie, sign. I. 3.1 Kanonické vizitácie, Visitatio canonica ecclesiarum et parochiarum archidiaconatus Saassvariensis 1756, p. 59-63; ŠA Bratislava, f. Zbierka cirkevných matrik, Rímskokatolícka cirkev Skalica (ďalej Matriky Skalica), Inv. č. 2013, s. 499 [on-line]. Dostupné na internete <<https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:939F-BC33-C?i=551&cc=1554443&cat=1467769>> [15. 3. 2024]

³⁹ ŠATT, PA Skalica, f. MMS, Testamenty, k. Testamenta 161-300, N. 275.

⁴⁰ Na zachovanej časti je vyobrazený štít s tromi cimburiami a turnajovou prilbou. Po obvodov fragment nápisu [...]Jura * nobilis* us * domi(n)e* barba.

⁴¹ POKLUDA, Zdeněk. Rytíři z Vojslavic. In *Malovaný kraj*, 1997, roč. 33, č. 2, s. 5; FUTÁK, Peter – PLAČEK, Miroslav. Vznik a středověké proměny Veselí (1201-1527). In PLAČEK, Miroslav a kol. *Veselí nad Moravou. Město na řece času*. Veselí nad Moravou : Město Veselí nad Moravou, 2011, s. 112 – 124; PLAČEK, Miroslav – FUTÁK, Peter. Málo známý pozdně gotický náhrobník Apolónie z Vojslavic. In DÁŇOVÁ, Helena – MEZIHORÁKOVÁ, Klára – PRIX, D. (Eds.). *Artem ad vitam. Kniha k poctě Ivo Hlobila*. Praha : Artefactum, 2012, s. 237 – 242.

⁴² SASINEK, František, Vířazoslav. Starožitnosti Skalice. In *Slovenský letopis pre historiu, topografiu, archaeologiu a ethnografiu*, 1877, roč. 2, zošit 4, s. 265 – 266.

⁴³ Najnovšie i s uvedenou literatúrou opis epitafu publikovala MÁJKOVÁ, Terézia. Epigrafické pamiatky v Skalici. In *Slovenská archivistika*, 2022, roč. 52, č. 1, s. 99 – 100 a podobne GAHÉR, František. *Historické nápisy z Nitrianskej stolice do roku 1650*, s. 92.

a jeho matky Kristíny Lorántovej (+1577). Je možné, že v kostole bol pochovaný i jej manžel Klement Becenci (+1589). Obidvaja, Pavol Becenci i jeho matka Kristína zomreli veľmi mladí, on vo veku 21 rokov a ona ako 25-ročná.⁴⁴ V kostole boli pochovaní i príslušníci rodu Berger (Perger). Zachovalo sa torzo epitafu cisárskeho historiografa a literáta Eliáša Bergera (Pergera) z Grünpergu a jeho synovca Petra Bergera (Pergera). Eliáš sa do Skalice prisťahoval v roku 1622. Od roku 1624 bol mestským senátorom, v rokoch 1627 – 1630 a 1631 – 1637 mešťanostom, v rokoch 1630 – 1631 dokonca richtárom. Za svoje služby v prospech panovníka získal úrad skalického kráľovského tridsiatnika, ktorý zastával až do svojej smrti 16. októbra 1644. Jeho manželka Katarína zomrela 11. mája 1635.⁴⁵ V posledných rokoch života ho v úrade zastupoval Peter Berger (Perger). Ten chcel byť taktiež pochovaný v kryptách, pri kostiach svojho strýka. Vo svojom závete z 27. mája 1652 odkázal kláštoru 200 rýnskych zlatých a dve zastavené role v hodnote 100 zl. V prípade, že by ním rod vymrel, tretina jeho majetku mala pripadnúť kláštoru.⁴⁶ Pri epitafe Ján Rokytaja a jeho manželky Alžbety Baršoňovej z roku 1648, ktorý taktiež objavili pri rekonštrukcii v roku 1993, sa vyskytlo niekoľko nezrovnalostí. Jeho prvou manželkou bola Barbora Kerestúryová. S druhou manželkou, ktorá ho prežila, Alžbetou Baršoňovou sa zosobášil 31. marca 1646. Od začiatku 30. rokov 17. storočia až do roku 1668 pôsobil v mestskej správe ako správca špitála, mestský kapitán, kontrolór, no najdlhšie ako senátor mesta. Zomrel 10. októbra 1668. Dospelosti sa dožili jeho deti Anna, Ján a Katarína.⁴⁷ Najmladším z epitafov je náhrobok rodiny Hervaj a Mikuláša Buzásiho z roku 1672. Ján Hervaj ako skalický mešťan nechal v kostole františkánov 9. októbra 1637 pochovať svojho potomka.⁴⁸

Z ďalších, ktorí sú pochovaní vo františkánskych kryptách, sa zmieňme o manželoch Štefanovi Štepanovičovi a Anne Štvrteckej. Jeho rod, ktorý v roku 1669 získal nobilitáciu od Leopolda I., pochádzal z Dojča. Jeho prvou manželkou bola Ilona Teberiová, druhou zmieňovaná Anna Štvrtecká, ktorá zomrela v roku 1762. Š. Štepanovič pôsobil v Skalici ako mestský senátor a apoštolský syndikus františkánov. Bol štedrým mecénom náboženských rádov a cirkevných stavieb, predovšetkým skalických karmelitánov, farských kostolov v Skalici a v Dojči a, samozrejme, františkánov. V prospech karmelitánov založil tri základiny. V roku 1755 to bola omšová základina 100 zl. na 6 sv. omší ročne za neho a jeho manželku. Na

⁴⁴ ŠATT PA Skalica, f. Jozef Šátek, k. 2 Bal-Be, Beczency; FEDERMAYER, Frederik. Klement Literat Beczency (a archontológia zástupcov palatínskych miestodržiteľov). In *Historický časopis*, roč. 59, 2011, č. 3, s. 493 – 513; FEDERMAYER, Frederik. Kráľovskí úradníci a šľachta v pomoháčskom období. In DRAHOŠOVÁ, Viera (Ed.). *Skalica*. s. 873 – 879.

⁴⁵ Jej testament je datovaný 21. marca 1635; ŠATT PA Skalica, f. MMS, sign. č. 183 (staré 16) Zápisnica testamentov (Liber testamentorum, divisionum et transactionum) 1617-1695, p. 129-129v.

⁴⁶ ŠATT PA Skalica, f. MMS, Testamenty, k. Testamenta 451-650, N. 621; FRIMOVÁ, EVA. Eliáš Berger (1562 – 1644), cisársky historiograf a *poeta laureatus*. In *Historický časopis*, 2014, roč. 62, č. 3, s. 393 – 413; DRŠKA, Richard. *Mestská správa Skalice do roku 1711*. Skalica : Záhorské múzeum v Skalici, 2016, s. 215 – 223; FEDERMAYER, Frederik. Kráľovskí úradníci a šľachta v pomoháčskom období. In DRAHOŠOVÁ, Viera (Ed.). *Skalica*. s. 873 – 879.

⁴⁷ ŠATT PA Skalica, f. MMS, 183, p. 373v-374v; f. Jozef Šátek, k. 36 Reha-Ru, rod Rokitai; DRŠKA, Richard. *Mestská správa Skalice do roku 1711*. Skalica : Záhorské múzeum v Skalici, 2016, Menný register na s. 308.

⁴⁸ ŠATT PA Skalica, f. Jozef Šátek, k. 13 Hav-Ho, rod Hervaj.

ten istý účel, rozšírený o jeho deti, založil v roku 1764 ďalšiu fundáciu v sume 600 zl. a napokon v roku 1772 v zmysle závetu zložili jeho dedičia 100 zl. na fundáciu pre olej do lúč pri Oltári sv. Anny. Tento nový oltár nechal postaviť v blízkosti loretánskej kaplnky v karmelitánskom kostole a k nemu dal zhotoviť striebornú a mosadznú lampu, do ktorých sa mal každý utorok kupovať olej hradený zo základiny. Navyše 100 zl. odkázal aj priorovi kláštora P. Ignácovi Kesovi a 10 zl. istému nemenovanému rehoľníkovi. Odkaz v prospech skalického farského kostola z pôvodných 50 zl. navýšil v dodatku testamentu na 100 zl. a kostolu do Dojča – v roku 1734 sa zaslúžil o prístavbu predsieň – venoval 50 zl. Dojčskému farárovi odkázal 20 zl., za čo mal za jeho dušu odsľúžiť Requiem a pomodliť sa *Libera me*, ako i pri výročí jeho smrti zazvoniť zvonmi a pomodliť sa za neho. Františkánom venoval základinu v hodnote 300 zl., z toho 100 zl. už vyplatil osobne. Ako almužnu venoval 30 zl. bratom do *Czalokey*⁴⁹ a 15 zl. pavlínskemu konventu sv. Anny v Skalici. Pamätal i na obyvateľov mestského chudobinca, každému jednému chovancovi venoval zlatku a každému žobrákovi, ktorý sa zúčastní na jeho pohrebe, sa malo dať 5 gráciarov. Na pohreb určil 120 zl. a to tak, aby sa pri každom oltári⁵⁰ konali za neho tri sv. omše. Na výročie jeho smrti sa mali taktiež konať bohoslužby za jeho dušu, na čo dal 100 zl. V prípade, že by zvýšilo, mali sa za zvyšné konať bohoslužby za jeho rodinu. Matej Záruba, ktorý bol tiež apoštolským syndikom kláštora, požadoval v deň pohrebu alebo v najbližšie dni odsľúžiť za jeho dušu 50 sv. omší a každému žobrákovi, ktorý sa na nich zúčastní, sa malo dať po 5 gr. Rovnaký počet sv. omší a odmenu pre nich určil i na výročie jeho smrti. Popri omšovej základine 300 zl. pre františkánov venoval peniaze jezuitom – i na ich mariánske bratstvo, ktorého bol v mladosti členom, karmelitánom a pavlínom. Rodine okrem iného odkázal medené bubny, ktoré kúpil v Brne a mal ich uschované v kláštore pavlínov. Rodina si ich mala podľa jeho želania uložiť u františkánov a v prípade potreby ich mali jeho potomkovia bratom požičať.⁵¹

Možnosti a okolnosti pochovania v kláštore

Každý, kto sa chcel nechať pochovať u františkánov, zanechal im v závete istú časť svojho majetku. Bolo to od pár zlatých až po niekoľko stoviek, v závislosti od veľkosti majetku poručiteľa. Veľmi často to bývalo formou omšových základín, z úrokov ktorých sa mali v stanovenom čase konať bohoslužby na určený úmysel. Splnenie poslednej vôle garantovali svedkovia závetu, obyčajne z mestskej rady. Neopomínali ani iné cirkevné spoločenstvá v meste i mimo mesta (pútnické miesta, rodné farnosti), mestský chudobinec, ako i náboženské bratstvá, ktorých boli členmi. Najčastejšie v testamentoch obyvateľov Skalice nachádzame odkazy v prospech farského kostola a františkánov. Za nimi nasledujú karmelitáni s pavlínmi, najmenej odkazov bolo v prospech jezuitov. K týmto rehoľiam patrili i náboženské bratstvá, ktoré sa združovali v ich kostoloch.⁵² Taktiež boli v závetoch často uvádzané i požiadavky na pohreb. Marína Kovarikova, ktorú mali

⁴⁹ Pravdepodobne ide o Žitný ostrov.

⁵⁰ Z testamentu nie je zjavné, či ide o farský alebo františkánsky kostol.

⁵¹ ŠATT PA Skalica, f. MMS, Testamenty, k. Testamenta 851-1000, N. 959.

⁵² Jezuiti viedli bratstvo Umierajúceho Krista, bratstvo posvätného ruženca a mariánske, pôvodne vyhradené študentom. Karmelitáni mali škapuliarske bratstvo a františkáni bratstvo sv. Františka. S farským kostolom bolo späté bratstvo sv. Urbana a bratstvo Božieho Tela.

pochovať do krýpt k františkánom, vyčlenila vo svojom testamente v roku 1761 na pohreb 100 zl. Z toho mali vyplatiť farárovi, ako bolo zvykom, za sv. omšu i za použitie pluviálu⁵³, obidvom kaplánom za dve sv. omše, organistovi a spevákovi, za zvenenie na zvonoch. K peniazom, ktoré zvýšia po ich vyplatení, sa malo doložiť na 100 zl. a z toho sa mal františkánom zaplatiť pohreb, spev a bohoslužby a zádušné sv. omše.⁵⁴ Katarína Huťová, najskôr manželka Michala Horvátha, teraz Ladislava Jančíka určila v testamente z roku 1808 na pohrebné trovy 100 zl. a žobrákom mali rozdať 50 zl. Okrem toho odkázala po 50 zl. farskému kostolu i kostolu milosrdných bratov. Za to, že ju pochovávajú františkáni do krypty pri Kalvárii, venovala im omšovú základinu v sume 100 zl.⁵⁵ Bola to pomerne vysoká suma, keďže jednoduchý pohreb v tom čase vyšiel na necelých 13 zl.⁵⁶ Zuzana Trnovská ako členka františkánskeho bratstva sv. Františka, pre ktoré odkázala jednu prikrývku, žiadala v závete z roku 1734, aby páter direktor bratstva dal na jej rakvu vľajku a prikrývku⁵⁷, čo potvrdili i nálezy v roku 1993. Vo františkánskom rúchu pochovávali nielen rehoľníkov, ale i podľa želania osoby, ktoré boli s rádom duchovne zviazané. V roku 1767 sa dal v rehoľnom habite pochovať do krypty pri oltári Čenstochovskej Panny Márie mestský radný a vedúci tridsiatkoveho úradu Michal Erdőgh. Na zádušné sv. omše odkázal kláštoru 100 zl.⁵⁸

Záver

Skalický františkánsky konvent zohrával nezastupiteľné miesto v sepulkrálnej kultúre mesta. Spomedzi ostatných rehoľných chrámov predstavoval významnú alternatívu k farskému kostolu a cintorínu. V roku 1993 identifikovali v lodi kostola 17 krýpt. Okrem nich som v písomných prameňoch našiel zmienky aj o ďalších kryptách a kláštornom cintoríne, kde sa tiež pochovávalo. Na základe zmieňovaných prameňov sa mi podarilo identifikovať vyše tri stovky osôb, z toho takmer polovica neboli príslušníci rádu, ktorí si františkánsky kláštor zvolili za miesto svojho posledného odpočinku. Boli to väčšinou ľudia, ktoré mali počas svojho života nejaké väzby na kláštor, či už ako členovia františkánskych náboženských združení alebo ako dobrodinci rehole. Vzhľadom na finančné nároky súvisiace s pochovaním do krýpt patrili k solventnejším obyvateľom mesta, častokrát s funkciami v mestskej správe alebo so šľachtickým pôvodom.

Tabuľka: Zoznam osôb pochovaných v kláštore

V tabuľke je uvedený zoznam osôb pochovaných vo františkánskom kláštore na základe písomných a hmotných prameňov. Osoby, pri ktorých sa nedalo jednoznačne potvrdiť, že sú naozaj v kláštore pochované, sú uvedené kurzívou. Pri niektorých

⁵³ Plášť používaný pri liturgii.

⁵⁴ ŠATT PA Skalica, f. MMS, Testamenty, k. Testamenta 851-1000, N. 906.

⁵⁵ ŠATT PA Skalica, f. MMS, Testamenty, k. Testamenta 1606-1745, 1788-1866, s. n.

⁵⁶ V testamente Evy Martinovej, vdovy po Michalovi Perovskom je zachovaný účet za jej pohreb z februára 1806 vo výške 12 zl. 35 gr. Cena za jednotlivé rozpísané položky: farárovi 1 zl., za polhodinové zvenenie zvonmi pred pohrebom 45 gr., za *prepus*? 7 gr., za prikrývadlo na rakvu 24 gr., zemné 10 gr., hudobníkom 1 zl., nosičom 1 zl. 30 gr., hrobárovi 36 gr., za truhlu 6 zl., Danihelikovi 1 zl., chlapcom za nesenie kríža a sv. vody 3 gr.; ŠATT PA Skalica, f. MMS, Testamenty, k. Testamenta 1001-1150, N. 1020.

⁵⁷ ŠATT PA Skalica, f. MMS, Testamenty, k. Testamenta 301-450, N. 375.

⁵⁸ LM, p. 96.

poznáme presné miesto pochovania, pri niektorých vieme iba to, že boli pochovaní u františkánov (označené ako OFM) a predovšetkým pri reholníkoch až do 60. rokov 18. storočia sa neuvádza žiadny údaj. Väčšina z nich bola s najväčšou pravdepodobnosťou pochovaná v bratskej krypte za hlavným oltárom.

dátum úmrtia, prípadne pohrebu	meno zomrelého	ďalšie informácie o ňom	miesto pochovania	zdroj
1488, 13. IX.	Agnesa z Cutzesdorfu			epitaf (Gahér ⁵⁹ , č. 33; Májková ⁶⁰ , č. 3)
pred 1491	Barbora z Vojslavic			epitaf (Gahér, č. 48; Májková č. 5)
1500	bývalý kapitán mesta Skalice		epitaf bol sekundárne použitý pri krypte č. 1	epitaf (Gahér, č. 42; Májková č. 4)
1510, 10. I.	Ján Toryský (Tharzai)	zakladateľ kostola, sikulský župan		epitaf (Gahér, č. 53; Májková č. 6)
1535	Krištof Kropáč z Nevědomí	zakladateľ kostola	nie je isté, či bol i v kláštore pochovaný	epitaf (Gahér, č. 67), MNM Budapest
1577, 4. XI.	Kristína Lorantová	matka Pavla Becenciho		epitaf (Gahér, č. 99; Májková č. 7)
1593, 14. IX.	Pavol Becenci			epitaf (Gahér, č. 99; Májková č. 7)
1612, 3. V.	P. ⁶¹ Peter Gyöngyösi	gvardián		katalóg ZA ⁶² ; katalóg SI ⁶³
1613, 1. VI.	F. ⁶⁴ Dionýz Savoli			katalóg ZA; katalóg SI
1625, 30. VI.	F. Matej Schval			katalóg ZA; katalóg SI
1625, 7. VI.	P. František Briglovič	vikár		katalóg ZA; katalóg SI

⁵⁹ GAHÉR, František. *Historické nápisy z Nitrianskej stolice do roku 1650*, Bratislava : UK v Bratislave, 2023.

⁶⁰ MÁJKOVÁ, Terézia. Epigrafické pamiatky v Skalici. In. *Slovenská archivistika*, roč. 52, 2022, č. 1, s. 88 – 136.

⁶¹ P.- člen františkánskej rehole, páter, kňaz.

⁶² Slovenská národná knižnica, Literárny archív, sign. RHKS 483 Catalogus Patrum et Fratrum Almae Provinciae Hungariae Sanctissimi Salvatoris... [Žilina], 1757-1878.

⁶³ Slovenská národná knižnica, Literárny archív, sign. RHKS 388 Catalogus Patrum et Fratrum Almae Provinciae Hungariae SS. Salvatoris... [Skalica?] 1600-1878

⁶⁴ F. – člen františkánskej rehole, fráter, laický brat.

dátum úmrtia, prípadne pohrebu	meno zomrelého	ďalšie informácie o ňom	miesto pochovania	zdroj
1627, 8. IV.	P. Juraj Seleveni	provinciálny kustód, vikár		katalóg ZA; katalóg SI
1635	Ján Thaurac a jeho manželka Anna		krypta č. 11	epitaf (Gahér, č. 151; Májková č. 10)
1636, 31. III.	F. Ondrej Győngyösi			katalóg ZA; katalóg SI
1640, 19. VIII.	P. Ján Varady	3. minister provincie		katalóg ZA; katalóg SI
1644, 16. X.	Eliáš Berger (Perger)	literát, skalický tridsiatnik		epitaf (Májková č. 25)
1645, 11. IX.	P. František Citharak	zomrel počas moru		katalóg ZA; katalóg SI
1645, 15. IX.	P. Ján Skalický (Szakolczensis)	zomrel počas moru		katalóg ZA; katalóg SI
1645, 19. VIII.	F. Klement Skalický (Szakolczensis)	zomrel počas moru		katalóg ZA; katalóg SI
1645, 27. IX.	P. František zo Sv. Bedikta (a S. Benedisto)	bývalý minister provincie, mor		katalóg ZA; katalóg SI
1645, 27. IX.	F. Bonaventúra Šaštínsky (Sassci-niensis)	klerik, novic, zomrel počas moru		katalóg ZA; katalóg SI
1645, 27. IX.	F. Michal Jaszlovicsnsis	zomrel počas moru		katalóg ZA; katalóg SI
1645, 28. IX.	P. Alexej Kremnický (Cremnsiensis)	zomrel počas moru		katalóg ZA; katalóg SI
1645, 29. IX.	F. Inocent Bohemus	klerik, zomrel počas moru		katalóg ZA; katalóg SI
1648	Ján Rokytaj a jeho manželka Alžbeta Baršoňová			epitaf (Gahér, č. 174; Májková č. 13)
1651, 24. I.	František Perínsky a jeho manželka Helena Vešeléniová		krypta č. 1	epitaf (Gahér, č. 179; Májková č. 15)
1652, po 27. V.	Peter Berger (Perger)	synovec Eliáša Bergera		epitaf (Gahér, č. ; Májková č. 25)

dátum úmrtia, prípadne pohrebu	meno zomrelého	ďalšie informácie o ňom	miesto pochovania	zdroj
1652, pred 12. X.	Ján Tarek	rytier	OFM	MMS, č. 183, p.266a-267a
1654, 24. I.	P. Mihal Somlay	2x minister provincie		katalóg ZA; katalóg SI
1654, 3. IV.	F. Martin Bogdanoczy	laik		katalóg ZA; katalóg SI
1657, 7. IX.	P. Bonifác Bogdanóczy			katalóg ZA; katalóg SI
1660, 22. VI.	F. Fabián Hradstiensis	laik		katalóg ZA; katalóg SI
1660, 31. VIII.	F. Andrej Stumer	laik		katalóg ZA; katalóg SI
1661, 3. VIII.	F. Melchior Kirinus (Kirinacs)	klerik		katalóg ZA; katalóg SI
1664 23. XI.	P. Pavol Urbanovič	kustód provincie		katalóg ZA; katalóg SI
1664, 27. IX.	P. Peter Urbanovič	bývalý provinciál		katalóg ZA; katalóg SI
1666, 16. II.	F. Cyril Hradstiensis			katalóg ZA; katalóg SI
1666, 7. I.	P. Vojtech Napajedelszky			katalóg ZA; katalóg SI
1672, 24. VIII.	F. Timotej Ujhely	laik		katalóg ZA; katalóg SI
1672, 4. I.	P. Modest Orzechovszky			katalóg ZA; katalóg SI
1672	Mikuláš Buzáši		krypta č. 5; hrobka rodiny Harvajovcov	epitaf (Májková č. 18)
1673, 8. I.	F. Narcis Miller	klerik		katalóg ZA; katalóg SI
1674, 28. IX.	F. Bonaventúra Nitraj			katalóg ZA; katalóg SI
1676, 30. IX.	P. František Kosini	bývalý definítor		katalóg ZA; katalóg SI
1677, 24. I.	F. Ignác Skala			katalóg ZA; katalóg SI

dátum úmrtia, prípadne pohrebu	meno zomrelého	ďalšie informácie o ňom	miesto pochovania	zdroj
1678, 10. II.	P. Cyriak Miškovič			katalóg ZA; katalóg SI
1679, 20. IX.	F. Imrich Bajči	klerik, novic		katalóg ZA; katalóg SI
1679, 3. VI.	F. Bazil Horvath			katalóg ZA; katalóg SI
po 1680, 3. IX.	Michal Gerici	zomrel počas moru	krypta manželky	MMS ⁶⁵ , č. 183, p. 431-431a
1680, pred 12. XI.	Anna Šimonovičová	manželka Michala Gericiho	vlastná krypta	MMS, č. 183, p. 422-423a
1681, 11. VIII.	F. Hyacint Bič			katalóg ZA; katalóg SI
1681, 9. V.	F. Vojtech Dušek (Dubek)	klerik		katalóg ZA; katalóg SI
1682, 27. XI.	F. Joachim Pri-trszky			katalóg ZA; katalóg SI
1687, 18. X.	P. Bernard Lit-teráti			katalóg ZA; katalóg SI
1687, 20. V.	F. Gabriel Mužik			katalóg ZA; katalóg SI
1687, 27. X.	P. Placid Letoch (Latoch)	kazateľ		katalóg ZA; katalóg SI
1689, 17. IX.	F. Anton Brünner (Briczmer)			katalóg ZA; katalóg SI
1690, 8. V.	P. Narcis Šilha	lektor filozofie		katalóg ZA; katalóg SI
1691, 17. I.	F. Paschal Viškovszky			katalóg ZA; katalóg SI
1692, 3. III.	P. Josef Holý			katalóg ZA; katalóg SI
1696, 9. XI.	P. Cyprian Fidicen	študent teológie		katalóg ZA; katalóg SI

⁶⁵ Štátny archív v Trnave, pracovisko Archív Skalica, fond Magistrát mesta Skalica, č. 183 (staré 16) Zápisnica testamentov (Liber testamentorum, divisionum et transactionum) 1617-1695.

dátum úmrtia, prípadne pohrebu	meno zomrelého	ďalšie informácie o ňom	miesto pochovania	zdroj
1698, 21. III.	P. Mikuláš Mihálik	kazateľ		katalóg ZA; katalóg SI
1698, 6. III.	P. Hieronym Prokopovič			katalóg ZA; katalóg SI
1699, 19. VI.	F. Sebastián Faill			katalóg ZA; katalóg SI
1701, 19. III.	P. Klement Nagy	lektor Svätého písma		katalóg ZA; katalóg SI
1701, 21. III.	P. Jakub Veibel (Vaybel)	sakristián		katalóg ZA; katalóg SI
1701, 24. II.	F. Adam Jedličska			katalóg ZA; katalóg SI
1702 29. XII.	P. Akursius Turčányi			katalóg SI
1702, 9. X.	F. Ivo Valenta			katalóg ZA; katalóg SI
1704, 29. XI.	F. Josef Svaighart			katalóg ZA; katalóg SI
1706, 10. VII.	F. Imrich Szilagyi	študent teológie		katalóg ZA; katalóg SI
1707, 14. IX.	P. Václav Stanenius (Stanetius)	vikár, chór magister		katalóg ZA; katalóg SI
1709, 2. III.	F. Didak Lipszky			katalóg ZA; katalóg SI
1710, 21. XII.	P. Ján Lonszky	kazateľ		katalóg ZA; katalóg SI
1712, 20. IV.	P. Jozef Hon	zomrel v Kátove		katalóg ZA; katalóg SI
1712, 3. IX.	F. Didak Galgóczy			katalóg ZA; katalóg SI
1713, pred 18. IV.	<i>Pavol Pogransy</i>		<i>krypta</i>	<i>testament⁶⁶ N. 637</i>

⁶⁶ Štátny archív v Trnave, pracovisko Archív Skalica, fond Magistrát mesta Skalica, Testamenty.

dátum úmrtia, prípadne pohrebu	meno zomrelého	ďalšie informácie o ňom	miesto pochovania	zdroj
1715, 14. I.	Ján Sidelský		OFM	matrika ⁶⁷
1715, 9. II.	František Bellicay	50-ročný	OFM	matrika
1717, 10. V.	Margarita Kmetová?	vdova, 70-ročná	OFM	matrika
1717, 21. VI.	Anna, dcéra Gašpara Bartlmena		OFM	matrika
1717, 26. IX.	P. Cyprián Ruprecht	študent sv. písma		katalóg ZA; katalóg SI
1718, 17. XI.	P. Bartolomej Rozboril	kvardián		katalóg ZA; katalóg SI
1718, 21. VIII.	F. Samuel Žiška	klerik, študent teológie		katalóg ZA; katalóg SI
1718, 22. V.	P. Mikuláš Vaverka	kazateľ		katalóg ZA; katalóg SI
1718, 26. II.	P. Vít Vavrinkovič	kvardián		katalóg ZA; katalóg SI
1718, 8. XI.	N. Boldiska	vdova, cca 50-ročná	OFM	matrika
1719, 13. IV.	Mária Ramočajová	cca 5-ročná	OFM	matrika
1719, 14. IV.	P. Daniel Koričanský			katalóg SI
1719, 31. V.	Anna Mária, dcéra Františka Marsinaya	cca 2-ročná	OFM	matrika
1719, 7. VI.	Terézia Jankovičová	cca 1-ročná, dcéra Františka Jankoviča	OFM	matrika
1720, IX.	Eva Bokrošová	barónka	v kostole u OFM	matrika
1721, 10. IX.	P. Filip Bradáč	lektor, emeritný provinciál		katalóg ZA; katalóg SI
1721, 23. I.	Judita Parviová	70-ročná	OFM	matrika

⁶⁷ Štátny archív Bratislava, fond Zbierka cirkevných matrik, Rímskokatolícka cirkev Skalica, inv. č. 2012, inv. č. 2013, inv. č. 2017, inv. č. 2018.

dátum úmrtia, prípadne pohrebu	meno zomrelého	ďalšie informácie o ňom	miesto pochovania	zdroj
1721, 23. III.	F. Dominik Pátek			katalóg ZA; katalóg SI
1721, 9. VI.	Ján Velkes	doktor pražskej univerzity, 60-ročný	OFM	matrika
1721, máj	Anna Mária Geriová	27-ročná	OFM	matrika
1721, máj	Barbora Medňanská	barónka, manželka baróna Melchiora Sandora	OFM	matrika
1721	Margeta Mráziková	vdova po Jánovi Brezovičovi		testament N. 14
1722, 14. IV.	Mathias Horácky (Honcki)	46-ročný	OFM	matrika
1722, 14. IV.	Simeon Gaube	80-ročný	OFM	matrika
1722, 31. III.	P. Hieronym Frank			katalóg ZA; katalóg SI
1722, 4. VIII.	P. Rudolf Hubik			katalóg ZA; katalóg SI
1723, 4. VI.	Ján Chrástel	80-ročný	OFM	matrika
1725, 26. IV.	Juraj Svrlník		OFM	matrika
1725, júl	Eva, manželka Imricha Tarnóczyho		OFM	matrika
1727, 23. IX.	P. Rafael Pátek			katalóg ZA; katalóg SI
1727, marec	Anton Gastl	pochádzal zo Šaštína, 42-ročný	OFM	matrika
1727, marec	Elena? Vagyovská	55-ročná	OFM	matrika
1728, 16. IV.	P. Ján Abrahámffy	kazateľ, vyše 20 rokov trpezlivo znášal slabosť		katalóg ZA; katalóg SI
po 1730, 28. VII.	Mária Slováčková	manželka Martina Borbáza	OFM	testament N. 43

dátum úmrtia, prípadne pohrebu	meno zomrelého	ďalšie informácie o ňom	miesto pochovania	zdroj
1732, 2. VII.	Ján Szügo	syn Jána Szüga, 2-týždňový	OFM	matrika
1732, 29. VII.	Ján Chrástel	richtár, 38-ročný	OFM	matrika
1732, 4. XII.	Juraj Kruky (Kuky?)	91-ročný	OFM	matrika
1733, 14. IV.	Zuzana Trnovská	vdova po Andrejovi Kršľovičovi, cca 80-ročná	OFM	testament N. 375; matrika
1733, 23. XI.	Barbora Chrástelová	dcéra Jána Chrástela, 19-ročná	OFM	matrika
1733, január	František Maršiny	56-ročný	OFM	matrika
1734, jún	Martin Augustíni	cca 60-ročný	OFM	matrika
1734, september	Katarína Püstiniová	slobodná, cca 60-ročná	OFM	matrika
1736, 9. IV.	Marína Senová (Srnová)	vdova po Jánovi Malíkoví, cca 56-ročná	OFM	testament N. 511 a N. 764; matrika
1737, 15. IV.	Katarína, manželka Juraja Kubička, pastiera oviec	z majerov, 55-ročná	OFM	matrika
po 1737, 18. VI.	Anna Kučerová	vdova po Adamovi Misarovičovi	krypta	testament N. 512
1737, august	Ignác Žigmund Szaloky	syn Alexandra Szalokyho, 4-dňový, pokrstený	OFM	matrika
1738, 15. VIII.	Ján Pinkasz	syn Petra Pinkasza, 5-ročný	OFM	matrika
1739, 1. V.	P. Matúš Vankovič			katalóg ZA; katalóg SI
1739, 22. IX.	Ján Pinkasz	mestský senátor, 58-ročný	OFM	matrika
1739, august	Štefan Blaškovič	mestský senátor, 73-ročný	OFM	matrika

dátum úmrtia, prípadne pohrebu	meno zomrelého	ďalšie informácie o ňom	miesto pochovania	zdroj
1740, 27. III.	Marína Chorvato- vičová	vdova po Andrejovi Püstiny (Pöscenyi), 74-ročná	OFM	testament N. 659; matrika
1740, pred 13. II.	Anna Vodičková	manželka Františka Pavlovského	OFM	testament N. 660; matrika
1741, 10. V.	Kristína Blaháč- ková	manželka Jána Vale- koviča, 54-ročná	OFM	testament N. 1054; matrika
1741, marec	Ján Fridrichovič	66-ročný	OFM	matrika
1741, marec	Marína Uhlíková	manželka Juraja Pro- cházku, 70-ročná	OFM	testament N. 655 a N. 657; matrika
1742, 21. III.	F. Juraj Černý			katalóg ZA; katalóg SI
1742, de- cember	Juraj Tarkvič	48-ročný	OFM	matrika
1742, pred 9. XI.	Kristína Čerková	vdova po Pavlovi Pachalovi, 60-ročná	OFM	testament N. 663; matrika
1744, 9. V.	Ján Valekovič	mešťan	OFM	matrika
1745, 2. III.	Ažbeta Daňková	62-ročná	OFM	matrika
1746, 24. IX.	Anna Dobiszová	dcéra Pavla Dobisza, 1/4-ročná	OFM	matrika
1746, 25. III.	Marína Kiršlovi- čová	vdova po Jurajo- vi Tarkovičovi, 80-ročná		testament N. 843; matrika
1746, apríl	Michal Zatlúkal	25-ročný	OFM	matrika
1746, pred 20. XII.	Ján Malý		krypta	testament N. 519 a N. 521
1748, 26. IV.	Tomáš Lukaščík	70-ročný	OFM	testament N.449; matrika

dátum úmrtia, prípadne pohrebu	meno zomrelého	ďalšie informácie o ňom	miesto pochovania	zdroj
1748, 30. III.	Eva Užovičová	vdova po Františkovi Zongorovi, 100-ročná	OFM	testament N. 858 a N. 950; matrika
1748, 31. I.	P. František Bober	dlhoročný kazateľ		katalóg ZA; katalóg SI
1748, jún	Valentín Majthény	58-ročný	OFM	matrika
1749, 13. XI.	František Blaškovič	24-ročný	OFM	matrika
1749, 14. XII.	F. Modest Kutny	laik		katalóg ZA; katalóg SI
1749, 15. VI.	F. Juraj Slamošik	študent teológie, klerik		katalóg ZA; katalóg SI
1749, 30. VII.	F. Vojtech Szervei (Szirvay)	študent teológie, klerik		katalóg ZA; katalóg SI
1749, 31. X.	P. Augustín Pistoris	kazateľ		katalóg ZA; katalóg SI
1750, 25. VI.	Jakub Dobeš	zo Štíboru, 81-ročný	OFM	matrika
1751, 5. VI.	Ján Hubáček (Hubaczi)	slobodný, 52-ročný	krypta	testament N. 255; matrika
1752, 20. II.	P. Vít Opát			katalóg ZA; katalóg SI
1753, december	Ján Erdek	syn Michala Erdeka, 2,5-ročný	OFM	matrika
1754, 1. X.	Ján Štetina (Štěpina)	slobodný, pivovarník, 50-ročný	krypta	testament N. 778; matrika
1754, 16. VIII.	Katarína Slováčková	panna	OFM	matrika
1754, 20. II.	P. Leopold Kerpain	vikár a kazateľ		katalóg ZA; katalóg SI
1754, 31. V.	F. Gerard Kutny	laik		katalóg ZA; katalóg SI
1757, 3. IV.	Andrej Červenka	mestský senátor, 79-ročný	krypta	testament N. 105; matrika
1758, 28. V.	P. Eustach Holasek	kazateľ		katalóg SI

dátum úmrtia, prípadne pohrebu	meno zomrelého	ďalšie informácie o ňom	miesto pochovania	zdroj
1758, po 16. apríli	Alžbeta Radyová	vdova po Jurajovi Fialovi	krypta	testament N. 169; matrika
1759, 19. VII.	F. Tobiáš Perla	46-ročný		katalóg ZA; katalóg SI
1759, 4. IX.	P. Konštantín Vačovský	dlhoročný kvardián, kazateľ		katalóg ZA; katalóg SI
1759, 4. V.	Marína Katarína Bosnay	manželka mestského senátora a kapitána Jána Pocsucha, 64-ročná	OFM	matrika
1760, 13. II.	Maximiliána Mosnerová	manželka Jozefa Blaškoviča, 25-ročná	krypta kaplnky sv. Jána Nepomuckého	LM ⁶⁸ , p. 23
1760, 16. XI.	Kristína Salixová	vdova po Pavlovi Hubáčkovi, 77-ročná	krypta pri oltári sv. Františka Assiského	LM, p. 24; matrika
1760, 18. I.	Alžbeta Savelka	vdova, 81-ročná	krypta	LM, p. 23; matrika
1760, 2. XII.	F. Matej Zzulka	krajčír, správca pivníc	krypta pred hlavným oltárom	katalóg ZA; katalóg SI; LM, p. 25
1760, 30. VIII.	P. Celestín Tesarik	kazateľ, sakrista		katalóg ZA; katalóg SI
1760, po 13. II.	Martin Filúš	vyše 80-ročný, slúžil v kláštore	krypta cintorína pred vstupom do kostola	LM, p. 23
1761, 10. VIII.	Pavol Michalovič	63-ročný	krypta oproti kazateľnici	LM, p.30; matrika
1761, 13. XII.	F. Henrich Brenner		krypta za hlavným oltárom	katalóg ZA; katalóg SI; LM, p. 31
1761, 14. IV.	P. Castulus Brener	kazateľ	krypta za hlavným oltárom	katalóg ZA; katalóg SI; LM, p. 25
1761, 14. VIII.	Marína Kucka	vdova po Pavlovi Macháčkovi, 68-ročná	krypta	testament N. 534; matrika
1761, leto	Katarína Kalvinová		krypta oproti oltára sv. Jána Nepomuckého	LM, p. 30

⁶⁸ Štátny archív Bratislava, fond Fragmenty archívu kláštora františkánov v Skalici, Liber Memorabilium Conventus Szkolczensis...

dátum úmrtia, prípadne pohrebu	meno zomrelého	ďalšie informácie o ňom	miesto pochovania	zdroj
1762, 24. II.	P. Ján Prochászka	prokurátor	krypta pred hlavným oltárom	katalóg ZA; katalóg SI; LM, p. 31
1762, 26. IV.	Ján Skrivánek	13 rokov pracoval ako záhradník v kláštore	krypta pri kalvárii	LM, p. 31
1762, 3. VI.	Maximiliána Majxnerimová	manželka Mateja Záruby, 70-ročná	krypta v kaplnke sv. Vendelína	testament N. 956; LM, p. 33; matrika
1762, 30. III.	Marína Štvrtecká	manželka Štefana Štepanoviča	krypta pred oltárom sv. Antona; krypta č. 2	LM, p. 32; matrika
1763, 15. V.	P. Donulus Knizl (Kneisl)	kazateľ, kvardián a novicmajster	bratská krypta za hlavným oltárom	katalóg ZA; katalóg SI; LM, p. 49
1763, 2. IX	Václav Kubica		krypta medzi oltármi sv. Františka a sv. Antona, pod schodom	LM, p. 44; Testament N. 385
1763, 9. VIII.	Marína Jedličková		krypta pred hlavným oltárom	LM, p. 51
1764, 23. I.	P. Šimon Závodný	porážka	bratská krypta za hlavným oltárom	katalóg ZA; katalóg SI; LM, p. 55
1764, 25. IX.	Alžbeta Bosnaiová	vdova po Jánovi Chrástelovi, 70-ročná	krypta	LM, p. 69; matrika
1764, 6. III.	F. Mikuláš Ružička	pracovný	krypta pri oltári sv. Františka Assiského	katalóg ZA; katalóg SI; LM, p. 56
1764, 7. III.	P. Bonaventúra Csakvary	lektor	krypta pri oltári sv. Františka Assiského	katalóg ZA; katalóg SI; LM, p. 56
1766, 28. V.	Angelína Majthényová	vdova po Valentínovi Majthénym, 82- (84)-ročná	krypta pred hlavným oltárom	LM, p. 80; matrika
1766, 6. X.	Matej Záruba	bývalý richtár a mestský senátor, 70-ročný	krypta	testament N. 959; LM, p. 82; matrika
1766, 7. III.	Anna Dostálová	vdova po Pavlovi Igristovi, 78-ročná, terciárka	krypta pod chórom, na pravej strane	testament N. 148; LM, p. 78; matrika
1767, 23. VI.	Michal Erdögh	60-ročný, tridsiatnik a senátor	krypta pri oltári Čenstochovskej Panny Márie	LM, p. 96

dátum úmrtia, prípadne pohrebu	meno zomrelého	ďalšie informácie o ňom	miesto pochovania	zdroj
1767, 27. XI.	Karol Perovský	emeritný mestský senátor, 72-ročný	OFM	testament N. 674; matrika
1768, 23. XII.	P. Albanus Barina	kazateľ	bratská krypta za hlavným oltárom	katalóg ZA; katalóg SI; LM, p. 105
1769, 10. VIII.	Fr. Nicasius Ferar			katalóg ZA; katalóg SI
1769, 14. I.	Anna Bajanová	matka P. Paulína Bajana, 78-ročná	krypta pred oltárom sv. Františka Asiského	LM, p. 106
1769, 2. IV.	P. Ambróz Vaďura	kazateľ, 76 ročný	bratská krypta za hlavným oltárom	katalóg SI; LM, p. 108
1770, 9. IV.	Štefan Štepanovič	91-ročný	krypta pred oltárom sv. Antona; krypta č. 2	Testament N. 787; LM, p. 118; matrika
1771, 11. IV.	Karol Kinský	bývalý komorník olomouckého biskupa	krypta v strede chrámovej lode (krypta č. 9 alebo 10)	LM, p. 126
1771, 3. II.	F. Peter Kraus			katalóg SI
1771, pred 15. V.	Karol Ferdinand von Lünsperg	cisársky rytier	OFM	testament N. 389
1772, 25. VII.	P. Felix Koczi	bývalý kazateľ		katalóg ZA; katalóg SI
1772, 7. IX.,	F. Alexander Ružička	krajčír		katalóg ZA; katalóg SI
1772, 8. V.	F. Izidor Sumer	vrátnik, vyše 70-ročný	bratská krypta za hlavným oltárom	katalóg ZA; katalóg SI
po 1772, 24. VII.	Michal Lužický		OFM	testament N. ⁶⁹
1773, 15. IX.	Ján Belay		krypta uprostred kostola	testament N. 55, LM, p. 134; matrika
1773, 30. X.	P. František Berenvaller	lektor teológie a písma		katalóg ZA; katalóg SI

⁶⁹ Testament je bez čísla.

dátum úmrtia, prípadne pohrebu	meno zomrelého	ďalšie informácie o ňom	miesto pochovania	zdroj
1773, 30. XI.	Kristína Pöscyniová	vdova po Karolovi Perovskom, 78-ročná	krypta pri bráne oproti vstupu	testament N. 677; LM, p. 135; matrika
1774, 2. V.	F. Jakub Cajner	laik		katalóg SI
1774, 21. I.	F. Chryanthus Stadler		krypta pred hlavným oltárom	LM, p. 135
1774, 4. XII.	P. Pavol Salajka	kazateľ, bývalý kvardián	bratská krypta za hlavným oltárom	katalóg ZA; katalóg SI; LM, p. 151
1775, 1. V.	Michal Fost	konvertita, zomrel v kláštore	cintorín kláštora	LM, p. 153
1775, 19. XII.	Ján Štetina	richtár, apoštolský syndikus kláštora, 61-ročný	krypta pri hlavnom oltári	LM, p. 157; matrika
1776, 1. VI.	Kominár		krypta pri kalvárii	LM, p. 161
1776, 13. II.	F. Libor Mikulovič		bratská krypta za hlavným oltárom	katalóg ZA; katalóg SI
1776, 13. VIII.	Anna Slováčková	vdova po Matejovi Zárubovi, 74-ročná	krypta v kaplnke sv. Vendelína	testament N. 964; LM, p. 162; matrika
1777, 1. IX.	F. Primus Schvitavancz (Szhilavancz)	klerik, študent teológie		katalóg ZA; katalóg SI; LM, p. 159
1778, 18. X.	F. Elígius Horník (Hosník)		bratská krypta za hlavným oltárom	katalóg ZA; katalóg SI; LM, p. 178
1778, 20. X.	P. Kamil Macháček	kazateľ	bratská krypta za hlavným oltárom	katalóg ZA; katalóg SI; LM, p. 178
1778, 23. II.	P. Gregor Hoppa	kazateľ, pred smrťou duchovný v Radošovciach	bratská krypta za hlavným oltárom	katalóg ZA; katalóg SI; LM, p. 173
1778, 30. VI.	Ján Riemer	pochádzal z Moravy	nová krypta	LM, p. 177
1778, 5. XII.	Anna Veselá	dcéra Pavla Veseleho, mestského senátora, 19-ročná	nová krypta	LM, p. 179, matrika
1778, 6. IV.	F. Simon Filuš	vrátnik	bratská krypta za hlavným oltárom	katalóg ZA; katalóg SI; LM, p. 174

dátum úmrtia, prípadne pohrebu	meno zomrelého	ďalšie informácie o ňom	miesto pochovania	zdroj
1779, 10. I.	Juraj Topič	pomocník v kláštore vyššie 20 rokov	nová krypta	LM, p. 182
1779, 14. IV.	P Serefín Písek	<i>strážca chrámu,</i> kazateľ		katalóg ZA; katalóg SI
1779, 21. VI.	P. Guido Veselý		bratská krypta za hlavným oltárom	LM, p. 184
1779, 23. III.	Ján Kersnerič (Gersnerič)	kapitán a vojenský komisár, 63-ročný	nová krypta pod kaplnkou sv. Ven- delína	LM, p. 182; matrika
1779, 27. I.	Julína Mudichová	vdova po Michaelovi Erdeghovi (Eorge- ghovi), 50-ročná	nová krypta pod kaplnkou sv. Ven- delína	testament N. 150; matrika; LM, p. 182
1779, 29. III.	Matej Chalúpka	21-ročný	nová krypta pod kaplnkou sv. Ven- delína	LM, p. 183; matrika
1780, 23. XII.	Terézia Zárubová	manželka Pavla Dobiša, 56-ročná	krypta pod kaplnkou sv. Vendelína	LM, p. 189; matrika
1780, 27. II.	Michal Horváth	kožušník, 65-ročný	krypta pod kaplnkou sv. Vendelína	testament N. 275; LM, p. 186; matrika
1780, 31. VII.	P. Emil Fialka	organista		katalóg ZA; katalóg SI
1781, 18. IV.	P. Martin Kirle (Khirle)	kazateľ, lektor		katalóg ZA; katalóg SI
1781, 20. IV.	P. Inocent Rychlík	kazateľ, učiteľ v nor- málnej škole		katalóg ZA; katalóg SI
1782, pred 30. X.	<i>František Marsinai</i>		<i>krypta</i>	<i>testament N. 547</i>
1783, 26. XII.	Alžbeta Štefano- vičová	vdova po Jánovi Štetinovi, 70-ročná	krypta pod kaplnkou sv. Vendelína	LM, p. 198; matrika
1783, 30. III.	F. Rajmund Prell- ner (Prollner)	krajčír	bratská krypta za hlavným oltárom	katalóg SI; LM, p. 197
1784, 1. II.	P. Dominik Horák		bratská krypta za hlavným oltárom	katalóg ZA; katalóg SI; LM, p. 199
1784, 29. XII.	Fr Vendelín Brauner	filozof		katalóg SI

dátum úmrtia, prípadne pohrebu	meno zomrelého	ďalšie informácie o ňom	miesto pochovania	zdroj
1785, 8. IV.	P. Anton Presl	lektor, 68 ročný, 52 OFM	bratská krypta za hlavným oltárom	katalóg ZA; katalóg SI; LM, p. 205
1788, 27. VII.	Pavol Dobiš	mydlíar, 67-ročný	krypta pod kaplnkou sv. Vendelína	LM, p. 210; matrika
1788, 3. III.	P. Severín Kratochvíla	kazateľ, 70 ročný, 51 OFM, porážka	bratská krypta za hlavným oltárom	katalóg ZA; katalóg SI; LM, p. 209-210
1788, 8. III.	P. Dionýz Krivka	kazateľ, 69-ročný		katalóg ZA; katalóg SI; LM, p. 210
1791, 16. II.	P. Leonardus Hüller	definítor provincie, kvardián		katalóg SI
1792, 2. IV.	P. Godfríd Hubalik			katalóg ZA; katalóg SI
1794, 25. VIII.	Anton Pavelka	59-ročný	krypta pod kaplnkou sv. Vendelína	LM, p. 215; matrika
1794, 27. X.	P. Kristín Gransky			katalóg ZA; katalóg SI
1794, 5. XI.	P. Michal Erdély	kazateľ, emeritný definítor		katalóg ZA; katalóg SI
1795, 15. VII.	P. Eustach Blahutka	lektor sv. písma		katalóg ZA; katalóg SI
1795, 19. VI.	Ladislav Kubovič	syndicus kláštora, 42-ročný	krypta pod kaplnkou sv. Vendelína	LM, p. 215; matrika
1796, 3. X.	P. Ernest Melichárek	kazateľ	pravdepodobne krypta č. 9	katalóg ZA; katalóg SI
1797, 19. XI.	F. Izidor Bida			katalóg ZA; katalóg SI
1799, 14. I.	F. Joachim Maczalik			katalóg SI
1799, 28. II.	F. Andrej Adamy			katalóg ZA; katalóg SI
1800, 22. XII.	F. Václav Bečka	68-ročný		katalóg SI
1800, 8. X.	P. Ignác Jedlička	bývalý kazateľ, 87-ročný		katalóg ZA; katalóg SI
1801, 1. VI.	P. Pius Štvrtecký	sakristián		katalóg ZA

dátum úmrtia, prípadne pohrebu	meno zomrelého	ďalšie informácie o ňom	miesto pochovania	zdroj
1801, 11. II.	P. Samuel Mohelnický	78 ročný, kazateľ		katalóg ZA; katalóg SI
1801, 20. III.	F. Paschal Nemec	stolár		katalóg ZA; katalóg SI
1801, 27. II.	F. Bruno Šimek	69-ročný		katalóg ZA; katalóg SI
1801, 9. III.	P. Sixtus Čech	kazateľ, kvardián		katalóg ZA; katalóg SI
1801, pred 27. VI.	Anna Kovariková	vdova po Martinovi Šcipovi	krypta	testament N. 802
1801, 21. XII.	Jozef Gvadáni	generál, apoštolský syndikus, 78-ročný	krypta pri oltári sv. Františka Assiského	LM, p. 223; matrika
1802, 12. I.	P. David Gabriel		bratská krypta za hlavným oltárom	LM, p. 223
1803, 23. I.	P. Benedikt Letocha	emeritný učiteľ, kazateľ, 85 ročný, 65 OFM		katalóg ZA; katalóg SI
1803, 23. I.	P. Benedikt Letocha	75-ročný	bratská krypta za hlavným oltárom	LM, p. 233
1803, 4. XI.	Katarína Selecká	vdova po Jozefovi Gvadánim, 67-ročná	krypta	LM, p. 242; matrika
1804, 18. VII.	Karol Jamerle	62-ročný	krypta pri kalvárii	LM, p. 244; matrika
1805, 27. XI.	P. Gabriel Gaube	expavlin, 74-ročný	bratská krypta za hlavným oltárom	LM, p. 253; testament N. 212; matrika
1805, 5. IV.	Anna Dlaškovičová	manželka Pavla Veselého, 73-ročná	krypta pod kaplnkou sv. Vendelína	LM, p. 246; matrika
1806, 20. II.	Ján Antalík	93-ročný	krypta pri kalvárii, pochovaný vedľa svojej manželky	LM, p. 259; matrika
1806, 24. VIII.	P. Bernard Polakovič	zástupca riaditeľa školy	bratská krypta za hlavným oltárom	katalóg SI; LM, p. 262
1806. 2. I.	P. Angel Sebenya	kazateľ a učiteľ Sv. písma, 45-ročný	bratská krypta za hlavným oltárom	katalóg ZA; katalóg SI; LM, p. 256

dátum úmrtia, prípadne pohrebu	meno zomrelého	ďalšie informácie o ňom	miesto pochovania	zdroj
1807, 27. III.	František Puta- kovič	duchovný, 67-ročný	krypta v strede kos- tola medzi oltármi sv. Jána Nepomuc- kého a sv. Petra z Alcantary	LM, p. 272; matrika
1808, 10. IX.	F. Peter Szajden- berger	78-ročný		katalóg ZA; katalóg SI
1808, 26. IV.	Ladislav Jančík	manžel Sofie		testament N. 325; matrika
1808, 3. IV.	Katarína (Sofia) Huřová	manželka Ladislava Jančíka, 70-ročná	krypta v kaplnke sv. Vendelína	LM, p. 284; testament N.327; matrika
1809, 20. XII.	P. Faustin Valášek	emeritný kazateľ a lektor sv. písma	krypta pred hlav- ným oltárom	katalóg ZA; katalóg SI; LM, p. 316
1809, 27. VI.	F. Jakub Dulinger			katalóg ZA; katalóg SI
1809, 27. VII.	F. Humilus Hus- zerini	kuchár		katalóg ZA; katalóg SI
1809, 9. V.	Marína (Katarína) Korínková	vdova po Jánovi Kar- došovi, 82-ročná	krypta pri kalvárii	testament N. 426; matrika
1810, 10. II.	Katarína Hřebíč- ková	vdova po Karolovi Janerlem, 65-ročná	krypta pri kalvárii	LM, p. 322; testament N.328; matrika
1810, 12. III.	Anna Trnková	vdova po Františkovi Fialovi, 70-ročná	krypta pod kaplnkou sv. Vendelína	LM, p. 322; matrika
1810, 26. VIII.	P. Daniel Morvay	bývalý konzultor, lektor		katalóg ZA; katalóg SI
1810, 8. I.	Gašpar Kern	hostinský, 32-ročný	krypta pri kalvárii	LM, p. 320; matrika
1812, 26. XI.	P. Tomáš Tibenský	27-ročný	krypta pred hlav- ným oltárom	LM, p. 342; matrika
1813, 29. X.	P. Eduard Pšentšik	kazateľ		katalóg SI
1815, 21. II.	P. Macarius Fodor	kazateľ		katalóg SI
1817, 29. X.	P. Hyacint Barvier	73 ročný		katalóg ZA; katalóg SI

dátum úmrtia, prípadne pohrebu	meno zomrelého	ďalšie informácie o ňom	miesto pochovania	zdroj
1819, 15. VI.	P. Ján Lipotzy	lektor Svätého písma	bratská krypta za hlavným oltárom	katalóg ZA; katalóg SI
1819, 9. I.	P. Valerín Grosz	kazateľ, emeritný učiteľ		katalóg ZA; katalóg SI
1829, 9. I.	F. Fidel Lehotky			katalóg ZA
1835, 18. XII.	Ján Antalík	94-ročný	krypta pri kalvárii	testament N. 1125; LM, p. 495; matrika
1836, 26. III.	Juraj Huťa	mešťan, 61-ročný	krypta pri kalvárii	LM, p. 497; matrika
1838, 5. V.	P. Lucían Papeš			katalóg ZA
1839, 5. V.	P. Cézar Honza	dvojnásobný emeritný provinciál		katalóg ZA
1840, 14. VI.	F. Rafael Bianovszky			katalóg ZA
1842, 6. XII.	P. Polykarp Kudela	kazateľ		katalóg ZA
1851, 19. X.	P. Simon Reck		krypta č. 7	katalóg ZA
1855, 18. V.	P. Ambróz Erneyei	72 ročný	krypta č. 9	katalóg ZA
1856, 16. III.	P. Anton Szekely	kazateľ, 73 ročný		katalóg ZA
1860, 18. VIII.	P. Bernard Tiffenbacher	emeritný kazateľ, 75 ročný		katalóg ZA
1860, 6. XI.	P. Felician Szukul	kazateľ, lektor filozofie, 26-ročný		katalóg ZA
1861, 4. III.	P. Pavol Príhoda	učiteľ v hlavnej škole	krypta č. 7	katalóg ZA
1866, 21. VIII.	F. Elyzar Jančok	31-ročný	krypta č. 11	katalóg ZA
1868, 16. V.	F. Canulus Sassina	klerik 2. ročníka teológie, tuberkulóza		katalóg ZA
1869, 13. X.	P. Viktor Vincent	kazateľ, 66-ročný, 51 rokov rehoľníkom	krypta č. 12	katalóg ZA

dátum úmrtia, prípadne pohrebu	meno zomrelého	ďalšie informácie o ňom	miesto pochovania	zdroj
1872, 2. X.	F. Nicetas Petrovič	klerik, študent teológie		katalóg ZA

ZOZNAM POUŽITÝH ZDROJOV

Pramene

Archív arcibiskupského úradu v Trnave, fond Vikariálny archív v Trnave, Kánonické vizitácie.

Moravský zemský archív v Brne, fond E 24 Františkáni Uherské Hradište.

Slovenská národná knižnica Martin, Literárny archív, sign. RHKS 483 Catalogus Patrum et Fratrum Almae Provinciae Hungariae Sanctissimi Salvatoris... [Žilina], 1757-1878 [on-line]. Dostupné na internete: <<https://dikda.snk.sk/view/uuid:4392f65e-9183-499f-ac6d-c1a6b4474a9a?page=uuid:abfc95e6-9af4-449a-8dde-12e887c6baeb>> [14. 3. 2024].

Slovenská národná knižnica Martin, Literárny archív, sign. RHKS 388 Catalogus Patrum et Fratrum Almae Provinciae Hungariae SS. Salvatoris... [Skalica?] 1600-1878 [on-line]. Dostupné na internete: <<https://dikda.snk.sk/view/uuid:-6f68a887-687b-424f-b9e1-228dff448edd?page=uuid:6b620b21-83db-4cd7-b59f-85c98ed9e1a4>> [14. 3. 2024].

Štátny archív Bratislava, fond Fragmenty archívu kláštora františkánov v Skalici, Liber Memorabilium Conventus Szakolcensis.

Štátny archív Bratislava, fond Zbierka cirkevných matrík, Rímskokatolícka cirkev Skalica, inv. č. 2012, [on-line] Dostupné na internete: <<https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:939F-BC9C-F?i=19&cc=1554443&cat=1467769>> [15. 3. 2024].

Štátny archív Bratislava, fond Zbierka cirkevných matrík, Rímskokatolícka cirkev Skalica, inv. č. 2013 [on-line] Dostupné na internete: <<https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:939F-BC33-C?i=551&cc=1554443&cat=1467769>> [15. 3. 2024].

Štátny archív Bratislava, fond Zbierka cirkevných matrík, Rímskokatolícka cirkev Skalica, inv. č. 2017 [on-line] Dostupné na internete: <<https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:939F-YN5Z-6R?i=493&cc=1554443&cat=1467769>> [15. 3. 2024].

Štátny archív Bratislava, fond Zbierka cirkevných matrík, Rímskokatolícka cirkev Skalica, inv. č. 2018 [on-line] Dostupné na internete: <<https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:33S7-91SL-97ZT?i=191&cc=1554443&cat=1467769>> [15. 3. 2024].

Štátny archív v Trnave, pracovisko Archív Skalica, fond Rukopisy, HORÁKOVÁ, Valéria. Skalica, františkánsky kostol, Kráľovská ulica. Etapizácia vývoja objektu. Rukopis. Bratislava, 1993.

Štátny archív v Trnave, pracovisko Archív Skalica, fond Magistrát mesta Skalica, č. 19 (staré č. 89) Zápisnice zo zasadnutí senátu a volenej obce 1781-1786; č. 183

(staré 16) Zápisnica testamentov (Liber testamentorum, divisionum et transactionum) 1617-1695; Testamenty; kartón (ďalej k.) 115, MS 1781 adm. ŠATT PA Skalica, f. Jozef Šátek, k. 2 Bal-Be; k. 13 Hav-Ho; k. 36 Reha-Ru. Záhorské múzeum v Skalici, fond Rukopisy, č. 349 Výskum krypt vo františkánskom kostole v Skalici 1993.

Zoznam bibliografických odkazov

- BAČA, Robert. Skalica a gróf Gvadanyi. In *Zborník Záhorského múzea* 6, Skalica : Záhorské múzeum v Skalici, 2011, s. 36 – 48.
- BREZINA, Peter. Harmonizujúce dielo františkánov v Skalici v 15. – 21. storočí. Mokrá Háj : Ateliér knihy, 2012.
- DRAHOŠOVÁ, Viera – HLAVATÝ, Jozef – MINĐAŠ, Miroslav. Výskum františkánskeho kostola v Skalici. In *Záhorie*, 1993, roč. 2, č. 5 – 6, s. 26 – 28.
- DRAHOŠOVÁ, Viera. (Ed.). *Skalica*. Skalica : Mesto Skalica v spolupráci so Záhorským múzeom v Skalici, 2014.
- DRŠKA, Richard. *Mestská správa Skalice do roku 1711*. Skalica : Záhorské múzeum v Skalici, 2016.
- FEDERMAYER, Frederik. Klement Literat Beczency (a archontológia zástupcov palatínskych miestodržiteľov). In *Historický časopis*, 2011, roč. 59, č. 3, s. 493 – 513.
- FEDERMAYER, Frederik. Kráľovskí úradníci a šľachta v pomoháčskom období. In DRAHOŠOVÁ, Viera (Ed.). *Skalica*. Skalica : Mesto Skalica v spolupráci so Záhorským múzeom v Skalici, 2014, s. 873 – 879.
- FEJÉR, Georgius (Ed.). *Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus et civilis X/7*. Buda, 1843.
- FRIDRICH, Urban. *Historia seu compendiosa descriptio Provinciae Hungariae Ordinis S. P. Francisci*, 2. zv., Cassovia : Typis Academicis Societatis Jesu, 1749.
- FRIMOVÁ, EVA. Eliáš Berger (1562 – 1644), cisársky historiograf a *poeta laureatus*. In *Historický časopis*, 2014, roč. 62, č. 3, s. 393 – 413.
- FUTÁK, Peter – PLAČEK, Miroslav. Vznik a stredoveké proměny Veselí (1201-1527). In PLAČEK, Miroslav a kol. *Veselí nad Moravou. Město na řece času*. Veselí nad Moravou : Město Veselí nad Moravou, 2011, s. 112 – 124.
- GAHÉR, František. *Historické nápisy z Nitrianskej stolice do roku 1650*, Bratislava : UK v Bratislave, 2023.
- GAJDOŠ, V. Jozef. Františkáni na Záhorí: Črta k dejinám františkánskeho kláštora v Skalici a Malackách. In *Almanach Spolku záhorských akademikov so sídlom v Malackách*. SZA : Malacky, 1938, s. 105 – 115.
- HLAVATÝ, Jozef. Výskum františkánskeho kostola v Skalici (5. časť). In *Záhorie*, 1994, roč. 3, č. 4, s. 20 – 22;
- HOFERKA, Martin. Františkáni v Skalici – duchovný a kultúrny odkaz. In *Záhorie*, 2016, roč. 25, č. 1, s. 10 – 18.
- HOFERKA, Martin. *Šaštínsky (vice)archidiakonát v 16. – 18. storočí*. Skalica : Záhorské múzeum v Skalici, 2011.
- CHALOUPECKÝ, Václav (Ed.). *Středověké listy ze Slovenska*. Bratislava : Učená společnost Šafaříkova, 1937.
- LUXOVÁ, Viera. Memento mori: formy náhrobnej skulptúry. In BURAN, Dušan a kol. *Gotika*. Bratislava : SNG, 2003, s. 325 – 333.

- LUXOVÁ, Viera. Sochárska výzdoba františkánskeho kostola v Skalici. In *ARS*, 1-3/1999, s. 136 – 145.
- MÁJKOVÁ, Terézia. Epigrafické pamiatky v Skalici. In. *Slovenská archivistika*, 2022, roč. 52, č. 1, s. 88 – 136.
- MINĎÁŠ, Miroslav. Františkánsky kostol a kláštor. In DRAHOŠOVÁ, Viera (ed.). *Skalica*. Skalica : Mesto Skalica v spolupráci so Záhorským múzeom v Skalici, 2014, s. 383 – 391.
- MINĎÁŠ, Miroslav. Františkáni. In DRAHOŠOVÁ, Viera (ed.). *Skalica*. Skalica : Mesto Skalica v spolupráci so Záhorským múzeom v Skalici, 2014, s. 677 – 681.
- MINĎÁŠ, Miroslav. Heraldické náhrobníky zo Skalice. In *Heraldika na Slovensku*, Martin : SGHS, 1997, s. 94 – 99.
- MINĎÁŠ, Miroslav. Výskum františkánskeho kostola v Skalici (2. časť). In *Záhorie*, 1994, roč. 3, č. 1, s. 16 – 18.
- MINĎÁŠ, Miroslav. Výskum františkánskeho kostola v Skalici (3. časť). In *Záhorie*, 1994, roč. 3, č. 2, s. 12 – 13.
- PLAČEK, Miroslav – FUTÁK, Peter. Málo známý pozdně gotický náhrobník Apolónie z Vojslavic. In DÁŇOVÁ, Helena. – MEZIHORÁKOVÁ, Klára. – PRIX, D. (Eds.). *Artem ad vitam. Kniha k počť Ivo Hlobila*. Praha : Artefactum, 2012, s. 237 – 242.
- POKLUDA, Zdeněk. Rytíři z Vojslavic. In *Malovaný kraj*, 1997, roč. 33, č. 2, s. 5.
- POMFYOVÁ, Bibiana. Stredoveká architektúra žobravých reholí na Slovensku – stav výskumu a problémové okruhy. In KVASNICOVÁ, Magdaléna. – ŠEREĞI, Marek. (Eds.). *Architektúra kláštorov a rehoľných domov na Slovensku. Dejiny a pamiatková ochrana*. Bratislava : SPEKTRUM STU, 2018, s. 47 – 137.
- RITOÓK, Ágnes. Náhrobný kameň Kryštofa Kropáča z Nevědomí a na Bzenci. In *Záhorie*, 2018, roč. 27, č. 4, s. 2 – 6.
- SASINEK, F. V. Starožitnosti Skalice. In *Slovenský letopis pre historiu, topografiu, archaeologiu a ethnografiu*, 1877, roč. 2, , zošit 4, s. 265 – 273.
- SASINEK, F. V. Z pamätnej knihy P. P. Františkánov v Uhor. Hradišti. In *Slovenský letopis pre historiu, topografiu, archaeologiu a ethnografiu*, 1879, roč. 3, s. 134 – 155.
- ŠÁTEK, Jozef. Náboženské pomery v Skalici od reformácie do jozefinizmu. Trnava : Spolok sv. Vojtecha, 1946.
- ZVARA, Edina. *Ferencesek szakolcán a korai újkorban*. Budapest : METEM, 2012.

Internetové zdroje

- Epitaf (?) Imricha Czobora zo Skalice* [on-line]. Dostupné na internete: <https://www.webumenia.sk/dielo/SVK:SNG.O_385> [30. 3. 2024].
- HERBERMANN, G. Charles (Ed.). *The Catholic Encyclopedia*, zv. 14, s. 836-837 [on-line]. Dostupné na internete: <<https://ccel.org/ccel/herbermann/cathen14/cathen14.html?term=Apostolic%20Syndic>> [14. 3. 2024].

SUMMARY

Crypts of the Franciscan Church in Skalica as a place of final rest.

The Franciscan monastery in Skalica was founded at the end of the 1560s and belonged to the Hungarian Franciscan Province of the Most Holy Saviour. Because of its location, it became the seat of the provincial and the venue for provincial chapters. Although the town and the monastery were spared from the Ottomans, they were threatened by relatively frequent fires and uprisings.

In the middle of the 18th century the monastery acquired its present form after several reconstructions. The center of the monastery complex is the Convent Church of the Blessed Virgin Mary. Already at the end of the 15th century it had 5 altars, the present altars date from the last adjustments in the middle of the 18th century. When the floor was repaired in 1993, it was possible to identify 17 crypts in the nave and several epitaphs. Of these 14 were examined. Already when they were opened, it was found, on the basis of the preserved coffins and skeletal remains, that about 30 persons, both men and women, laics and monks, were buried in the crypts. Since its foundation, the church has served as a final resting place not only for the monks, but also for benefactors and people related to the monastery. The Franciscan Convent of Skalica played an irreplaceable role in the sepulchral culture of the town. Among other monastic churches, it represented an important alternative to the parish church and cemetery. The possibility of being buried outside the parish church, with the monks, caused a permanent tension between the parish and the monasteries. According to historical data, there were a total of 18 crypts in the Franciscan church. Some of them were built during the aforementioned rebuilding in the middle of the 18th century. From April 1781, by a rescript of Joseph II, it was forbidden to bury in the crypts of churches that did not have access from the outside. In the Franciscan church, the possibility of burial in the crypt under the chapel of St. Wendelin and in the crypt by the calvary in the entrance courtyard of the monastery remained. The monks were given an exception and could still be buried in the religious crypt behind the main altar. At the beginning of the 19th century, the regulation on crypts was no longer observed. Compared to the period before the Josephine prohibition of 1781, the burial of laics in crypts was less frequent and even then, only until the 1740s. The burial of monks in crypts lasted longer, until the mid-1880s. The monastery also had its own small cemetery where people who lived in the monastery without being members of the monastery were buried, such as various servants and helpers in the monastery service or poor people who found refuge in the monastery. The cemetery was surrounded by a wall and was located in front of the entrance to the monastery. It also included an ossuary.

On the basis of material and written sources, we have managed to identify more than 300 people who were buried in the crypts of the Franciscan church. Almost half of them were monks. The oldest person buried in the crypts was Agnes of Cutzesdorf. Her epitaph dates from 1488. Until the beginning of the 17th century, as no written sources for the monastery have survived, we are only dependent on epitaphs. Several of them were used repeatedly. It is also only from the 17th century onwards that we know the names of the buried monks as well as those of the townspeople. On the basis of wills, and later of registers and the monastery chronicle, we can identify the buried townspeople. In the case of the monks, the basic source is the so-called catalogue and, from the end of the first half of the 18th century, the monastery chronicle. Anyone who wanted to be buried with the Franciscans, apart from the monks, left them a certain part of their

property in a will. The size of the bequest depended on the wealth of the testator. Very often this took the form of a mass base, the interest from which was to be used to hold services at a specified time. The execution of the last will was guaranteed by witnesses to the will, usually from the town council. Often, they included requirements regarding burial as well.

ThLic. Martin Hoferka, Th.D.,
Záhorské múzeum v Skalici
SK-90901 Skalica; Námestie slobody 13
e-mail: <martin.hoferka@zahorskemuzeum.sk>

Životné osudy jedného z kremnických františkánov – pátra Jána Baptistu Chládeckého OFM

ZUZANA VRŤOVÁ OFS¹ – FÉLIX MÁRIA ŽIŠKA OFM

The life of one of the Franciscans of the Kremnica – Father
Ján Baptista Chládecký OFM

DOI: <https://doi.org/10.54937/kd.2025.16.Supp.149-165>

ABSTRACT: The Franciscans came to Kremnica in 1649 to support the Catholic, mainly Slovak, population during the German religious administration of the mining towns. For three hundred years, until 1949, the Franciscan monastery on the square spread education, Franciscan formation and culture for the city.

In the 20th century, Father Baptista Chládecký, a legend of the streets of Kremnica, stands out for his service to the deaf. This zealous priest was repeatedly praised by Father Bishop Baláž as a zealous and faithful priest of Christ. Through his daily service, he was able to perceive the needs of those who did not hear God's word. However, he always knew how to convey it to them in such a way that they could perceive it and feel it in their hearts. Unfortunately, nothing has been preserved from his writings, but according to oral testimonies, he knew how to approach religious topics even to school youth with suitable visual means.

During the period of totalitarian oppression, the Franciscans and Father Baptista supported the formation of the future bishop Rudolf Baláž. He then supported the renewal of religious life in the territory of Banská Bystrica diocese. In July 2011, he returned to Kremnica and changed the title of the ancient parish to the Parish of St. Francis of Assisi. The Kremnica monastery remains an open spiritual and cultural question. Father Baptist's work was revived by God's direction after a few years, when other Franciscans began to devote themselves to the deaf in the Bratislava monastery.

Keywords: Franciscan Spirituality, Ján Baptista Chládecký, Rudolf Baláž, Kremnica.

Životný príbeh pátra Jána Baptistu Chládeckého OFM je spojený so službou kňaza a pedagóga v meste Kremnica. Páter Ján Baptista Jozef Chládecký OFM prežil v Kremnici takmer 50 rokov. Je prvým slovenským kňazom a rehoľníkom, ktorý sa viac ako 40 rokov intenzívne systematicky venoval výchove detí so sluchovým postihnutím. Venoval sa nielen deťom, ale aj ich rodičom.

¹ CSILic. Zuzana Vrťová OFS (1982) v rokoch 2006 – 2013 viedla Diecézne centrum pre masmediálnu komunikáciu v Banskej Bystrici. Od roku 2008 bola animátorkou spoločenstva Oprav, František, môj dom s aktivitami na obnovu františkánskeho kláštora v Kremnici. Je redaktorkou Slovenského rozhlasu pre prenosy Kresťanskej nedele. Žije vo Zvolene – Môtovej.

Rodinné zázemie a mladosť Jozefa Chládeckého

Otec pátra Baptistu sa volal Jozef Chládecký. Narodil sa 10. marca 1879 v Terchovej. Pracoval ako pracovník Československých štátnych dráh. V kronike sa zachovali zmienky o jeho vážnej povahe a pedantnosti, za čo bol všade obľúbený. V súkromnom živote sa vyznačoval tichým správaním, prejavoval dobrotu a láskavosť. Zomrel v roku 1942.² Mama sa volala Mária, rodená Žideková. Narodila sa v Žiline 5. septembra 1887 do viacčlennej rodiny kováča Ondreja Žideka. Vydala sa v mladom veku. Povahou dobrosrdečná a láskavá, mala veselého ducha a všade bola obľúbená. Zomrela 23. mája 1916.

Manželia Jozef a Mária mali dve deti: Jozefa (mal šesť rokov, keď zomrela jeho matka) a Annu (v čase matkinej smrti mala štyri roky). Vdovec Jozef Chládecký sa neskôr opäť oženil s Etelou, rodenou Ďudiakovou, narodenou 2. augusta 1889 v Považskej Tepeli. Narodili sa im tri deti. Dve deti im zomreli veľmi malé. Tretie dieťa bol chlapec Anton. Žili skromne a svoj spoločný život prežívali v Žiline na Hollého ulici.

Jozef Chládecký sa narodil 29. apríla 1908 v Žiline. Navštevoval rímskokatolícku ľudovú školu v Žiline, kde absolvoval I. – IV. ročník. Potom pokračoval v štúdiu na žilinskom reálnom gymnáziu, kde v roku 1925 zmaturoval s „veľmi dobrým“ prospechom.³ Podľa svedectva príbuzných šiel Jozef po maturite do kostola, pretože, ako sám povedal: „*Pán Boh mi pomáhal a ja sa mu idem odvdáčiť.*“ Túžil po ceste zasväteného života v reholi sv. Františka. Do noviciátu nastúpil 25. augusta 1925 v Trnave. Prijal reholné meno Joannes Baptista (Ján Krstiteľ). Tu prešiel počiatočnou formáciou a pripravoval sa aj na teologické štúdiá. Prvé sľuby zložil 26. augusta 1926 do rúk prvého provinciálneho ministra obnovennej samostatnej slovenskej provincie, pátra Mansvéta Olšovského OFM.

V roku 1928 študoval v rodnej Žiline v rádovej františkánskej teologickej škole ako poslucháč filozofie tzv. „*cursus inferior*“. V tom čase žilo v kláštore spolu 33 bratov. Spoluziakmi frátra Baptistu boli v II. ročníku bratia Callistus Cubinek, Bernardus Szilágyi, Bernardinus Bolerázsky, Angelus Sáha, Anscharius Kubisch.⁴ V tom čase bol v III. ročníku budúci provinciál brat Celestín Lepáček (zvolený za provinciála 21. marca 1946 na kapitule v Žiline) a aj fráter Rudolf Dilong, básnik generácie Katolíckej moderny.

Slávnostné sľuby zložil fráter Joannes Baptista 26. augusta 1929. Za kňaza bol vysvätený v Nitrianskej katedrále sv. Emeráma 7. septembra 1930. Primičnú svätú omšu slúžil 14. septembra 1930 v rodnej Žiline. Po vysviacke bol disponovaný do kláštora v Trnave. Podľa dobového schematizmu⁵ vieme, že tam pôsobil ako katechéta, no zároveň pôsobil aj v Malackách, a to medzi rokmi 1930 – 1932 ako prefekt františkánskeho gymnázia v Malackách.⁶ Z Trnavy bol v lete 1932 preložený do Kremnice.

² Osobný archív Félixu Máriu Žišku, OFM (ďalej len OA FMŽ). Kronika rodiny Karasovej napísaná Vojtechom Pekaríkom, s. 28. Kópia.

³ OA FMŽ, Kronika rodiny Karasovej napísaná Vojtechom Pekaríkom, s. 39. Kópia.

⁴ Schematizmus bansko-bystrickej diecézy, r. 1928, s. 33 – 34.

⁵ R.P. Baptista Chládecký, Conc., Catech., Dir. sacr. et D.V.C. (Schematizmus bansko-bystrickej diecézy, r. 1931, s. 39).

⁶ OA FMŽ, Kronika rodiny Karasovej napísaná Vojtechom Pekaríkom, s. 39. Kópia.

Pôsobenie v Kremnici

V Kremnici pôsobil ako katechéta na škole pre nepočujúcich tak, ako o to žiadal banskobystrický diecézny biskup Marián Blaha. Hneď v tom roku začal aj učiť na spomínanej škole a pre kvalifikáciu zložil dňa 28. septembra 1933 v Banskej Bystrici pred skúšobnou komisiou skúšku profesora náboženstva a o rok neskôr zložil aj skúšku s výsledkom „summa cum laude“ zo špecializácie na vyučovanie nepočujúcich.⁷ Okrem toho, že bol vyučujúcim náboženstva na škole pre nepočujúcich, konal ľudové misie, učil na miestnom gymnáziu a zastupoval aj na iných kremnických školách. Vyučoval predovšetkým náboženskú výchovu, niekedy však aj deskriptívnu geometriu a zemepis. Prechodne zastával funkciu gvardiána - predstaveného kláštora v rokoch 1935 a 1945. Dlhšie obdobie bol vikárom v kláštore (r. 1934, 1938-39). Po pátrovi Liborovi Mattoškovi prevzal v roku 1939 písanie františkánskej kroniky. Kňazskú službu zároveň vykonával nielen v kláštore, ale aj po okolitých farnostiach.

Dňa 14. septembra 1935 viedol sobášny obrad svojej sestry Anny, ktorá si brala za manžela Vojtecha Pekárika. Na sobáši bol prítomný aj ich strýko, kňaz Gustáv Židek,⁸ farár v Prečine. Svadobná hostina sa konala v rodičovskom dome u Chládeckých, v dobrej nálade – pri speve, tancovačke a v doprovode cigánskej hudby.⁹ So sestrou i švagrom mal veľmi dobrý vzťah. Jeho sestra Anna sa na návštevu svojho brata dôkladne pripravovala. Vedela, že obľubuje kávu, zemiakové placky a čokoládu. Keď prišiel domov, aj počas totality zvykol mať so sebou habit. Aj keď ho nenosil po ulici, vždy si ho obliekol, keď išiel slúžiť svätú omšu.

Páter Baptista bol všestranne nadaný. Jeho talent zaujal aj sluchovo postihnuté deti v škole. Podľa svedectiev, tabuľa na jeho hodinách bola zaplnená kresbami a obrazmi, vďaka ktorým deti lepšie chápali jeho slová. Taktiež vo farskej kronike nachádzame zápis z 29. júna 1937, v ktorom sa píše, že páter Baptista v spolupráci s bráťom Eleazárom Jakubíkom nacvičil program na slávnostnú akadémiu. Počas nej zaznela pieseň, ktorej text zložil páter Baptista.¹⁰

V roku 1942 zasiahla Kremnicu týfusová epidémia, počas ktorej ochorel aj páter Baptista. Následkom zásahu týfusom bola strata všetkých zubov, čo mu následne počas nosenia zubnej protézy sťažovalo komunikáciu.

V školskom prostredí sa venoval nielen katechéze, ale, ako svedčia záznamy v školskej kronike, mal hlavné slovo aj pri spomienkach a pripomienkach viacerých udalostí a sviatkov. Údaj zo školského roku 1942/1943 hovorí o tom, že sa 14. marca počas osláv štátneho sviatku prihovoril deťom. Taktiež sa v kronikách

⁷ „Summa cum laude“ je latinská značka, ktorá znamená „s vyššími poctami.“ Je to jedno z možných hodnotení v rámci ukončenia štúdia na vysokej škole.

⁸ Gustáv Židek (*25. marca 1883, Žilina – †9. februára 1946). Dňa 9. augusta 1906 ho v Nitre vysvätili na kňaza. V roku 1917 sa stal farárom v Prečine (dnes v okrese Považská Bystrica), kde bol aj členom okresného zastupiteľstva, výboru i finančnej komisie. Bol predsedom miestnej Charity i Potravného družstva, účtovníkom Úverného družstva, členom cenzúrneho výboru Tatrabanky v Považskej Bystrici, podpredsedom Okresnej pečlivosti o mládež i Národohospodárskeho sboru Považia. Hospodárskymi článkami prispieval do národohospodárskych časopisov. Bol popredným členom Muzeálnej slovenskej spoločnosti. Židek, Gustáv (online). Dostupné na internete: <https://www.knihydominikani.sk/hlavna_schemhladat_3?kpcmeno=zidekgustav> [5.12.2024].

⁹ OA FMŽ, Kronika rodiny Karasovej napísaná Vojtechom Pekarikom, s. 23. Kópia.

¹⁰ Archív Rímskokatolíckej cirkvi, farnosť Kremnica, Historia Domus Conventus Cremniciensis, s. 134.

nachádza viacero záznamov o slávnosti prvého svätého prijímania. Priložené sú fotografie detí, na ktorých je aj páter Baptista v habite.

V roku 1943 navštevovalo základnú školu 230 žiakov (140 chlapcov a 90 dievčat). V roku 1948 bol počet žiakov 253 (145 chlapcov a 108 dievčat).

Okrem základnej školy učil aj na strednej škole. V školskom roku 1946/47 nachádzame meno pátra medzi externým pedagogickým zborom. V školskom roku 1948/49 tu bolo evidovaných 106 žiakov. V roku 1950 bolo zapísaných 122 žiakov, z toho 25 obuvníkov, 27 stolárov, 27 krajčírov a 43 krajčirok. Žiaci boli v tomto roku rozdelení do 13 tried.¹¹

Vo farskej kronike nachádzame toto svedectvo o jeho pedagogickej činnosti: „Musel sa naučiť vedľa základných vecí, poznať i kopu zdanlivo nedôležitých drobností – ako prísť do triedy, ako pracovať s hlasom, kedy sa otočiť k tabuli, koho napomenúť a čo prehliadnuť, čo zdôrazniť hoci aj trikrát a o čom sa len zmieniť. Musel prežiť aj niekoľko mesiacov nezdarov, kým sa stal dobrým pedagógom. Chládecký mal preto úspechy v škole lebo mal lásku k deťom.

Jeho základnou kvalitou bola sympatia k jeho zverencom. A pritom aj silný pocit zodpovednosti za nich. Vedel pochopiť náreky aj túžby zatrpknutých duší, ostýchavých či zaostávajúcich, vyhlásených uličníkov. Dokázal deti vhodne pochváliť i potrestať a mnohým zo svojich žiakov poradiť lepšie než ich rodičia. Že ho žiaci mali radi, svedčí, že dostával od nich listy, pozdravy z výletov, zo sobášov, z cudziny, kde trávili svoje pobyty. Chládecký bol neoceniteľnou osobnosťou v práci na formovaní detskej duše pre večný život. V Kremnici pôsobil 49 rokov.“¹²

Milníky františkánskeho pôsobenia v Kremnici

Slovenské a nemecké obyvateľstvo obhospodarovalo územie a blízke okolie Kremnice ešte pred 14. storočím. V tunajších menších osadách sa venovali poľnohospodárstvu a baníckej činnosti. Dňa 17. novembra 1328 povýšil Karol Róbert z Anjou osadu Kremnicu na mesto a obdaril ho príslušnými právami. Hostia, ktorí tu viedli ťažbu a spracovanie zlata, týmto získali právnu ochranu a kompetencie.¹³ Bol to výsledok hospodárskych reforiem. Kráľ zrušil dovtedajšie panovnícke monopolné právo na ťažbu drahých kovov. Umožnil rozvoj súkromného podnikania pre ťažiarov a ťažiarske spoločnosti.¹⁴ Okrem obyvateľov domáceho, slovenského pôvodu, tu v prvých obdobiach žili prisťahovalci najmä z Talianska, Bavorska, Rakúska, Sliezska, Čiech a Flámska.¹⁵ V mincovni, ktorú tu kráľ založil, začali pracovať hostia z Kutnej Hory. V prvých dvoch storočiach zaznamenala Kremnica významný hospodársky a kultúrny rozvoj.¹⁶ V prosperujúcom 16. sto-

¹¹ Archív Strednej odbornej školy v Kremnici, Kronika Strednej odbornej školy v Kremnici.

¹² Archív Rímskokatolíckej cirkvi, farnosť Kremnica, Historia Domus Parochiae Cremnicziensis, s. 199.

¹³ ORIŠKO, Štefan. *Kremnica*. Bratislava : Tatran, 1984, s. 7.

¹⁴ História mesta. In *Kremnica. Mesto príbehov*. Dostupné na stránke mesta Kremnica. *História mesta* (online). Dostupné na internete <<https://www.kremnica.sk/historia-mesta.html>> [5.12.2024].

¹⁵ Ibid.

¹⁶ Z roku 1465 sa dochovala zmienka o kremnických cechoch: potravinárske, textilné, stavebné, tie, čo spracovávali kožu, drevo, hlinu, sklo, vosk, kov, ale aj holiči, lekárnici, hodiári, kníhviazači, ba i výroba organov. V neskorších storočiach pribudli ďalšie.

ročí mali obyvatelia s nemeckou národnosťou už 41 % zastúpenie z celkového počtu obyvateľov.¹⁷

Reformácia nemeckého teológa s biblickou profesúrou, Martina Luthera, nadchla kremnických mešťanov veľmi skoro, doložené je to už v roku 1522.¹⁸ Kanonická vizitácia kremnickej farnosti o storočie neskôr, z roku 1647 uvádza, že katolíkov tu zostalo 35 a žiadajú si kňaza.¹⁹ Tu zasahuje do príbehu vplyvná ruka primasa uhorskej katolíckej cirkvi, rodáka z Bratislavy, arcibiskupa Juraja Lippaya.²⁰ Pre podporu katolíckych veriacich v Kremnici sa mu podarilo získať bratov františkánov observantov z uhorskej Provincie Najsvätejšieho Spasiteľa, označovaných aj Salvatoriáni.²¹ Keďže mesto nebolo katolíckej veci naklonené, jezuiti, ktorí dovtedy do Kremnice prichádzali z Banskej Bystrice a z Banskej Štiavnice, nevytvorili tu stabilné pôsobisko.

Na kremnickom námestí vlastnila ostrihomská kapitula dom. Pre výstavbu kláštora a kostola bolo ale potrebné prikúpiť aj vedľajší dom zložený z murovanej a drevenej časti, ktorý vlastnil účtovný prefekt Michal Wenger. Arcibiskup Lippay bol zdatný činiteľ uhorskej politiky. Boj o kúpu druhého meštianskeho domu viedol s kremnickým mešťanstvom, ktoré sa nechalo podporovať Banskou Bystricou a Banskou Štiavnicou. Arcibiskup za dom uhradil 2000 zlatých v dobrej minci, hoci nadobúdacia cena nebola ani 550 zlatých. Zápas trval od októbra 1648 do februára 1651. Lippay si vymohol prijatie nového zákona, takzvaného 23. zákonného článku. Tento právny nástroj umožnil skonfiškovať vzdorujúcemu mestu celé dve jeho obce – Hornú a Dolnú Ves. Napokon mesto ustúpilo a Lippay osobne prišiel do Kremnice prevziať pozemky oboch domov, bolo to 26. februára 1651. Arcibiskup vyžiadal od panovníka Ferdinanda III. Habsburského privilegiálnu exempčnú listinu, ktorou vyňal oba domy na námestí spod

¹⁷ LAMOŠ, Tomáš. *Sídelný zemepis Kremnice*. Bratislava : Slovenská akadémia vied a umení, 1948, s. 86.

¹⁸ Spomenutá je tu písomná zmienka o „našom“ Lutherovi v liste adresovanom kremnickému notárovi Eiskerovi z 19. mája 1522. BALÁŽ, Zoltán. Reformácia a protireformácia v Kremnici do prijatia gregoriánskeho kalendára. In NOVÁK, Ján a kol. *Kremnica*. Martin : Mestský úrad Kremnica. 1992, s. 89.

¹⁹ ZAREVÚCKY, Anton. *Katalóg farností a kostolov Bansko-bystrického biskupstva*. [s. l.] : [s. n.] 1976, s. 251.

²⁰ Juraj Lippay de Zombora. Bratislavský rodák. Jeho tútorom a podporovateľom zrejme od detstva bol kardinál Peter Pázmány. Vplyvná osobnosť uhorskej politiky. Podporovateľ rehoľného života, najmä jezuitov. Sem patrili aj jeho dvaja mladší bratia Ján a František. Zomrel 30. januára ako 66-ročný v Bratislave. Pochovať sa nechal vedľa svojho podporovateľa kardinála a jezuitu Petra Pázmánya. FEDERMAYER, Frederik. Lippayovci zo Zomboru. Genealogický pohľad na vznik novej prohabsburskej aristokracie. In FEDERMAYER, Frederik a kol. *Magnátske rody v našich dejinách 1526 – 1948*. Martin : SGHS, 2012. s. 44.

²¹ Na území dnešného Slovenska v tej dobe pôsobili dve uhorské františkánske provincie. Salvatoriáni – Provincia Najsvätejšieho Spasiteľa, ktorí sa snažili o prísnejší smer, a Mariáni – Provincia Panny Márie ako konventuáli. Následkom pápežskej reformy bola uhorská provincia Salvatoriánov definitívne zrušená v roku 1900. Kláštory Salvatoriánov, zvaných aj observanti, boli na území Slovenska rozdelené medzi františkánske provincie, mariánsku a kapistránsku. Na toto rozhodnutie mohla mať vplyv aj vtedajšia národnostná politika Rakúsko-Uhorska, ktorá nevníkala slovenskú kultúrnu otázku. GAJDOŠ, Věšvlad, Jozef. *Františkáni v Slovenskej literatúre*. Cleveland : Prvá katolícka slovenská jednota, 1979, s. 5 – 7.

platenia každých daní či bremien. Potom aj Kremnica dostala naspäť svoje dve skonfiškované obce.²²

Prví kremnickí františkáni boli traja. Vydali sa na cestu z hlohoveckého kláštora. Bol to páter Vitus Burganovsky z Moravy, Aegidius Rosztok zo Sliezska a fráter Pacifik Egegi. Po šiestich dňoch cestovania prišli 26. decembra 1649 do Kremnice. Hoci boli Vianoce, Kremničania ich do mesta nepustili, a tak sa ubytovali v arcibiskupskom mlyne. Viac ako rok žili v mlyne, zažívali na verejnosti verbálne ponižovanie a podľa písomnej zmienky i obhadzovanie blatom a kameňmi. Z Hlohovca 11. februára 1652 priniesli prvé cibórium a s Najsvätejšou sviatosťou ho vystavili k verejnej úcte. Vtedy rehoľnú komunitu tvorilo už päť členov a dočasne bývali v pizetárskom dome na námestí.²³

Slávnosť začiatku stavby františkánskeho kostola a kláštora bola 24. februára 1653, predsedal jej arcibiskup Lippay. Na slávnosti sa zúčastnili aj evanjelici a ako tvrdí Historia Cremniciensis Conventus, boli ňou hlboko dotknutí.²⁴

Kremnický konvent bol vo svojich dejinách centrom vzdelávania filozofie aj teológie pre Salvatoriánsku provinciu. Od roku 1757 tu sídlil noviciát.²⁵ V roku 1771 bývalo v kláštore 30 pátrov, 6 klerikov, teda študentov, a 11 laikov.²⁶ V roku 1764, 28. júla o siedmej ráno, slúžili kremnickí františkáni svätú omšu v Loretánskej kaplnke pre následníka trónu Jozefa II. Habsburského, jeho brata Leopolda II. Habsburského a ich švagra Alberta Saského.²⁷

Kláštorná knižnica bola a dodnes zostala dôležitým, na exempláre vysoko cenným, zdrojom vzdelanosti, ktorú konvent šíril. Františkáni ju začali tvoriť od samého začiatku ich pôsobenia v Kremnici.²⁸ V polovici 18. storočia františkáni uschovávali knižnicu v bašte mestského opevnenia. V období od roku 1768 do roku 1852 prevzali františkáni aj výučbu na mestskom gymnáziu, na ktorom prednášali latinčinu, nemčinu a ostatné predmety deťom komorských úradníkov,

²² KIANIČKA, Dušan. Príspevok k dejinám františkánov v Kremnici. In *Spravodaj*. Prievidza : Polygrafia Banského výskumu Prievidza, 2000, č. 4 – 5, s. 282.

²³ MATUNÁK, Michal. *Cirkevné dejiny mesta Kremnice*. Kremnica : [s. n.], 1932, s. 158. Strojo-pis. Nachádza sa v archíve Ministerstva vnútra Slovenskej republiky. Štátny archív v Banskej Bystrici, pobočka Kremnica.

²⁴ Rukopis v archíve Rímskokatolíckej cirkvi, farnosť Kremnica, Historia Cremniciensis Conventus, s. 69.

²⁵ PITTNER, Andreas. *Oberturz und Unterturz*. Stuttgart : Hilfsbund Karpatendeutscher, 1992, s. 204.

²⁶ Archív Rímskokatolíckej cirkvi, farnosť Kremnica, Historia Cremniciensis Conventus, s. 118.

²⁷ Pamätný nápis pri vstupe do Loretánskej kaplnky v Kremnici: V dňoch 26. až 28. júla 1764 navštívili Kremnicu synovia Františka Lotrinského, manžela cisárovnej Márie Terézie, arcikniežatá Jozef a Leopold. Navštívili kremnické bane a mincovňu. Pred odchodom z Kremnice dňa 28. júla 1764 o 7.00 hodine sa zúčastnili na svätej omši v tejto Loretánskej kaplnke. MATUNÁK, *Z dejín slobodného a hlavného banského mesta Kremnice*, s. 251 – 252.

²⁸ K najstarším sa zaraďuje prvotlačová Summulae philosophiae rationalis z roku 1494 od františkánskeho autora Nicolasa de Orbellis. Mal ju dostať páter Vitus Burganovský, pri jeho príchode do Kremnice v roku 1649. GAJDOŠ, Věslav, Jozef. *Úchytka z františkánskej knižnice v Kremnici*, s. 3. Strojo-pis v archíve Národnej banky Slovenska – Múzeum mincí a medailí Kremnica.

mešťanov a majiteľov baní. Prevzatie gymnázia si františkáni sami vybojovali, keďže mesto chcelo a pôvodne aj povolalo na túto činnosť piaristov z Kremnice.²⁹

Rok 1900 znamenal pre kremnický konvent prechod z pôvodnej observantskej provincie Salvatoriánov do Mariánskej provincie Najsvätejšieho Spasiteľa, prvou príčinou toho bola pápežská reforma o zjednotení rádov. Možný vplyv na našom území ale mohla mať aj národnostná politika Rakúsko-Uhorska. Po reforme nastal hromadný odchod pátrov k diecéznemu kléru.

Dňa 5. júla 1909 sa na automobile do Kremnice doviezol bulharský cár Ferdinand I. Coburg. Vtedy v kláštore žili len traja františkáni, vyšli pred kláštor, aby cára videli. Ten ich pozdravil podaním ruky a spontánne vošiel do kláštora a poctil františkánov krátkou návštevou.³⁰

Slovenská „Provincia Najsvätejšieho Spasiteľa Rehole menších bratov – Františkánov“ (skratka OFM – Ordo Fratrum Minorum) bola obnovená 31. januára 1924 a nadviazala na tradíciu uhorskej provincie s rovnakým názvom a patrociñiom, ktorá bola zrušená v roku 1900. Jej obnovenie bolo reakciou na vznik Československej republiky po prvej svetovej vojne a hranice provincie boli totožné s hranicami územia Slovenska v rámci novej republiky.³¹

Vplyv kremnických františkánov na Rudolfa Baláža

Písal sa 20. november roku 1940 a vdove Rozálii z rodiny Balážovcov v Nevoľnom nad Kremnicou sa narodil najmladší syn Rudolf. Dole na kremnickom námestí mal františkánsky konvent v tom období za predstaveného 49-ročného pátra Mattošku. Redakcia celoslovenského terciárskeho časopisu *Serafínsky svet* a detského časopisu *Priateľ dietok* sídlila v tomto kláštore už 11 rokov.³² V rehoľnej komunite bol aj 32-ročný páter Chládecký preložený do Kremnice pred ôsmimi rokmi predovšetkým kvôli výučbe náboženstva v internátnej škole pre nepočujúce deti.

Uplynie deväť rokov, je január roku 1949. Po rannej svätej omši v kláštornej kostole je skupina veriacich svedkom násilnej udalosti na nevelkej komunite františkánov. Členka tretieho rádu Anna Kleinová po rokoch svedčila, že počula výkrik, pravdepodobne z krížovej chodby, ktorá je spojená s kostolom: „*Ludia Boží, chráňte nás, idú nás brať.*“³³ Ozbrojenci vysídľovali a vyvádzali františkánov

²⁹ „Zmluva medzi mestom a františkánmi bola podpísaná až 3. novembra 1768 po dohodnutí podmienok. Podľa nej si mesto nechalo právo dozoru a správy školy, františkánom dalo malú odmenu – plat dvoch učiteľov.“ BALÁŽ, Michal. *História rehole Menších bratov františkánov a Spoločnosti dcér kresťanskej lásky sv. Vincenta de Paul v Kremnici*. Kňazský seminár sv. Františka Xaverského v Banskej Bystrici – Badíne. Badín, 2008, s. 32 – 34.

³⁰ Archív Rímskokatolíckej cirkvi, farnosť Kremnica, Historia Domus Conventus Cremniciensis, s. 33 – 34.

³¹ BALÁŽ, Michal. *História rehole menších bratov františkánov a Spoločnosti dcér kresťanskej lásky sv. Vincenta De Paul v Kremnici*. Diplomová práca, Badín : RKCMBF, 2008.

³² Serafínsky svet začal páter Libor Mattoška vydávať v roku 1922 v Malackách. Porov. BALÁŽ, *História rehole menších bratov františkánov*, s. 47.

³³ Osobný archív Zuzany Vrťovej. Rozhovor Zuzany Vrťovej a Michala Baláža s Annou Kleinovou v auguste 2008 v Kremnici, s. 53.

z kláštora, ktorý následne zamkli.³⁴ Na ulici stál so svojou matkou aj deväťročný Rudolf Baláž. Podľa jeho ústneho svedectva, ku ktorému sa viackrát vracal, videl, ako páter Baptista Chládecký zobral na chrbát veľký kríž z kláštornej chodby. Potkol sa, spadol s krížom a zvolal: „*Ukrižovaný Ježišu, zmiluj sa nad nami aj nad našimi nepriateľmi!*“³⁵ Tu môžeme pripustiť, že táto dramatická scéna môže silnejšie zarezonovať vo vnímaní deväťročného chlapca.³⁶ Na františkánsky kláštorný komplex bola uvalená národná správa. V decembri toho roku malo uplynúť 300 rokov od príchodu františkánov do Kremnice.

Neskôr sa k týmto spomienkam biskup Baláž vracal. „*Pamätám si na neho (pátra Baptistu Chládeckého, p. a.), ako pri vychádzaní z kláštorných priestorov niesol veľký kríž na svojom pleci. Padol pod ním a vtedy nahlas zvolal: Ukrižovaný Ježišu, zmiluj sa nad nami, aj nad našimi nepriateľmi!*“³⁷ – na to sa nedá zabudnúť. Ľudia plakali a ozbrojení milicionári revali. Stál som tam s mamou a plakali sme.

Kremnickí františkáni ešte aj v prvej polovici 20. storočia udržiavali tradíciu kveštovania. Treba podčiarknuť, že konvent bol nielen prijímateľom, ale aj darcom. V spomienkach Kremničanov sa zachovalo, že pre deti, ktoré chodili do kláštora nacvičovať divadlá a podobne, františkáni pripravovali pohostenie: bábovku a kakao. Je to v kontexte vojnových a povojnových rokov, ktoré poznačili hospodársku situáciu u obyvateľstva.³⁸ Na pátra Libora Mattošku si pamätal aj biskup Baláž z čias, keď bol malé dieťa: „*Bol to múdry, vzdelaný a elegantný františkán. Pamätám si ho, ako chodil vždy čisto upravený a bol partnerom pre vtedajšiu kremnickú katolícku inteligenciu.*“³⁹ Páter sa zrejme rád voňavkoval a kade prešiel, zanechal vôňu svojho parfumu. Aj takúto spomienku si chlapec Rudolf uchoval na pátra Mattošku.⁴⁰ Rovnako vnímal aj postavu kveštára. Je pravdepodobné, že táto postava bola jednou z prvých skúseností dieťaťa Rudolfa s františkánmi. V písomnej podobe ju zanechal takto: „*Dokonca aj malý a chudučký kveštár, ktorý chodieval po okolitých dedinách, bol silným apoštolom. Pamätám sa, ako sme vždy behali za ním a on sa s nami hral. Oslovil každú gazdinku na priedomí, tá mu dala niečo do krošne a on sa jej za to odvdáčil svojimi modlitbami. Bol to muž modlitby a veľkej radosti.*“⁴¹

Vojnové udalosti naplno zasiahli kláštor františkánov počas povstania. Vtedy bol až do 4. októbra 1944 v kláštore ubytovaný vojenský lekár Scirený. Dvaja bratia z kláštora, Feliciánus Frívaldský a Salesius Regec, boli povolani k vojsku.

³⁴ „Predstaveného Hadriána Grejtovského zatkli, ostatných odviekli na výsluch, kláštor zavreli a zapečatili.“ BALÁŽ, Michal. *História rehole menších bratov františkánov a Spoločnosti dcér kresťanskej lásky sv. Vincenta De Paul v Kremnici*. Diplomová práca, Badín : RKCMBF, 2008, s. 53.

³⁵ Svedectvo v písomnej podobe zachované aj v knihe: BALÁŽ, Zoltán – KOLLÁR, Pavol. *Z klauzúry do vyhnanstva*. Banská Bystrica-Badín : Kňazský seminár sv. Františka Xaverského, 2008.

³⁶ BALÁŽ – KOLLÁR. *Z klauzúry do vyhnanstva*. Diecéza Banská Bystrica, 2008.

³⁷ OA FMŽ.

³⁸ Osobný archív Zuzany Vrtovej. Z osobného rozhovoru s biskupom Rudolfom Balážom v období rokov 2006 až 2011 v Banskej Bystrici zdokumentovala Zuzana Vrtová.

³⁹ Osobný archív Zuzany Vrtovej. List biskupa Rudolfa Baláža františkánom, Banská Bystrica, 12. septembra 2009 – kópia.

⁴⁰ Osobný archív Zuzany Vrtovej. Z osobného rozhovoru s biskupom Rudolfom Balážom v období rokov 2006 až 2011 zdokumentovala Zuzana Vrtová, Banská Bystrica.

⁴¹ Osobný archív Zuzany Vrtovej. List biskupa Rudolfa Baláža františkánom, Banská Bystrica, 12. septembra 2009 – kópia.

Dňa 6. októbra 1944 vstúpilo do mesta nemecké vojsko. Na okolí ešte prebiehali boje a v kláštore sa za dunenia zbraní modlil páter Baptista s veriacimi ruženec a litánie. Časť nemeckého vojska sa ubytovala v kláštore. Od 8. decembra obsadilo nemecké vojsko, až na pár cieľ, celý kláštorný komplex. V apríli 1945 sa pre zmenu sovietski v kláštore ubytovali a rumunskí vojaci.⁴²

Povojnové personálne obsadenie kláštora bolo nasledovné: kňazi - gvardián Hadrián Grejtofský, vikár Baptista Chládecký, Dominik Valko, Emil Masár; bratia: Elzeár Jakubík, Achác Nevizanský, Felicián Frivaldský, Juvenál Bosý.⁴³

V kremnickom kláštore bola až do leta roku 1946 aj redakcia časopisov *Priateľ dietok* a *Serafínsky svet* pre terciárov. Tu pastoračne pôsobil, vyučoval náboženstvo a literárne tvoril aj páter Rudolf Alfonz Dilon.⁴⁴

Roku 1948 v kláštore žili piati pátri a piati frátri. Kláštor im zhabali ešte pred Akciou K v roku 1949, lebo vraj františkáni ukrývali gestapáka. Rehoľníci žili na fare. Podľa údajov získavaných pred zásahom boli františkáni v meste obľúbení. Ešte aj dnešná tradícia zanecháva pozitívny obraz o ich pôsobení.

Akcia K bola započatá presne o 24.00 hod. Inventár po františkánoch ostal na fare. Po Akcii K sa do Kremnice vrátil a v rokoch 1952 – 1953 tu učil náboženstvo fráter Ignác Habšuda, františkánsky brat a viacročný kustos,⁴⁵ na ktorého si jeho súčasníci z radov študentov radi spomínali. Rudolf Baláž to opísal nasledovne: „Boli to pre mňa najkrajšie a najvzácnejšie chvíle katechézy, lebo tak pútavo dokáže dvanásť až pätnásťročných mladých ľudí vyučovať len ten, kto je plný Kristovho ducha a má za sebou aj dokonalé vzdelanie a veľké životné skúsenosti. Mali sme ho všetci veľmi radi. Vtedy už na náboženstvo museli byť deti prihlasované, bol to nepovinný predmet, ale chodili všetci, aj neprihlásení a trieda bola vždy plná. Bol to mohutný, silný, vysoký muž s barytónovým hlasom, ale s jemným a citlivým svedomím. Pochopiteľne, že v Kremnici sa dlho neohrial, lebo skupiny mládeže, ktoré ho vždy sprevádzali po uliciach mesta, neboli v súlade s ideologickým ateistickým bojom, ktorý sa vtedy šíril po celej republike. A tak sme o krátky čas stratili dobrého katechétu, ale spomienky na neho trvajú dodnes.“⁴⁶

Akcia K a návrat pátra Baptistu do Kremnice

Pátra Baptistu sa dotkla násilná akcia ŠtB voči rehoľiam z roku z 13. apríla 1950. Ako vieme, páter v Kremnici pôsobil aj po násilnom zrušení mužských rehoľí. K tejto otázke sa vyjadruje aj Ján Milan Dubovský v knihe *Akcia Kláštor*.⁴⁷ Dubovský uvádza, že po Akcii K viacero františkánov – kňazov prijalo ponuku ísť na farské úrady. Jedni túto ich „spoluprácu“ s režimom odsudzujú, iní ju obhajujú ako alternatívu a zároveň túžbu niektorých biskupov, aby nezostali prázdne far-

⁴² Archív Rímskokatolíckej cirkvi, farnosť Kremnica, Historia Domus Conventus Cremniciensis, s. 217.

⁴³ Archív Rímskokatolíckej cirkvi, farnosť Kremnica, Historia Domus Conventus Cremniciensis, s. 230 – 231.

⁴⁴ Menej známy, ale nie menej významný, je barokový autor píšuci po slovensky, páter Ján Abrahamffy, ktorý v kremnickom konvente žil dva roky, od 1691 do 1693. GAJDOŠ, *Františkáni v slovenskej literatúre*, s. 31 – 33.

⁴⁵ Slovo kustos bolo v dobovom kontexte nositeľom významu: Člen komunity v Custodii Terrae Sanctae, Kustódii Svätej zeme.

⁴⁶ BALÁŽ – KOLLÁR. *Z klauzúry do vyhnanstva*. Banská Bystrica-Badín : Kňazský seminár sv. Františka Xaverského, 2008.

⁴⁷ DUBOVSKÝ Ján Milan. *Akcia kláštor* Martin : Matica slovenská. 1998, s. 222.

ské úrady. Je možné nájsť zoznamy mien kňazov, ktorí podstúpili „školenia“, aby mohli pôsobiť na farských úradoch s povolením štátnej moci. Celé tieto udalosti boli veľmi náročné a aj omnoho dramatickejšie, ako si vieme predstaviť. Mnohí rehoľníci pod nátlakom ŠtB aj opustili svoje rehole.⁴⁸

Deti, ktoré vyučoval, sa v týchto ťažkých časoch pýtali na pátra Baptistu, ktorý bol ich duchovným a láskavým otcom. Jeho návratu do Kremnice možno pomohlo aj to, že v Kremnici potrebovali kvalitného učiteľa do špeciálnej školy. Takže nakoniec napriek prvotnému odmietnutiu, internácii v centralizačnom kláštore v Hronskom Beňadiku, páter Baptista prijal miesto v Kremnici. Najskôr vypomáhal Emanuelovi Schubertovi a neskôr od 1. júla 1951 bol menovaný za kaplána v Kremnici. Taktiež sa venoval nepočujúcim deťom na školách. Medzi učiteľmi bol rešpektovaný práve pre svoju dlhú prax a odbornosť.⁴⁹ Na jeho hodiny chodili školskí inšpektori – a to vraj nie preto, aby ho kontrolovali, ale, aby sa od neho učili.

Jeho hodiny niekedy navštevovali študenti vysokých škôl, aby sa podučili učiteľstvu. Táto jeho odbornosť nezostala nepovšimnutá ani v cirkevných kruhoch. V roku 1955, pri príležitosti jeho 25. výročia od kňazskej vysviacky, ho kapitulný vikár Banskobystrickej diecézy Ján Dechet menoval *čestným asesorom* za jeho 23-ročnú službu medzi hluchonemými deťmi. Páter Baptista toto vyznamenanie odmietol prijať s tým, že podľa cirkevného práva rehoľníci majú zakázané prijímať vyznamenania.⁵⁰

Zachovali sa viaceré svedectvá od tých, ktorí sa s ním stretávali v Kremnici. Pamätajú si, ako „s ním kreslili *Ducha Svätého*“, o tom, že bol: „*to veľmi múdry človek a stále chodil v habite*“, „*vtipný a spoločenský*“, „*láskavý človek v každej chvíli a ku každému*“, „*energicky kráčajúci mestom*“. Ako aj situačné správy: „*Raz prišiel do obchodu a zabudol si košík. Predavačka išla za ním, no nevedela, kto to je, bol zohnutý a mal sklonenú hlavu. Keď ho oslovila, spýtal sa jej: „No čo, dieťa moje?“ Bola z toho tak zmätená, že miesto toho, aby mu povedala, že nemá košík, povedala: „Nemáte kabát!“*“ Ďalšia správa hovorí o návšteve jednej z rodín: „*V blízkosti bane Ludovika sa nachádza niekoľko domov. Páter Baptista už tradične chodil k nám na „koledu“ – s veľkou láskou prekonával v zime v závejoch každý rok ťažkú cestu, aby sa stretával i s rodinami vzdialenými od mesta. Požehnávanie našich príbytkov bolo vždy veľmi slávnostné a radostné. Náš páter Baptista bol veľmi komunikatívny a žartovný. Mal rád lekvárové koláče, ktoré sme ako dcéry pre neho chystali spolu s mamičkou. Chodieval k nám spolu s organistom, ktorý mu zároveň robil aj sprievodcu pri prekonávaní zladovatej a ťažkej cesty. Bol našim rodinným spovedníkom a vodcom v duchovnom živote každého člena našej rodiny. Bol našim skvelým poradcom. Spomíname na neho s veľkou úctou.*“ Vedel poradiť v ťažkých problémoch. „*Raz ho o pomoc skrze jeho neter Elenku požiadala jedna pani, ktorá dlhé roky nevedela odpustiť svojej matke. Hnevala sa na ňu, pretože uprednostňovala iné deti pred ňou. Problém mala taký, že jej nechcel jej kňaz vo farnosti udeliť rozhrášenie, pokiaľ neodpustí svojej matke. Preto hľadala pomoc u pátra Baptistu. Ten jej však múdro a otcovsky odkázal cez svoju neter, že nech si*

⁴⁸ DUBOVSKÝ, *Akcia kláštory*, s. 89.

⁴⁹ Archív Rímskokatolíckej cirkvi, farnosť Kremnica, Historia Domus Parochiae Cremnicziensis, s. 147.

⁵⁰ Archív Rímskokatolíckej cirkvi, farnosť Kremnica, Historia Domus Parochiae Cremnicziensis.

*pani spomenie, že aj v modlitbe „Otče náš“ je uvedené: „a odpusť nám naše viny, ako i my odpúšťame svojim vinníkom“.*⁵¹

Páter Baptista v spomienkach biskupa Rudolfa Baláža

Počas svojho pôsobenia v Kremnici chodil páter Baptista pravidelne peši do Nevoľného. V taške si musel nosiť náhradné košeľe, lebo sa cestou veľmi spotil. V Nevoľnom sa spoznal aj s budúcim biskupom Rudolfom. Mons. Baláž spomínal na pátra Baptistu vždy len s úctou a vďačnosťou. Bol pre neho vzor kňaza a pokladal ho za kremnickú legendu.

„Pátra Baptistu s ostatnými františkánmi odviekli do sústredovacieho kláštora. Ale po troch dňoch sa musel vrátiť, lebo nepočujúci žiaci, ktorých bolo v tom čase v Kremnici okolo 800, mali tu aj základné školy, strednú školu a pokračovacie školy (maliari, stolári, krajčíri), začali hladovku. Pritom neustále opakovali meno „páter Baptista“. ... A pre komunistov bolo jedinou cestou nápravy tohto stavu, vrátiť pátra Baptistu do Kremnice.“⁵² Mons. Baláž spomínal často aj nepokoj, ktorý prežívali nepočujúce deti v Kremnici, keď sa dozvedeli o odvlečení pátra Baptistu. V tom čase ich bolo na školách asi 375 (r. 1948 – 253 žiakov na ZŠ a r.1950 – 122 žiakov na SŠ).⁵³

Rudolf Baláž si spomínal aj na iné zážitky v súvislosti s františkánmi ešte pred násilnou likvidáciou kláštora a následnou Akciou K. „Ako malý chlapec som chodieval s mamou na nedeľnú svätú omšu do Kremnice, väčšinou do kláštorného kostola františkánov. Tam som spoznal pátrov Libora Mattošku. (...) Poznal som aj ostatných rehoľníkov, ale osobne som najviac prichádzal do styku s pátrom Jozefom Baptistom Chládeckým, ktorý bol dlhodobou kremnickou legendou,“ spomínal biskup Baláž.

Niektoré spomienky ostávajú úsmevné. „Na horné podlažie kremnickej fary dodnes vedie veľké schodisko. Ako chlapec po ňom bežal a schody pod jeho nohami duneli. „Páter Baptista Chládecký mal izbu hore, hneď pri schodoch. Vystrčil z dverí svoju bohato kučeravú hlavu a volal na mňa: Rudko, Rudko, nie tak prudko!“⁵⁴ Učil ho v detstve nebáť sa rozmyšľať aj o zdanlivo nedosiahnuteľnej ceste ku kňazstvu. Budúcemu kňazovi, biskupovi takto Prozreteľnosť nahradila otcovský vzor a výchovu prostredníctvom františkánskych bratov.⁵⁵ Páter Baptista často brával mladého Rudolfa, svojho miništranta a organistu, na raňajky či obed na faru.⁵⁶

⁵¹ OA FMŽ.

⁵² OA FMŽ.

⁵³ Archív Základnej školy v Kremnici. Kronika Základnej školy; Archív Strednej školy v Kremnici.

⁵⁴ Osobný archív Zuzany Vrťovej. Z osobného rozhovoru s biskupom Rudolfom Balážom v období rokov 2006 až 2011 zdokumentovala Zuzana Vrťová, Banská Bystrica.

⁵⁵ O príslušníkoch rodiny Balážovcov Zuzana Vrťová uviedla: „Rudolf Baláž vyrastal bez otca. Otec Juraj Baláž, lesný robotník, zomrel 1. novembra 1940 na pľúcnu chorobu. Matka Rozália, lesná robotníčka, ovdovela ako 38-ročná. Z pôvodne šiestich detí v čase Rudolfovho narodenia žili dvaja starší bratia. Prvorodený Július bol o 18 rokov starší, Štefan o 16 rokov starší. Po druhej svetovej vojne starší bratia odišli z domu. Rudolf zostal s matkou sám a bola mu vzorom v mariánskej úcte. Nevoľné patrilo do Farnosti Jastrabá a vplyv na neho mali aj diecézni kňazi Ambróz Steinhübl a arcidekan Emanuel Schubert, obaja pochovaní neďaleko jeho hrobu v Nevoľnom.“

⁵⁶ Františkánska rodina, 2011, roč. 9, č. 4.

Keď biskup Rudolf spomínal na pátra Baptistu, jeho tvár sa vždy rozžiarila. Možno teda odôvodnene pripustiť, že mal k pátrovi do nejakej miery vybudovaný emotívny vzťah. Obdivoval ho. „Vždy ho vidím v húfe nepočujúcich mládežníkov. Dobre sme sa poznali. Bez akejkolvek chvály, ale myslím si, že z mladých ľudí vtedajších čias, som bol s ním najviac v kontakte.“⁵⁷

Po ťažkých päťdesiatych rokoch sa Rudolf Baláž s pátrom Baptistom stretával ešte mnoho rokov, až do pátrovej smrti. Zúčastnil sa aj na jeho pohrebe.

Vo svojom liste bratom františkánom zanechal svedectvo: „Osobne nikdy nezaбудnem na vzácneho pátra Jozefa Baptistu Chládeckého, človeka nesmierne múdreho a zároveň skromného. Bol skutočným otcom nepočujúcich žiakov... tento človek a svätý kňaz bol vo svojej jednoduchosti a stále s ružencom, ktorý mu ovieval na ruke, symbolom kremnických ulíc.“⁵⁸

Vzťah k rehoľníkom počas biskupskej služby

Vzťah biskupa Baláža k františkánom sa prejavil aj počas jeho biskupskej služby. Architekt Damián Berec, dnes národný minister Františkánskeho svetského rádu, pripravil architektonický projekt kláštora pre sestry klarisky v Kopernici. Architekt spomína na spoluprácu s banskobystrickým biskupom Balážom nasledovne: „Kláštor sa stal spoločnou túžbou, nielen sestier, ale aj biskupa. Keď klarisky neskôr spomenuli diecéznemu biskupovi, že by potrebovali digitálny organ, opäť promptne, za pár dní, ho v kaplnke už mali.“⁵⁹ V novembri 2001 biskup Baláž konsekroval kláštor s kaplnkou sv. Kláry a uzavrel klauzúru. Kláštor v Kopernici je zasvätený Nepoškvrnenému Srdcu Panny Márie. Paralelne svätý Jozef získal patronát nad novým kapucínskym kláštorom hore v Turčeku, dvanásť kilometrov od Kopernice. Základný kameň a pozemok pre kláštor – noviciát kapucínov na Svättojánskom vrchu v Turčeku, požehnal biskup Baláž na slávnosť sv. Jozefa robotníka (1. mája), v roku 1992 o desiatej hodine. Novopostavený kapucínsky kláštor tu biskup požehnal v roku 1997. V máji 1992 Rudolf Baláž požehnával aj základný kameň kostola na Raticovom Vrchu nad Hriňovou. Tento pútnický mariánsky kostol postavili svojpomocne tamjší veriaci a v roku 1994 tu Rudolf Baláž celebroval prvú slávnostnú svätú omšu. Po dohode medzi provinciálom Šebastiánom Petrom Jaďuďom a biskupom Balážom sa v tunajšom lazničkom dome usadila komunita kapucínov. Do roku 2010 v diecéze vedenej biskupom Balážom pôsobilo 16 komunít mužských reholí a 24 komunít ženských reholí.

Na otázku, aký vzťah mal k rehoľiam Rudolf Baláž, dal sám odpoveď: „Môj postoj k rehoľníkom a rehoľným sestrám, ako som sa s nimi stretával od útleho detstva, je úplne priezračný zo spomenutých prípadov. Je to vybudovaný vzťah a nepotrebujem si vytvárať nijaký iný, lebo spomenuté kategórie rehoľných kňazov a bratov, ako aj rehoľných sestier, s ktorými som prežil kus života a ktorí ma spre-

⁵⁷ Osobný archív Zuzany Vrťovej. List biskupa Rudolfa Baláža františkánom, Banská Bystrica, 12. septembra 2009 – kópia.

⁵⁸ Archív Rímskokatolíckej cirkvi, farnosť Kremnica, Historia Domus Parochiae Cremnicziensis.

⁵⁹ Zuzana Vrťová mala príspevok s názvom *Formačný vplyv kremnických františkánov na osobnosť Rudolfa Baláža*, ktorý odznel 20. novembra 2023 na konferencii venovanej Františkánskej rodine na Katolíckej univerzite v Ružomberku.

*vádzali modlitbami na ceste ku kňazstvu, veľmi pozitívne determinovali môj život a postoj k rehoľnému stavu.*⁶⁰

V nedeľu 10. júla 2011 sa Rudolf Baláž poslednýkrát vrátil do Kremnice. Dekré-
tom zmenil titul stáročnej farnosti sv. Kataríny na farnosť sv. Františka z Assisi.
Počas slávnostnej svätej omše požehnal niekdajší kláštorňý kostol, v ktorom ale
neboli práce úplne dokončené, najmä pre stále prebiehajúce reštaurovanie ol-
tára. V záverečnom príhovore opakoval svoje pranie, aby sa rekonštrukcia čím
skôr dokončila. Poprial Kremničanom všetko dobré a poznamenal, „*ani v hro-
be nezabudnem na Kremnicu*“ a „*patrí mi pomáhať aj tej farnosti, z ktorej som
vyšiel*.“⁶¹ Koncom toho istého mesiaca, dňa 27. júla 2011, Rudolf Baláž zomrel.

Rozlúčka s pátrom Baptistom

Z vyššie uvedeného možno bližšie pochopiť formačný vplyv kremnických fran-
tiškánov na tamojšiu mládež aj na samotného biskupa Baláža. Výraznejšiu úlohu
v tomto formačnom vplyve zohral práve páter Chládecký.

Páter Baptista Chládecký obľuboval turistiku, čítal náboženskú literatúru i de-
tektívky. Aktívne prežíval svoj život až do odchodu na dôchodok dňa 1. júla 1972.
Aj potom ostal žiť v Kremnici. Taktiež jeho chatrné zdravie ho prinútilo zostať na
mieste, ktoré poznal. Bol totiž poznačený komunistickým režimom. Podľa viace-
rých záznamov a svedectiev bol úzkostlivý, až škrupulózny. Neustály strach z ŠtB
a celková situácia v spoločnosti ho zničili.

Svoje kázne si pozorne pripravoval vždy na papier, aby mal istotu a svedectvo
o tom, čo hovoril. Často sa mu stávalo, že si nebol istý niektorými svojimi roz-
hodnutiami, čo sa prejavovalo napríklad aj tak, že po spovedi chodil do lavice ku
kajúcnikovi a pozval ho naspäť do spovednice, aby sa uistil o správnosti svojho
konania.⁶²

Napriek všetkému si stále zachovával svoj charakter obetavého a milého člo-
veka. Modlitby aj po liturgickej reforme odbavoval v starej podobe. Zachovával
pravidelný denný režim a veľa času trávil v osobných modlitbách.

Jeho veselosť a vtipnosť bola známa napriek bolestiam, ktoré prežíval. V živote
prekonal už spomínanú ťažkú infekčnú chorobu a taktiež mal problémy s kole-
nom. Raz v zime si dokonca zlomil rebrá.

Odchod z Kremnice spôsobila tiež choroba, keď páter Baptista podstúpil ope-
ráciu prostaty. Zdravotný stav sa mu stále zhoršoval. Preto bol premiestnený do
Kňazského charitného domova v Pezinku. To sa stalo 24. novembra 1981 a páter
Chládecký to znášal veľmi ťažko.

Zomrel 74-ročný, ani nie rok po odchode z Kremnice, 30. októbra 1982. V Pe-
zinku ho bol navštíviť aj neskorší biskup Rudolf Baláž, ktorý sa zúčastnil aj poh-
rebu v Žiline. Z Kremnice prišlo na pohreb do Žiliny veľa ľudí. Dokonca mu na
menšom nákladnom aute priniesli veľký veniec v tvare srdca. Bola to úprimná
vdaka za všetko to, čo spolu mohli prežiť.

Jeho hrob sa nachádza v kúte starého žilinského cintorína. Je pochovaný me-
dzi svojimi bratmi, nasledovníkmi svätého Františka z Assisi.

⁶⁰ BALÁŽ, KOLLÁR. *klauzúry do vyhnanstva*, s. 11 – 13.

⁶¹ Osobný archív Zuzany Vrťovej. Slávnostné benedictio Kostola sv. Františka. 10. júl 2011, Kremnica. Videozáznam, 2011.

⁶² Archív Rímskokatolíckej cirkvi, farnosť Kremnica, Historia Domus Parochiae Crem-
nicziensis, s. 198.

Pre nás už len zostáva dúfať, že sa niekedy nájde aspoň jeden rukopis, jedna jeho práca, či nebodaj zbierka jeho kázni. Toto všetko sa totiž stratilo a nevedno, kde to hľadať. Všetko bolo spôsobené aj jeho presunom do Pezinku.

Záver

Františkáni prišli do Kremnice v roku 1649, aby podporili katolícke, hlavne slovenské obyvateľstvo v čase nemeckej náboženskej správy banských miest. Tristo rokov, až do roku 1949, sa z františkánskeho kláštora na námestí šírilo vzdelávanie, františkánska formácia a kultúra pre mesto. V období totalitného útlaku sa františkáni podporne podpísali aj na formácii budúceho biskupa Rudolfa Baláža. Osobitný vplyv mal na chlapca a neskôr mladíka Rudolfa Baláža práve páter Ján Baptista Jozef Chládecký. Biskup Baláž potom na území svojej Banskobystrickej diecézy podporoval obnovu reholného života. V júli 2011 zmenil titul starobylej farnosti na Farnosť sv. Františka z Assisi. Odkaz pátra Baptistu a sv. Františka z Assisi žije v Kremnici aj naďalej cez patrocínium farnosti.

Životný príbeh pátra Baptistu Chládeckého odкрýva jeho lásku k ľuďom. Vychádzala z lásky k Bohu, za ktorým sa ako 17-ročný rozhodol kráčať. Vyzdviho- vaný otcovský prístup k ľuďom je výzvou pre všetkých mužov, otcov či kňazov dnešnej doby. Pre skromný františkánsky spôsob života vnímal, že nie on, slu- žobník Boha, je dôležitý, ale darca života – dobrý Boh je ten, komu máme vzdávať tú najväčšiu vďaku a oslavu.

ZOZNAM POUŽITÝCH ZDROJOV

Pramene

Archív Rímskokatolíckej cirkvi, farnosť Kremnica.

Archív Strednej odbornej školy v Kremnici.

Archív Základnej školy v Kremnici.

Osobný archív Félixu Máriu Žišku OFM.

Osobný archív Zuzany Vrtovej.

Tlačené

Františkánske Pramene. Bratislava : Vydavateľstvo Serafin, 2015.

Schematizmus Banskobystrickej diecézy z rokov 1928 – 1931.

Zoznam bibliografických odkazov

- BALÁŽ, Michal. *História rehole menších bratov františkánov a Spoločnosti dcér kresťanskej lásky sv. Vincenta De Paul v Kremnici*. Diplomová práca, Badín : RK-CMBF, 2008.
- BALÁŽ, Zoltán. Reformácia a protireformácia v Kremnici do prijatia gregoriánskeho kalendára. In NOVÁK, Ján a kol. *Kremnica*. Martin : Mestský úrad Kremnica, 1992.
- DUBOVSKÝ, Ján Milan. *Akcia Kláštor – komunistický režim na Slovensku v boji proti mužským rehoľiam v rokoch 1949 – 1952*. Martin : Vydavateľstvo Matice slovenskej, 1998.
- FEDERMAYER, Frederik. Lippayovci zo Zomboru. Genealogický pohľad na vznik novej prohabsburskej aristokracie. In FEDERMAYER, Frederik a kol. *Magnátske rody v našich dejinách 1526 – 1948*. Martin : SGHS, 2012.
- GAJDOŠ, Věslav, Jozef. *Františkáni v Slovenskej literatúre*. Cleveland : Prvá katolícka slovenská jednota, 1979.
- GAJDOŠ, Věslav, Jozef. Úchytky z františkánskej knižnice v Kremnici. Strojopis v archíve Národnej banky Slovenska – Múzeum mincí a medailí Kremnica.
- HLINKA, Anton. *Sila slabých a slabosť silných*. Zagreb : LOGOS, 1989.
- KIANIČKA, Dušan. Príspevok ku dejinám františkánov v Kremnici. In *Spravodaj*. Prievidza : Polygrafia Banského výskumu Prievidza, 2000, č. 4 – 5.
- BALÁŽ, Zoltán – KOLLÁR, Pavol et al. *Z klauzúry do vyhnanstva*. Banská Bystrica – Badín : Kňazský seminár sv. Františka Xaverského, 2008.
- KOREC, CH. Ján. *Od barbárskej noci*. Bratislava : Lúč, 1990.
- LAMOŠ, Tomáš. *Sídelný zemepis Kremnice*. Bratislava : Slovenská akadémia vied a umení, 1948.
- LETZ, Róbert. Prenasledovanie kresťanov na Slovensku v rokoch 1948 – 1989. In *Zločiny komunizmu na Slovensku 1948 – 1989*. Prešov : Vydavateľstvo Michala Vaška, 2001.
- MATUNÁK, Michal. *Z dejín slobodného a hlavného banského mesta Kremnice*. Kremnica : [s. n.], 1928.
- MATUNÁK, Michal. *Cirkevné dejiny mesta Kremnice*. Kremnica: [s. n.], 1932, strojopis v archíve Ministerstva vnútra Slovenskej republiky. Štátny archív v Banskej Bystrici. Pobočka Kremnica.
- ORIŠKO, Štefan. *Kremnica*. Bratislava : Tatran, 1984.
- PITTNER, Andreas. *Oberturz und Unterturz*. Stuttgart : Hilfsbund Karpatendeutscher, 1992.
- VNUK, František. *Akcie K a R*. Bratislava : CMBF UK, 1995.
- ZAREVÚCKY, Anton. *Katalóg farností a kostolov Bansko-bystrického biskupstva*, [s. l.] : [s. n.], 1976.

Internetové zdroje

Židek, Gustáv (online). Dostupné na internete: https://www.knihydominikani.sk/hlavna_schemhladat_3?kpcmeno=zidekgustav [5.12.2024]

História mesta. In Kremnica. Mesto príbehov. Dostupné na stránke mesta Kremnica. História mesta (online). Dostupné na internete <<https://www.kremnica.sk/historia-mesta.html>> [5.12.2024].

SUMMARY

The life of one of the Franciscans of the Kremnica - Father Ján Baptista Chládecký OFM

The life story of Father Baptist Chládecký reveals his love for people. It was based on love for God, whom he decided to follow as a 17-year-old. The highlighted paternal approach to people is suitable for all men, fathers of priests today.

During his time in Kremnica, Father Baptista regularly walked to Nevolné. He had to carry spare shirts in his bag because he sweated a lot on the way. In Nevolno, he also met the future bishop of Banská Bystrica, Rudolf Baláž. Msgr. Baláž always remembered Father Baptista only with respect and gratitude. He was a model priest for him and he considered him a Kremnica legend.

Msgr. Rudolf Baláž also remembered other experiences in connection with the Franciscans even before the violent liquidation of the monastery and the subsequent Action K. "As a small boy, I went to Sunday services with my mother masses to Kremnica, mostly to the Franciscan monastery church. There I met Father Libor Matoška,... I also met other religious, but I personally came into contact the most with Father Jozef Baptist Chládecký, who was a long-time Kremnica legend," recalls Bishop Baláž.

Father Baptist was fond of hiking, read religious literature and detective novels. He lived his life actively until he retired on July 1, 1972. Even after that, he continued to live in Kremnica. Also, his frail health forced him to stay in a place he knew. It was marked by the communist regime. According to several records and testimonies, he was anxious, even scrupulous. The constant fear of the ŠtB and the overall situation in society destroyed him.

Zuzana Vrťová perceived the life of the Franciscans in Kremnica also in the context of Bishop Rudolf Baláž: "The Franciscans came to Kremnica in 1649 to support the Catholic, mainly Slovak, population at the time of the German religious administration of the mining towns. For three hundred years, until 1949, the Franciscan monastery on the square spread education, Franciscan formation and culture for the city. During the period of totalitarian oppression, the Franciscans supported themselves and signed on the image of the future bishop Rudolf Baláž. He then supported the renewal of religious life in the territory of his Diocese of Banská Bystrica. In July 2011, he returned to Kremnica and changed the title of the ancient parish to the Parish of St. Francis of Assisi. He died at ten months old."

The life story of one of the religious – Father Baptista Chládecký, OFM – manifests his love for people and his fatherly approach that become a challenge for the people of today. His life is linked to the town of Kremnica also through his ministry to hearing and speech impaired people. The example of his life had and impact on and formed the life of the later Bishop of Banská Bystrica, Rudolf Baláž.

Baptist Father Jozef Chládecký OFM lived in Kremnica for almost 50 years. He is the first Slovak priest and religious who for more than 40 years intensively and systematically devoted himself to the education of hearing impaired children. He was devoted not only to children, but also to their parents.

br. Felix Mária OFM (ThLic. Zdenko Žiška, PhD.)
CZ-686 01 Uherské Hradiště, Mariánské náměstí 200
e-mail: <felicisime@gmail.com>

CSILic. Zuzana Vrťová OFS
SK-960 01 Zvolen, Mateja Bela 2393/11
e-mail: <zuzanazuzana@hotmail.com>

Plus exemplo quam verbo praedicantes. **Miešané komunity na Slovensku** **v rokoch 1975 – 1989¹**

MIROSLAVA JUSKOVA

Plus exemplo quam verbo praedicantes.
Mixed communities in Slovakia 1975 – 1989

DOI: <https://doi.org/10.54937/kd.2025.16.Supp.166-180>

ABSTRACT: The article, on Franciscan contemporary history, analyses the development of a Franciscan community's life, especially mixed communities, and its relationships between the years 1975 and 1989 in the atheistic state of Czechoslovakia. The religious institutes in Czechoslovakia became an object of negative interference by the communist regime during the communist era. They were forced create a new way of living and at the same time to exist in conditions that were unfavourable to them. In response to this situation, a very unique phenomenon of religious life emerged - the model of living together in mixed communities. It consisted of a male and female institute of consecrated life: Friars Minor OFM and School Sisters of St. Francis OSF. They were the only ones in the country to implement this new way of life with specific characteristics. Several questions arose during the study such as: could the close cooperation between these two institutes have contributed to some changes in their own community life, or was it just the basis for their survival? Or - what was the result of this "experiment", this conflict with the existential question of community/fraternity? The study of this fact has helped in arriving at certain observations regarding the positive experiences of mixed fraternities carried out by both institutes and also helped not only in the human growth of both groups of participants but especially in the search for an authentic and attractive religious life reflecting the changed times. These results are worthy of special attention.

Keywords: Mixed Communities, Franciscan Fraternity, Communist Regime.

Františkánska rodina oslavuje v tomto roku 800. výročie Vianoc v Grecciu, ktoré je pozvaním zastaviť sa pred tajomstvom vtelenia a rozjímať nad veľkosťou Božej lásky k ľudstvu. Všetci sme pozvaní nielen uvažovať o tomto tajomstve, ale, nakoľko je možné, „dotýkať“ sa ho tak, ako po tom túžil sv. František.

¹ Tento príspevok vychádza zo štúdia problematiky realizácie komunitného života členov dvoch františkánskych inštitútov počas obdobia totalitného režimu v rokoch 1848 – 1989. Ide o rozšírený výskum publikovaný v zborníku: JUSKOVÁ, Miroslava. *Život v spoločensťve v Slovenskej provincii Školských sestier sv. Františka počas komunistického režimu*. In JA-KUBČIN, Pavol (ed.). *Likvidácia reholí a ich život v ilegality v rokoch 1950 – 1989*. Bratislava : Ústav pamäti národa, 2010, s. 170 – 181 [on-line]. Dostupné na internete: <https://www.upn.gov.sk/publikacie_web/zbornik-likvidacia-reholi-a-ich-zivot-v-ilegalite-1950-1989.pdf> [22.1.2025].

Pápež František vo svojom príhovore k členom koordinačného tímu, zodpovednému za slávenie františkánskych výročí, upozornil na skutočnosť, aby františkánska 800-ročná nebola len rituálnym výročím, liturgickou spomienkou. Tomu sa dá vyhnúť „... ak dokáže skľbiť napodobňovanie Krista a lásku k chudobným. A to bude možné aj vďaka atmosfére, ktorá vyžaruje z rôznych františkánskych „miest“, z ktorých každé má osobitný charakter, plodný dar, ktorý prispieva k obnove tváre Cirkvi.“²

Toto odporúčanie vyvoláva viacero otázok: Ktoré sú alebo kde sa nachádzajú františkánske miesta s osobitným charakterom na Slovensku? Sú to pamiatky sakrálnej architektúry, výtvarné, hudobné alebo literárne diela, tradičné pobožnosti? V čom sú jedinečné, špecifické? Čo tvorí ich osobitný charakter? Čo je alebo bolo tým *plodným darom*, ktorý prispieval/prispieva k obnove tváre univerzálnej Cirkvi, ale aj tej na Slovensku? Určite by bolo veľmi zaujímavé poznať odpovede na tieto otázky, ktoré sú zároveň aj výzvami k prehĺbeniu poznania jedinečnosti a špecifik niekoľkostoročnej františkánskej prítomnosti na našom území.

Avšak nie je možné v jednom článku zodpovedať a prehliť všetky položené otázky, preto sa zameriam na skúmanie len jedného z františkánskych miest s očakávaním, že by mohol byť príspevkom pre štúdium františkánskeho hnutia na Slovensku. Začnem otázkou týkajúcou sa termínu františkánske miesto. Čo znamená a čo je jeho obsahom?

Ak nájdeme nejakú skutočnosť, ktorá je takto označená, znamená to, že je v úzkej súvislosti s evanjeliovou skúsenosťou sv. Františka z Assisi, prvotného bratstva alebo nasledujúceho františkánskeho hnutia. Vychádza teda z existenciálnej voľby a je svedkom intenzívneho hľadania svätca, ktoré sám pripomenul a odovzdal bratom krátko pred svojou smrťou v *Testamente*, a to: „*žiť podľa svätého evanjelia*“³ a kráčať v stopách nášho Pána Ježiša Krista. Základom františkánskeho spôsobu života je evanjeliové posolstvo, ktoré nie je časovo obmedzené, práve naopak, v každej dobe je silnou a účinnou inšpiráciou pre nové spôsoby a formy života.

Keď sa teda spomínajú františkánske miesta, nemyslia sa tým len historické skutočnosti, ale každé miesto, kde bratia a sestry, obdarovaní touto charizmou, prijali a žijú evanjelium. Ono sa nanovo sprítomňovalo a sprítomňuje v ich životoch a tým sa stáva „viditeľným“. Spôsob, akým sa to uskutočňuje, vysvetľuje svätec v prvej verzii *Listu veriacim*, keď prirovnáva proces aktualizácie Božieho slova k zrodu nového života: „*Matkami [sme], keď ho nosíme v srdci a vo svojom tele skrze božskú lásku a čisté a úprimné svedomie, a rodíme ho skrze sväté konanie, ktoré má iným svietiť ako príklad.*“⁴

Miesto v tomto chápaní nie je len vymedzený geografický priestor, lokalita, v ktorej sa odohrala nejaká významná udalosť. Je to hlavne život, nový život –

² *Discorso del santo Padre Francesco ai membri del coordinamento ecclesiale per L'VIII centenario francescano* [on-line]. Sala Clementina Lunedì, 31 ottobre 2022. „*Il prossimo Centenario francescano sarà una ricorrenza non rituale, se saprà radydeclinare insieme l'imitazione di Cristo e l'amore per i poveri. E questo sarà possibile anche grazie all'atmosfera che si sprigiona dai diversi "luoghi" francescani, ciascuno dei quali possiede un carattere peculiare, un dono fecondo che contribuisce a rinnovare il volto della Chiesa.*“ [on-line]. Dostupné na internete: <<https://www.vatican.va/content/francesco/it/speeches/2022/october/documents/20221031-viiiicentenario-francescano.html>> [22.1.2025].

³ Testament svätého Františka. In *Spisy svätého Františka*. Bratislava : Serafín, 2005, s. 116.

⁴ Prvý list veriacim. In *Spisy svätého Františka*. Bratislava : Serafín, 2005, 1, 10 (178/2), s. 116.

tvorivé uskutočnenie toho, čo bolo darované v minulosti a je zdrojom lásky, nádeje a inšpirácie pre budúcnosť.

Na Slovensku je určite viacero takýchto františkánskych miest. O niektorých vieme, iné možno poznáme, ale väčšia časť z nich čaká na odkrytie ich evanjeliovej krásy.

Chcela by som venovať pozornosť jednému z nich, a to miešaným komunitám na Slovensku v rokoch 1975 – 1989. Tento špecifický spôsob života realizovali členovia Rádu menších bratov (františkánov) a Kongregácia školských sestier sv. Františka.

Prečo práve tieto komunity? Pretože by mohli patriť do kategórie františkánskych miest s osobitným charakterom, plodným darom a príspevkom k obnove tváre Cirkvi.

Ich počiatky siahajú do obdobia komunistického režimu v bývalej Československej republike. Bolo to náročné obdobie, v ktorom sa vláda snažila za každú cenu odstrániť zo spoločnosti akúkoľvek formu zasväteného života. Jej tvrdé zásahy priniesli do života rehoľných inštitútov mnoho negatívnych zmien, ktoré sa stali výzvou a skúškou ich životaschopnosti. Výnimkou neboli ani františkáni a školské sestry. Oba inštitúty si prechádzali viacerými fázami konfrontácie s novou situáciou, pretože totalitný režim nebol jedným súvislým obdobím.

Je vhodné pristaviť sa, aspoň v krátkosti, pri probléme periodizácie obdobia komunistického režimu, pretože k nemu existujú rôzne prístupy⁵. Uprednostnila som rozdelenie do troch špecifických období: prvé obdobie represálií (1948 – 1968), druhé obdobie *Pražskej jari* (1968 – 1971), tretie obdobie *normalizácie* (1972 – 1989). Prvé obdobie bolo charakteristické prijímaním represívnych zákonov a nariadení zameraných na zničenie odporu Cirkvi. V tom istom období prišlo k likvidácii inštitútov zasväteného života. V období *Pražskej jari* nastalo určité uvoľnenie v dôsledku absencie negatívnych vládnych opatrení, ale trvalo krátko. Obdobie *normalizácie* charakterizovalo zintenzívnenie proticirkevnej politiky. V každom období vládny režim použil iné prostriedky na dosiahnutie cieľa, ktorým bolo zničenie hierarchických, rezidenčných a organizačných štruktúr rehoľných spoločenstiev.

Bolo veľmi zaujímavé počúvať bratov a sestry žijúcich v týchto rokoch a hľadajúcich spôsoby existencie v podmienkach, ktoré boli pre nich nepriaznivé a zničujúce. Avšak napriek mnohým skúškam a ťažkostiam sestry rady spomínali na toto mimoriadne obdobie svojho rehoľného života.⁶

Tento jav ma podnietil k hlbšiemu skúmaniu života provincie sestier v rokoch 1948-89. Vystala otázka identifikácie prvkov ich života, alebo: čo sestry najviac

⁵ Autori, ktorí sa zaoberali týmto obdobím, buď neuviedli žiadnu periodizáciu, napr.: RABAS, Josef. *Una chiesa in catene*. Milano : La Casa di Matriona, 1986, prípadne uvádzajú dve obdobia: REBICHINI, Andrea. *Chiesa, Società e Stato in Cecoslovacchia 1948 – 1968*. Padova : CeseoLiviana, 1977. Podľa tohto autora prvé obdobie trvalo do 1948 do 1968 a druhé obdobie od 1968 do 1977. Iný autor predkladá určitý druh kroniky: ŠMÁLIK, Štefan. *Veľký štyridsaťročný pôst Cirkvi na Slovensku*. Bratislava : Charis, 1996. Ďalší sa snažili o periodizáciu prostredníctvom štúdia určitej témy: PEŠEK, Ján – BARNOVSKÝ, Michal. *Štátna moc a cirkev na Slovensku 1948 – 1953*. Bratislava : Veda, 1997. Prípadne išlo o označenie období v súlade s obdobiami vlády prezidentov republiky: Anonym. *Dio dirà l'ultima parola*. Bologna : CSEO, 1980.

⁶ JUSKOVÁ, Život v spoločenstve v Slovenskej provincii Školských sestier sv. Františka počas komunistického režimu, s. 170.

oceňovali na reholnom živote tej doby? Na prvé počutie by sa mohlo usúdiť, že sestry spomínali na toto obdobie, pretože ich snaha o prežitie bola úspešná. Vyvinuli teda dostatočne silnú rezistenciu voči snahám komunistického režimu o ich likvidáciu. Ale naozaj to bol len zápas o prežitie? Dalo by sa uvažovať aj o prípadnej transformácii niektorej dimenzie reholného života?⁷

Odpoveď na uvedené otázky nie je jednoduchá, pretože reholný život je obšiahla realita s rôznymi aspektami. Okrem toho by nestačilo len zrekonštruovať historické fakty vzťahujúce sa na existenciu provincie a foriem spoločného života, ale bola nutná sonda do jej vnútorného života. Najprv bolo potrebné identifikovať prvky, ku ktorým sa viazali spomienky sester, pretože ich nebolo možné bezprostredne vydedukovať z ich rozprávania.

Problém však predstavovali bibliografické pramene. Písomné pramene a dokumenty z rôznych archívov⁸ boli veľmi fragmentárne a nepostačujúce, pretože sa kvôli bezpečnosti sester zaznamenávali veľmi stručne a niekedy aj kódovane, alebo sa vôbec nezapisovali. Preto sa pristúpilo sa k prvej exploračnej výskumnej metóde⁹ – neštruktúrovaným rozhovorom so sestrami.¹⁰ Spracovanie týchto roz-

⁷ Podrobné skúmanie problematiky bolo uvedené v: JUSKOVÁ, Miroslava. *La vita fraterna in regime comunista tra acquiescenza e trasformazione. Le Suore Francescane Insegnanti in Cecoslovacchia (1948 – 1989): analisi intorno alla struttura aggregativa*. Roma: Pontificium Athenaeum Antonianum, 2011.

⁸ V snahe, aby sa nezabudlo na svedectvá života a skúseností sester a bratov, ktoré si zaslužia pozornosť, boli zozbierané a spracované zdroje týkajúce sa ich života, ktoré sa nachádzajú v: Archivio generale delle Suore Francescane Insegnanti in Roma (ďalej AG CSS), fond G 202, kartón Personal data, Sister Eliska Pretschnerova – Father Jan Barta OFM; Folder 2, Newspaper articles and material, 1969 – 1982.; Foder 3, Information Father Jan Barta OFM.; Box 5, History material, Prague Province, Žilina Province. Archivio generale delle Suore Francescane Insegnanti in Roma (ďalej AG CSS), La Cronaca della Congregazione, 1969 – 1983; Archiv Sloveskej provincie Školských sester sv. Františka v Žiline: (ďalej ASP CSS), kartón 1948 - 1989, Totalitný režim, Prenasledovanie a Procesy, Rozhovory so sestrami a bratmi, členmi inštitútov v rokoch 1948 – 1989, Rozhovory sester žijúce v rokoch 1948 – 1989. Archiv Sloveskej provincie Školských sester sv. Františka v Žiline, Provincálna kronika z rokov 1948 – 1990; Archivio generale dell'Ordine dei Frati Minori in Roma (ďalej ACG OFM), n° di busta: 015, Provincia di san Venceslao - Boemia e Moravia, Relazione sulla visita nella provincia S. Wenceslao (Cecoslovacchia dal 3 - 11 maggio 1980: P. Hermann Schalück, Ministro Provinciale della Saxonía).

⁹ Prvý pokus zozbierania dát prostredníctvom dotazníka podnikli sestry Margaret Nacke a Mary Savie z USA. V roku 2005 realizovali rozhovory so sestrami rôznych ženských kongregácií na Slovensku, ale aj so sestrami v ďalších 8 krajinách bývalého komunistického bloku. zámer ich výskumu bol: „to document lives of Catholic Sisters who lived in C/E Europe under communist rule and exhibited radical faithfulness to their vowed commitment“. Ich rozhovory neboli spracované ani publikované v žiadnej odbornej štúdii. ASP CSS. Zv. 1948 – 1989, Totalitný režim, Interview - S.M. Nacke, M. Savie, Žilina 2005, s. 2. Sestry urobili rozhovory aj s dvoma členmi rádu menších bratov (františkánov) v súvislosti s ich spoluúčasťou na modeli spoluzitia dvoch reholných inštitútov: mužského a ženského v miešaných komunitách (počas celého obdobia normalizácie). ASP CSS. Zv. 1948 – 1989, Totalitný režim, *Rozhovory so sestrami žijúcimi v rokoch 1948 – 1989*.

¹⁰ Rozhovory so sestrami boli najprv nahrávané a potom všetky prevedené do písomnej formy. Rozhovory: Sestra Alma Gallová (I). Lubochňa, 10 s.; Sestra Ludvika Kucková (I). Ružomberok, 11 s.; Sestra Viktória Záhová (I). Žilina, 8 s.; Sestra Petra Mendrošová (I). Žilina, 5 s.; Sestra Mária Ďuricová (I). Žilina, 5 s.; Sestra Magda Šebestová (II). Žilina, 8 s.; Sestra Júlia Bodoriková (II). Liptovský Mikuláš, 7 s.; Sestra Ludmila Červená (II). Žilina, 8 s.; Sestra Oľga Iváková (II). Okoličné, 3 s.; Sestra Bonaventura Šmídová (III). Žilina, 14 s.;

hovorov umožnilo predložiť prvé výsledky výskumu týkajúce sa života sestier počas obdobia komunistickej vlády. Predkladám ich v nasledujúcom zozname:

- *Periodizácia politiky vlády komunistického režimu a k nej tri korelatívne skupiny sestier.*

Už pri krátkom pohľade na dejiny slovenskej provincie v rokoch 1948 – 1989 bolo možné identifikovať tri hlavné obdobia, v ktorých sa v provincii diali zmeny a boli úzko späté s obdobiami cirkevnej politiky komunistickej vlády. Táto skutočnosť sa potvrdila v rozhovoroch so sestrami a zároveň naznačila, že sestry provincie boli podmienené vonkajšími opatreniami, ale aj spôsobom reflexie na ich. Na základe tohto zistenia boli sestry začlenené do troch skupín, ktoré boli korelatívne trom obdobiam politiky komunistickej vlády (prvé obdobie represálií, *Pražská jar, normalizácia*).

Každá skupina mala svoje špecifické charakteristiky. Sestry prvej skupiny (1948 – 1968) zažili najsilnejší zásah do svojich štruktúr, ktorý bol spúšťacím prvkom procesu zmien v komunite. Táto skupina bola charakterizovaná tradičnou a konzervatívnou formou náboženského života. Predstavovala oficiálnu, štátom registrovanú a kontrolovanú rehoľnú inštitúciu. Nedobrovoľný pohyb sestier nastal 30. augusta 1950, keď bola väčšia časť členiek Slovenskej provincie deportovaná zo Žiliny do Kláštora pod Znievom. Následne k nim boli privezené sestry z ďalších kláštorov: Liskovej, Popradu a Liptovskej Teplicky.¹¹ Po vládnych zásahoch sestry stratili budovy kláštorov, prvok rezidenčnej štruktúry,¹² ktorý zvýrazňoval odstupňovanie sestier podľa ich vzdelania a hierarchického rebríčka. Zároveň týmto zásahom stratili aj postavenie učiteľiek, ktoré im poskytovalo určité postavenie v spoločnosti a tiež ľudské práva a slobodu. Boli nútené hľadať nový spôsob života v úplne zmenených podmienkach.

Sestry druhej skupiny (1968 – 1972) vstúpili do kongregácie v čase relatívneho uvoľnenia nepriateľskej politiky voči Cirkvi. Zažili krátke obdobie náboženskej

Sestra Anna Mošková (III). Žilina, 8 s.; Sestra Helena Torkošová (III). Prešov, 8 s.; Sestra Gabriela Hudáčková (III). Košice, 7 s.; Sestra Jana Andelová (III). Bratislava, 7 s.; Sestra Margaréta Terpáková (III). Lubochňa, 10 s.; Sestra Magdaléna Sumilasová (III). Žilina, 10 s.; Páter Radim Jáchym OFM. Bratislava, 6 s.; Páter Cyril Brázda OFM. Trnava, 5 s.

¹¹ Pred likvidáciou rehoľných komunít bolo v Slovenskej provincii 83 sestier, 12 novíciek a 6 postulantiok. Postulantky museli byť prepustené podľa nariadenia štátnych úradov. Predstavená, ktorá predpokladala tvrdší zásah voči sestrám, vopred poslala tri najstaršie a chorlávě sestry do Krivej na Orave, kde boli chránené počas najtvrdších rokov sústredenia. Celkovo bolo sústredených 92 sestier vrátane novíciek. Porov. SCHÖNOVÁ, Bernadeta: *Dejiny Kongregácie školských sestier sv. Františka na Slovensku 1919 – 2000*. Žilina, 2006, s. 16.

¹² Sestry stratili všetky rehoľné domy a počas nasledujúcich rokov boli odkázané na obytné priestory, ktoré im určil štát. Po 13 mesiacoch pobytu v sústreďovacom kláštore boli znova transportované na Severnú Moravu do Šumperku a ubytované v dvoch budovách, odkiaľ ich vozili do práce v textilnej továrni. Po uplynutí 3 a pol roka boli postupne rozdeľované do zariadení Českej katolíckej charity: v r. 1954 do Skalice pri Znojme – domov dôchodcov (28 sestier); v r. 1954 do Mnichova pri Vrbne pod Pradědom – domov dôchodcov (31 sestier) – tu zostali až do roku 1961, keď boli premiestnené do hlučínskeho ústavu pre mentálne postihnuté deti a mládež; v r. 1955 do Žampachu – domov dôchodcov (29 sestier), v r. 1955 do Břežan pri Znojme – ústav pre mentálne postihnuté deti (5 sestier). Porov. *Pohľad do dejín Slovenskej provincie Kongregácie školských sestier III. regulovaného rádu sv. Františka*. Žilina, 1997, s. 39 – 67.

slobody¹³ a udalosť II. vatikánskeho koncilu. Stretli sa s tradičným modelom života sestier prvej skupiny a začali sa zoznamovať s obnoveným modelom rehoľného života, ktorý navrhol koncil. Dali by sa charakterizovať ako skupina hľadajúca svoju rehoľnú identitu, ktorá však nemala presné formy a jasný spôsob života, pretože model prvej skupiny už nevyhovoval a nový model ešte nebol jasne vyprofilovaný. Pôsobili ako most medzi prvou a treťou skupinou sestier.

Tretia skupina sestier (1973 – 1989) tvorila ilegálne komunity, pretože už nebolo možné oficiálne vstúpiť do kongregácie. Realizovala model spoločného rehoľného života, ktorý sa vyznačoval novými formami.¹⁴ Sestry sa nemohli oprieť o predchádzajúce modely, pretože tieto neboli kvôli zmenám v spoločnosti realizovateľné. Ich život sa vyznačoval otvorenosťou vo vnútri spoločenstva a tiež vo vonkajšom pôsobení medzi ľuďmi.

Rozdiel medzi týmito tromi skupinami sestier nebol len v čase vstupu do provincie a v období, ktoré sa týkalo zásahov štátu, ale predovšetkým v modeli zasväteného života, ktorý realizovali.

Ďalšie výsledky rozhovorov pomohli identifikovať:

- *Faktory vplyvajúce na zmeny komunitného života:* Boli definované tri faktory, ktoré mali výrazný vplyv na zmeny v komunitnom živote. Prvé dva z nich pôsobili zvonku: štát a Cirkev, vo svojich dvoch dimenziách, univerzálnej a ilegálnej. Ďalší faktor, interný, predstavovali vnútorné „sily“ provincie, vychádzajúce z iniciatívy samotných sestier provincie na rôznych úrovniach jej štruktúr.
- *Život v spoločenstve:* Boli identifikované jeho podstatné prvky: modlitba, práca, štúdium, rekreácia, apoštolské aktivity atď. Tieto boli následne analyzované. Bolo možné konštatovať, že ani jeden prvok komunitného života nebol eliminovaný, avšak každý z nich prešiel modifikáciou spôsobenou vplyvom vonkajších i vnútorných faktorov.
- *zmenu štruktúr spoločenstva*, ktorá sa uskutočnila výraznou transformáciou hlavne v oblasti:
 - konfiguratívnej – rehoľný dom,
 - hierarchickej – vzťahy medzi sestrami, ktoré záviseli od postavenia, od úradu, ktorý zastávali a od aktuálneho stupňa formácie,
 - organizačno-operatívnej – zvlášť v oblasti apoštolských aktivít.¹⁵

Sestry svojím rozprávaním označili spoločný život ako podstatný pre ich existenciu počas obdobia totality. Celé obdobie totalitného režimu praktizovali naplno fungujúci komunitný život, avšak s modifikovanými prvkami. Konštatovali

¹³ Počas obdobia *Pražskej jari* sa sestry snažili vrátiť na Slovensko, kde založili takzvané „pastoračné stanice“ v Starej Lubovni, Hruštíne, Hlohovci a Poprade-Velkej, ktoré existovali iba krátke obdobie do opätovného núteného návratu do ústavov sociálnej starostlivosti.

¹⁴ V r. 1971 začala malá skupina sestier pracovať v Bratislave-Petržalke v domove dôchodcov. Tieto sestry v spolupráci s bratmi františkánmi Českej provincie v roku 1973 založili prvé ilegálne komunity v Bratislave, Trnave, Leopoldove, Žiline, Tvrdosíne, Ružomberku, Prešove, Poprade-Velkej a Trstenej. Zvláštnosť medzi ilegálnymi komunitami tvorili miešané komunity Školských sestier sv. Františka a bratov františkánov. Porov. SCHÖNOVÁ, *Dejiny Kongregácie*, s. 30 – 40.

¹⁵ JUSKOVÁ, *Život v spoločenstve v Slovenskej provincii Školských sestier sv. Františka počas komunistického režimu*, s. 171.

sa zmeny v spoločnom živote sestier. Ako by sa však dal kvalifikovať charakter uskutočnených zmien? Je možné uvažovať o zmene ako o efekte spôsobenom výlučne negatívnymi zásahmi štátu? V takom prípade by sa dalo uvažovať iba o pasívnej rezistencii. Alebo sa udiala skutočná transformácia, ktorá pozitívne a účinne zmenila niektoré prvky spoločného života?

Preto bolo potrebné pokračovať v štúdiu druhou fázou výskumu, ktorá bola orientovaná na získanie odpovedí na stanovené otázky. Týkali sa nielen samotných zmien, ale aj miery vplyvu faktorov na eventuálny rozvoj spoločného života sestier. K vypracovaniu boli použité fakty z dokumentárnych zdrojov a údaje získané z dotazníka,¹⁶ ktorý vyplnila väčšina sestier žijúcich počas skúmaného obdobia.

Prvá časť dotazníka bola zameraná na vplyv troch faktorov – štátu,¹⁷ Cirkvi a vnútorných síl provincie. Týkala sa časového vymedzenia ich účinnosti, typu sily vynaloženej na intervenciu do komunitného života a dôsledkov jej vplyvu. Analýza výsledkov tejto časti pomohla vymedziť úlohu jednotlivých faktorov, ktorú zohrali pri zmenách v spoločnom živote sestier. Druhá časť dotazníka bola venovaná trom oblastiam komunitného života sestier. Tieto boli identifikované v rámci predchádzajúcich rozhovorov: konfiguratívna – rehoľný dom, relacionálna – vzťahy medzi sestrami a operatívna – apoštolské aktivity.¹⁸

Výsledky dotazníka odhalili proces transformácie komunitného života. Vyšiel od rigorózneho dodržiavania tradičných foriem spoločného života sestrami prvej skupiny. Pokračoval cez hlbšie uvedomenie si potreby spolupráce pri tvorbe komunity sestier druhej skupiny. Zavŕšil sa vedomou a aktívnou účasťou v spoločenstve sestrami tretej skupiny. Oficiálna aj ilegálna komunita prešli v krátkom čase veľkou vnútornou premenou, ktorá si vyžadovala nasadenie všetkých síl. Sestry sa snažili s odvahou prispôbiť novým spoločenským podmienkam, pričom nikdy neopustili spoločný život i za cenu straty vlastnej slobody a ľudskej dôstojnosti. U sestier tretej skupiny, žijúcich v stave ilegality pred štátom, sa paradoxne prejavila najväčšia odvaha a tvorivosť podporená spoluprácou s bratmi františkánmi.

Tento rýchly historický exkurz bol potrebný na to, aby sme pochopili situáciu, v ktorej sa nachádzali školské sestry, a tým lepšie porozumeli dôležitosti a významu miešaných komunit.

Príbeh vzniku miešaných komunit začína v období *normalizácie*, ktorá bola charakteristická svojou intenzívnou cirkevnou politikou, zákazom prijímať dorast, otvárať rehoľné domy, realizovať apoštolské aktivity. Františkáni, ktorí spolupracovali so školskými sestrami, hľadali spôsoby, ako čeliť silnému štátnemu nátlaku, nepoddáť sa, nezmeriť sa s likvidačným zámerom. Skúšali sa rôzne možnosti realizácie ich povolania vo vtedajšej spoločnosti. Po väčšine mali len krátkodobé trvanie, alebo neboli úspešné. Svetlo do „tmavej noci“ začalo pre-

¹⁶ Dotazník bol zostavený zo 63 otázok a rozdelený do dvoch častí.

¹⁷ Súvislosť medzi historickými periódami a vývojom v provincii je graficky zobrazene v: JUSKOVÁ, *Život v spoločenstve v Slovenskej provincii Školských sestier sv. Františka počas komunistického režimu*, s. 179.

¹⁸ JUSKOVÁ, *Život v spoločenstve v Slovenskej provincii Školských sestier sv. Františka počas komunistického režimu*, s. 172.

nikať skrze iniciatívu františkána Jana Bártu,¹⁹ so súhlasom vtedajšieho provinciálneho ministra Českej provincie menších bratov Aleša Zlámala. Prišiel s odvážnym projektom založenia malých komunít mimo kontroly štátu – ilegálnych, ktoré mali umožniť rehoľníkom naďalej žiť komunitným spôsobom života, byť blízko ľuďom a pokračovať v odovzdávaní viery. Na základe jeho inšpirácie začali od roku 1973 v Čechách i na Slovenku vznikať malé ilegálne komunity.

Týmto jeho ideový projekt neskončil. Jan Bárta mal v úmysle ešte aj niečo iné. Uvažoval o miešaných komunitách, spolužití mužského a ženského inštitútu v jednom dome. Bol to nielen smelý a inovatívny prístup k spoločnému životu, ale aj diskutabilná otázka pre provinciálnych predstavených oboch inštitútov a taktiež pre ich generálne vedenie. Jeho úmysel založiť takýto typ komunít nepredstavoval unáhlený a impulzívny krok, ale bol výsledkom hľadania a reflexie, ktoré v roku 1970 opísal v článku s názvom *Současná krize řádů* pre časopis *Vita seraphica*.²⁰ Označil ho ako experiment a objasnil:

1. dôvody na jeho realizáciu: a) v rehoľnom živote sú rôzne prvky, ktoré ešte neboli vyskúšané; b) niektoré situácie si vyžadujú odstránenie starých prvkov a zavedenie nových,
2. prax experimentov: experimenty nemôže robiť celý rád, ale len tí, ktorí na to majú povolenie,
3. princíp rizika: od experimentu nemožno vopred žiadať istotu jeho úspechu, musíme sa naučiť tolerovať určité chyby a neúspechy,
4. kým sa experiment vyvíja, musí byť chránený, pretože sa môže stretnúť s ťažkosťami, ktoré nemožno predpokladať,
5. otázku neúspechu: aj keby experiment neuspel, bude veľmi cenný pre analýzu, pretože bol neúspešný: na základe fundamentálnej chyby, kvôli nevhodnému zoskupeniu ľudí, kvôli náhodnému stretu vonkajších prekážok,
6. problém tolerancie: Nie sme zvyknutí na toleranciu. Musíme si na ňu zvyknúť!

Dôvody vzniku tohto typu komunít nespočívali len v snahe utajiť polohu kláštora, ale zároveň posilniť rozmer vzájomnej solidarity. Zvlášť upozornil na toleranciu, a tak poukázal na problémy a kritiku, ktorá sa objavila medzi jeho spolubratmi.²¹ Predstavil tiež základné charakteristiky miešaných komunít. Na prvom mieste

¹⁹ Josef Bárta sa narodil 18. marca v Příbrame. Do noviciátu vstúpil 14. mája 1942 a prijal meno Jan Baptista. Za kňaza bol vysvätený v roku 1947 a o dva roky neskôr bol vymenovaný za biskupského vikára. V roku 1951 bol odsúdený na 20 rokov väzenia, ale v roku 1966 bol prepustený a o dva roky neskôr sa mohol vrátiť k pastoračnej činnosti. Spolu s jezuitom Šilhanom a dominikánom Benešom inicioval založenie Sekretariátu rehoľných spoločenstiev. V roku 1980 bol opäť súdený a odsúdený na jeden rok väzenia, kde však nenastúpil, pretože v roku 1982 zomrel na infarkt počas jazdy autom. Porov. DACHOVSKÝ, Karel. *Cesta františkánského kněze Jana Barty*. Praha : Řád, 1991, s. 4 – 87.

²⁰ Porov. AG CSS, G 202, Personal data, P. Jan Bárta. *Současná krize řádů*. In *Vita seraphica*, Werl, 1970, s. 5.

²¹ Oponenti tohto modelu sa objavili medzi bratmi františkánmi. Ich výhrady opísal Hermann Schalück v zápisnici zo svojej návštevy: 1) Model zmiešaných bratstiev nie je potrebný z taktických dôvodov, pretože viacerí bratia sa domnievajú, že tajná polícia už aj tak všetko vie. 2) Táto forma života nie je povolená Rímom a je v rozpore s 11. kapitolou Reguly menších bratov. 3) Podávali spiritualizovaný výklad reguly a tvrdili, že rád nesmie mať ani *domus*, ani *loca* a nesmie žiadať Rím o privilégia. Paradoxom u týchto kritikov bolo, že takmer všetci žili osamelo a stratili komunitný charakter františkánskeho života. Porov. ACG OFM, n° di busta: 015, Provincia di San Venceslao - Boemia e Moravia,

život podľa evanjelia, úsilie o život v chudobe a nádeji, ktoré malo podopierať silné bratské spoločenstvo bez členov s „nenapraviteľnými“ vlastnosťami. Komunitu, františkánske spoločenstvo, mala charakterizovať modlitba, zápal pre charizmu, otvorenosť a láska k Cirkvi.²²

Prvé miešané komunity bratov františkánov a školských sestier začali vznikať v Čechách v rokoch 1973 – 1974. V roku 1975 bol otvorený prvý dom na Slovensku. Nachádzal sa v Bratislave, Na križovatkách č. 74. Aj druhý vznikol v Bratislave – na Staničnej ulici č. 5 v roku 1977. Tretí bol otvorený v Košiciach na Moravskej ulici č. 62 v roku 1978.²³ Bol to výnimočný jav, pretože žiadny iný inštitút zasväteného života v Československu tento model nerealizoval.

Bratia a sestry bývali v rodinných domoch,²⁴ nie v bytoch, nakoľko potrebovali vyhradené priestory, ktoré si tento typ života vyžadoval.²⁵ V dome bola klauzúra s izbami pre bratov a sestry, ostatné priestory, ako kaplnka, refektár, kuchyňa atď. boli spoločné. Platil v ňom pevný režim a pravidlá. Na prízemí boli ubytovaní bratia a na poschodí sestry. Bratia sa v izbách mohli voľne navštevovať, ale k sestrám mohli vstúpiť len so súhlasom predstaveného bratov alebo sestier. To isté platilo aj pre sestry.

Veľký dôraz sa v komunite kládol na rozmer *ad intra*, teda na život v spoločenstve. Všetky komunity boli formačnými miestami. Spravidla ich tvorilo päť až osem bratov a sestier. Bratia mali svojho gvardiána, ktorým bol starší brat a sestrám bola predstavenou staršia sestra.²⁶ Program dňa bol spoločný pre bratov i sestry a obsahoval všetky prvky zasväteného života: spoločnú meditáciu, ranné chvály a sv. omšu, prácu v civilných zamestnaniach, popoludň čas na služby v dome a spoločné večery. Po modlitbe nasledovala spoločná večera s rekreáciou. Ak ostalo ešte trochu času, využil sa na štúdium alebo iné formačné lekcie. Víkendy boli vyhradené na teologické študijné stretnutia alebo duchovné

Relazione sulla visita nella provincia S. Wenceslao (Cecoslovacchia dal 3 – 11 maggio 1980: P. Hermann Schalück, Ministro Provinciale della Saxonía), s. 8 – 9.

²² V jeho článku sa miešajú duchovné hodnoty, psychologické charakteristiky ľudí a praktické indicie, ktoré ukazujú J. Bártu ako človeka vysokých ideálov, avšak nie veľmi systematického v ich spracovaní.

²³ Porov. SCHÖNOVÁ, *Dejiny Kongregácie*, s. 30 – 40.

²⁴ Vlastníctvo domu bolo rozdelené v rovnakom podiele medzi obidva inštitúty. Pred štátom boli vlastníkmí domu jeden rehoľný brat a jedna rehoľná sestra, ktorí patrili k príslušnému inštitútu. Peniaze na kúpu poskytli príslušné inštitúty, ale kvôli bezpečnosti nefigurovali ako ich majitelia.

²⁵ Ilegálny príbytok sestier tretej skupiny, ktoré vstúpili do provincie počas obdobia normalizácie, mal svoje zvláštnosti a líšil sa od typov príbytkov prvej a druhej skupiny (sestry, ktoré vstúpili do kongregácie pred rokom 1948, bývali a pracovali v ústavoch sociálnej starostlivosti v Čechách pod nepretržitou kontrolou štátu). Odlišoval sa najmä vnútorným členením, ktoré podporovalo neformálne vzťahy medzi sestrami, vzájomnú rovnosť, úplné odstránenie diferenciácie sestier podľa hierarchických štruktúr. Tento typ príbytku umožnil uskutočňovať apoštolát priamo na miestach, kde sa nachádzali adresáti apoštolských aktivít, pretože prispel k prelomeniu izolácie komunít sestier od vonkajšej skutočnosti, od sveta. Prispelo k tomu jeho bezprostredné umiestnenie v obytnej zóne.

²⁶ Vzhľadom na potrebu formácie mladých sestier niektoré staršie sestry formálne odišli z ústavov sociálnej starostlivosti v Čechách, kam boli násilne vyvezené. Museli sa vzdať svojho rehoľného odevu, podpísať dokument pred slovenským tajomníkom Úradu pre veci cirkevné, sľúbiť, že sa nebudú stretávať so svojimi predstavenými, ani s inými sestrami a budú pracovať v civilných zamestnaniach.

obnovy, ktoré sa síce konali spoločne, ale kapitolu obnovy mali bratia a sestry samostatne.

Život v komunite nebol vždy jednoduchý a bezproblémový. Formovanie bratstva občas narušili niektorí bratia a sestry, keď neboli vedení správnym duchom a pohnútkami. To neskôr viedlo ku konfliktom, kolíziám a neraz aj k smutným odchodom.²⁷ Miešaná komunita si vyžadovala ľudí nielen so schopnosťou žiť spoločný život, ale aj s rešpektom k odlišnostiam opačného pohlavia. Bratia a sestry si túto skúsenosť odlišnosti cenili.²⁸ Museli sa naučiť prijímať jeden druhého. Sestry hovorili, ako im mnohokrát pomohlo, keď bratia mali jasnejšie vnímanie určitej veci, v ktorej sa ony nevedeli zorientovať. Pomohlo im to aj v ľudskom dozrievaní, ktoré sa uskutočňovalo prirodzeným spôsobom ako v rodine.

Spolužitie viedlo k vzájomnej pomoci, rastu vo viere a stalo sa svedectvom, ako sa o tom vyjadril jeden z bratov: „*Vzájomná opora, posila, aj služby, sv. omša, duchovná obnova, duchovné vedenie. Vzájomná služba bola veľmi dobrá, lebo sestry mali kontakty s mládežou a pozývali mladých. Alebo naopak. Ďalej to bola spoločná modlitba, tiež to malo svoj zmysel, aj svedectvo, že spolu boli chlapci a dievčatá, že to hneď nemusí byť neviem čo, tak je to svedectvo milosti. Teda, že všetko je možné. A keď došlo k tomu prenasledovaniu, tak to bola vzájomná opora.*”²⁹

Oporné piliere komunity boli zasadené do pevného základu vytvoreného pedagogikou staršieho brata a staršej sestry, ktorá pomáhala rodinnému duchu:

- životom modlitby, pretavenom v zdieľaní duchovných a materiálnych dobier,
- formáciou s podporou ľudského dozrievania, overenou vzájomnou podporou a útechou v ťažkých časoch,
- praktickým a teoretickým vovádzaním do františkánskej spirituality,
- štúdiom a spoločnými službami s rešpektom k rozmanitosti,
- spoluprácou v apoštoláte.

Ešte lepšie sa o začiatkoch a praxi tohto typu komunít vyjadril český františkán Radim Jáchym, ktorý vyučoval teológiu a duchovne sprevádzal takmer všetkých členov komunít: „*Bol som proti. Na začiatku sa mi zveril [otec Bárta], že chce tento model vytvoriť. Pamätám si to dodnes - bol to dlhý rozhovor. Povedal som mu, že sa mi to nezdá. Ale vymenoval desať dôvodov, prečo je to dobré. Povedal som mu, že keď je aspoň jeden dôvod negatívny, všetky pozitíva sa nedocenia. Vedel som, že som ho nepresvedčil. Nepáčilo sa mi to. Neskôr som naozaj videl, že tento model funguje. Vo svojej podstate fungoval. Vyskytli sa určité problémy, ale model nezlyhal. Najmä nie z morálnych dôvodov. Nebolo to stopercentné, ale dodržiavala sa vnútorná klauzúra, to znamená, že v jednej časti boli bratia a v druhej sestry.*”³⁰

Miešané komunity neboli uzatvoreným getom či exkluzívnym spoločenstvom. Samozrejme, ilegálny spôsob života viedol k ostrážitosti a bdelosti, ale nebol prekážkou pre rozvinutie aktivít *ad extra*, apoštolátu. Otázka „Ako?” spočívala v spôsobe a forme jeho realizácie. Nikto z členov komunity nemohol nosiť habit ako vonkajší znak svojho zasvätenia, ale to nebolo prekážkou existenciálneho apoštolátu, t. j. svedectva života. „*Aj keď sme nemohli otvorene hovoriť o Bohu, snažili*

²⁷ Porov. ASP CSS, *Rozhovory so sestrami žijúcimi v rokoch 1948 – 1989*, Rozhovor so sestrou Bonaventúrou Šmidovou (III), Žilina, 6. 8. 2006, s. 9.

²⁸ Porov. ASP CSS, *Rozhovor so sestrou Annou Moškovou (III)*, Žilina, 22. 8. 2006, s. 4.

²⁹ ASP CSS, *Rozhovor s bratom Cyrilom Brázdom OFM*, Trnava, 10. 9. 2006, s. 3.

³⁰ ASP CSS, *Rozhovor s bratom Radimom Jáchymom OFM*, Bratislava, 15. 9. 2006, s. 2.

*sme sa robiť apoštolát tým, že sme síce boli ako ostatní, ale iní.... Prinášali sme ducha pokoja, radosti, úprimnosti.*³¹ Ich správanie vzbudilo záujem a prebudilo pomerne veľa povolaní prostredníctvom spontánnych kontaktov, ktoré vznikali v bežnom pracovnom prostredí.

Páter Marco Malagola, sekretár Komisie pre spravodlivosť a pokoj pri Ráde menších bratov, prišiel v roku 1980 do Československa ako turista, ale s cieľom urobiť vizitáciu miešaných komunít. Prekvapený touto skutočnosťou v správe z vizitácie uviedol: *„Povolani teda pribúda a sú to preverené povolania. Napriek tomu – a to je zrejmé – neexistujú techniky na propagáciu a šírenie povolaní. Nie je známa iná metóda, ako evanjeliová: „Príďte a uvidíte.“ Svedectvo provokuje „príďte“ a „uvidíte“, iniciuje novú a inú realitu života. V skutočnosti ich spolupracovníci a spolupracovníčky v továrni ich vidia ako „nových a iných“, a to stačí na to, aby vzkĺčilo povolanie...“*³²

Prítomnosť povolaní v obidvoch inštitútoch môže byť jedným z ukazovateľov ich apoštolskej činnosti. Ako inak by sa dal vysvetliť nárast povolaní uprostred striktného zákazu štátu prijímať nový dorast? Počet bratov, ktorí vstúpili do Rádu menších bratov počas obdobia totalitného režimu v roku 1990, bol nasledovný: 18 bratov, 4 novici a 3 postulanti. Počet sestier, ktoré vstúpili do kongregácie počas obdobia totality, bol v roku 1990: 13 novíciek, 32 junioriek, 28 sestier s doživotnými sľubmi. V porovnaní s rokom 1950, keď mala 92 sestier, a rokom 1968, keď mala 79 sestier, zaznamenala slovenská provincia v roku 1989 s počtom 148 sestier 60,87 % nárast počtu svojich členiek.

Existenciálny apoštolát bol doplnený inými novými formami: stretnutiami malých skupín zameraných na formáciu vo viere, duchovnými obnovami a cvičeniami, púťami do chrámov, premietaním filmov s náboženskou tematikou, spolupracou na vydávaní ilegálneho časopisu *Serafínsky svet*. Sestry a bratia sa venovali malým skupinám detí, mladých ľudí, kolegov z práce, členov 3. rádu, chorým... Uprednostňoval sa osobný prístup k človeku, pravidelnosť stretnutí, ktoré mali systematický charakter odovzdávania viery v rámci organizovaného apoštolátu. Tento spôsob apoštolátu upútal pozornosť Štátnej bezpečnosti, ktorá aktivity monitorovala a následne organizovala výsluchy a vykonávala prehliadky. Žiadna z metód použitých Štátnou bezpečnosťou – sledovanie, zastrašovanie, smrť novicky Stanislavy Ignácovej, Akcia „Vír“, nebola natolko paralyzujúca, aby zastavila ich apoštolát.

Hermann Schalück, provinciálny minister Saska a neskorší generálny minister, na základe poverenia vtedajšieho generálneho ministra menších bratov Johna Vaughna navštívil bratov v Československu. Aj on sa vyjadril k otázke miešaných komunít:³³ *„Navštívil som všetky tieto domy... Veľmi na mňa zapôsobil duch bratstva, odvaha, radosť z povolania, chudoba a jednoduchosť. Chudoba v týchto podmienkach znamená predovšetkým delenie sa o peniaze a iné materiálne statky, väčšiu jednoduchosť v životnom štýle, znamená to veľmi tvrdú prácu (spojenie vzdelávania a práce), ale napokon aj delenie sa o svoju vieru a povolanie*

³¹ ASP CSS, *Rozhovor so sestrou Helenou Torkošovou* (III), Prešov, 14. 8. 2006, s. 4.

³² AG CSS, G 202, Personal data, *La relazione della visita dei Padri Hermann Schalück e Marco Malagola*, s. 18.

³³ ACG OFM, Provincia San Venceslao, *Relazione sulla visita nella provincia S. Wenceslao (Cecoslovacchia dal 3 - 11 maggio 1980*: P. Hermann Schalück, Ministro Provinciale della Saxonía), s. 1.

s druhými vo veľkom nebezpečenstve.“³⁴ Československo navštívil niekoľkokrát a z návštevy komunít odchádzal povzbudený: „Posledný postreh: františkánske prvky, ktoré v iných krajinách hľadáme často s takými ťažkosťami, tu môžeme náhmatáť takmer rukami: malé, živé, misionárske skupiny a bunky, duch jednoduchosti a chudoby, spojenie práce a modlitby, akcie a kontemplácie, situácia podľa mňa prakticky zodpovedá františkánskej zásade: PLUS EXEMPLO QUAM VERBO PRAEDICANTES.“³⁵

Po páde totalitného režimu prax tohto typu komunity skončila, pretože každý z oboch inštitútov sa snažil prispôsobiť novej situácii. To, čo zostalo, nie sú nostalgické spomienky, ale skúsenosť života podľa evanjelia, kde sa *kázalo viac životom ako slovom*. Môžeme konštatovať, že miešané komunity boli riešením *ad hoc*. Tento prorocký dar, spôsob života miešaných komunít, je dnes jedným zo základných pilierov novovznikajúcich foriem zasväteného života vo svete.

V úvode textu som sa zamýšľala nad františkánskym miestom na Slovenku, ktoré by mohlo obsiahnuť charakteristiku osobitného rázu, plodného daru, ktorý prispieva k obnove tváre Cirkvi. Týmto príspevkom som sa snažila nielen predstaviť život miešaných komunít, ale tiež priblížiť sa k tajomstvu novodobého zobrazovania tajomstva vtelenia Božieho slova.

Keď svätý František túžil „sláviť spomienku toho dieťaťa, ktoré sa narodilo v Betleheme, a na vlastné oči vidieť, aké nepohodlie a núdzu muselo strpieť toto novorodeniatko“³⁶ ľudia z Greccia prišli v noci a každý podľa svojich možností niesol v ruke sviecu alebo pochodeň. „S jednoduchosťou tohto obrazu svätý František vykonal veľké dielo evanjelizácie. Jeho vyučovanie sa dotklo srdc kresťanov a aj dnes ponúka jednoduchý, ale autentický spôsob zobrazenia krásy našej viery.“³⁷ Tradícia stavania vianočných jasiel už celé stáročia pomáha nanovo prežiť históriu toho, čo sa stalo v Betleheme. Vtedy sa eliminuje vzdialenosť medzi udalosťou, ktorá sa odohráva, a tými, ktorí sa stávajú účastníkmi tajomstva.

A niečo podobné sa udialo s bratmi a sestrami, ktorí žili v miešaných komunitách. Nanovo „postavili“ živú scénu Narodenia Pána osobitným spôsobom. Nebola vytvorená z ozdobných figúrok, ale z „povolaných“ ľudí, ktorí v „temnej noci“, v zložitých časoch, v skromnom prostredí, spoločne ako bratia a sestry hľadali, ako žiť podľa sv. evanjelia. Stali sa matkami Božieho Syna, nosili ho v srdci, v svojom tele a rodili ho skrze sväté konanie, ktoré iným svietilo ako príklad. Mohli sa ho „dotýkať“ nielen oni, ale aj ostatní ľudia, v náročnom, ale radostnom spoločnom živote, a tak, ako im to bolo prisľúbené, dostali stonásobne viac; teraz, v tomto čase, domy, bratov, sestry, matky, deti i polia, hoci s prenasledovaním...“³⁸

Na chválu Ježiša Krista a chudobného Františka.³⁹

³⁴ ACG OFM, *Relazione sulla visita nella provincia S. Wenceslao*, s. 7.

³⁵ ACG OFM, *Relazione sulla visita nella provincia S. Wenceslao*, s. 7.

³⁶ CELANO, de Tomaso. Vita del beato Francesco. In *Fonti Francescane*. Padova : Editrici francescane, 2004, s. 305.

³⁷ FRANCESCO, papa. *Admirabile signum*. Rieti : Ufficio Comunicazioni Sociali, 2019, s. 11 [on-line]. Dostupné na internete: <<https://www.kbs.sk/obsah/sekcia/h/dokumenty-a-vyhlasenia/p/dokumenty-papezov/c/apostolsky-list-admirabile-signum>> [1.12.2024].

³⁸ Porov. Mk 10, 30.

³⁹ Výrokom „A laude di Gesù Cristo e del poverello Francesco. Amen.“ na konci každej kapitoly autor stredovekej zbierky *Kvietkov sv. Františka* vyjadril svoju vďačnosť a úctu hlavným aktérom evanjeliového života.

ZOZNAM POUŽITÝCH ZDROJOV

Pramene

- Archivio generale delle Suore Francescane Insegnanti, Roma, fond La Cronaca della Congregazione, 1969 – 1983.
- Archivio generale delle Suore Francescane Insegnanti, Roma, fond G 202.
- Archivio generale “intermedio” dei Frati Minori, Roma, fond Provincia di San Venceslao - Boemia e Moravia.
- Archív Slovenskej provincie Školských sestier sv. Františka, Žilina, fond Rozhovory so sestrami a bratmi, členmi inštitútov v rokoch 1948 – 1989.
- Archív Slovenskej provincie Školských sestier sv. Františka, Žilina, fond Provincická kronika z rokov 1948 – 1990.
- Discorso del santo Padre Francesco ai membri del coordinamento ecclesiale per L'VIII centenario francescano* [on-line]. Sala Clementina Lunedì, 31 ottobre 2022. Dostupné na internete: <<https://www.vatican.va/content/francesco/it/speeches/2022/october/documents/20221031-viiiicentenario-francescano.html>> [22.1.2025].
- Františkánske Pramene*. Bratislava : Vydavateľstvo Serafin, 2015.

Zoznam bibliografických odkazov

- DACHOVSKÝ, Karel. *Cesta františkánského kněze Jana Bárty*. Praha : Řád, 1991.
- JUSKOVÁ, Miroslava. *La vita fraterna in regime comunista tra acquiescenza e trasformazione. Le Suore Francescane Insegnanti in Cecoslovacchia (1948–1989): analisi intorno alla struttura aggregativa*. Roma : Pontificium Athenaeum Antonianum, 2011.
- JUSKOVÁ, Miroslava. *Život v spoločenstve v Slovenskej provincii Školských sestier sv. Františka počas komunistického režimu*. In JAKUBČIN, Pavol (ed.). *Likvidácia reholí a ich život v ilegalite v rokoch 1950 – 1989*. Bratislava : Ústav pamäti národa, 2010, s. 170 – 181 [on-line]. Dostupné na internete: <https://www.upn.gov.sk/publikacie_web/zbornik-likvidacia-reholi-a-ich-zivot-v-ilegalite-1950-1989.pdf> [22.1.2025].
- PEŠEK, Ján – BARNOVSKÝ, Michal. *Štátna moc a cirkvi na Slovensku 1948 – 1953*. Bratislava : Veda, 1997.
- Pohľad do dejín Slovenskej provincie Kongregácie školských sestier III. regulovaného rádu sv. Františka*. Žilina, 1997.
- RABAS, Josef. *Una chiesa in catene*. Milano : La Casa di Matrigona, 1986.
- REBICHINI, Andrea. *Chiesa, Società e Stato in Cecoslovacchia 1948-1968*. Padova : CeseoLiviana, 1977.
- ŠMÁLIK, Štefan. *Veľký štyridsaťročný pôst Cirkvi na Slovensku*. Bratislava : Charis, 1996.
- SCHÖNOVÁ, Bernardeta. *Dejiny Kongregácie školských sestier sv. Františka na Slovensku 1919 – 2000*. Žilina, 2006.

SUMMARY

Plus exemplum quam verbo praedicantes. Mixed communities in Slovakia 1975 – 1989

When a Religious Institute examines its relationships with the world in a reflective retrospection, the starting point is usually that of its internal life and the works in which it is engaged, to contribute to the development of society. Rarely can it be found to go in the opposite direction i.e., from the interference of society which exercises an influence on the internal life of the institute and causes, or at least sets in motion, the process of change. The results of such a study are generally of a negative connotation. The above-indicated realities aroused an interest and attracted some to become occupied, with due seriousness, with the problem of the relationships between society and the religious institute, or, more precisely, to draw attention to and evaluate the role of society and of other possible external factors in the changes which occur in the life of Religious Institutes, especially in its community life. The grave situation of the religious in Czechoslovakia during the communist regime (1948–1989) gave rise to the question of whether it was possible to live a religious life under the conditions imposed by society which had the intention of paralyzing almost all aspects of each religious institute. It wasn't possible to examine all the religious institutes living in Czechoslovakia at that time because of the inevitable generalization of the problem and, so, preference was given to the analysis of a particular and unique phenomenon of mixed communities composed of two Institutes of consecrated life, i.e., of the male Institute of the Order of Friars Minor (Observant) of Bohemia and of the female Institute of the Slovak School Sisters of St. Francis. Various problems were encountered while working on this topic due to the fact that there had been no previous research into the subject and there was no collaborating written documentation. Very few documents relating to the period 1948 to 1989 were found in the archives of the Slovak Province of the School Sisters of St. Francis in Žilina, due to the fact that they had been confiscated by the State in 1950 and the greater part of them were destroyed. It was also possible to trace a little historical material in the Archives of the General Curia of the Order of Friars Minor in Rome and the General Archives of the Congregation in Rome even though communication between the Province and the government of the Congregation was very difficult during this period and almost impossible. Another alternative was to research the Archives of the Institute of the Memory of the Nation. This was, however, a second kind of source at our disposal, the memory of the Sisters and the Friars who had survived the communist regime. They gave spontaneous oral accounts and declarations of their experiences. Based on these documents it was possible to approach the problem under study. The first mixed communities began to appear in Bohemia in the year 1973/1974 on the initiative of Br. Bárta and with the consent of Br. Aleš Zlámal, Minister Provincial. The main reason for establishing them, as told by Br. Bárta, was to disguise the appearance of a convent, and also to help create solidarity between the two institutes immersed in a hostile environment. They had to confront various external and internal challenges and have the courage to change their traditional ways. The observation to be made regarding the positive experience of mixed fraternities carried out by both in-

stitutes, helped not only in the human growth of both groups of participants but especially in the search for an authentic and attractive religious life reflecting the changed times, is worthy of special attention. Because of the prohibition of the existence of religious institutes, this could be the beginning of something new, of a more flexible form of the basis of life in common as happened in the illegal groups. The result of this experiment was verified by the arrival of new Friars and Sisters: the number of Friars who entered the Order of Friars Minor during the period of the totalitarian regime was 18 Friars, 4 novices and 3 postulants. The Slovak Province of the School Sisters of St. Francis showed an interesting success concerning the admission of new members (+ 60, an increase of 87%) during a time of a strict state prohibition of accepting candidates. At the same time, this study has shown that common life is not just a matter of the past, but in an authentic seeking and living it becomes a “place” of realization of the gospel ideal that can be “touched”.

Miroslava Jusková, ThD.
Casa Generalizia, Suore Francescane Insegnanti
IT-00165 Roma; Via Nicolò Piccolomini 27
e-mail: <pacifka.j@libero.it>

Publication Ethics and Malpractice Statement

Kultúrne dejiny/Cultural History (KD) is committed to upholding the highest standards of publication ethics and takes all possible measures against publication malpractice. Any kind of unethical behaviour is not acceptable, and Cultural History does not tolerate plagiarism in any form. Authors submitting articles to Cultural History affirm that manuscript contents are original. Furthermore, they warrant that their article has neither been published elsewhere in any language fully or partly, nor is it under review for publication anywhere. The following duties outlined are obligatory for authors, editors, reviewers and publisher, and hereby they must also adhere to Cultural History Policies.

I. DUTIES OF AUTHORS

1. Reporting Standards: Authors should present an accurate account of their original research as well as an objective discussion of its significance. Fraudulent or knowingly inaccurate statements constitute unethical behaviour and are unacceptable.

2. Originality and Plagiarism: Authors should ensure that they have written entirely original works, and if the authors have used the work and/or words of others this must be appropriately cited or quoted.

3. Data Access and Retention: Authors should provide raw data related to their manuscript for editorial review and must retain such data.

4. Multiple Publications: In general, manuscripts based on the same research should not be published by an author in more than one journal or primary publication. In case of an update or extension of a previously published article, a reference of it ought to be quoted in the introduction. It is unethical and unacceptable to submit the same manuscript to more than one journal.

5. Acknowledgement of Sources: Authors should acknowledge all sources of data used in the research and cite publications that have been influential in research work.

6. Authorship of the Paper: Authorship should be limited to those who have made a significant contribution to the conception, design, execution, or interpretation of the reported study. All those who have made significant contributions should be listed as co-authors.

7. Disclosure of Financial Support and Conflicts of Interest: All authors should disclose in their manuscript any financial or other substantive conflicts of interest that might be construed to influence the results or interpretation of their manuscript. All sources of financial support for the project should be disclosed.

8. If the author's text is an output from the project, the names of the co-investigators of the project must be mentioned in order to avoid a conflict of interests in the peer review.

9. Fundamental Errors in Published Works: If at any point of time, author discovers a significant error or inaccuracy in submitted manuscript, then the error or inaccuracy must be reported to the editor.

10. For further information concerning responsibilities of authors see also Guidelines for Contributors.

II. DUTIES OF EDITORS

1. Publication Decisions: The editor(s) in chief of Cultural History can accept, reject, or request modifications to the articles submitted to the journal which are to be published.

2. Review of Manuscripts: First, the formal aspects of the studies are considered upon their submission in Slovak, Czech, English, German or Polish language. The editor in chief must ensure that each manuscript is initially evaluated by the editor/co-editor, who may make use of appropriate software to examine the originality of the contents of the manuscript and after passing this test, the manuscript is forwarded to two referees for blind peer review, each of whom will make a recommendation to publish the manuscript in its present form or to modify or to reject the same. The review period will be up to 30 days.

3. Fair Play: Manuscripts shall be evaluated solely on their intellectual merit without regard to authors' race, gender, sexual orientation, religious belief, ethnic origin, citizenship, or political philosophy.

4. Disclosure and Conflicts of Interest: If both reviews are positive, the paper is accepted after approval by the editorial board. If both reviews are negative, the paper is denied. If one review is positive and the other is negative, the author is asked to finalize the paper. After the finalization, the paper is re-reviewed. Unpublished materials disclosed in a submitted manuscript must not be used by anyone who has a view of the manuscript in his or her own research without the express written consent of the author.

5. Confidentiality: The editor in chief must ensure that information regarding manuscripts submitted by the authors is kept confidential. The relationship between authors and reviewers is anonymous on both sides.

6. Development: Editors should strive to meet the needs of readers and authors, continually improve the journal, ensure the quality of the material they publish and champion freedom of expression.

III. DUTIES OF REVIEWERS

1. Promptness: Accepted papers are forwarded to two reviewers who are experts in the field and come from different institutions than the author of the paper. In case any reviewer feels that it is not possible for him/her to complete review of manuscript within stipulated time then the same must be communicated to the editor, so that the same could be sent to any other reviewer.

2. Confidentiality: Information regarding manuscripts submitted by authors should be kept confidential and be treated as privileged information.

3. Acknowledgement of Sources: Manuscript reviewers must ensure that authors have acknowledged all sources of data used in the research. Any kind of similarity or overlap between the manuscripts under consideration or with any other published paper of which reviewer has personal knowledge must be immediately brought to the editor's notice.

4. Standards of Objectivity: Reviews should be conducted objectively. There shall be no personal criticism of the author. Reviewers should express their views clearly with supporting arguments.

5. Conflict of Interest: Reviewers should not review manuscripts in which they have conflicts of interest resulting from competitive, collaborative, or other relationships or connections with any of the authors, companies, or institutions.

IV. DUTIES OF PUBLISHER

The publisher defines the relationship between publisher, editor and other parties in a contract, respects privacy (for example, for research participants, for authors, for peer reviewers), protects intellectual property and copyright, and fosters editorial independence.

(This publication ethics and publication malpractice statement of Kultúrne dejiny/Cultural History was based on Elsevier's Publishing Ethics Resource Kit and COPE's Code of Conduct for Journal).

„Vyhlasenie o publikačnej etike a nečestnosti“
v slovenskom preklade nájdete na stránke
<<http://kulturnedejiny.ku.sk/>>